

GUSTAV BANG

EUROOPAN

SIVISTYSHISTORIA

Edellinen osa

WERNER SODERSTROM

OSAKEYHTIO

EUROOPAN
SIVISTYSHISTORIA

I

EUROOPAN SIVISTYSHISTORIA

LYHYIN PIIRTEIN ESITTÄNYT

T:ri GUSTAV BANG

SUOMENTANUT

O. A. FORSTRÖM

ENSIMMÄINEN OSA

PORVOO
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

TOINEN KORJATTU PAINOS

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1926

JOHDANTO

Sana *sivistys* eli *kulttuuri* käsittää kaikki ne ihmiselämän ilmaukset, jotka tarkoittavat jotakin muuta ja enempää kuin pelkästään elämän ylläpitämistä. Kun ihminen työskentelee sellaisen järjellisen tarkoituksensa saavuttamiseksi, olipa se minkäläatuinen tahansa, kun hän kyntää ja kylvää, kun hän takoo ja vuolee, kun hän hakkaa kiviä tai tutkii tähtien ratoja, kun hän maalailee ihmisten muotokuvia tai ovien pih-tieliä, kun hän kirjoittaa romaaneja tai pitää tilikirjoja, kun hän harjoittaa maanviljelystä, käsityö-ammattia tai kauppaa, kun hän omistaa harrastuksensa taiteen tai tieteen hyväksi, silloin hän tekee kulttuurityötä. Sitä olotilaa, joka syntyy kaikkien näiden voimain yhteisvaikutuksesta jonkin kansan keskuudessa tai jonakin aikakautena, sanotaan sen kansan tai aikakauden kulttuuriksi eli sivistykseksi.

Sivistys vaihtelee lakkaamatta tarkoitukseltaan ja sisällykseltään aina sen mukaan kuin ihmiset itse muuttuvat. On ollut aikoja, jolloin ihmisten sivistystyö kokonaan kohdistui tämän maallisen elämän sulostuttamiseen, ajallisen onnen rakentamiseen; on ollut toisia aikoja, jolloin ihmiset ajattelivat yksinomaan haudantakaista elämää. On ollut aikoja, jolloin ruhtinas oli se aurinko, jonka ympärillä kaikki liikkui, jolloin runoilijat, taiteilijat, tiedemiehet ja ammattilaiset pitivät hänen ylistämistään ylimpänä päämääränään, hänen suosiotaan suurimpana kunnianaan. On ollut toisia aikoja, jolloin kansan onni ja menestys oli se kiihoitin, joka saattoi kaikki yhteiskunnan voimat liikkeelle. On ollut aikoja, jolloin ihmiset olivat voimattomia taistellessaan luon-

nonvoimia vastaan, on ollut toisia aikoja, jolloin he kykenivät tekemään nämä voimat alamaiseksi, pystyivät käyttämään niitä edukseen ja hyödykseen. Jos luomme lyhyen silmäyksen historian kulkuun aikojen aamusta hamaan meidän päiviiimme asti, tapaamme alituisesti vaihtelevia näkemyksiä. Aikakaudet alkavat ja kuluvat umpeen; kullakin on oma tarkoitusperänsä, oma sisällyksensä, oma, erityinen luonteensa. Näköala näyttää perin kirjavalta, ja silmä väsyä sitä katsellessa.

Mutta jos koetamme lähemmin tutustua noihin eri olo-tiloihin ja oppia tuntemaan niitä yhtenäisessä jaksossa, silloin meille selviää, ettei historiassa tapahdu mitään sattuman oikusta. Silloin käsitämme, että nuo eri aikakausien vaihtelevat ilmiöt seuraavat järjestyksessä toisiaan, että ne sisällisesti pakosta johtuvat toisistaan, että kukin sukupolvi rakentaa eteenpäin ainoastaan edeltäjänsä laskemalle perustukselle, että siemen siihen kehitystilaan, joka orastaa ja kypsyy jollakin aikakaudella, on aikaisempien sukupolvien kylvämä. Silloin käy selville, että historiassa niinkuin jokapäiväisessä elämässäkin seuraus johtuu jostakin syystä, että koko historian kulku on yhtenäisenä ketjuna, jossa joka rengas on toiseen kiinnitetty, ketjuna, joka saattaa mutkitella puoleen ja toiseen, mutta ei koskaan äkkiä keskeydy.

Ja ihmiselle on jalo ja arvokas tehtävä seurata sukunsa vaihtelevia vaiheita. Ainoastaan siten voimme oppia tuntemaan sitä perustusta, jolla itse seisomme.

Euroopan kansat

Suurin osa Euroopan kansoista kuuluu *arjalaiseen* eli *indoeurooppalaiseen kielikuntaan*. Poikkeuksena ovat ainoastaan suomalaiset, unkarilaiset ja muut suomensukuiset kansat, jotka kuuluvat *uraalilaiseen kielikuntaan*, sekä turkkilais-tatarilaiset kansat, jotka yhteensä ovat pienenä vähemmistönä Euroopan kansojen joukossa. Arjalaiset sen sijaan ovat suurena enemmistönä. Tähän kielikuntaan kuuluu myös suurin osa Vähän-Aasian, Persian ja Etu-Intian asukkaista.

Kaikki arjalaiset ovat alkujaan eläneet yhtenä kansana, yksillä asuinsijoilla. Sittemmin he ovat hajaantuneet eri haaroille. Erilaisissa oloissaan he ovat kuitenkin säilyttäneet monta yhtäläistä piirrettä varsinkin kielessä, mutta jossakin määrin myös pään muodossa, ihon ja hiuksien värissä. Ilmanala, luonnon-olot sekä kielellisessä ja antropologisessa suhteessa vieraiden ainesten lakkaamaton sekaantuminen indoeurooppalaisiin kansoihin ovat tosin jättäneet viimeksimainittuihin tuntuvia jälkiä. Mutta kaikkia yhteisiä piirteitä eivät nämä vieraat vaikutteet ole kyenneet hävittämään. Punatukkainen irlantilainen ja tummaverinen hindulainen eroavat toisistaan tosin suuresti. Mutta luonnon- ja kielitieteen avulla voidaan kuitenkin täysin pätevästi todistaa, että he ovat toisilleen paljon lähempää sukua kuin esim. juutalaiset ja neekerit.

Mistä on arjalaisten kansojen yhteistä kotimaata haettava? Moni tutkija on pannut paljon työtä tuon kysymyksen

ratkaisemiseen, mutta tieteen nykyisellä kannalla se tuskin vielä on varmasti ratkaistavissa. Kaikesta päättäen on tätä kotimaata haettava jostakin kylmähkön ilmanalan seudusta, sillä arjalaisten kansain vaellus on nähtävästi tapahtunut pohjoisesta käsin etelään päin. Toiset arvelevat siksi maaksi Kaspienmeren itäpuolella olevaa Baktrian yläkömaata, seutua, josta intialaiset ja persialaiset nähtävästi ovat lähteneet liikkeelle. Mutta onko tämä maa ollut heille lähtökohtana vaiko pikemmin lepopaikkana matkan varrella, sitä ei tiedetä. Toiset ovat ajatelleet siksi Etelä-Venäjää, toiset taas Liettuaa, Njemen-joen rämeisiä seutuja, missä vielä puhutaan kieltä, joka suuresti muistuttaa arjalaisen rodun muinaista alkukieltä.

Olipa tuo kotimaa missä hyvänsä; varmana pysyy se tosiasiassa, että englantilaisten ja persialaisten, espanjalaisten ja islantilaisien esivanhemmat kerran ovat asuneet yhdessä yhtenä kansana. Vasta myöhemmin he ovat hajaantuneet eri kansoiksi. Vuosituhansia kestäneen vaelluksen jälkeen ovat indoeurooppalaiset kansat joutuneet nykyisille asuinsijoilleen, ja vielä tänä päivänä kestää oikeastaan tätä vaellusta. Yhä vielä jatkuu germaanilaisten kansojen siirtymistä Pohjois-Amerikkaan ja Australiaan ja espanjalaisten siirtymistä Etelä-Amerikkaan. Kansat, jotka nyt ovat sangen erilaisia, ovat kauan aikaa vaeltaneet yhdessä yhtenä heimona. Intialaiset ja persialaiset, saksalaiset ja slaavilaiset, kreikkalaiset ja italialaiset ovat verrattain myöhään eronneet toisistaan, vaikka tuo ero tosin on tapahtunut monta vuosisataa ennen historiallisen ajan alkua. Yhteisestä germaanilaisesta sukuhaarasta ovat sittemmin skandinaivialaiset, hollantilaiset ja englantilaiset eronneet erikieliseksi kansoiksi. Englannin kansan synty on havaittavissa vasta V:llä vuosisadalla j. Kr. Skandinaviainen kansanryhmä on vasta verrattain myöhään jakaantunut. Tuhat vuotta sitten oli erotus ruotsalaisten, norjalaisten ja tanskalaisten välillä vielä sangen vähäinen. Sodot ja kaikenlaiset rauhattomuudet ovat sangen suuresti muuttaneet eri maiden kansallisia ja kielellisiä oloja. Ranskan- ja espan-

jankielet polveutuvat suorastaan latinankielestä, mutta 2,000 vuotta sitten puhuttiin Ranskassa ja Espanjassa aivan toisia indoeurooppalaisia kieliä. Roomalaiset painoivat näiden maiden kansoihin kielellisen leimansa. Muinaisten preussiläisten kieli oli sukua venäjänkielelle; nyt he puhuvat puhdasta saksaa.

Siihen aikaan, jolloin indoeurooppalaiset monta vuosituhatta sitten haarautuivat eri kansoiksi, olivat he jo kohonneet jonkinlaiselle sivistysasteelle. Se oli jo monta astetta ylempänä niitä raakoja villiheimoja, joiden luonnonelämää matkustajilla vielä on tilaisuus tutkia. Kielitutkimuksen on onnistunut, vaikkapa hämärinkin piirtein, kuvata arjalaisien kansojen silloisia elintapoja. Kaikissa indoeurooppalaisissa kielissä on näet olemassa joukko sanoja, jotka muistuttavat toisiaan ja aina ovat olleet toistensa kaltaiset, niin kauan kuin kielten kehityshistoriaa on voitu seurata. Tämä yhtäläisyys ei voi olla satunnainen. Ei mitenkään saata olla satunnaista, että ruotsalaiset lukusanat »två» (kaksi) ja »tre» (kolme) jo 1,000 vuotta e. Kr. kuuluivat muinaisintian- eli sanskritinkielessä ja muinaispersiankielessä »dva» ja »tri», vanhassa irlanninkielessä »do» ja »tri», kreikankielessä »dyo» ja »treis» ja latinankielessä »duo» ja »tres». Tällaiset yhteiset sanat kuuluvat ehdottomasti siihen yhteiseen perintöön, minkä indoeurooppalaiset ottivat mukaansa, lähtiessään liikkeelle vanhasta kotimaastaan. Tutkimalla tarkasti indoeurooppalaisten kielten yhteisiä sanoja saamme joltisenkin kuvan indoeurooppalaisten kansojen kehityksestä noina kaukaisina aikoina.

He elivät yhteiskunnissa yhden tai useamman heimonpäällikön hallitsemina, ja heillä oli järjestetyt perheolot. Ruhtinas on sanskritinkielellä »rajan», latinankielellä »rex» ja irlanninkielellä »righ»; isä ja äiti on ruotsiksi »fader» ja »moder», sanskritinkielellä »pitri» ja »matri»; poika ja tytär on ruots. »son» ja »dotter», sanskr. »sunu» ja »duhitri». Indoeurooppalaiset tunsivat tulen käytön. Aseensa ja työkalunsa he teki-

vät kivistä, luusta tai puusta. He tunsivat useita metalleja, mutta osasivat tuskin itse niitä valmistaa; heidän metalliesi-neensä olivat luultavasti muiden, kehittyneempien kansojen valmistamia. Heidän pääelinkeinonsa oli karjanhoito. Hä-rän (sanskrit. »uxan»), lampaan, sian, vuohen ja hevosen nimi-tykset muistuttavat toisiaan kaikissa arjalaisissa kielissä, joita puhutaan Ganges-joesta Atlantin valtameren asti. Mutta silti ei ole sanottu, että ne kaikki olivat kesyjä koti-eläimiä. Sian nimityksellä (ruots. »svin», sanskrit. »sukara», kreik. »sys», latin. »sus», venäjänk. »svinja») tarkoitettiin kenties villisikaa. Koira, ankka ja hanhi olivat kyllä kesytettyjä, mutta ei kissa eikä kana. Paitsi karjanhoitoa he näyttivät harjoittaneen vähän maanviljelystäkin. Heidän asuntonsakin olivat luultavasti hirsistä rakennettuja, useasti järviin paalu-
jen varaan kyhättyjä majoja, joissa voitiin olla turvassa petojen hyökkäyksiltä. He tunsivat lukusanat sataan asti, mutta eivät sen pitemmälle. On vielä olemassa villiheimoja, jotka osaavat vain neljä ensimmäistä lukusanaa ja jotka sanovat kaikkia suurempia lukuja »moneksi». He palvoivat jumalanaan luultavasti aurinkoa, koska tämä oli mahtavin kaikista luonnonilmiöistä. Päivän ja jumalan nimitykset ovat arjalaisissa kielissä sukua toisilleen. Varhain muuttui kui-tenkin useitten arjalaisten kansojen (esim. skandinavia-laisten ja saksalaisten, kreikkalaisten ja roomalaisten) uskonto monijumaluudeksi. Jokunen kansa, esim. persialaiset, uskoi kahteen jumalaan, auringon, valon ja puhtauden haltiaan, sekä pimeyden, yön ja pahuuden henkeen.

Vuosituhsia on kulunut siitä ajasta, jolloin kaikki indoeurooppalaiset asuivat samoilla seuduilla, puhuivat samaa kieltä ja olivat samalla kehityskannalla. Siitä lähtien he olivat levinneet laajalle vanhaan maailmaan, vieläpä Amerikkaan ja Australiaankin. Mutta he eivät ole tyytyneet laskemaan laajoja alueita valtansa alaiseksi; he ovat myös päässeet luonnon salaisuuksien perille ja tehneet sen mahtavia voimia tottelevaisiksi palvelijoikseen. He ovat luoneet uljaita ja

kauniita muistomerkkejä rakennustaiteen, maalaus-, kuvanveistotaiteen ja runouden alalla. He ovat kyenneet luomaan niin ihanan sivistyksen, että ainoastaan vinosilmäisten kiinalaisten kulttuuri muutamilla aloilla vetää sille vertoja.

Mikä äärettömän suuri ero noiden historiantakaisten indoeurooppalaisten ja Euroopan nykyisten asukasten välillä! Toiset indoeurooppalaiset kansat ovat aikaisin kehittyneet, mutta aikaisin vanhentuneetkin. Intian hindulaisilla oli hieno, korkealle kehittynyt sivistys jo toistatuhatta vuotta ennen meidän ajanlaskumme alkua. Kreikkalaiset kohosivat korkeimmilleen jonkin verran e. Kr.; roomalaiset vähäistä myöhemmin. Toiset kansat ovat vasta myöhemmin joutuneet kulttuurin mahtavaan pyörteeseen, mutta heidän lisänsä ihmiskunnan sivistykseen onkin ollut sitä tehokkaampi. Olkoonpa indoeurooppalaisten kehto missä tahansa; Euroopassa he kuitenkin ovat kohonneet korkeimpaan edistykseensä; Meidän maanosassamme on inhimillinen kulttuuri päässyt kauneimpaan kukoistukseensa, eikä ihmissilmä voi huomata tuon kehityksen rajoja.

Suomenkin kansa, vaikkei se kielellisessä suhteessa pääosaltaan kuulukaan indoeurooppalaiseen ryhmään, on asettunut eurooppalaisen kulttuurin palvelukseen. Luvultaan vähäväkisenä, se kuitenkin tahtoo voimiensa mukaan ihmiskuntaa ja sen kehitystä hyödyttää, tahtoo tehdä sitä oman luonteensa mukaisesti ja omalla kansallisella tavallaan.

Kirjoitustaito

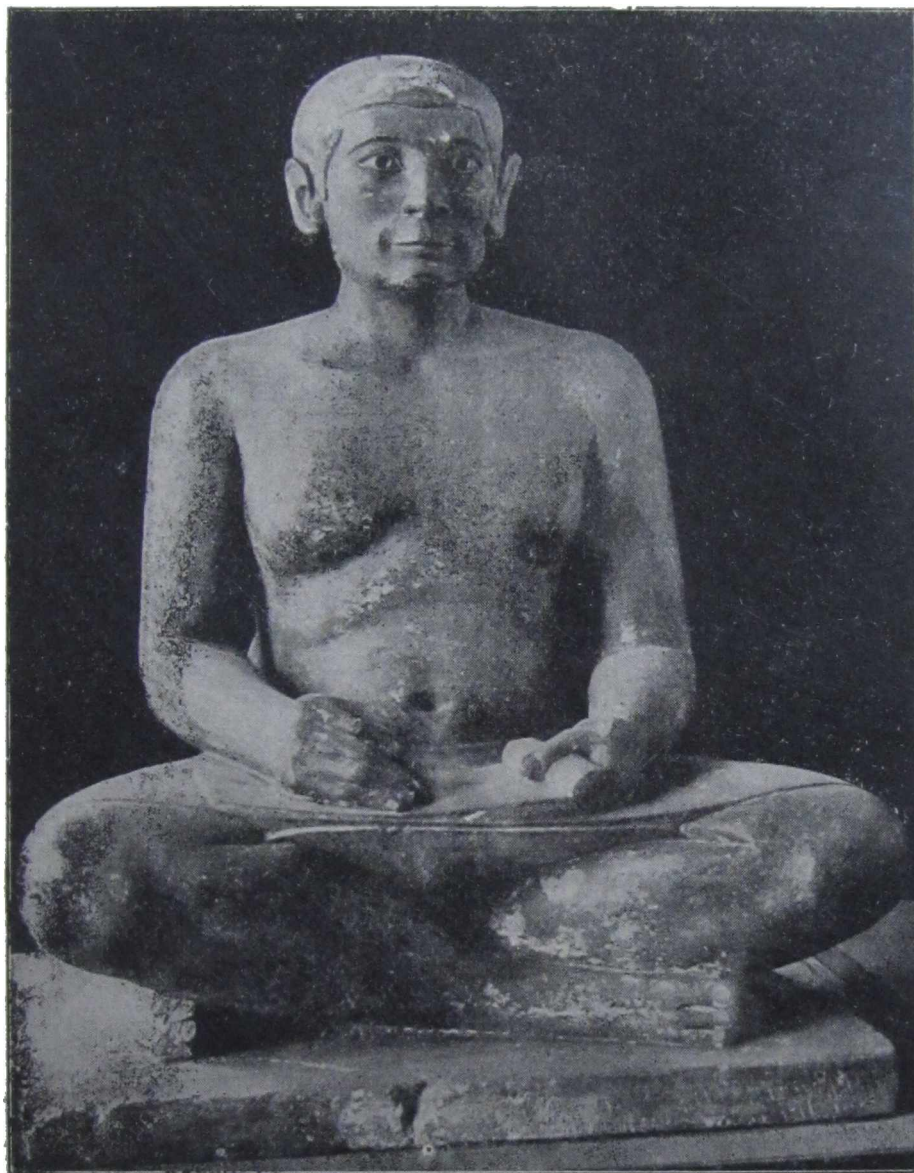
Niistä välineistä, joiden avulla meidän maanosamme asukkaat ovat askel askelelta valloittaneet sen laajan alan, jota eurooppalainen henki nyt hallitsee, on *kirjoitustaito* epäilemättä kaikista tärkein.

Kirjoitustaidotta kansa tuskin voi luoda itselleen mitään yhtenäistä, korkeampaa sivistystä, jonka vaikutuksen alaisena kukin sukupolvi jatkaa kehityksen rakennusta siitä, mihin edeltäjät ovat lopettaneet. Runoilijain laulut ja tutkijain keksinnöt unohtuvat vähitellen tai häipyvät harhateille, ellei niitä ole muu ihmismuisti säilyttämässä. Ja kansojen historiassa tapahtumat näin ollen väistyvät toistensa tieltä, käyvät hämäräpiirteisemmiksi ja häviävät vähitellen tajunnasta. Kirjainmerkeissä on siis se voima, joka muodostaa ikäänkuin koko Euroopan sivistyshistorian selkärangan. Ne ovat avaimena, joka aukaisee meille oven menneisyyden rakennukseen. Ne ovat siltana entisyyden ja nykyajan välillä. Ja ainoastaan tätä siltaa pitkin ovat eurooppalaisen hengen suurimmat ja merkillisimmät luomat voineet saapua nykyisen sukupolven elomaille.

Nämä pienet merkit ne heruvat vallan helposti meidän kynästämmä, ja silmämme keksii sanomattoman sukkelasti niiden merkityksen. Ne ovat meille vain välineinä ajatusten, tunteiden ja tapahtumain kertomiseen tai ymmärtämiseen; niiden muotoon me harvoin panemme mitään huomiota. Kuitenkin on niilläkin oma, sangen huvittava historiansa.

Kirjainmerkit ovat kotoisin Egyptistä, tuosta hedelmällisestä jokilaaksosta, jota Niili-virran mutainen tulva vuosittain kastelee, jossa kulttuuri on ehkä vanhempi kuin missään muussa Välimeren maassa ja jossa sivistyneitä ihmisiä eli ainakin neljä vuosituhatta ennen meidän ajanlaskumme alkua, ennenkuin meidän esivanhempamme kehityksessään vielä olivat ehtineet edes lapsuuden asteelle. Ne merkit polveutuvat *hieroglyfeistä*, noista ihmisten, eläinten, kasvien ja hyödyllisten talouskalujen kuvista, joita on kaiverrettu obeliskeihin ja temppelien seiniin ja maalattu papyruskääröihin ja kaikenlaisiin esineisiin, mutta jotka XIX:n vuosisadan alkuun asti olivat merkitykseltään Euroopalle selittämättömänä arvoituksena.

Hieroglyfikirjoitus alkoi, kuten kiinalainen ja muinaismeksikolainen ja jokainen muukin kirjoitus, suorastaan kuvaamalla niitä esineitä, joista se tahtoi puhua. Mutta sellaisella kuvakirjoituksella voidaan ilmaista ainoastaan yksin-

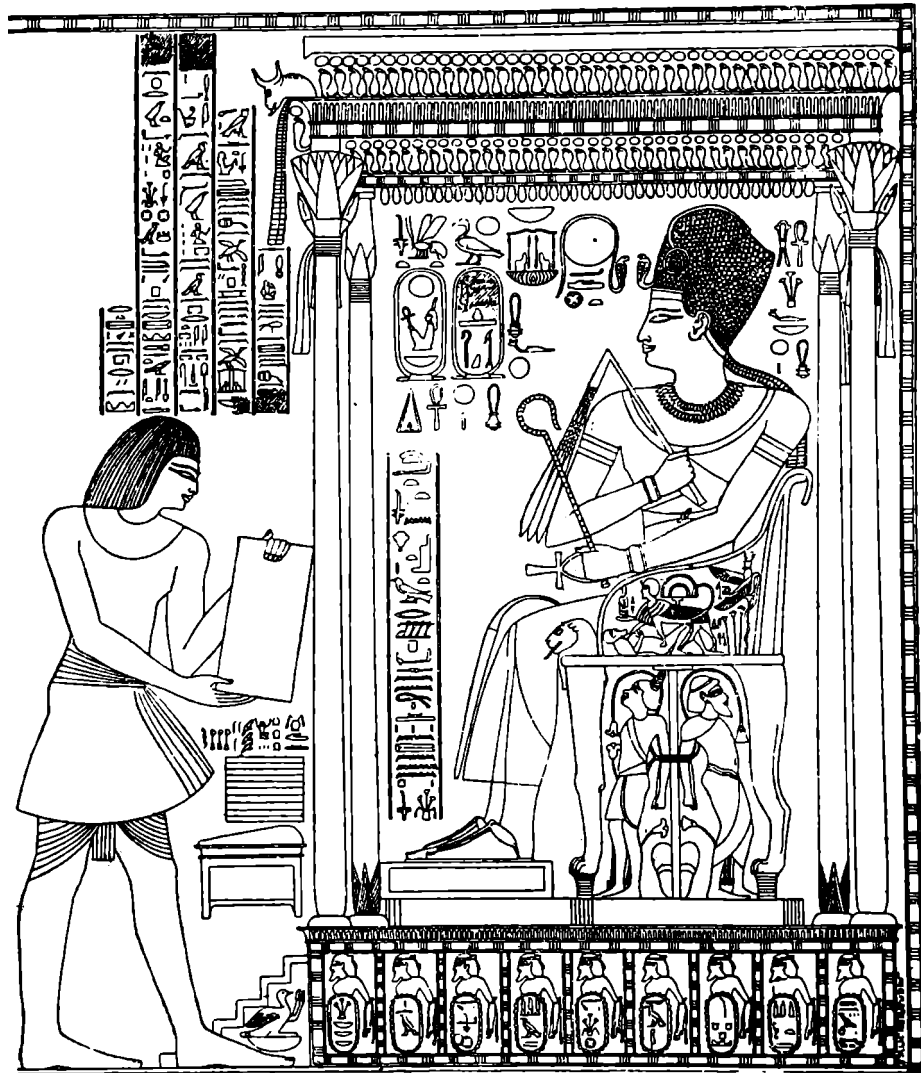

Egyptiläinen kirjuri.

Hietakivi-veistos vanhan valtakunnan ajoilta noin vv. 2800—2500 e. Kr.
Pariisin Louvressa.

kertaisimpia käsitteitä ja niitäkin varsin rajoitetussa määrässä. Jota korkeammalle kansa kehittyy sivistyksessä ja jota enemmän sen käsitepiiri laajenee, sitä vaikeampi on sen tyytyä noin yksinkertaiseen ajatusten ilmaisuun.

Egyptiläiset keksivätkin sangen aikaiseen järjestelmän, joka paremmin vastasi sivistyskansan vaatimuksia. Vanhat kuvamerkit säilyivät tosin kirjoituksessa, mutta ainoastaan

Farao Amenhotep III ja hänen ministerinsä.

Hieroglyfeillä varustettu kuva noin v:lta 1400 e. Kr.

osa niistä jäi merkitsemään kokonaisia käsitteitä. Useimmat muuttuivat yksinkertaisiksi äännerkeiksi, jotka huolimatta alkuperäisestä merkityksestään, osoittivat miten jokin tavu tai kirjain oli äännettävä. M-kirjain merkittiin pöllönkuvalla, A-kirjain kotkankuvalla j n. e. Paremmaksi selvyudeksi

egyptiläiset menettelivät kuitenkin seuraavalla tavalla: jokaisen äänneimerkillä kirjoitetun sanan perään pantiin toinen merkki, joka tarkemmin osoitti tuon sanan merkitystä,

Vanhin Mooseksen kirjain käsikirjoitus Jerusalemissa.

aivan niinkuin me epäselvyyden välttämiseksi puhumme esim. »paasi»-kivestä. Samaa sanaa voitiin siis kirjoittaa monella eri tavalla. »Ab»-sanaa, joka muinais-egyptinkielessä merkitsi kuuta, voitiin merkitä: 1:ksi puolikuunkuvalla,

2:ksi »ab»-tavua osoittavalla merkillä, jota seurasi puolikuunkuva, 3:ksi äskenmainitulla tavumerkillä ilman tuota selittävää kuvaa, 4:ksi »a»- ja »b»-kirjaimilla ynnä puolikuulla tai 5:ksi yksinkertaisesti vain »a»- ja »b»-kirjaimilla. Ensimmäinen noista merkitsemistavoista eli puhdas kuvakirjoitus on vanhin muoto, ja viimeinen eli puhdas kirjainkirjoitus on nuorin. Tällaisella äänne- ja esinemerkkien sekoituksella voitiin siis täysin selvästi ilmaista jokaista ajatuksen luomaa käsitettä. Se on tarkkaa kirjoitusta, mutta myöskin vaikeata ja monimutkaista.

Sitten tutustuivat *foinikialaiset*, Syyrian tarmokas kaupakansa, kauppamatkoillaan egyptiläisten hieroglyfikirjoitukseen. He käsittivät, mikä tavaton etu oli tästä järjestelmästä, ja ottivat sen kirjoituksen omakseen. Mutta käytännöllisinä liikemiehinä he eivät hukanneet aikaa kaikkiin noihin mutkallisuuksiin, joihin egyptiläiset papit kietoivat sanansa. He tai jokin heille läheistä sukua oleva kananealainen kansa teki tämän järjestelmän yksinkertaisemmaksi, luopumalla kokonaan kuvakirjoituksesta ja käyttämällä yksinomaan vain kirjainkirjoitusta. Vanhat egyptiläiset kuvat säilytettiin, mutta asultaan ainoastaan hyvin lyhennettyinä; monimutkaisesti ja taidokkaasti piirretystä hieroglyfimerkistä jäi jäljelle vain parisen viivaa.

Kananealainen kirjoitus kehittyi siis puhtaaksi ja selväksi kirjainkirjoitukseksi. Tämä kirjoitus levisi Eurooppaan, ja sitä me vieläkin käytämme. Foinikialaisilta merimiehiltä *kreikkalaiset* oppivat kirjaimia käyttämään. Tämä tapahtui luultavasti IX:llä vuosisadalla e. Kr. Muiden seemiläisten kansojen tapaan foinikialaiset kirjoittivat oikealta vasempaan. Niin tekivät kreikkalaisetkin vanhimpina aikoina, joten esim. »bek» tavu vanhimmissa kreikkalaisissa kirjoituksissa kirjoitetaan näin: ΒΕΚ. Sittemmin he alkoivat kirjoittaa vasemmalta oikeaan, ja silloin heidän kirjaimiensakin muuttuivat muodoltaan enemmän meidän kirjaimiemme kaltaisiksi. Kreikasta saapui kirjoitustaito jo aikaisin *Roomaan* ja sieltä se

levisi yli Euroopan. Venäläiset ja muut slaavilaiset kansat ovat ainoat, jotka ovat lainanneet kirjaimistonsa suoraan Kreikasta, käyttämättä Roomaa välittäjänä.

Kirjaimet ovat muodoltaan monella tavalla muuttuneet siitä kun ne vaelsivat Egyptistä Foinikiaan ja sieltä kauemaksi maailmaan. Ne muodostuvat erilaisiksi kirjoittajan harjaantumisen ja persoonallisuuden mukaan, ja eri aikakausien luonne kuvastuu myös niiden muodossa. Ne kirjaimet, joita me nykyajan ihmiset niin nopeasti kirjoitamme paperille, eroavat kyllä niistä kirjaimista, joita ahkera munkki viisisataa vuotta sitten suurella huolella ja vaivalla piirteli pergamentille. Mutta peruspiirteet ovat kuitenkin yhteiset. Seuraamalla jokaista eri kirjainta keskiajalta roomalaisten aikakauteen ja siitä takaperin kreikkalaisten ja foiniikkialaisten aikoihin asti voimme selvästi nähdä, kuinka se on saanut alkunsa Egyptin obeliskeihin hakatusta hieroglyfimerkistä. Meidän S-kirjaimemme oli nuoremassa kreikkalaisessa kirjaimistossa Σ :n muotoinen, vanhemmassa kreikkalaisessa kirjaimistossa Σ , foinikialaisessa \aleph . Hieroglyfikirjoituksessa se merkittiin kentällä, jossa kasvoi kolme puuta. Nuo kolme puuta vastaavat foinikialaisen kirjainmerkin kolmea koroketta. Meidän M-kirjaimemme on kehittynyt pöllönkuvan muotoisen hieroglyfimerkin yläosasta, meidän F-kirjaimemme käärmeen muotoisesta hieroglyfimerkistä j. n. e. — Noilla pienillä merkeillä, joita joka päivä käytämme, on siis 5,000—6,000 vuoden vanha historiansa.

Vuosituhansia ne ovat täyttäneet tehtävänsä sivistyksen suuressa taloudessa. Vaatimattomasti ja uskollisesti ne ovat palvelleet ihmisten ajatuksia, ja tällä palveluksella on ollut äärettömän suuri merkityksensä.

Hellas ja helleenit

Euroopan kaakkoisimmassa kolkassa on se maa, jonka kautta korkeampi sivistys ensin saapui meidän maan-osaamme. Suomalaiset sanovat sitä *Kreikaksi*. Kreikkalaiset itse nimittivät sitä *Hellaaksi*.

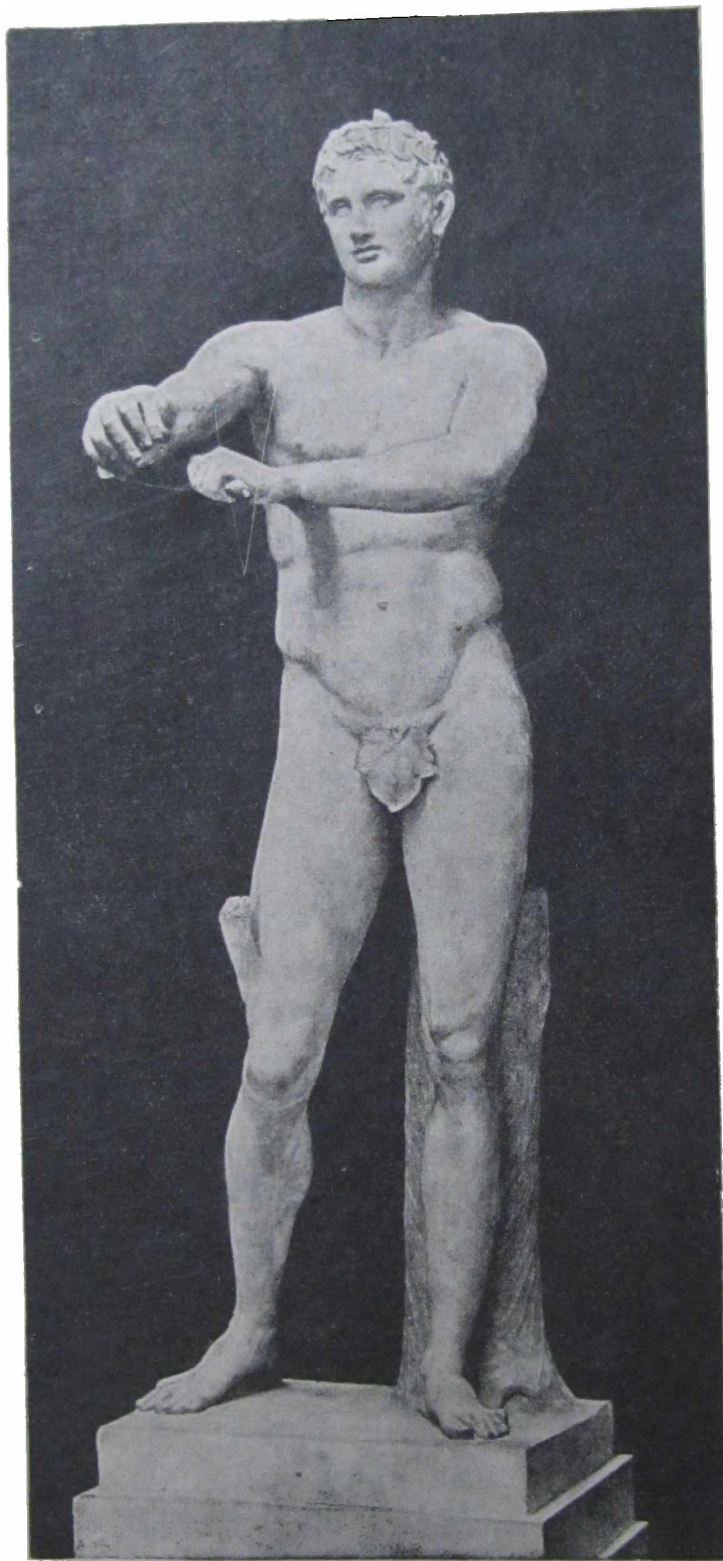
Kreikka sijaitsee maapallon vanhimpien sivistysseutujen lähistössä. Aigaiänmeren sadat saaret ovat sille siltana Vähään-Aasiaan. Saaresta saareen saattoivat foinikialaiset laivurit tällä merellä purjehtia, tarvitsematta koskaan viettää yötänsä aavalla ulapalla. Jyrkät vuoriharjanteet erotivat Kreikan eri maakunnat toisistaan. Täten säilyivät heimoalueet vapaina ja itsenäisinä. Olot eivät täällä olleet edulliset suuren tyrannivaltion muodostumiselle, kuten Itämailla. Kolmelta taholta on Kreikka meren ympäröimä. Ystävällinen on se meri ja hyvänsuopa. Syviä, kapeita vuonoja tai pyöreitä poukamia se uurtaa mantereeseen, helpottaen asukasten keskinäistä liikettä ja ajatustenvaihtoa. Ilmasto on perin suotuisa ja vaihteleva. Pohjoisosassa maata se on lauhkea kuin Keski-Euroopassa; eteläosassa se on niin lämmin, että palmut hyvin menestyvät taivasalla. Pohjolan ankara pakkanen on siellä yhtä tuntematon kuin etelän paahtava kuumuus. Tässä maassa helleenit asuivat.

Kaunis kansa kauniissa maassa! Kihara tukka, matalahko otsa, suora, kapéa nenä, hienosti muodostunut suu, selvä ja puhdas kasvojen ilme, sorea vartalo ja viehkeän tyyni sopu-sointu kaikissa ruumiin suhteissa — nämä ovat ne piirteet, jotka tapaamme kreikkalaisissa veistokuvissa. Mahdollista kyllä, että kuvanveistäjät olivat perin tarkkoja valitessaan kansan joukosta taideteostensa malleja. Mutta varmalta tuntuu sittenkin, että helleenit olivat kaunein kansa, mikä koskaan on Euroopassa elänyt.

Kreikkalaiset rakastivat ruumiin kauneutta. He eivät pitäneet sitä minään satunnaisena, tarkoituksettomana luonnon oikkuna, vaan luonteen kuvastimena. Heidän oli mahdoton käsittää, että jalo sielu saattaisi asua rumassa ruumiissa. Senpätähden he pitivät voimistelua erittäin tärkeänä nuorten miesten kasvatuksessa, jotta heidän hengelleen valmistettaisiin arvokas asunto, sentähden oli muotopuoli ja ruma ihminen heidän keskuudessaan halveksittu.

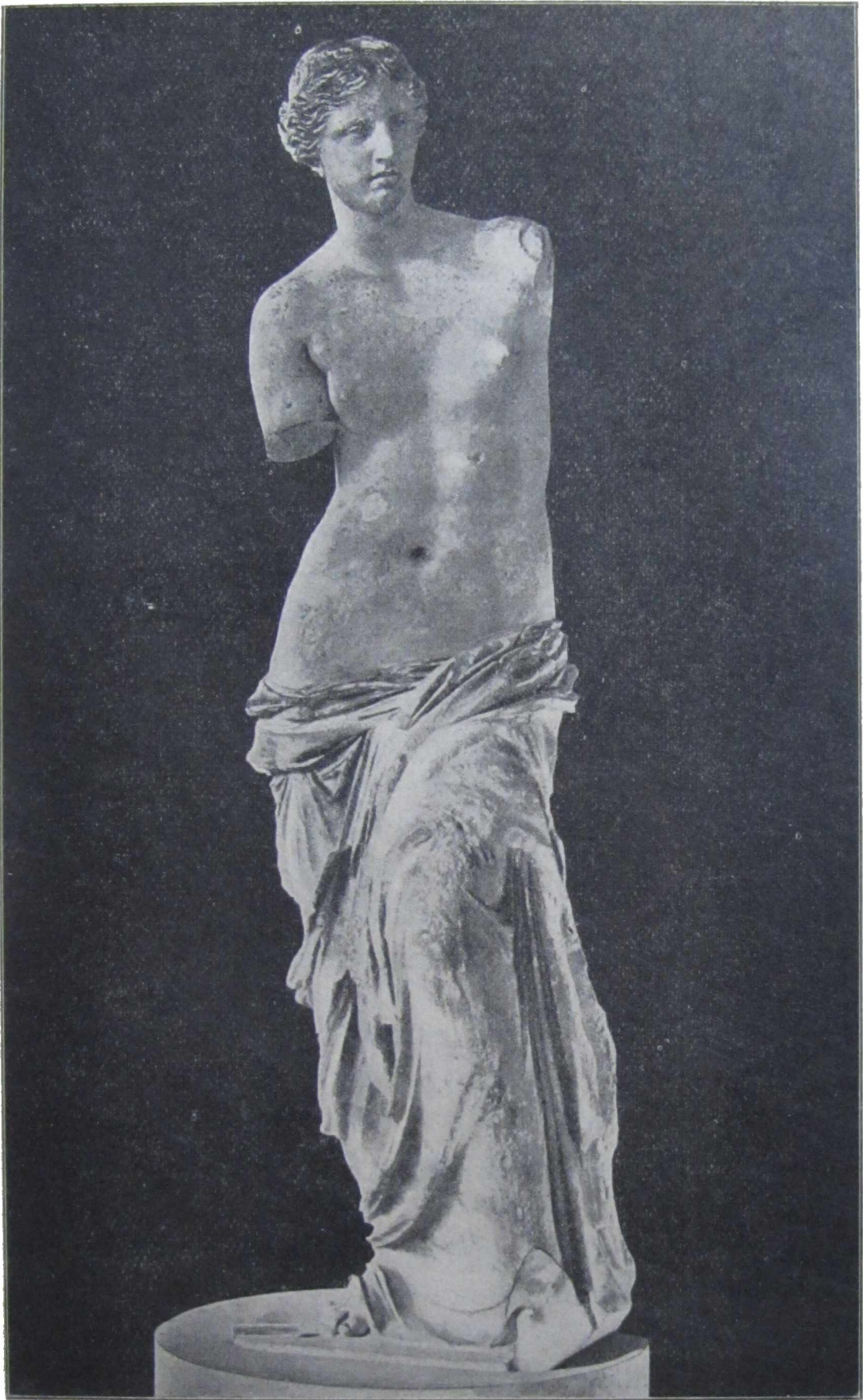
Ja yhtä hartaasti kuin he rakastivat puhdasta, täysin kehittynyttä kauneutta ruumiin muodoissa, yhtä innokkaasti he ihailivat ja palvoivat sitä kaikessa muussakin. Heidän jokapäiväisessä elämässään vallitsi hienous, jollaista emme tapaa missään muussa maassa. Puku oli heillä sievä ja luonteva. Jalomuotoiset, pylväiden kannattamat temppelit ja linnat koristivat kaupunkeja, ja itse rakennukset oli kaunistettu veistokuvilla, joiden vertaisia ei mikään myöhempi aika ole voinut luoda. Ja tuota täydellistä tahratonta puhtautta he eivät etsineet ainoastaan kuvanveistotaiteen alalla; sanankin taiteessa he sitä tavoittelivat. Runoilijat eivät laulaneet elämästä sellaisena kuin se ilmeni jokapäiväisissä oloissaan suurine ja pikkumaisine piirteineen, hyvän- ja pahan-, kauniin- ja ruman-sekaisena, vaan sellaisena kuin se kuvastui heidän omissa, kauneutta uhkuvissa sieluissaan. Ja he loivat huvi- ja murhenäytelmiensä, sankarirunojensa ja lemmenlaulujensa alalla taiteen, joka valkeudessa ja puhtaudessa kilpaili marmorin kanssa. Ihana luonto, joka kaikkialla ympäröi helleenejä, kirkas, sinertävä Välimeri, pehmeäpiirteiset, metsäiset vuoret, kaikki tämä painoi syviä jälkiä heidän henkeensä. Heidän jumalansa olivat luodut ihmisen kaltaisiksi, mutta he olivat ihmistä suuremmat ja jalommat. Kaikki, mikä joutui helleeniläisen hengen piiriin, muuttui ja jalostui, kaikki pukeutui kauneuden asuun.

Hellas tuli täten kauneuden kotimaaksi, ja helleenit tulivat kauneuden apostoleiksi. Ei kuitenkaan niin ymmärtäen, että elämä Hellaassa olisi ollut pelkkää suloa ja ihanuutta

Painija, joka kaapii ihostaan areenan pölyä.

Marmorikopia Lysippoksen noin v. 300 e. Kr. veistämästä teoksesta
Rooman Vatikaanin museossa.

»Meerolainen» Afrodite.

Meelos-saarelta v. 1820 löydetty marmoriveistos. Säilytetään Louvren museossa Pariisissa.

päivän noususta sen laskuun. Sielläkin on hakattu huonoja veistokuvia, on kirjoitettu ala-arvoisia runosäkeitä, sielläkin saattoi kadulla kohdata rumia ihmisiä vaikkapa harvemmin kuin nykyaikaan. Mutta kauneuden kaiho ja kauneuden ymmärrys ovat pohjasävelinä kaikissa helleenien sivistyksen ilmauksissa, ja kaikki, minkä myöhäisempi aika on oppinut helleeneiltä, perustuu noihin pohjasäveleihin.

Alkunsa on helleeniläinen sivistys saanut Aasiasta ja Egyptistä. Foinikialaisilta merimiehiltä kreikkalaiset oppivat mittojen ja rahan käytön, aakkoskirjoituksen, kaupan ja merenkulun. Kreikkalaisen uskonnon juuret on haettava Itämailta. Matkoillaan Persiassa ja Egyptissä kreikkalaiset tutustuivat noissa ikivanhoissa sivistysmaissa saavutetun edistyksen tuloksiin, toivat oppinsa mukanaan ja istuttivat sen kotimaahansa. Mutta minkä helleeniläinen kansallishenki näin oli oppinut vierailta kansoilta, sitä se ei ainoastaan sellaisenaan omaksunut, vaan se kykeni sitä kehittämäänkin. Ja sille perustukselle se pystytti niin uhkean ja niin merkillisen sivistysrakennuksen, että sen vertaista harvoin on nähty; tosin ei sellaista, jonka piiriin useimmat inhimillisen kulttuurin ilmaukset olisivat mahtuneet, vaan sellaisen, joka voimakaimmin vaikutti ihmisten kauneudenaistiin.

4

Kreikkalaisten uskonto

Helleeniläinen henki janosi kauneutta, vastaanotti sen vaikutteita koko olemukseensa ja levitti sen hohdetta kaikkiin elämän muotoihin. Selvimmin kuvastuu helleeniläisten henki kenties heidän uskonnossaan.

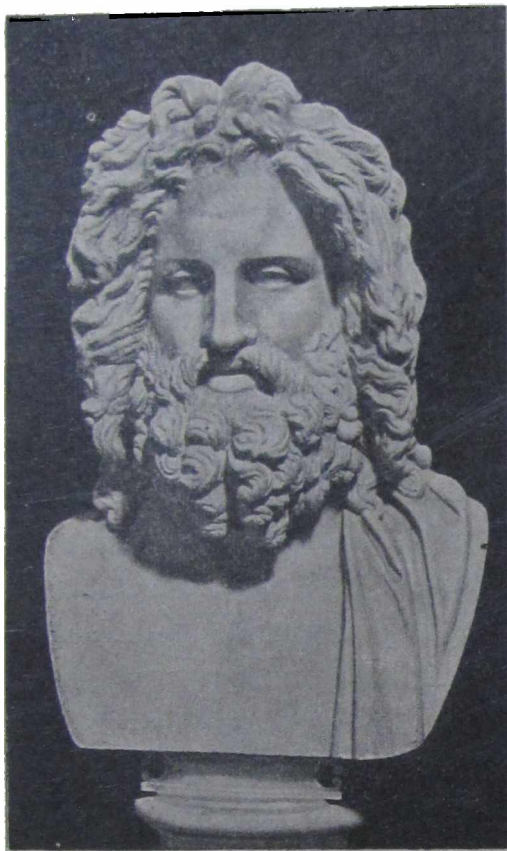
Länsi-Aasian jumalat olivat joko pelkkiä ajatuksen luomia, kuten persialaiset valon ja pimeyden, hyvän ja pahan haltiat, tai monipäisiä ja monikätsisiä hirviöitä, jotka vaati-

vat julmia uhreja. Niinpä heitettiin Moolokin kuvan tulikuumille käsivarsille pieniä lapsia, ja Astarten alttarin ääressä uhrasivat neitokset impeytensä.

Aasian vaikutus tuntuu selvästi kreikkalaisten uskonnossa samoin kuin monessa muussakin heidän sivistyksensä muodossa, ja oppineet voivat varmuudella osoittaa piirteitä, jotka suorastaan polveutuvat itämaalaisista uskonnoista. Mutta tässäkin ilmenee helleenien itsenäisesti luova kyky, tuo henki, joka osasi kehittää vierailta kansoilta opitut aiheet sellaisiksi, että ne muuttuivat sen omaksi ominaisuudeksi, osasi muodostaa ne oman kansallisuonteensa puhtaaksi ja arvokkaaksi vastineeksi.

Helleeniläiset jumalat eivät olleet abstraktisia käsitteitä eivätkä julmia hirviöitä. He olivat ihmisiä, samanlaisia kuin nekin ihmiset, jotka heitä palvoivat, mutta suurempia ja kauniimpia ja varustettuja voimilla ja ominaisuuksilla, joita tavalliset ihmiset eivät omistaneet. He eivät kaivanneet maallista ravintoa eikä juomaa. He joivat nektaria ja söivät ambrosiaa. Heidän suonissaan ei virtaillut verta, vaan ikhoria. He saattoivat esiintyä missä muodossa tahansa, he eivät vanhettuneet, ja kuolema oli heidän suhteensa kadottanut kaiken valtansa. Mutta muutenkin he olivat ihmisten kaltaisia. Heillä oli ihmisen muoto ja ihmisen intohimot. He saattoivat tuntea iloa ja suuttumusta. Aviorikoksia ja riitoja tapahtui Olympoksen ylhäisten jumalien keskuudessa aivan kuin kuolevaisten ihmisten parissa. Itse Zeus, ylijumala, taivaan ja maan valtias, hiipi tuon tuostakin alas Olympoksesta härän tai joutsenen hahmossa, armastellakseen ihmisten kauniita tyttäriä. Jumalat saattoivat kyllä ylevällä majesteettisuudellaan herättää ihmisten mielissä kunnioitusta, mutta ei koskaan vapisuttavaa pelkoa kuten juutalaisten Jahve (Jehova), tuo voimakas ja kauhistuttava Jumala. Kreikkalaiset tunsivat jumalissaan oman itsensä, joskin ylevämmässä muodossa.

Sellaisia olivat Olympoksen suuret haltiat. Sellainen oli

Zeus.

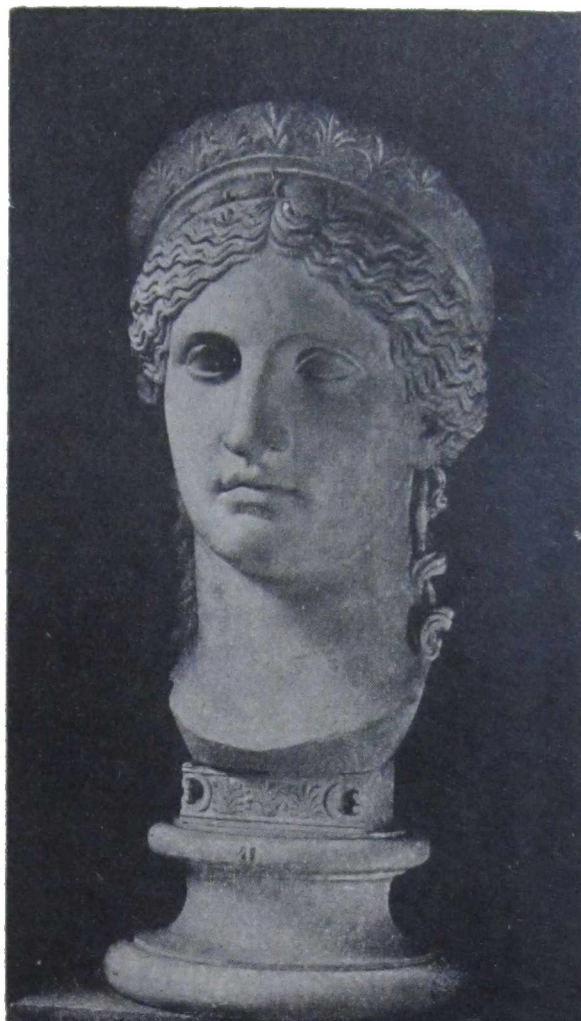
Jättiläiskuva löydetty Otricolista.
Rooman vatikaanin museossa.

Zeus, jumalien kuningas, val-
lan pilvissä pitäjä, maailman
mahtava johtaja; sellainen oli
hänen puolisonsa, arvokas *He-
ra*, sellainen *Poseidon*, meren
haltia, joka kiitäessään ula-
poilla aukeilla rauhoittaa lai-
neet levolle tai kolmikärjel-
lään nostaa myrskyn rieh-
maan; sellainen hänen sisa-
rensä *Demeter*, viljan mystilli-
sen itämisilmion haltia, jota
palveltiin salaperäisillä me-
noilla, sellainen *Hestia*, koti-
lieden suoepa ja ystävällinen
jumalatar. Sellaisia olivat kau-
nis siskopari *Apollon* ja *Arte-
mis*, edellinen laulun ja soiton
jumala ja jälkimmäinen met-
sästyksen siveä jumalatar. Sel-
lainen oli *Hefaistos*, käsityön
ontuva ja ruma haltia, tuo tai-

tava takoja vasaroinen, astaloinen nokisessa pajassaan,
sellainen *Athene*, viisauden neitseellinen jumalatar, joka oli
svntynyt *Zeuksen* otsasta kuin ajatus ihmisen aivoissa; sel-
lainen *Ares*, raaka sodan jumala, ja *Afrodite*, rakkauden
ja ruumiillisen kauneuden nautinnonhimoinen jumalatar,
joka oli sukeutunut meren vaahdosta; sellainen *Hermes*,
jumalien sanansaattaja, jolla on siivekäs päähine ja siivek-
kät jalkineet ja joka ottaa kauppamiehet, jopa varkaatkin
suojaansa. Nämä olivat Olympoksen kaksitoista ylijumalaa,
mutta niiden ohessa oli toisia haltioita ilmassa ja vedessä,
taivaassa, maan päällä ja manalassa, ja suuri oli heidän
lukumääränsä. Joka puulla oli *Dryadinsa*, joka lähteellä
Najadinsa. Aurinko, kuu ja tähdet olivat jumalallisia olen-

toja. Synkän korven kome-rossa samoili *Pan* puhaltaen pilliään, ja ken hänet koh-tasi, joutui selittämättömän pelon valtaan. Viinillä oli oma jumalansa, nuori, kau-nis *Dionysos* (Bacchus), huol-lien hälventäjä. Hänen seu-rassaan kulkivat *Menadein* raivoisat naishaltiat ja kömpelöt *Satyrit*. Kellä oli rikos omallatunnollaan, häntä ah-distivat *Erinykset*, rangais-tuksen ja koston jumalatta-ret, jotka eivät suoneet ri-kokselliselle rauhaa yöllä ei-vätkä päivällä. Manalassa hallitsi synkkä *Haades*, jonka valtakuntaan vainajien hen-get kuljetettiin lautalla ja jonka vuoksi hopearaha pan-tiin hautaan soutupalkaksi. Lethe-virran mustaa vettä juodessaan vainajat vaipui-vat unholan helmaan ja elivät sitten iäisesti ilotonta varjo-elämää kuoleman valtakunnassa, elämää sellaista, että Akhilleus-sankari mieluummin tahtoi olla viheliäisimpänä elävien ilmoilla kuin ensimmäisenä manalan majoilla.

Kreikkalaiset luulivat elämää haudan tuolla puolen varjo-elämäksi, jossa vainajalta puuttui muisto, intohimot, mel-keinpä tajuntakin; tuskin sitä saattoi olemiseksi sanoakaan. He panivat arvoa vain tälle maalliselle elämälle iloineen suruineen. Heidän jumalansa eivät vetäytyneet erilleen korkeaan taivaaseensa, kauaksi ihmisten toimista ja riennoista. He eivät vaatineet ihmisuhreja eivätkä itsensä kiduttamista

Hera.

Jättiläiskuva, ennen säilytetty Villa Ludovicissa; nykyään Rooman Pa-lazzo Piombinossa.

Kitaraa kantava Apollon.
Marmoriveistos Münchenin Glyptothekissä.

Hegesoksen marmorinen hautapatsas Ateenassa.

tai vapaaehtoista luopumista elämän iloista, eivät edes si-
veyttäkään. He olivat ikäänkuin ihmisten vanhempia, vart-
tuneempia ja voimakkaampia veljiä, jotka ystävinä vaelsivat
kuolevaisten parissa. Heitä palvottiin kilpa-ajoilla ja painin-
lyönnillä, raavaseläinten ja viinin uhreilla iloisten pitojen al-
kaessa. Heidän kunniakseen helleenit rakensivat kauniita
temppeleitä ja muovailivat kauniita veistokuvia, heidän
ylistyksekseen runoilijat lauloivat runojansa ja näyttelijät
esittivät surullisia tai iloisia näytelmäkappaleitaan, heidän
kunniakseen helleenit loivat tuon kauneuden juhlapyhätön,
jossa heidän kansallishenkensä tunsivat olevansa kodikkaalla
pohjalla.

5

Homeroksen runot

Aikana, joka on noin 800 tai 900 vuotta meidän ajan-
laskumme takana, joka on kaikkea luotettavaa historiaa ai-
kaisempi, kerättiin vanhimmat kreikkalaiset sankarilaulut
ja samalla vanhimmat eurooppalaiset runot, mitkä ovat
meidän päiviimme säilyneet. *Homerolaisiksi runoiksi* niitä
sanotaan, syystä että arveltiin niitä Homeros-nimisen miehen
sepittämiksi. Nykyjään ei kuitenkaan ole ainoatakaan mui-
naisajan tuntijaa, joka luulisi niitä yhden ainoan henkilön
tekemiksi. Ne ovat ikivanhoja kreikkalaisia kansanrunoja,
joiden alkuperä häipyä satujen hämärään. Kiertävät runo-
laulajat niitä lauloivat. Sittemmin ne koottiin päättyneisiin
jaksoihin, perattiin ja muodostettiin. Kokoojan ja jalostajan
nimeä ei tiedetä. Ne jakautuvat kahteen sarjaan: Iliadiin
ja Odysseiaan.

Iliadi kuvaa erästä kohtausta Troian sodasta, tuosta
satumaisesta taisteluserjasta, joka kenties ei edes perustu
mihinkään historialliseen tositapaukseen. Kreikkalaiset ruh-

tinaat majailevat sotajoukkoineen Troian eli Ilionin edustalla Vähän-Aasian luoteisella rannikolla. He ovat tulleet sinne kostamaan häväistystä, jonka troialainen kuninkaan-

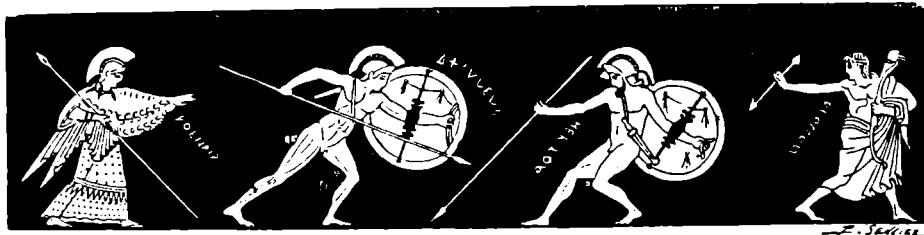

Mietiskelevä Dionysos.

Pronssinen rintakuva roomalaisajalta. Napolin museossa.

poika Paris on saattanut helleeneille ryöstämällä heiltä kauniin Helena-nimisen kuningattaren. Kreikkalaisen Akhilleus ruhtinaan on ollut pakko luovuttaa toiselle ruhtinaalle rakastajattarensa. Katkeralla mielellä hän vetäytyy taistelusta ja istuu toimettona rannalla laivojensa ääressä, koettaen

soitolla tukahduttaa suruaan ja pettymystään. Onni ei ole kreikkalaisille suojea, nyt kun heidän uljain sankarinsa on poissa. He joutuvat tuon tuostakin tappiolle, ja eräässä taistelussa Akhilleuksen paras ystävä Patroklos saa surmansa troialaisen kuninkaanpojan Hektorin kädestä. Akhilleus kerrassaan murtuu, saatuaan viestin Patrokloksen kuolemasta; hän kiertelee tomussa, sirottaa tuhkaa päähänsä ja rupeaa ääneen vaikeroimaan. Mutta äkkiä hän kavahtaa jälleen pystyyn, ja hänen sielussaan herää halu kostaa kuolema. Hän syöksee uudestaan taisteluun troialaisia vastaan, kaataa Hektorin, Patrokloksen surmaajan, ja laahaa vihoissaan tämän ruumista Patrokloksen hautakummun ympäri.

Akhilleuksen ja Hektorin kaksintaistelu.

Kreikkalainen vaasimaalaus.

Mutta eräitä päiviä myöhemmin Hektorin isä Priamos tulee yöllä Akhilleuksen luo ja pyytää häneltä nöyrästi poikansa ruumista, saadakseen sen juhlallisesti haudata. Havaitessaan vanhuksen katkeran surun, jalo helleeniläinen sankari herkeää lempeäksi ja heltyy hänen rukouksistaan.

Odysséia kertoo Odyseus-nimisestä kreikkalaisesta sankarista, joka palaa takaisin Troiasta, sittenkun tämä kaupunki monivuotisen piirityksen jälkeen vihdoinkin on joutunut viekkaiden ja rohkeiden helleenien valtaan. Kreikan luoteisella rannalla olevalle Ithaken saarelle hän suuntaa kulkunsa. Ja miesten miekkojen kärjitse, naisten neulojen nenitse sankari harhailee tällä matkallaan. Runo kertoo, kuinka kykloopit, pahat, yksisilmäiset jättiläiset, pitävät häntä ja hänen seuralaisiaan vankeudessa, tahtoen syödä

heidät suuhunsa; se kertoo, kuinka Kirke-niminen velho kietoo hänet pauloihinsa ja loitsii hänen miehensä sioiksi, alakärsiksi asettaa; kuinka hän purjehtii seireenien ohitse, jotka laulullaan houkuttelevat laivoja vaarallisille salakareille; kuinka hänen on taistelemisen myrskyjä ja rajuilmoja vastaan, syystä että merenjumala Poseidon on hänelle vihamielinen. Ja kun hän vihdoinkin pääsee kotoisille rannoille, tapaa hän uskollisen Penelope-nimisen puolisonsa röyhkeiden kosijain ympäröimänä, jotka mässäten hävittävät hänen omaisuuttaan. Näistäkin vihollisista saa sankari voiton suojeelusjumalansa Atheneen avulla.

Nausikaa tapaa Odysseuksen rannalla.

Kreikkalainen vaasimaalaus.

Rauhallisissa, tahdikkaissa heksametri-säkeissä kulkee kertomuksen virta homerolaisissa runoissa eteenpäin, leveänä ja majesteettisena, kuni Aigeian meri, joka ihanana kesäpäivänä vyöryttelee aaltojaan helleeniläisiä rannikoita kohden. Eikä runo pelkää pieniä seisahduksia matkan varrella, kun jokin kohta on oikein heleillä, lämpöisillä väreillä kuvattava. Sanarikas ja kuvarikas kuin Suomen sanarilaulu on tämä runous, ei niin niukka ja harvapuheinen kuin vanhin skandinavialainen kansanruno. Se loitsii lukijan silmien eteen ihmisolentoja erilaisia, jollaisia tapamme todellisessa elämässä. Siinä neuvokas, tynesti punnitseva Odysseus, siinä tulinen ja intohimoinen Akhilleus, siinä Laertes, Odysseuksen iäkäs isä, joka istuu kotonaan, van-

huuden vaivaamana ja surren poikansa kohtaloa. Ja Odysseuksen poika, nuori, reipas Telemakhos, joka päivä päivältä tuntee yhä suurempaa suuttumusta häntä kohdanneesta häväistyksestä, ja ruma ja suurisuinen Thersites, joka lakkaamatta moittii kaikkia helleeniläisten ruhtinaiden toimia, ja nuo raa'at, ylpeät kosijat, jotka tunkeutuvat Odysseuksen kuninkaalliseen linnaan. Ja lopuksi Nausikaa, viehättävin ja raikkain neitosen kuva, minkä runous konsanaan on luonut, ja arvokas, uskollinen Penelope, joka kärsivällisesti odottaa puolisonsa palaamista, ja monen monituisia muita miehiä ja naisia. Ja runoilijat ovat osanneet esittää hengen silmillä näkemänsä henkilöt niin selvästi, että me, lukiessamme homerolaisia runoja, emme ainoastaan kuule säkeitä, vaan näemme niissä kuvatut ihmiset edessämme ihan elävinä.

Eikö ole liikuttava seuraavakin pieni piirre! Odysseus palaa monivuotisen poissaolon jälkeen kerjäläiseksi pukeutuneena kotitaloonsa. Ei kukaan häntä tunne; mutta talon pihalla viruu vanha ränstynyt koira, joka aikoinaan oli hänen seuralaisenaan jahdilla. Se tuntee herransa, kieputtaa häntäänsä ja lyhmistää korviaan. Koira ei jaksa ryömiä hänen luokseen, vaan kuolee siihen paikkaan. Taikka tämä kohta. Odysseus on myrskyn ajamana, alastomana viskattu Phaieekien saarelle ja makaa syvään uneen rauenneena rannalla. Silloin tulee Nausikaa-niminen kuninkaantytär rantaan vaatteiden pesuun. Pesuvaatteiden kuivaessa hän lyö palloa neitojensa parissa. Tyttöjen kisatessa Odysseus herää unestaan ja astuu esiin. Neitokset pakenevat pelästyneinä, nähdesään alastoman miehen. Ainoastaan Nausikaa jääpi paikalleen, kuuntelee hänen puhettaan, säälii hänen avutonta tilaansa, toruu arkoja neitosiaan, käskee antamaan hänelle ruokaa, juomaa ja vaatteita ja näyttää hänelle tien isänsä kuninkaan-kartanoon. Taikka tämä kuvaus, homerolaisten runojen helmi. Hektor tahtoo lähteä taisteluun kreikkalaisia vastaan. Hän on käynyt kotonaan sanoakseen jäähyväiset puolisol-

leen Andromakhelle, mutta ei ole tavannut häntä siellä. Silloin hän lähtee astumaan Troian katuja pitkin ja kohtaa hänet imettäjän seurassa, joka kantaa hänen pientä poikaansa käsivarrellaan. Kyynelsilmin Andromakhe pyytää rakastettua puolisoaan säästämään itseään ja ajattelemaan sitä surua, minkä hänen kuolemansa on tuottava. Hektor koettaa lohduttaa puolisoaan lempeillä, rakkailla sanoilla:

Lausui ja poikansa puolehen kääntyi urhea Hektor,
 Vaan tämä kätkeytyi koruvöisen hoitajan huomaan,
 Parkuen, säikähtäin, isän kilpeä nähdessä suurta,
 Vaskesta välkkyävää, sekä töyhtöä jouhista tuota
 Oudosti hulmuilevaa kypärän tuon kiiltävän päässä.
 Tällepä naurahtaa isä hellä ja äitikin armas.
 Kiirehest' irroitti pois kypärän nyt urhea Hektor,
 Laski jo maahan sen, jalon, loitos loistelevaisen,
 Lastahan suudellen, sylissään sitä tuutien hiljaa.
 Zeulle hän haastoi, myös jumalillen taivahan muille:
 »Zeus ja te muut jumalat, tän poikani pienoisen suokaa
 Troiassa kunniahan isän verroin astua kerran,
 Voimalla hallitakseen jalon Ilion uljasta kansaa,
 Jotta viel lausuttais hänen taistost' tultua: »Poika
 Taattoans' suuremp' on»; veriset hän saakohon saaliit,
 Lyöty kun on vihamies, ja äidille tuokohon aivot!»
 Virkkoi näin; sylihin sulo-puolison laski hän lapsen.
 Äitipä vain hymyten sen hellien rintahan painoi.
 Kyynelsilmin nyt tätä katsovi urhea Hektor,
 Lempeäst' hän hymyää, hyväellen puolisoansa.
 Lausuvi: »Oi, älä niin Andromakhe huolehdi, hellä;
 Tuonelle kenkään ei mua kohtalon suomatta laita.
 Salliman iskuja taas ei voi maan lapsoset välttää,
 Pelkur', ei uljaskaan, kun syntynyt tänne on kerran.
 Käykösi siis kotihin, talon toimihin tarttuos taasen,
 Värttinän väännäntään käy, kankahan helskyä anna,
 Orjias ohjale; sota tuima on toimena miesten,
 Mun toki tärkein kaikist' Ilioss' syntynehistä.»
 Näin sanoen, kypärän taas Hektor urhea painoi
 Päähänsä töyhtöisen. Kotihin kävi puoliso hellä,
 Taaksehen katsahtain useasti ja itkien hiljaa.

Homeroksen laulujen esittämät yhteiskuntaolot on kuvattu sen elämän perustuksella, jota elettiin noiden runojen omalla aikakaudella, mutta tähän kuvaukseen liittyy piirteitä runolaulajien omasta mielikuvituksesta. Ihmiset elivät kaupungeissa, ja kutakin kaupunkia hallitsi kuningas. Ylhäis-sukuiset päälliköt muodostivat hänen neuvostonsa, jonka kanssa hän aina neuvotteli. Kansan suurella enemmistöllä ei ollut valtion asioissa mitään mainittavaa sananvaltaa. Sodassa päälliköt ratkaisivat taistelun. Taistellessaan he seisoivat hevosten vetämissä sotavaunuissa, jotka olivat edestä suljetut, mutta takaa avonaiset, joten niistä nopeasti saattoi hypätä maahan ja taas takaisin. Usein sekaantuivat ihmishaamuun puetut jumalat taisteluun. Varsinainen rahvas ei sanottavasti vaikuttanut sodan menoon. Taideteollisuus oli korkealla kannalla. Pronssi oli tavallisin metalli; rautaa pidettiin vielä kallisarvoisena. Kirjoitustaito oli tuntematon. Homeroksen runot kulkivat suusta suuhun ja säilyivät muistissa, kunnes ne myöhemmin kirjoitettiin.

Homeroksen runot olivat helleeniläisen kulttuurin kukoistusaikana koulujen ainoana oppikirjana. Jokainen kreikkalainen poika oppi Homeroksen runot ulkoa, oppi innostumaan niiden yleviin, jaloihin sankarikuviin, oppi niistä rakastamaan sitä, mikä elämässä on kaunista ja hyvää. Homeroksen runot olivat myöhempinä aikoina ehtymättömänä lähteenä Hellaan runoudelle ja taiteelle. Tästä lähteestä kreikkalainen kansallishenki ammensi rikkaimman ja parhaimman ravintonsa.

Mutta nämä runot eivät kuulu ainoastaan Hellaalle; ne ovat koko ihmiskunnan omaisuutena. Koko Euroopan historiassa ilmenee niiden tenhoisa vaikutus niihin sukupolviin, jotka ovat niiden kieltä ymmärtäneet. Ne ovat syvästi vaikuttaneet Schilleriin ja Thorwaldseniin, niinkuin ne aikanaan vaikuttivat Sofokleeseen ja Pheidiaaseen, ja ne ovat saaneet sydänkielet väräjämään jokaisessa kauneutta rakastavassa ihmisrinnassa.

6

Kreikkalaisten valtiolaitos

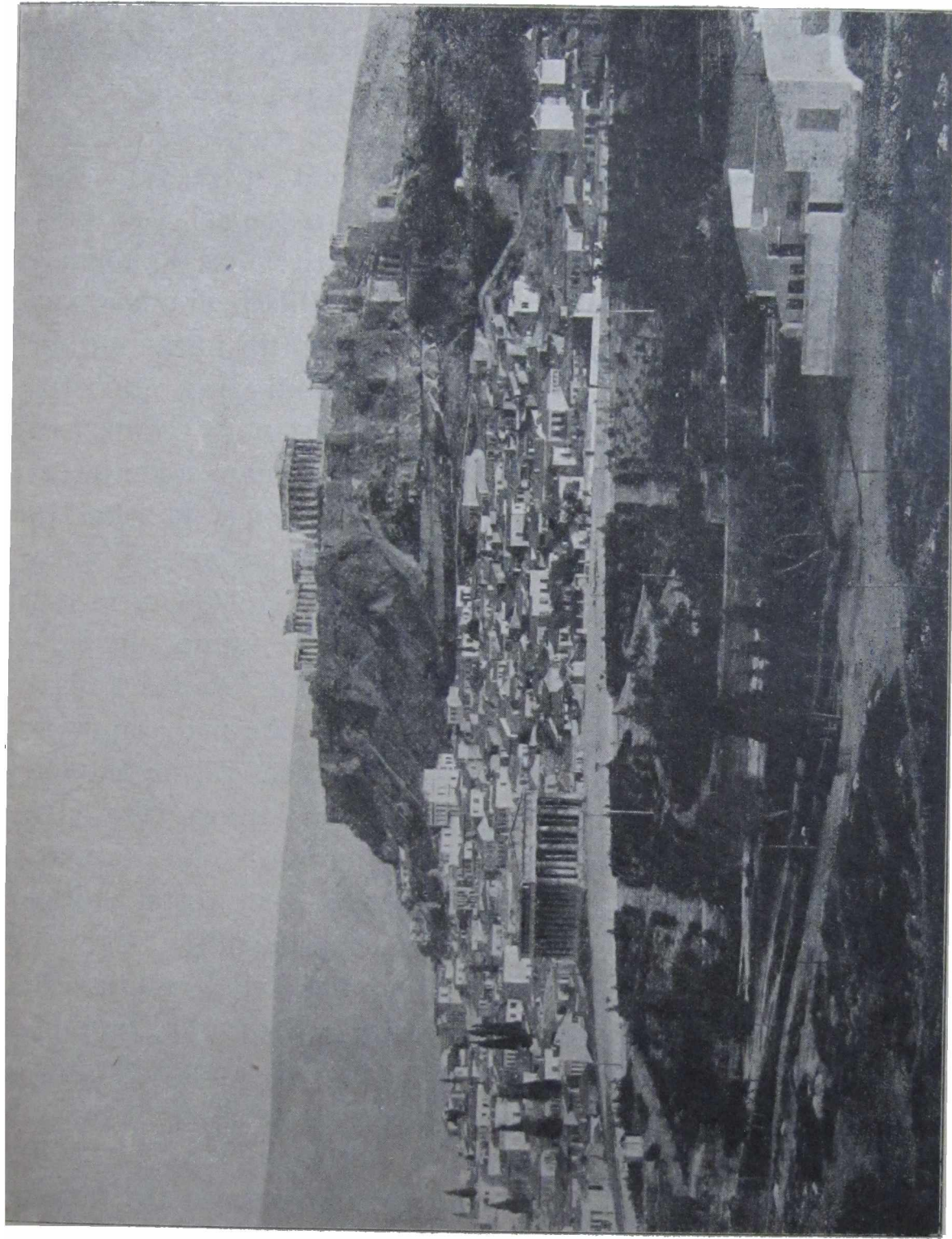
Vaikutin, joka muita voimakkaammin auttoi helleeniläistä sivistystä kehittymään sille kauniille kukoistuksen asteelle, minkä se saavutti, oli helleeniläinen valtiolaitos. Siinä kuvastuu merkillisellä tavalla helleniläisen kansallishengen omituinen luonne, samalla kuin tämä valtiolaitos vaikutti luovasti ja edistävästi helleeniläiseen sivistykseen. Mieltäkiinnittävää on aina nähdä, miten kansa ratkaisee kysymyksen yksilön suhteesta valtioon. Hellaaseen nähden, missä omintakeiset persoonallisuudet kehittyivät tavattoman korkealle, missä he kykenivät luomaan iki-ihania teoksia, tämä kysymys herättää meissä vieläkin suurempaa mielenkiintoa.

Helleeniläinen valtio oli kaupunkivaltio. Kaukaisimmassa muinaisuudessa, homerolaisten runojen kuvaamalla aikakaudella, kreikkalaiset asuivat jo kaupungeissa. Kukin kaupunki oli omana, erityisenä valtiona, ja tällä kannalla olot sittemmin pysyivät Hellaan koko olemassaolon aikana. Se vuorijonon verkko, joka jyrkästi erottaa kreikkalaiset maakunnat toisistaan, oli esteenä suuren kokonaisvaltion syntymiselle. Kaupunki ynnä siihen kuuluva maa, jota porvarit ja heidän alustalaisensa viljelivät ja jonne he ajoivat karjansa laidunmelle, oli valtion alueena. Toisinaan jonkin kaupungin sotainen väestö saattoi tosin laskea valtansa alaiseksi muutamia naapurikaupunkeja ja tehdä niiden asukkaat alamaisikseen. Joskus tapahtui myös, että kaupungit, joiden asukkaat kuuluivat samaan heimoon, jotka puhuivat samaa kielimurretta ja joilla oli yhteiset harrastukset, liittyivät toisiinsa, harjoittaakseen yhteistä politiikkaa muita kaupunkeja vastaan. Mutta sen suurempia valtioita ei muinaisajan Hellaassa tunnettu.

Näissä vapaissa kaupungeissa muodostui valtiollinen elämä varsin erilaiseksi, aina sen mukaan kuin se parhaiten soveltui asukkaiden luonteeseen ja olosuhteisiin. Eri kaupunkien valtiomuodot olivat alituksen vaihtelun alaiset. Muutokset tapahtuivat milloin rauhallisesti, seuraten kehityksen luonnollista, verkkaista kulkua, milloin taas rajusti, veristen taistelujen vaikutuksesta.

Homerolaisella aikakaudella hallitsi jokaista kaupunkia *kuningas*, jonka valtaa suurmiehet kuitenkin melkoisesti rajoittivat. Joskus kutsuttiin kansakin kokoon, mutta ainoastaan saadaksesen kuulla kuninkaan ja suurmiesten päätöksistä; itse se ei saanut lausua toivomuksiaan. Se oli patriarkallinen hallitusmuoto, jonka alaisena kansa epäilemättä useimmin olisi voinut elää onnellisena. Mutta aikojen kuluessa olot muuttuivat. Kuningasvalta hävisi kaikista kreikkalaisista kaupungeista tai säilyi vain nimeksi. Monarkkinen eli kuningasvaltainen hallitusmuoto muuttui *aristokraattiseksi* eli ylimysvaltaiseksi. Valta joutui ylhäissukuisten suurmiesten käsiin, jotavastoin kansan tila ei sanottavasti muuttunut.

Tälle kehitystasolle jäivät useat Kreikan kaupungit, joista ennen muita mainittakoon Etelä-Kreikan pääkaupunki *Lakedaimon* eli *Sparta*. Mutta tämä valtio ei saavuttanut helleeniläisen kulttuurin kehityksessä johtavaa asemaa. Sillä hallitseva kansanluokka, joka Spartassa määräsi kaikki asiat, piti sotaa ainoana ihmiselle arvokkaana toimena, ja koko elämä muodostui tämän luokan jäsenille jonkinlaiseksi pakolliseksi kasarmielämäksi, jonka yksinomaisena tarkoituksena oli heidän kasvattamisensa hyviksi sotilaisiksi. Kaikki persoonalliset ominaisuudet, kaikki omintakeiset harrastukset ja pyrinnot tukahdutettiin tässä valtiokoneistossa, joka anasti palvelukseensa ihmisen kaiken yksilöllisen elämän hänen seitsemänestä ikävuodestaan hamaan kuolinhetkeen asti. Se teki hänestä karaistun, urhokkaan ja kelpo sotilaan, se teki hänestä lakia tottelevan kansalaisen; ei sen enempää.

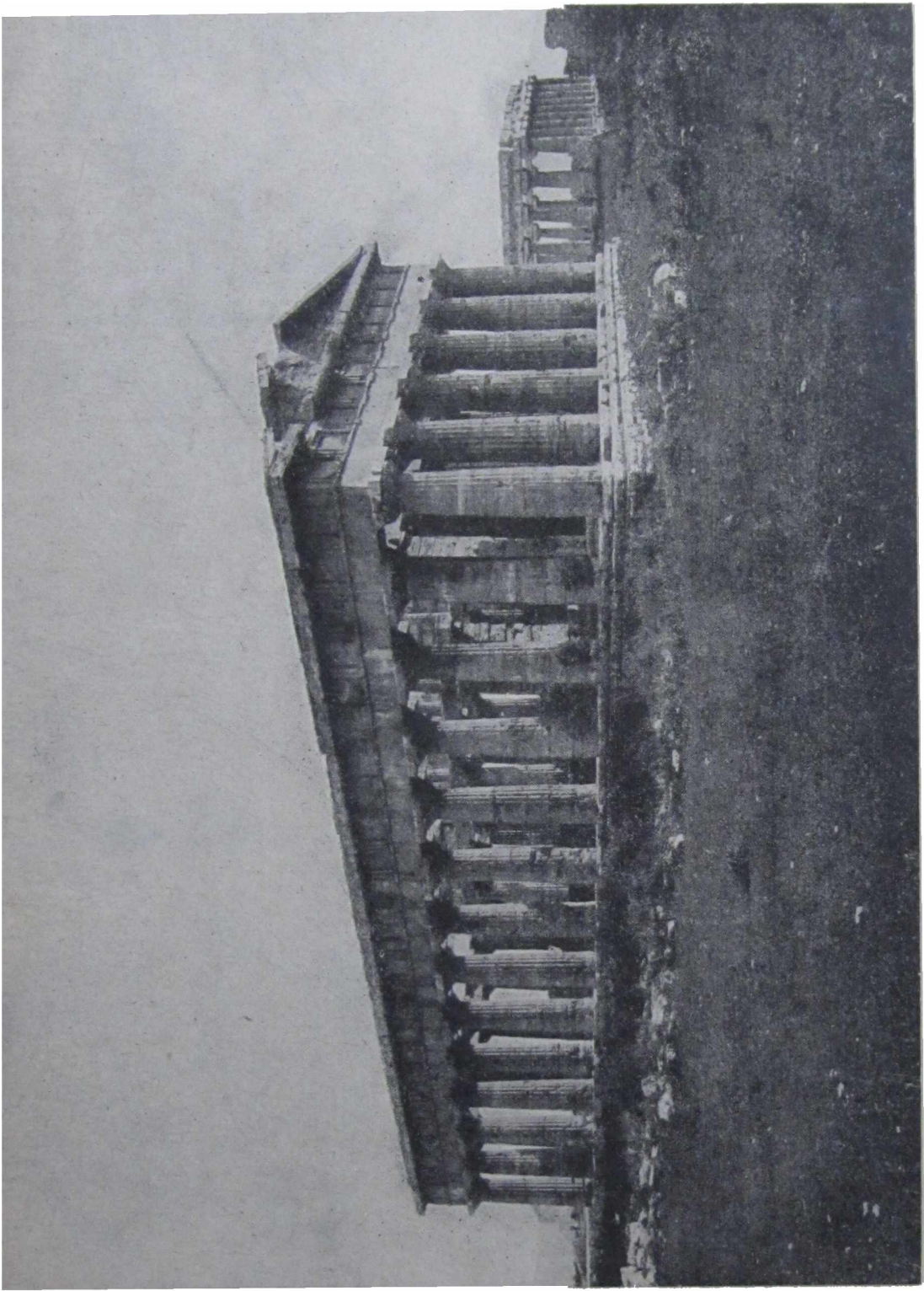

Theseuksen temppeli ja Akropolis-kukkula ynnä Parthenon Ateenassa.

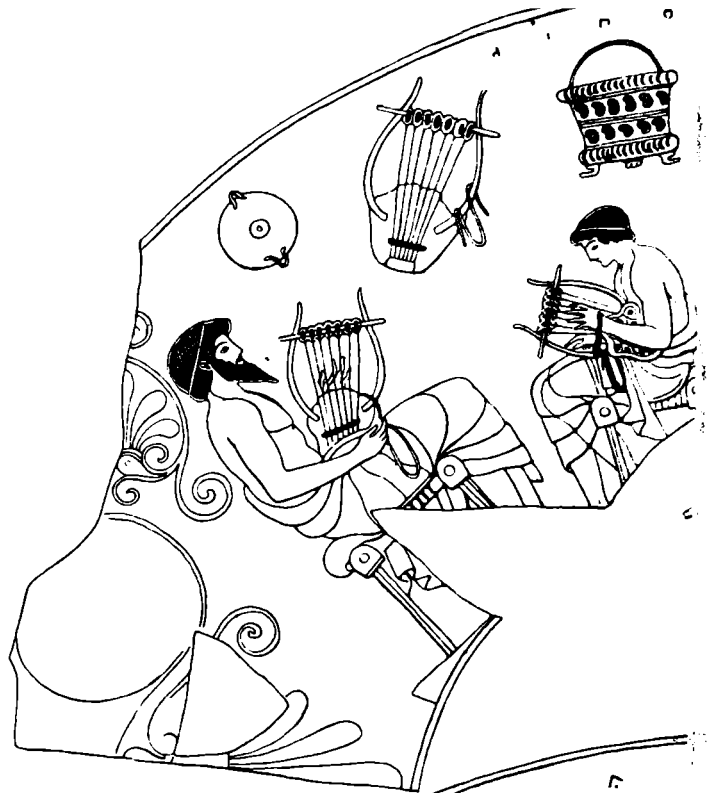
Mutta Kreikassa oli sellaisiakin valtioita, jotka hylkäsivät aristokraattisen hallitusmuodon ja monen taistelun ja väliasteen perästä kehittivät itselleen *demokraattisia* eli kansanvaltaisia hallitusmuotoja. Näistä valtioista mainittakoon etupäässä Hellaan jalokivi, rikas ja mahtava *Ateena*.

Ateenan demokraattisen valtiomuodon turvissa kypsyivät Hellaan hengen kauneimmat hedelmät, ja kaikki olot olivat siellä ikäänkuin luodut kehittämään kansalaisen parhaimpia ominaisuuksia. Ateenan valtiolaitos oli kokonaan rakennettu vapaiden kansalaisten persoonallisen yhteisvaikutuksen varaan, ja kullekin kansalaiselle suotiin mitä runsain tilaisuus kehittyä oman halunsa ja taipumuksensa mukaan. Jokainen kansalainen oli oikeutettu valtiollisissa kysymyksissä asettumaan omalle kannalleen; eikä ainoastaan oikeutettu, vaan suorastaan velvoitettukin. Ateenalainen lainsäätäjä *Solon* oli määrännyt rangaistuksen sille kansalaiselle, joka ei osoittanut omaavansa mitään kantaa valtion asioissa. Miestä, jolta puuttui valtiollista harrastusta, sanottiin »idiootiksi», ja kaikki häntä halveksivat. Jokainen vapaa kansalainen, olipa rikas tai köyhä, ylhäinen tai alhainen, sai kansankokouksessa puolustaa tai vastustaa mitä valtiopäätöstä tahansa; ja estääkseen häntä kärsimästä vahinkoa siitä, että hän saapumalla kansankokoukseen oli laiminlyönyt ammatinsa, valtio suoritti hänelle korvauksen osanotosta valtioasiain käsittelyyn. Jokainen saattoi päästä mihin virkaan tahansa, ja jottei pakotusta eikä lahjomista vaaleissa tapahtuisi, asetettiin kaikki virkamiehet toimiinsa arvalla, lukuunottamatta niitä, joiden toimi kysyi erityistä ammattitietoa. Valtio puolestaan teki kaiken voitavansa sivistääkseen ja kehittääkseen kansalaishenkeä. Yksi piirre on tässä kohden täysin kuvaava: valtio soi köyhille vapaan pääsyn teatteriin.

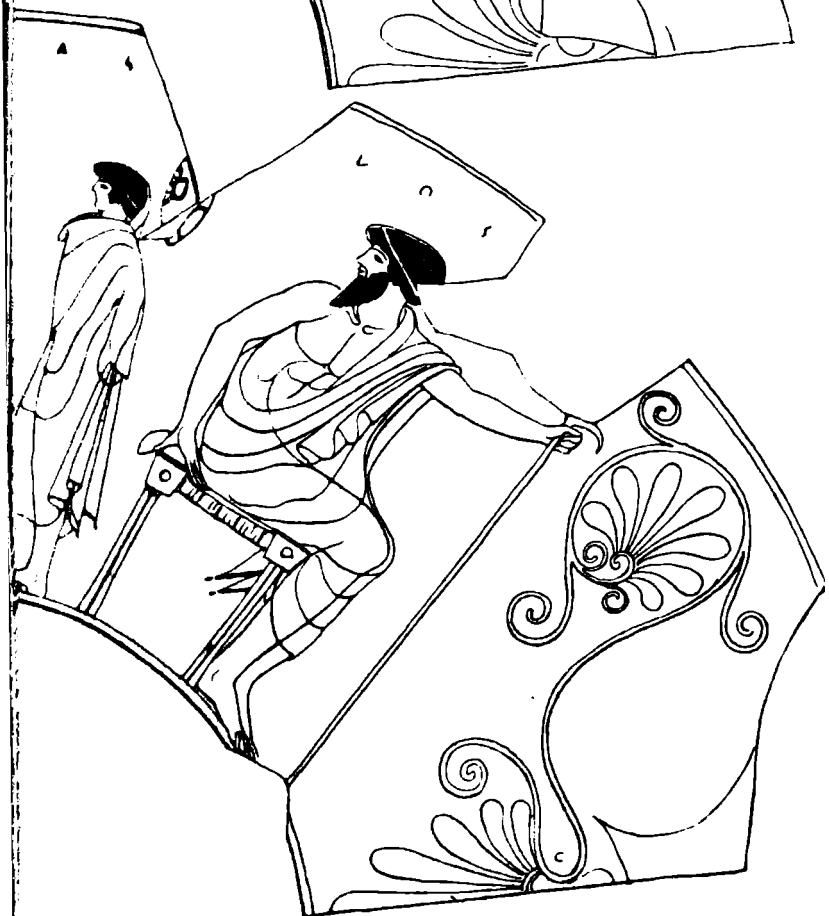
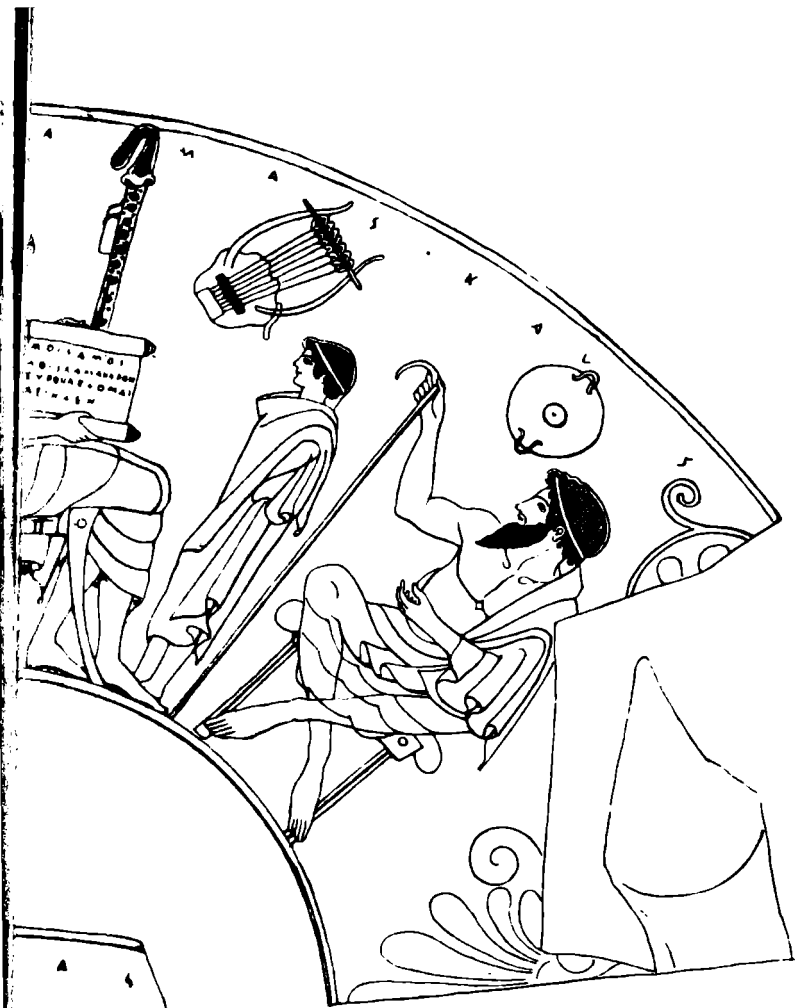
Ateenassa elämä vapaan hallitusmuodon turvissa kehittyi kauniimmaksi ja rikkaammaksi kuin missään muussa Hellaan kaupungissa. Niin oli asian laita semminkin viidennellä vuosisadalla, jolloin suuri *Perikles* oli kaupungin johta-

Doorilainen Poseidonin temppeli Paestumissa.
Etelä-Italiassa.

Kreikk
Va

plu.

vana miehenä. Vapaa kansalainen saattoi silloin uhrata melkein kaiken aikansa valtiolle, taiteelle ja omalle persoonalliselle nautinnolleen. Hän saattoi päivät pitkään oleskella kaduilla ja toreilla, äänestääkseen kansankokouksessa tai toimiakseen tuomarina tuomioistuimissa tai puhellakseen hyvien ystävien kanssa valtioasioista tai päivän tapahtumista taikka kuunnellakseen jonkin filosofin oppeja tai laulajan runoja. Milloin hän käväisi kylpemässä tai jaloittelemassa kylpylaitoksen viileissä pylväskäytävissä, milloin hän harjoitteli ruumistaan voimistelulla julkisissa »gymnaasioissa». Milloin hän pistäytyi jonkin maalarin tai kuvanveistäjän työhuoneeseen katselemaan tämän tekeillä olevia taideteoksia taikka meni teatteriin tai johonkin iloiseen juhlaan, jossa kauniita lauluja laulettiin lyyryn tai huilun säestäminä. Näin hän saattoi elää aamusta iltaan ilon ja kauneuden maailmassa, tarvitsematta suurestikaan välittää jokapäiväisistä leipähuolista ja siitä olemisen taistelusta, joka tosin terästä ihmisen luonnetta, mutta myöskin tylsyttää hänen henkeään, ahdistaa hänen ajatustaan ja heikontaa hänen kaunoaistiaan. Kaiken ikävän ruumiillisen työn, kaiken sen, mikä saattoi rajoittaa hänen henkistä toimintaansa, ateenalainen jätti orjiensa tehtäväksi.

Orjuus on synkkänä taustana vapaan ateenalaisen valoisassa elämässä. Se oli välttämättömänä renkaana Ateenan ja koko muinaisajan valtiolaitoksessa; ilman sitä ei vapaan kansalaisen elämä ollut ajateltavissakaan. Voidakseen viettää tuota huoletonta, nautintorikasta elämäänsä täytyi kansalaisella olla käytettävänä ihmisiä, joiden niskoille hän saattoi sälyttää kaiken työn, antamatta heille muuta palkkaa kuin jokapäiväisen leivän. Näitä ihmisiä pidettiin sieluttomina koneina, he olivat mitä nöyryyttävimmässä riippuvaisuuden tilassa, kerrassaan herransa käsyläisiä ja hänen rangaistusvaltansa alaisia. Jokainen kansalainen, olipahan kuinka köyhä tahansa, omisti ainakin yhden orjan, ja näemmekin, että Ateenassa oli enemmän

Kaksi kohokuvaa Parthenonin friisistä.
(Jumalain kokous ja nuorukaisten juhlakulkue) Ateenan Kansallismuseossa
ja Lontoon British Museumissa.

kuin kaksi kertaa niin paljon orjia kuin vapaita; kaupungin ollessa kukoistavimmillaan oli n. 90,000 kansalaista ja n. 200,000 orjaa. Yleensä oli heidän asemansa kuitenkin verrattain hyvä. Heiltä ei vaadittu mahdottomia, ja he olivat herrojen kanssa miltei toverillisella kannalla. Jos he uskollisesti ja huolellisesti täyttivät tehtävänsä, saattoivat he toivoa pääsevänsä vapaiksi, vaikkeivät voineetkaan orjan asemasta kohota täyteen kansalaisarvoon.

Koska Hellas oli vuoriensa ja satojen lahtien ja vuonojen paloitlema ja uurtama, säilytti siellä joka kaupunki oman valtiomuotonsa, joka heimo — niitä oli kaksitoista — kansallisen leimansa ja omituisuutensa. Mutta helleenit heimokuntineen hajaantuivat kauaksi Hellaan ahtaiden rajojen ulkopuolellekin. Kun jonkin kaupungin väestö karttui liian lukuisaksi, siirtyi osa siitä vieraille maille ja perusti itselleen *siirtokuntia*, joissa oli avarampi tila liikkua. Mustanmeren rantamailla, Vähässä-Aasiassa, Krimin niemimaalla, Kreetan ja Kyproksen saarilla, Pohjois-Afrikan rannalla, Etelä-Italiassa ja Sisiliassa, vieläpä kaukana Itä-Espanjassakin saattoi tavata helleenejä, ja niin loitolle ulottui myös helleniläinen kieli ja sivistys.

Sillä kuinka laajalle helleenit hajaantuivatkin, kuinka katkerasti eri valtioiden asukkaat vihasivatkin toisiaan, ja kuinka suuresti eri heimot lienevätkin toisistaan eronneet, niin tiesivät Hellaan miehet kuitenkin aina olevansa saman kansan jäseniä. Heillä oli yhteinen kieli, vaikkapa eri murteisiin hajaantunut, he palvoivat samoja jumalia, he kokoontuivat yhteisiin juhlaleikkeihin jumalien kunniaksi, ja heillä oli yhteiset pyhät temppelit. Sivistys oli heillä yhteinen; kaikki ihailivat he Homeroksen runoja, Pheidiaan kuvapatsaita ja Sokrateen viisautta, ja päälle päätteeksi oli heidän historiansa monissa kohdin yhteenkudottu. Voitolliset sodat Persian mahtavaa suurkuningasta vastaan yhdistivät helleenejä entistä voimakkaammin toisiinsa. Eri heimot tunsivat kuuluvansa samaan kansaan ja ylpeilivät tästä jalosta syntyperästään.

Uljas kansa; itsetietoinen kansa, jossa muutamat ihmisluonteen kauneimmat ominaisuudet olivat tavallista voimakkaammin edustetut! Moni asia taivaan ja maan välillä on unholaan vaipunut. Helleenitkin lepäävät nurmen alla. Se suku, joka nyt asuu ja elää ihanassa Kreikanmaassa, polveutuu vain heikkona vesana Hellaan suuruudenajan helleeneistä, ja monta vuosisataa varmaankin kuluu umpeen, ennenkuin se toipuu siitä orjuudesta, joka sitä kaksituhatta vuotta on painanut. Mutta muinaisen Hellaan luoma kulttuuri loistaa tänäkin päivänä yhtä raikkaana ja yhtä hienona kuin vuosituhansia sitten.

7

Kreikan kuvaamataide

Ajatuksin ja sanoin, kaikissa elämän oloissa helleenit ylistivät puhdasta tosikauneutta, mutta uljaimpana se kuitenkin ilmeni heidän luomassaan ihanassa rakennus- ja kuvanveistotaiteessa. Hellaan maaperässä nämä taiteet kehittyivät kuin kukkaset, joiden muotoa, väriä ja tuoksua kaikki myöhemmät aikakaudet ovat ihailleet.

Muotoaisti oli kreikkalaisilla veressä. Hellaan vuorimaisemien pehmeät, jalosti aaltoilevat ääripiirteet olivat sitä heissä kehittäneet, ja nuo terveet, voimakkaat, nuoret ihmiset, joiden he näkivät alastomina temmeltävän kaikenlaisissa urheiluissa, olivat avanneet heidän silmänsä tajuamaan ihmisruumiin kauneutta. Muodon ihailu kulkeekin kuteena läpi koko heidän taiteensa ja elämänsä. Homeroksen runoissa kuvatut miehet ja naiset eivät ole piirretyt, vaan veistetyt; silmämme näkevät heidät ikäänkuin he olisivat elävinä edesämme.

Kun kansa näin on oikein voimakkaan ja lämpimän tunteen vallassa, syntyy sen keskuudessa tavallisesti miehiä,

jotka pystyvät luomaan taidetta niistä tunnelmista, jotka valtaavat heidän kansalaistensa mielet. Ja Hellaassa syntyi joukko miehiä, jotka osasivat muotoa muovailta niin ihanasti, etteivät minkään myöhemmän ajan taiteilijat ole vetäneet heille vertoja. Suurimmat heistä ovat *Pheidias* ja *Praxiteles*, mutta heidän rinnallaan oli lukuisa joukko muita taiteilijoita. Moni heistä on joutunut unohduksiin, ja heidän teoksistaan on tallella ainoastaan palasia ja katkelmia, mutta tässäkin särkyneessä muodossaan nämä tuotteet tekevät syvän ja voimakkaan vaikutuksen ihmissieluun, joka pystyy kauneutta käsittämään.

Ja Hellaan taiteilijoilla oli kyllin tekemistä. Heiltä tosin ei vaadittu komeita ruhtinasten palatseja kuten Assyriassa eikä mahdottoman suuria kuninkaiden hautoja kuten Egyptissä; mutta itse jumalat asettivat heille tehtäviä, jotka olivat heidän neronsa arvoisia.

Jumalia palvottiin temppeleissä, ja koska jumalat olivat ihmisiä kauniimmat ja jalommat, täytyi heidän pyhättöjensäkin olla kauniimmat ja komeammat ihmisten asuntoja. Temppeleli oli suorakaiteinen huone, johon jumalankuva oli asetettu. Siinä ei ollut ikkunoita, mutta ovi vei rakennukseen toisesta päätyseinästä. Usein oli oven edustalla eteinen, ennenkuin tultiin temppeleli-saliin; ja toisinaan oli tämän takana huone, jonka väliseinä erotti varsinaisesta temppelistä.

Sellainen oli kreikkalaisen pyhätön alkuperäinen yksinkertainen keskus, mutta tämän ympärille helleeniläiset rakennustaiteilijat muovailivat kaiken sen muotorikkauden, minkä he kykenivät luomaan. Ensin he pystyttivät pylväsrivin temppeleli ovipäädyn eteen, sitten toisen pylväsrivin vastakkaisen päädyn eteen ja viimein yltympäri koko temppeleli uuden pylväsrivin, joka kannatti rakennuksen kattoa. Pylväät olivat kuten koko rakennuskin häikäisevän valkoista marmorista. Ne olivat uurretut, joko niin tiheään, että uurteiden särmikkäät reunat yhtyivät toisiinsa, tai siten, että sileätä pintaa oli jätetty uurteiden väliin. Pylväiden yläpää (»kapi-

teelit») kaartuivat ulospäin ja olivat runsaasti koristetut. Niiden päälle oli asetettu marmoripaasi, joka kannatti oven puoleista katon päätyä. Tämä pääty oli koristettu koho- eli reliefikuvilla. Kauniimpia pyhättöjä ei mikään kansa ole jumalilleen pystyttänyt.

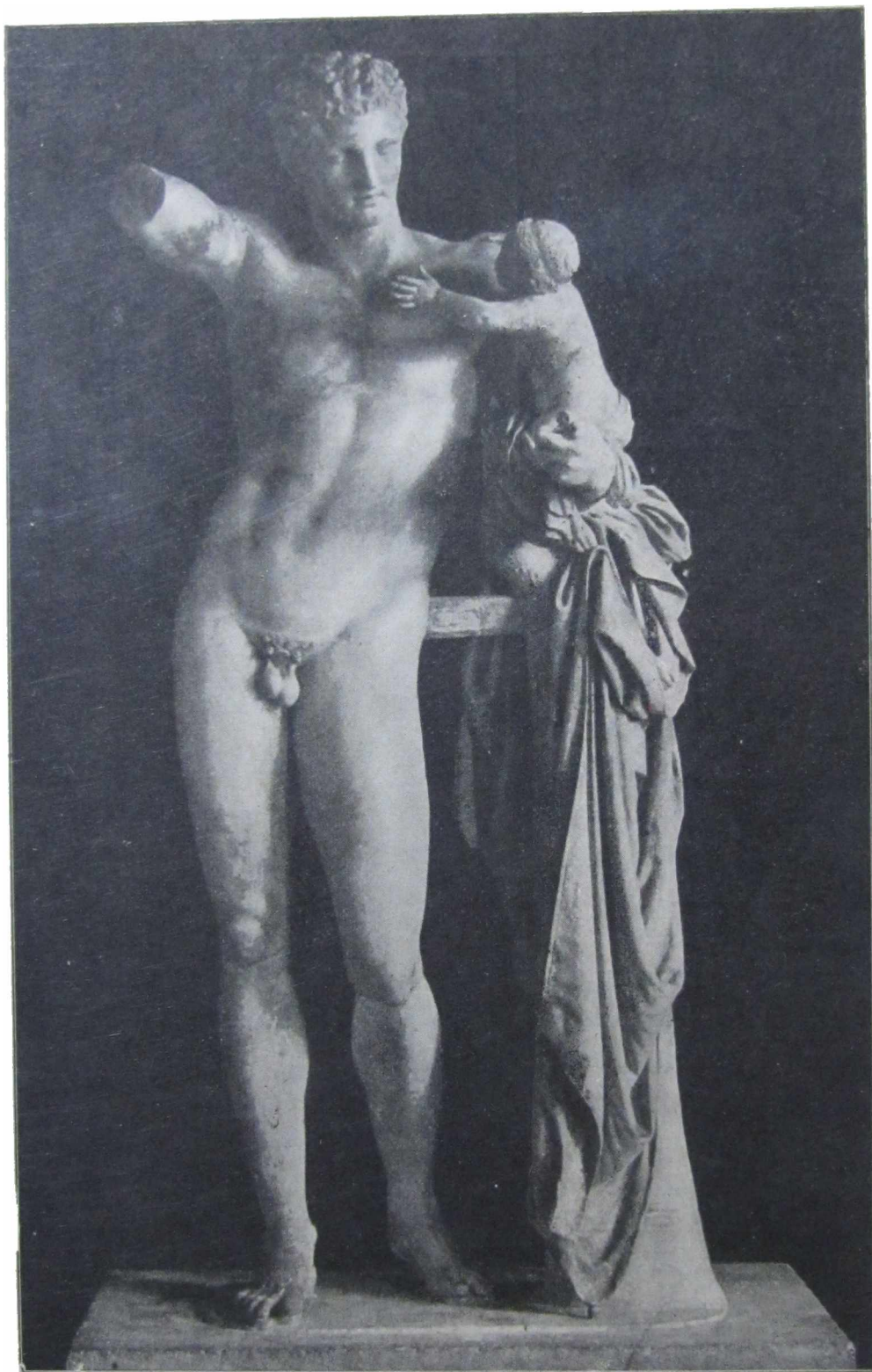
Tempppelin sisässä oli jumalankuva. Alkuaikoina se oli karkeatekoinen ja kömpelö puinen kuvapatsas. Se seiso i luonnottomassa asennossa, jalat ikäänkuin kiinnikasvaneina toisiinsa ja kädet ikäänkuin kapalossa kupeilla, kasvot jäykkinä ja ilmettä vailla. Hurskaat uskovaiset saivat itse elävöittää kuvaa mielikuvituksessaan. Mutta aikojen kuluessa Kreikan kansan taideaisti kehittyi. Taiteilijan silmä tarkistui, hänen kätensä harjaantui. Ja nuo lapselliset nukenkuvat muuttuivat ihmeen kauniiksi kuvapatsaiksi. Asento tuli vapaaksi ja luonnolli-

Pheidiaan Athene Parthenos.

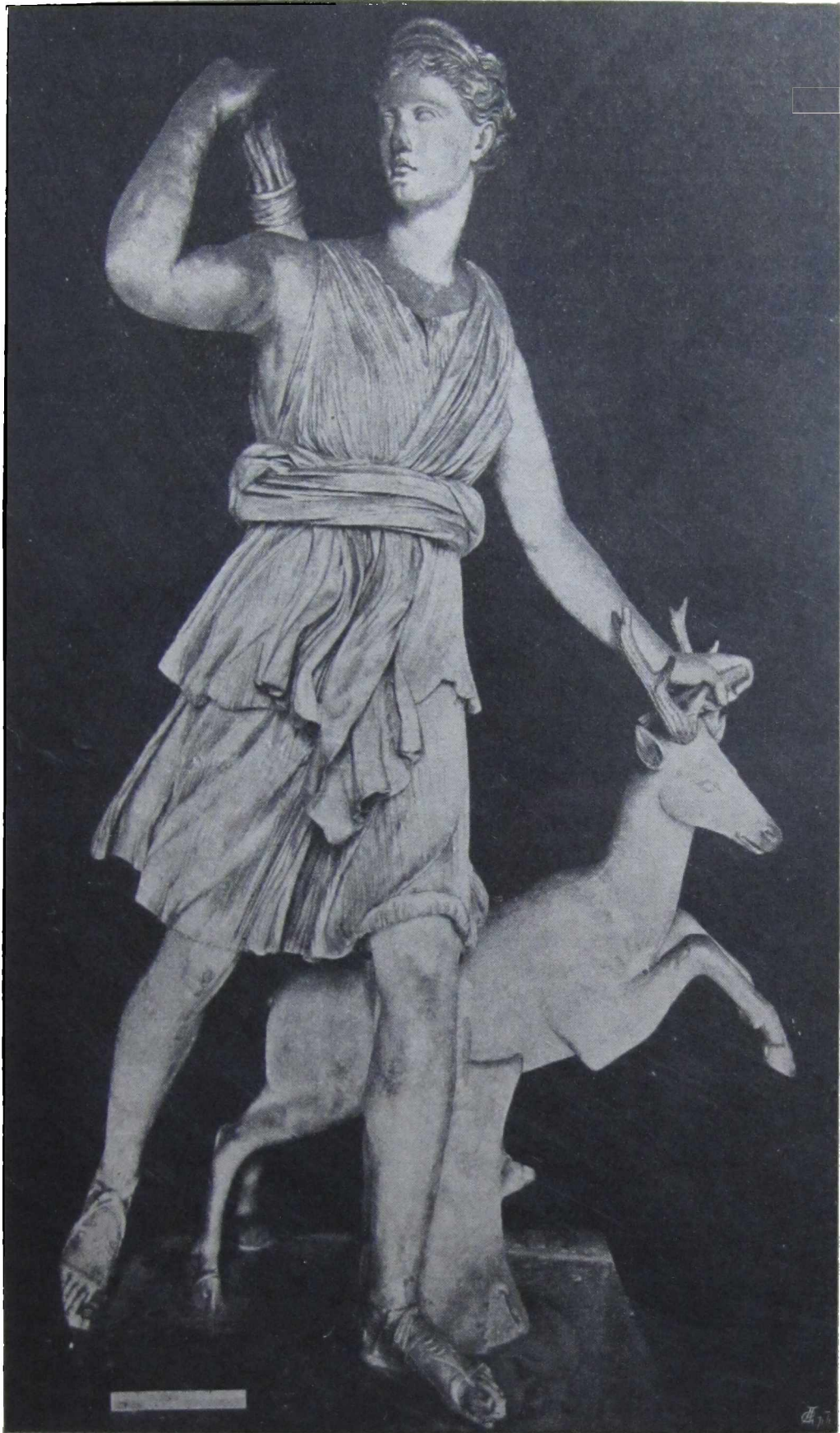
Antiikkinen pienoisljennös.

tyi. Taiteilijan silmä tarkistui, hänen kätensä harjaantui. Ja nuo lapselliset nukenkuvat muuttuivat ihmeen kauniiksi kuvapatsaiksi. Asento tuli vapaaksi ja luonnolli-

Praxiteleen veistämä Hermes.

Dionysos-lapsi käsivarrellaan. Alkuperäinen, Olympian raunioista löydetty marmoriveistos. Olympian museossa.

Versaillesin Artemis.

Marmorijäljennös kreikkalaisesta teoksesta Pariisin Louvressa.

seksi, jäsenet esiintyivät joko alastomina koko terveessä voimassaan tai luontevasti laskostetun puvun verhoamina. Kasvoissa kuvastui eloisa ilme. Zeuksen miehekäs vakavuus, Apollonin nuorekas voima, Athenen neitseellinen siveys ja Afroditen houkutteleva kauneus heijastaa vastaamme noista kuvapatsaista. Voimme ymmärtää satua Pheidiaan valmistamasta Zeuksen kuvapatsaasta Olympiassa, jonka juureen jumala itse iski salamana osoittaakseen tyytyväisyyttään mestarin teokseen, ja käsitämme kertomuksen nuorukaisesta, joka houreissaan illan tullen hiipi Afroditen temppeliin viettääkseen yönsä kahdenkesken rakkaudenjumalattaren parissa, jonka Praxiteleen käsi oli veistänyt.

Kuvapatsaiden rakennusainekin oli nyt muuttunut. Puuta ei enää käytetty, vaan kultaa ja norsunluuta — puku oli kullasta ja kuvan alastomat osat norsunluusta — taikkapa marmoria, jonka pinnan kreikkalaiset kuitenkin joko kokonaan tai osaksi peittivät väreillä.

Ja kuvanveistotaide astui temppelin ovesta ulos. Mestarit eivät enää kuvaaneet yksinomaan Olympoksen ylijumalia tai alempien haltijain ja puolijumalain lukuisaa joukkoa. He lähtivät vapaaseen luontoon ja rupesivat muovailemaan ihmisiä, pyhien kilpaleikkien voittajia, lainsäätäjiä ja runoilijoita, ajattelijoita ja sotapäälliköjä ja muita ihmisiä, etupäässä suuria, mainehikkaita miehiä, valtion tai kansan hyväntekijöitä, mutta toisinaan maineettomiakin henkilöitä, joiden ulkomuoto herätti heidän huomiotaan. Astuessaan näin alas taivaasta kuolevaisten ihmisten keskuuteen kreikkalainen taide kadotti jonkin verran voimastaan. Tuo yli-luonnollinen, valtava suuruus vakavuudessa ja ilossa, intohimossa ja mielen tyyneydessä ei enää kuvastunut taiteilijan teoksissa, vaan hänen talttansa iskujen alta sukeutui ihmisiä inhimillisine kykyineen ja intohimoineen. Ne olivat tosin useimmiten idealisoituja olentoja, mutta kuitenkin mallinsa kaltaisia. Taide heikkeni jonkin verran, mutta se kävi tajuttavammaksi ja hienommaksi. Mikä älykäs ilme Sokrateen

kasvoissa, sellaisina kuin kuvanveistäjä on ne meille esittänyt! Mikä elämänilon ja rohkeuden raikas tuulahdus Anakreonin kasvoissa! Ja katselkaamme Demostheneen kuvaa, kuinka se on huolien painama, ikäänkuin surisi se syntymäkaupungin raskasta kohtaloa!

Kreikkalainen savimaljakko.

(n. s. kraateri, jota käytettiin viinin sekoittamiseen).

Napoliin Museo Nazionalessa.

Viidennen vuosisadan loppupuolella ja neljännen vuosisadan alkupuolella e. Kr. on helleniläinen taide kukoistavimmillaan. Sen jälkeen taide niinkuin koko helleniläinen kansallishenkikin alkaa rappeutua. Ja nopeasti se luisuu alas tuota kaltevaa pintaa. Jalo, tositaiteellinen aisti häviää kreikkalaisten keskuudesta. Taiteilijan työ muuttuu yhä enemmän käsityöntapaiseksi kätevyudeksi samalla kuin hän kerras-

saan epätaiteellisella tavalla koettaa lumota katselijaa muotojen mahdottoman suurella ko'olla. Eikö ole epäheelleniläinen koko luonteeltaan se suunnitelma, jonka eräs taiteilija 4. vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla esitti: että suuri kallioniemi oli muutettava Aleksanteri Suuren kuvapatsaaksi! Toisessa kädessään oli kuvapatsas pitävä kaupunkia, toisen käden kautta oli erään virran vesi johdettava mereen.

Ne teokset, jotka kreikkalainen taide suuruutensa aikana oli luonut, joutuivat kovan kohtalon alaisiksi. Ei ollut eduksi kuvapatsaille eikä pylväille, että kulta ja norsunluu olivat kallisarvoisia ja haluttuja aineita, että marmoria helposti kävi muuntaminen kalkiksi, eikä ollut niille onneksi, että Hellas joutui Rooman ikeen alle. Laivalastittain roomalaiset veivät kreikkalaisia pylväitä ja kuvapatsaita Roomaan, koristaakseen niillä syntymäkaupunkiaan. Ja sitten seurasi aika, joka ei suuresti välittänyt vanhasta helleeniläisestä taiteesta, vaan piti sitä paholaisen työnä ja luuli tekevänsä hyvän työn hävittäessään noita vanhoja epäjumalankuvia. Ja sitten tuli ankaria sodan ja vainon aikoja, jolloin kuvapatsaiden päitä käytettiin tykinkuulina ja jolloin kreikkalaisen rakennustaiteen ihmeellisin muistomerkki, Ateenan *Parthenon*, räjäytettiin ilmaan v. 1687.

Raunioina ja katkelmina ovat kreikkalaiset rakennukset ja helleeniläisen veistotaiteen mestariteokset. Karja teutaroi temppelien perustuksilla, ja köynnöskasvit kiemurtelevat pitkin pylväiden jäännöksiä. Kohokuvat ovat murentuneet ja kuluneet. Kuvapatsaat ovat päitä ja jäseniä vailla, ja raaka kivi irvistää ilkkuen katselijaa vastaan. Kaikkialla vain rappeutumista ja hävityksen kauhistusta. Ja kuitenkin nämä kivet elävät ja puhuvat mahtavaa kieltään. Sillä Hel- laan henki on tehnyt ne eläviksi ja antanut niille puhe- lahjan.

Kreikkalainen lyriikka

Helleeneillä oli laulun ihana lahja. Heidän luonteensa, joka kaikessa kaihosi kauneutta, rakasti sitä myös runotaitteen muodossa ja iloitsi soiton ja laulun sävelistä. Heidän silmänsä hehkuivat, kun he kuulivat Homeroksen runoja lausuttavan, kun he näkivät noiden suurten runokuvien mahtavan tynesti kulkevan ohitsensa. Mutta he osasivat myös sattuvin sanoin ilmaista niitä erilaisia tunteita, jotka kulloinkin valtasivat heidän sielunsa. He osasivat laulaa surunsa ja ilonsa sointuvissa säkeissä, ja he saivat samat tunteet värjäymään laulunsa kuuntelijoissakin. Lulun tuottama ilo kuvastui kaikissa heidän elämänsä tehtävissä.

Häissä laulettiin hilpeitä, leikillisiä häälauluja, hautaisissa itkuvirsiä; vainajan hautakiveen piirrettiin runosäkeitä, jotka toisinaan kohosivat rohkeilla kotkansiivillä autoreisiin ylailmoihin, kuten Simonideen kaunis kirjoitus Thermopylain sankarien muistopatsaassa:

»Viestin vieös sä vieras kansalle Spartan, että me lakia täyttäen kaaduimme täällä».

Kun miehet lähtivät sotaan, lauloivat he tulisia sotauluja, ja jos onni oli heidän aseitaan suosinut, pukeutui kotiinpalanneiden riemu ylevän voittolaulun muotoon. Juhlaleikeissä laulettiin hymnejä jumalien kunniaksi, ja kun mies kilpaleikeistä saapui kotikaupunkiinsa palkinnon saaneena, silloin runoilijat virittivät kitaransa hänen kunniakseen. Pidot alkoivat huilun säestämällä laululla, ja juomien kestäessä kulki myrtin- tai laakerinoksa kädestä käteen. Jokainen vieras oli velkapää, oksan tullessa hänen käteensä, laulamaan tai sanelemaan runosäkeen, ja tanssi suoritettiin kitaran säestämien laulujen tahdissa.

Taikka seisoi runoilija syntymäkaupunkinsa kansalaisyhteisöjen keskellä. Hän oli nähnyt oman puolueensa ku-

kistuvan, oli itse maanpakolaisena sortunut vieraille maille. Sydän oli hänellä täynnä kotikaihoa, täynnä vihaa valtiollisia vastustajiaan kohtaan. Ja tämän mielentilansa hän puki valitusvirsiensä ja pilkkalaulujen muotoon, jotka hehkuivat surua ja kotikaipuuta tai uhkuivat karvasta katkeruutta. Taikka tähtäsi hän säkeitä, teräviä kuin terästetyt nuolet, persoonallisia kadehtijoitaan vastaan, kuten Arkhilokhos,

Sappho ystävättärineen.

Kreikkalainen vaasimaalaus.

jonka hänen morsiamensa ja appensa olivat pettäneet. Siksi vainosi hän heitä pilkkalauluillaan, kunnes he epätoivon valtaamina surmasivat itsensä. Taikka sepitti runoilija leikillisiä runopätkiä rakkaudenjumalasta, pienestä, sokeasta Eroksesta, jota kerran mehiläinen pisti, kun hän lepäsi ruusuilla. Ja kun lapsukainen itkien juoksi äitinsä Afroditen luo, vaikeroiden häijyn käärmeen pistoksesta, muistutti tämä häntä siitä paljon suuremmasta tuskasta, minkä hänen omat nuolensa tuottavat sattuaan ihmisten sydämiin.

Taikka kumpuilee runoilijan mielessä raikas ilon- ja nautinnonhalu. Ja hän tahtoo juoda tuota iloa suurin, täysin siemauksin, ja hän runoilee kauniisti kuin Anakreon suitsutuksen tuoksusta, kukkaseppeleistä, viinistä ja rakkaudesta, elämän ihanuudesta ja sen tuhansista viehätyksistä.

Taikka virittää hän harppunsa kielet hehkuvan rakkauden hurmaamana; sana liittyy sanaan, lause lauseeseen, ja laulu sointuu milloin hyppelhtivänä riemunhyrskynä, milloin kaihon kantamana, sydänsurun synnyttämänä. Ja näin syntyy runo, sointuvan ihana, kuten esim. seuraava *Sapphon* laulu:

Taivon autuaaks sanon nuorukaisen,
silmäis eessä ken sijan saa ja rintaas
vasten vaipua voi, sekä kuullahdellen
ääntäsi hellää,

nähdä hymyilys. — Pyhä kammo syömen
saa jo sykkimään vavahdellen silloin.
Silmäs minuun luot, — heti vaisu vaipuu
huulteni haaste,

kieli kangistuu; pyhä kirkas liekki
kaikiss' suonissain salamoiden säihkyy,
silmät yöksi lyö, kumu korvaan kuuluu
kauhea, kolkko.

Kylmän otsallein hien heitti, yltään
ruumis värjättää, — kuni syksyn kukka
nääntyin nuutuu pois, — pian kurja kuihtuin
kaadun ja kuolen.

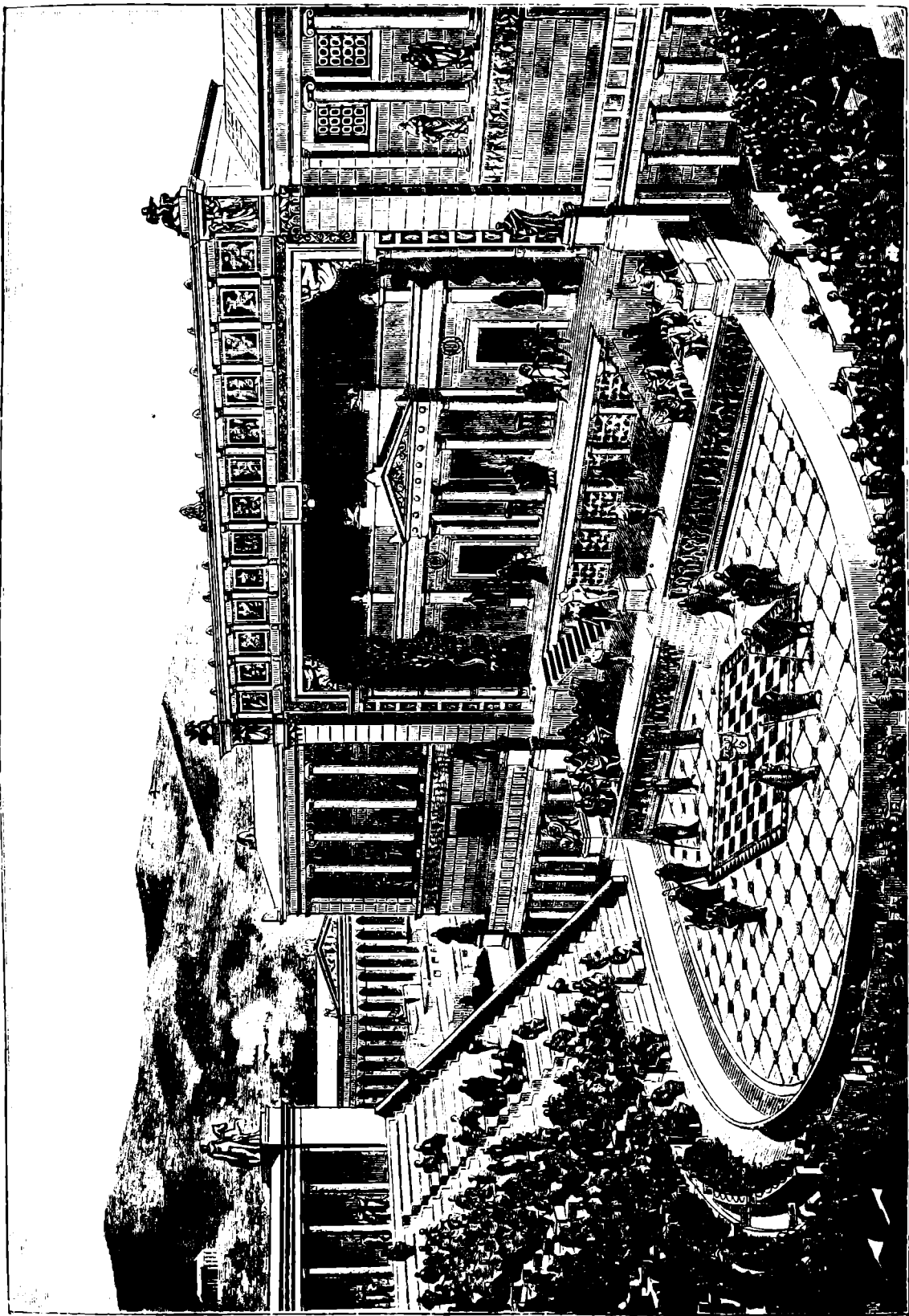
Niin laajalle kuin kreikankieltä puhuttiin, varsinaisessa Hellaassa ja siirtokunnissa, Mustanmeren rantamilla, Pohjois-Afrikassa, Vähässä-Aasiassa ja Etelä-Italiassa, niin laajalle ulottui myös tämä laulun ja soiton harrastus. Kaikkia helenejä lumosi runouden ja soiton tenhovoima, innostutti enemmän kuin mitään muuta kansaa. Tästä laulun tenhovoimasta sepittivät kreikkalaiset monta kaunista satua.

He kertoivat Orfeuksesta, joka Väinämöisen tavoin soitollaan lumosi koko luonnon, niin että puut ja kalliot häntä seurasivat ja villit eläimet kesyttyivät, ikilaulajasta, joka lyyrynsä sävelillä vapautti kuolleen puolisonsa manalaisten vallasta. He taruilivat Arionista, jonka merirosvot viskasivat mereen, mutta joka laulullaan ja soitollaan houkutteli delfiinit luokseen ja jonka delfiini selässään kantoi kuivalle maalle. Nämä ovat tosin vain satuja, joissa kreikkalaiset symbolisesti kuvasivat laulun ihmeellistä tenhovoimaa; mutta historiallinen tositapahtuma on, että Aleksanteri Suuri, kun oli valloittanut Teeban ja hävitti tämän kapinoivan kaupungin tantereen tasalle, säästi yhden ainoan talon, sen, missä Pindaros-runoilija oli asunut. Suuren runoilijan kotia ei saatu häväistä. Se oli makedonialais-kuninkaan mielestä rauhoitettu kansallispyhättö, ja Pindaroksen laulua hän piti jumalien ihmelahjana helleenien kansalle.

9

Kreikkalainen näytelmätaide

Ammoin ajoin, kun kreikkalainen kulttuuri vielä oli kapalossaan, kun kansa vielä harjoitti taidetta sydämensä yksinkertaisuudessa, kokoontuivat ihmiset vuosittain viettämään Dionysoksen, viininjumalan, juhlaa iloisilla pidoilla, viinillä ja pilalla, laululla ja tanssilla. Toiset nousivat kärriihin ja lennättelivät vallattomia kokkapuheita kaikille ohikulkijoille; toiset pukeutuivat pukinnahkoihin ja asettuivat alttarin ympärille, voidakseen kuorossa laulaa virsiä viinin jumalan kunniaksi. Mutta oli niitäkin, jotka vakavin ja hartain mielin kokoontuivat temppeliin palvelemaan pyhillä menoilla Dionysosta ja Demeteriä, viinin- ja viljanjyvänjumalia, luonnon ikuisesti luovan voiman esikuvia.

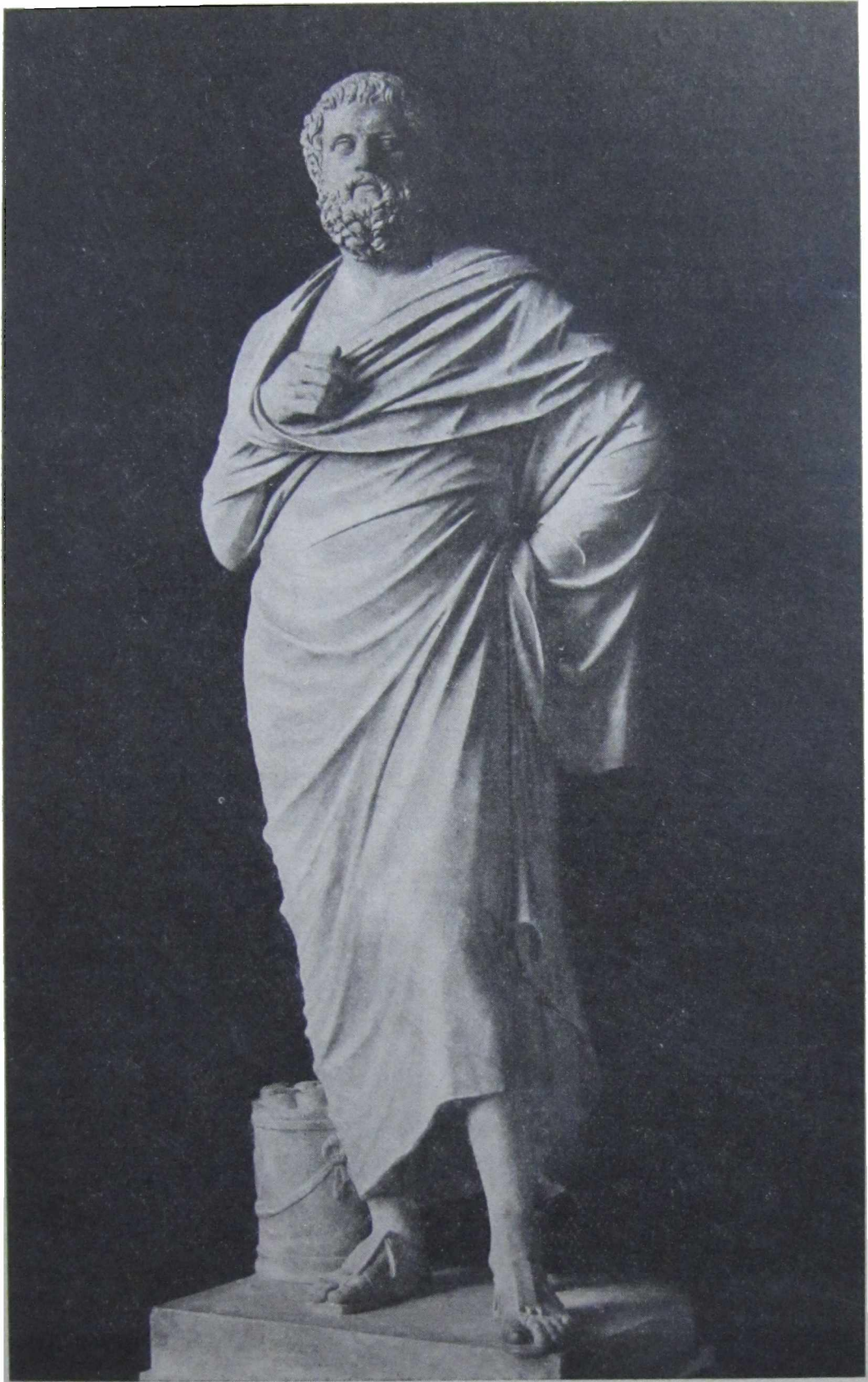
Kreikkalainen teatteri, suunniteltuna vanhaan asuun.

Dionysoksen juhlan vallattomista leikeistä ja hartaudenharjoituksista kehittyi kreikkalainen näytelmä.

Yksi mies nousi joukosta ja puhui pukinnahkoihin puetulle »kuorolle», ja kuoro vastasi lauluilla. Sittemmin tapahtui juhlamenoissa se muutos, että tuon yhden miehen asemesta esiintyi kaksi miestä, jotka puhelivat milloin keskenään, milloin pukinnahkoihin puetulle kuorolle. Aikaa voittaen esiintyi heitä vieläkin useampia, ja he pukeutuivat naamareihin ja komeisiin vaatteisiin, joko miehen tai naisen pukuun, ja olivat esittävinään miehiä ja naisia Kreikan sankaritarujen aikakaudelta. He kertoivat suruistaan ja iloistaan, ja kuoro vastasi heille lohduttavilla lauluilla, vaikeroimisella tai hyvillä neuvoilla. Kuulijoita kokoontui. Ensin he asettuivat mäenrinteille. Sittemmin laitettiin heille keinotekoisia istuinpaikkoja, toinen toistaan taempana ja ylempänä, joten kukin omalta paikaltaan saattoi nähdä kuoron ja näyttämön. Itse näyttämö, jolla näyttelijät seisoivat, koroitettiin, ja sen ympäri laitettiin rakennuksia, joten se näytti kuninkaalliselta palatsilta.

Aikojen kuluessa näytelmätaide kapalostaan kehittyi. Henkilöt näyttämöllä eivät tyytyneet ainoastaan lyyrillisiin tunteenpurkauksiin; heidän vuoropuhelunsa kasvoi »draamaksi» eli toiminnaksi. Linnan isäntä tulee kotiin sodasta, mutta hänen vaimonsa on sillaikaa ottanut itselleen rakastajan. Kuningatar menee ulos vastaanottamaan herraansa, tervehtii häntä armailla sanoilla, mutta hautoo mielessään pahoja juonia. Kuningas astuu huoneeseen mitään aavistamatta, mutta eräs nainen, jonka hän on ottanut sodassa vangiksi, osaa nähdä läpi tulevaisuuden verhon ja ennustaa hirvittävin, katkonaisin sanoin, mitä on tapahtuva. Eikä aikaakaan, niin kuuluukin huoneesta hätähuutoja. Kuningas on murhattu, ja kuningatar ja hänen rakastajansa astuvat ulos linnasta, rikoksestaan riemuiten.

Tämä tapahtuu ylhäällä näyttämöllä, mutta alapuolella, »orkhestrassa», seisoo kuoro, joka ei enää ole pukinnahkoihin

Sophokles.

Marmorijäljennös kreikkalaisesta kuvapatsaasta Lateraani-museossa Roomassa.

puettu. Kuoro esittää sen kaupungin vanhoja, kokeneita miehiä, missä toiminta tapahtuu. He ovat kokoontuneet palatsin edustalle neuvottelemaan ja koroittavat tuon tuostakin äänensä. He eivät sekaannu asiain menoon, mutta panevat sen ikäänkuin puitteisiin, lausuen tuomionsa siitä pahasta ja kiitoksensa siitä hyvästä, minkä näkevät näyttämöllä tapahtuvan.

Aikaa voittaen vakaantuu näytelmille tarkempi muoto ja järjestys. Ne tulevat pituudeltaan määrättyiksi, ja näyttelijäin täytyy esiintyessään noudattaa erityisiä sääntöjä; syntyy eri näytelmälajeja.

Yksi laji on *tragedia* («pukkipeli»), joka esittää elämää kaikessa sen ankaruudessa ja vakavuudessa, joka kuvaa, kuinka kova kohtalo vainoaa kokonaista sukukuntaa, kuinka lapset saavat kärsiä vanhempainsa pahoista teoista, kuinka jumalat ovat määränneet jokaisen kuolevaisen kohtalon, eikä kukaan voi sitä välttää. Turhaan ihminen ponnistelee kohtaloaan vastaan, turhaan hän henkensä alttiiksi panee, koettaessaan alati kulkea hyveen tietä; kohtalo löytää hänet sittenkin ja saattaa hänet sen synnin valtaan, joka tuopi mukanaan rangaistuksen. Katselkaamme Oidipusta, josta on ennustettu, että hän on aikaansaava syntiä ja onnettomuutta. Hänet heitetään lapsena korpeen, mutta hän joutuu ihmisten ilmoille ja varttuu täysikasvaneeksi, tuntematta isäänsä tai äitiänsä. Hän joutuu kerran taisteluun erään miehen kanssa ja surmaa hänet. Sitten hän vapauttaa erään kaupungin peloittavasta Sfinx-hirviöstä, joka aina vaatii yhden ihmishengen päivässä. Urotyönsä palkaksi hän saa kaupungin kuningattaren aviopuolisokseen. Elämä näyttää hänestä perin onnelliselta, iloiselta, kunnes kaikki päättyy hirveään loppukohtaukseen. Hän saa tietää, että tuo surmattu mies olikin hänen oma isänsä ja kuningatar hänen oma äitinsä. Koston julmat haltiattaret kiduttavat hänen sieluaan; hän repii silmät päästään, ja hänen äiti-puolionsa surmaa itsensä. Toisinaan rakkauden tuskat saattavat miehen katkaisemaan

elämänlankansa, toisinaan ihmisen omatunto joutuu ristiin valtioon sääntöjen kanssa, ja moinen tuo kovia kohtaloita mukanaan.

Kreikassa eli kolme suurta tragediain kirjoittajaa. Kaikki

Melpomene.

Murhenäytelmän runotar. Marmoriveistos.

olivat he Ateenasta kotoisin, ja kaikki elivät he 5. vuosisadalla. *Aiskhylos* oli heistä ensimmäinen ja samalla etevin. Hänen teoksissaan riehuu intohimo, valtava kuin meren myrsky. Mutta hänen esitystapansa on lyhyt, raskas ja useinkin vaikeasti tajuttava. *Sophokleen* näytelmissä ei intohimo

ole niin valtavan voimakas, ja tunteiden tulta tukahduttaa niissä hänen hieno, tyyni muotoaistinsa. Hänen teoksensa ovat selvät kuin Kreikan selkeä sinitaivas. *Euripideen* näytelmissä huomaamme, että helleeniläinen tragedia-taide viidennen vuosisadan päättyessä jo on jättänyt korkeimman kehityksensä taakseen. Muoto on hänellä hienon hieno, mutta se voimakas ja syvä tunnelma, joka oli luonut niin suurta ryhtiä hänen edeltäjiensä näytelmiin, oli hänessä heikko ja väsähtynyt.

Toinen näytelmätaiteen laji oli *komedial* eli huvinäytelmä, ja senkin alalla vei Ateena kilpailijoistaan voiton. Tämä taide osasi luoda todellisuutta vastaavia, naurettavia kuvia jokapäiväisestä elämästä, sellaisena kuin se ilmeni Ateenan kaduilla. Taikka se saattoi muodostua, kuten *Aristophaneen* näytelmissä, ruoskaksi, jolla runoilija kuritti aikansa vikoja ja paheita taikka niitä henkilöitä, jotka hänen mielestään esiintyivät noiden paheiden puolustajina. Eikä suinkaan ollut hauskaa kuulua niiden joukkoon, joita hän veti esiin näyttämölle Ateenan kansan pilkattaviksi; sillä Aristophaneen piiskanisku kirveli, ja hän osasi käyttää asettaan voimakkaasti.

Näin istuivat nuo solakkavartaloiset ja kauneutta rakastavat helleeniläiset valkoisilla marmorilavitsoilla sinitaivaan alla, kuunnellen näyttelijäin sanoja. Ja sisälsipä tuo näytelmä vallattominta pilaa tai raskainta surua, niin sai se heidän herkät sydämensä sykkimään ja herätti heissä jaloja ajatuksia ja vilkkaita tunteita.

Sokrates

Homerolaisten aikojen lapsellinen uskonto rupesi jo varhain heikkenemään selvänäköisien helleenien keskuudessa. Tarut maailman synnystä ja jumalista eivät voineet

heitä tyydyttää. Heidän järkensä nousi kapinaan noita vanhoja satuja vastaan, ja he koettivat omin päin ratkaista olemassaolon arvoitusta. Yksi arveli tulta luomakunnan perusvoimaksi ja elämän synnyttäjäksi, toinen piti vettä kaiken alkulähteenä, kolmas uskoi maailmanjärkeen, joka johti kaikki määrättyä tarkoituspäätä kohden. Täten syntyi jonkinlainen filosofinen luonnontiede, joka kuitenkin suuresti erosi meidän päiviemme luonnontutkimuksesta. Sillä nuo käsitykset maailman synnystä eivät perustuneet havaintoihin eivätkä kokemukseen, vaan olivat kokonaan mieltävän ajatuksen luomia. Kun suuri ajattelija Pythagoras sanoi maata pallonmuotoiseksi, perustui se ainoastaan siihen syyhyn, että pallomaisuus hänen mielestään oli täydellisin kaikista muodoista, jonkavuoksi siis maallakin täytyi olla se muoto.

Oli niitäkin, jotka eivät hakeneet ratkaisua olemassaolon suurille arvoituksille, vaan tahtoivat kehittää järkeään, jotta voisivat helposti ja sukkelasti suoriutua kaikenlaisista kysymyksistä. Erittäinkin Kreikan kansanvaltaisissa valtioissa, joissa jokainen vapaa kansalainen oli oikeutettu lausumaan mielipiteensä kansankokouksessa, halusi moni kehittyä sille kannalle, että saattoi keskustella mistä asiasta tahansa, jäämättä koskaan vastausta vaille. Sellaiset henkilöt menivät sofistien luo. Sofistit («viisaat miehet») olivat kirjallisuuteen hyvin perehtyneitä, perin oppineita miehiä, jotka maksusta opettivat nuorille «viisautta». He antoivat heille tietoja niistä eri asioista, joita kansalaisen täytyi tuntea pysyäkseen sivistyneen kirjoissa. Ja he teroittivat oppilaittensa ajatuskykyä niin, että nämä pystyivät tarkastamaan asiaa monelta puolelta ja tuota pikaa muodostamaan siitä oman mielipiteen; he kehittivät kasvattiensa puhetaitoa niin, että nämä saattoivat sujuvasti ja kaunopuheliaasti lausua ajatuksensa ja esiintymisellään vaikuttaa muihin ihmisiin. Sofistit vaikuttivat nuoriin oppilaisiinsa herättävästi, syvensivät heidän henkisiä lahjojaan ja kehittivät heidän ajatuskykyään. Mutta heidän toiminnassaan oli suuria

puutteitakin. He eivät innostuttaneet oppilaitaan etsimään totuutta, vaan opettivat heitä puolustamaan väitettä, huolimatta siitä, oliko se tosi vai väärä. Ken oli sofistisessa kurssissa täysin oppinut, saattoi tehdä mustan valkeaksi ja selvästi ja kumoamattomasti todistaa, kuten Erasmus Holbergin »Erasmus Montanus»-nimisessä hovinäytelmässä, että pikku muori oli kivi. Heidän väittelynsä muodostuivat miekkailuharjoituksiksi, joissa sanat olivat miekkoina, ja sukkelinta väittelijää pidettiin kunniapalkinnon saajana.

Oli mies, jota eivät vanhojen luonnonfilosofien mietteet eivätkä uusien viisaiden sanansaivarrukset tyydyttäneet. Hän oli kotoisin Ateenasta, *Sokrates* nimeltään.

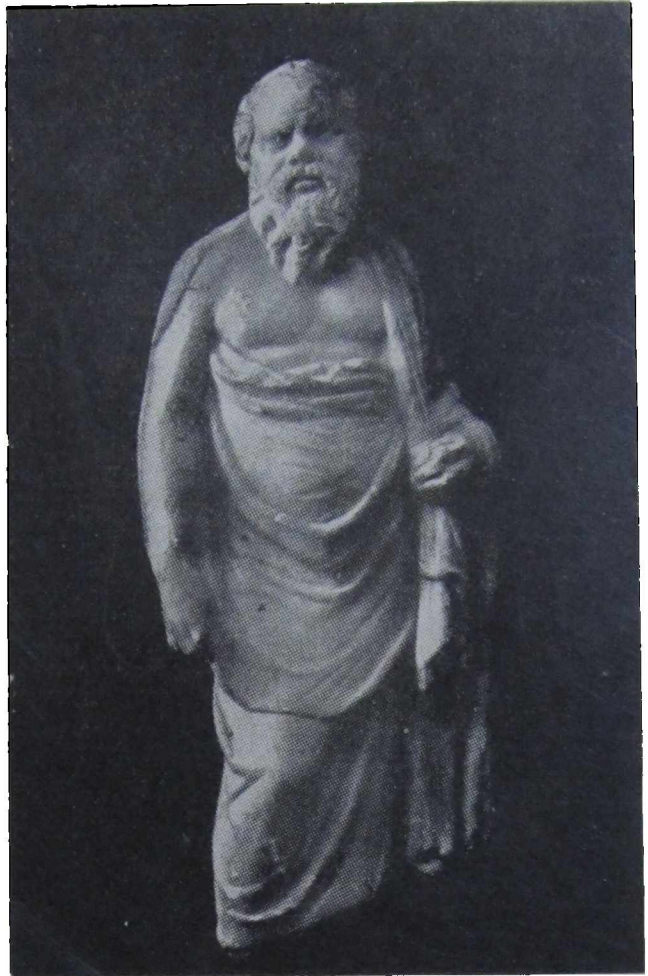
Ja hänen oppinsa oli seuraava.

Filosofien mietteet maailman synnystä ovat vain tyhjiä arveluja; ja tuo kyky, jonka nojalla jotkut osaavat tehdä mustan valkeaksi, jonka nojalla he osaavat puolustaa huonoa asiaa niin taitavasti, että ihmiset luulevat sitä hyväksi ja oikeaksi, ei sekään ole mikään kehuttava lahja. Ei, etupäässä täytyy jokaisen pyrkiä hyväksi ihmiseksi, ennen kaikkea toteuttaa hyvettä sen itsensä vuoksi ja alati astua oikeuden ja siveellisyyden suoraa tietä, poikkeamatta puoleen tai toiseen. Mutta toteuttaakseen hyvettä tulee ihmisen se tuntea. Täytyy osata erottaa hyvä pahasta, täytyy tuntea oman sielunsa salaisimmatkin sokkelot. Täytyy tutkia asioita ja hankkia itselleen oikea ja varma tieto. Oikea tieto opastaa oikein elämiseen. Sillä jos ihminen oikein elävästi ja perinpohjin tuntee sen, mikä on oikeata ja mikä väärää, ja jos tämä tunteminen ei ole vain pelkkää pintapuolista tietoa, vaan on muuttunut syväksi sielun vakaumukseksi, niin hän kykenee hillitsemään pahoja himojaan ja astumaan totuuden tietä. Silloin syntyy hänessä henki, joka ohjaa jokaista hänen askeltaan, joka rohkaisee häntä tekemään sitä, mikä on hyvä, ja pidättää häntä, aina kun hän on tekemäisillään jotakin pahaa. Ja jos hän seuraa tätä omantuntonsa ääntä, ei hänen koskaan tarvitse katua mitään tekoa, vaikka se tuottaisi-

kin hänelle ihmisten puolelta kärsimystä miten paljon tahansa.

Oikea tieto oli siis se tie, jolle Sokrates opasti. Mutta hän ei noussut puhujalavalle eikä kirjoittanut tästä aineesta oppineita kirjoja; hän koetti levittää mielipidettään jokapäiväisessä elämässä, jota elettiin hänen ympärillään. Hän meni kaduille ja toreille, voimistelusalaisiin ja työpajoihin ja antautui ihmisten kanssa puheisiin, herättääkseen heissä tiedon halua. Hän ei esiintynyt rikkiviisaana. Päinvastoin hän itse näytti etsivän valitusta. Sillä siten hän luuli parhaiten voivansa osoittaa ihmisille, kuinka arvoton heidän tietonsa todellakin oli. Ja kun he ensin heräsivät tajuamaan oman tietonsa vaillinaisuuden, oli heille samalla avattu tie paremman ja oikeamman tiedon saavuttamiseen.

Niin hän kenties kohtasi miehen, joka luuli omaavansa kaiken maailman viisauden. »Mitäpä ajattelet siitä tai siitä asiasta?» kysyi häneltä Sokrates, alkaen tavallisesti keskustelunsa jostakin aivan jokapäiväisestä seikasta. Miehellä oli vastaus valmiina. Sokrates oli olevinaan tiedonannosta mielissään ja teki toisen kysymyksen, joka kosketteli äsken mainittua asiaa. Ja hän jatkoi kysymyksiään, kunnes mies oli takertunut mahdottomiin ristiriitaisuuksiin. Silloin oli

Sokrates.
British Museum.

päivän selvää, että hän vain löyhästi ja pintapuolisesti tunsi sen asian, jonka luuli tuntevansa perinpohjin. Ja siten sai hänessä vähitellen sijaa se ajatus, jonka Sokrates terävin sanoin lausui seuraavalla tavalla: että se ihminen oli viisain, joka tunsi oman tietämättömyytensä.

Näin Sokrates keskusteli Ateenan nuorten miesten, osaksi kaupungin suurimpain narrien, kanssa. Näin seisoi heidän piirissään, paljain jaloin ja huonosti puettuna tuo ruma mies kulmikkaine kasvopiirteineen — Sokrates näet oli harvinaisen ruma ollakseen kreikkalainen. Mutta hänen sanoistaan mahtoi uhkua merkillinen voima. Säälimättä hän osasi repiä itsekylläisyyden verhon sen ihmisen silmistä, jota hän puhutteli, osasi myöskin iskeä hänen sielunsa sisimpään soppeen, herättää hänen parhaimmat kykynsä ja taivuttaa ne rehelliseen totuuden etsimiseen. Moni oli alla päin, pahoilla mielin lähtenyt tiehensä, keskusteltuaan Sokrateen kanssa, mutta sittemmin pyrkinyt hänen seuraansa ja pyytänyt häneltä apua ja neuvoa. Monelle sellaiselle etsivälle sielulle Sokrates oli tullut isän veroiseksi. Hänen ympärilleen kerääntyi yhä karttuva joukko nuoria miehiä — Ateenan parhaimpia. Heistä hän oli paljon kalliimpi kuin rakas, tietorikas opettaja. He rakastivat häntä ylitse kaiken muun maailmassa, ja hänen sanansa hehkuivat heidän sydämissään. Kuulkaamme, kuinka yksi Sokrateen kuulijoista kuvasi hänen puheensa vaikutusta! »Kun minä kuuntelen häntä, sykii sydämeni kovasti, ja kyyneleeni virtaavat hänen puhuesaan; ja minä näen, että muidenkin käy samalla tavalla. Kuullessani Periklestä tai muita hyviä puhujia tuntui heidän puheensa minusta tosin kauniilta, mutta ne eivät koskaan saattaneet minua sellaiseen mielentilaan. Sieluni ei koskaan sillä tavalla vavissut eikä orjamainen tilani herättänyt minussa inhoa. Mutta hän saattoi minut usein sellaiseen mielentilaan, että tähänastinen elämäni tuntui minusta sietämättömältä».

Oli niitäkin, jotka kerran keskusteltuaan Sokrateen kanssa eivät enää etsineet hänen seuraansa. Heitä hävetti, kun hän tempasi viisaudennaamarin heidän kasvoiltaan. Eikä tämä häpeä heissä herättänyt uutta, syvempää tiedonhalua, vaan katkeruutta häntä kohtaan, joka oli heidät paljastanut. Ja heidänkin lukumääränsä kasvoi päivä päivältä, ja kun he tunsivat itsensä kyllin voimakkaiksi, tekivät he häntä vastaan väkiryynnäkön. He syyttivät häntä v. 399 kansan oikeusistuimen edessä nuorison turmelemisesta ja valtion jumalien kieltämisestä. Sokrates odotti tyynesti tuomiota, sillä hän tunsi itsessään, että hän oli täyttänyt velvollisuutensa. Puolustuspuheessaan hän avomielisesti kertoi toiminnastaan Ateenan kansan hyväksi, ja kun laki velvoitti häntä ehdottamaan itselleen rangaistusta, ehdotti hän rangaistuksen asemesta palkintoa. Valtion tuli pitää huolta hänen toimeentulostaan, jotteivät taloudelliset huolet estäisi häntä työskentelemästä Ateenan kansan onneksi. Kun hän kuuli kuolemantuomionsa, otti hän sen tyynesti vastaan, sillä sisällinen ääni hänen rinnassaan sanoi, ettei hänellä ollut odotettavissa mitään pahaa. Ja hän lopetti kansalle ja tuomareille pitämänsä puheen näillä sanoilla: »Nyt on aika lähteä täältä, minun kuolemaan ja Teidän elämään; mutta ken meistä käy kohti parempia kohtaloita, sitä ei tiedä kukaan muu kuin Jumala».

Hän tyhjensi myrkkymaljan miehen tavalla, hän kaatui vartiopaikalleen kuin urhea sotilas. Niiden miesten kohtalo, jotka hartaimmin harrastavat lähimmäistensä parasta, on aina se, että he joutuvat julmistuneiden kääpiöiden tallattaviksi.

Sokrates toimi kuin kylvömies, joka meni kylvämään. Osa siemenestä putosi kalliolle, eikä itänyt; mutta osa joutui hyvään maahan ja kantoi moninkertaisen sadon. Hänen sanansa olivat sattuneet monen sydämeen, ja hänen vaikutuksensa jatkui kauan hänen kuolemansakin jälkeen. Hänen oppilaansa perivät hänen oppinsa ja esittivät mestarin ope-

tukset uusille oppilapsille. Mutta heidän kävi niin kuin suuren mestarin poistuessa useinkin tapahtuu, että oppilasjoukko jakautuu useihin ryhmiin, riippuen kunkin erilaisesta luonteesta ja siitä tavasta, miten hän käsittää noita suuria kysymyksiä. Eri oppilaat perustivat oppikuntia eli »kouluja», ja näistä kehittyi yhä uusia ajatussuuntia, joilla jokaisella oli oma käsityksensä elämän tarkoitusperästä. Kyreneläiset ja myöhemmin epikurolaiset luulivat saavuttavansa elämän onnen nautinnoissa, ei aistillisissa, vaan jaloissa, henkisissä nautinnoissa. Kyynikot uskoivat onnen piilevän lihan kuolettamisessa, stoalaiset taas mielen tyyneydessä ja kohtuullisuudessa. Mutta suurin kaikista Sokrateen oppilaista oli jalo, hieno *Platon*.

Yli puolen vuosituhatta Sokrateen irrottamat voimat vaikuttivat vanhan ajan ihmisiin. Filosofit eivät toimineet ainoastaan opettajina ja kasvattajina. Tähän aikaan, jolloin vanha usko yhä enemmän alkoi hävitä valistuneiden sydämistä, he muuttuivat ikäänkuin sielunpaimeniksi, jotka osoittivat elämäntehtäviä ja antoivat lohdutusta monelle etsivälle ihmishengelle.

Ja vielä tänäkin päivänä voimme Kreikan viisaiden miesten teoksista oppia paljon suurta ja paljon kaunista.

II

Aleksanteri Suuri ja hellenismi

Vuonna 334 e. Kr. kulki Makedonian kuningas *Aleksanteri Suuri* Hellespontoksen yli, mennäkseen persialaisia vastaan.

Hänen synnyinmaansa oli varttunut vahvaksi sotilasvaltioksi, jossa asui raaka, mutta kehityskykyinen kansa. Ja helleeniläiset pikkuvaltiot olivat Aleksanterin tottelevaisia liittolaisia, jotka hänen isänsä ja sittemmin hän itse oli voittanut ja pakottanut alamaisuuteen.

Aleksanterin sotajoukko ei ollut lukuisa; mutta se oli harjaantunut ja karaistu monivuotisissa, lakkaamattomissa sodissa. Ja kuningas itse oli erinomainen sotilas ja mahtava johtajajoukko.

Hänen edessään oli sen ajan suurin valtio, jonka rajat ulottuivat Indus-joesta Saharan erämaahan asti, Turaanin aroilta Persianlahteen. Tämä vanha kulttuurivaltio oli kuitenkin aivan rappeutumaisillaan. Se ritisi kaikissa liitoksissaan, ja sen sivistys oli häviämässä.

Ja Aleksanterin sotaretki muodostui voittokuluksi, jonka vertaista ei koskaan ole nähty eikä kuultu. Kaupungista kaupunkiin, maakunnasta maakuntaan tunkeutui Makedonian kuningas sotureineen. Persian kuninkaan täytyi peräytyä taistelutantelelta toiselle, kunnes hän viimein sai surmansa kavaltajan kädestä, ja Aleksanteri saattoi v. 330 painaa Persian valtakunnan kunnianarvoisen kruunun nuoreen päähänsä. Mutta hän ei vielä tähän pysähtynyt. Yhä kauemmaksi itään päin hän ohjasi kulkunsa, ja vasta kun hänen sotilaansa kieltäytyivät tunkeutumasta outoon, tuntemattomaan Intiaan, hillitsi hän seikkailuhaluaan ja kääntyi kotimatalle.

Mutta Aleksanterin sotaretket olivat jotakin muutakin ja jotakin enemmän kuin tavallisia voittoretkiä. Kaikkialla, missä hän kulki eteenpäin, hän ei käyttäytynyt voittajana, joka tulella ja miekalla oli laskenut maan valtansa alaiseksi, vaan vapauttajana ja laillisena perillisenä, joka suojeli alkuasukasten uskontoa, tapoja ja vanhoja oikeuksia. Palestiinassa hän palveli Jahvea, Egyptissä hän osoitti kunnioitusta niille jumalille, joita persialaiset olivat pilkanneet, ja Persiassakin

Aleksanteri Suuri.

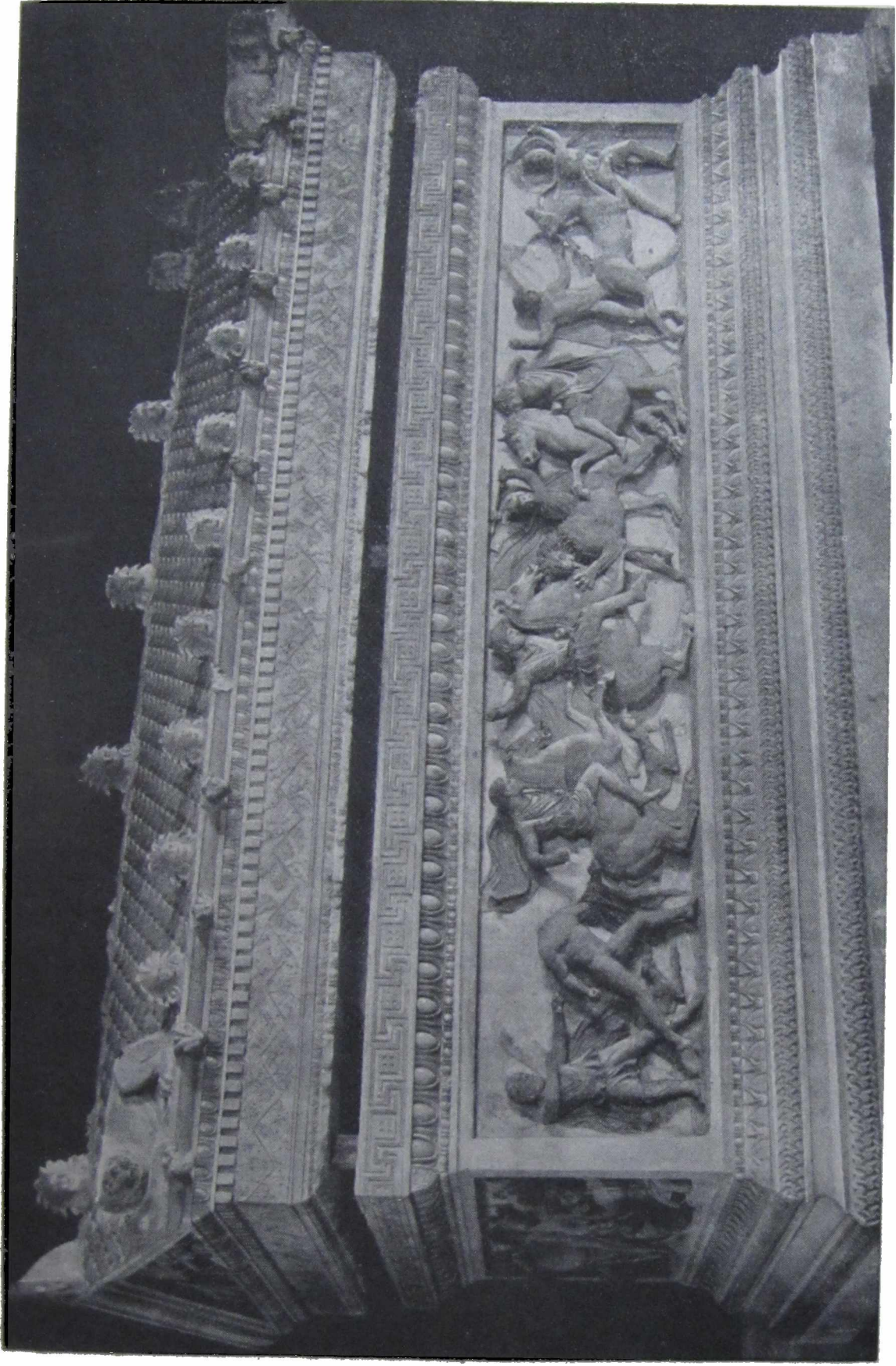
hän esiintyi Darajavaušin (Dareioksen) täysin oikeutettuna jälkeläisenä. Hän muutti asumaan kuninkaan linnaan, otti yhden hänen tyttäristään puolisoiksi ja järjesti hovipitonsa persialaiseen tapaan. Hän otti sotajoukkoonsa persialaisia miehiä makedonialaisten soturien kumppaneiksi, ja samana päivänä antoi hän 10,000:n makedonialaisen ottaa vaimokseen Persian tyttäriä ja vietti heidän häitään loistavilla juhlamenoilla. Hänen suuri, nerokas ajatuksensa oli Idän ja Lännen sulattaminen toisiinsa. Hän tahtoi muodostaa Persiasta ja Hellaasta, Egyptistä ja Baktriasta jättiläisvaltion, hän tahtoi yhdistää eri kansojen kulttuurin mahtavaksi sivistysrakennukseksi, joka käsittäisi koko silloin tunnetun maailman ja johon kaikkien kansallisuuksien parhaimmat edistyksen tulokset mahtuisivat.

Ja silloin hän siirtyi manalan majoille v. 323, päästyään vasta 33:n vuoden ikään.

Hänen jättiläisvaltionsa hajosi vielä nopeammin kuin se oli syntynyt. Se jakautui kolmeen suurehkoon valtakuntaan, joista yksi käsitti Balkanin niemimaan, toinen Syyrian ja kolmas Egyptin. Sen lisäksi syntyi useita pikkuvaltioita, joita kreikkalaiset ja makedonialaiset sotapäälliköt tai syntyperäiset heimoruhtinaat hallitsivat. Ja vuosisatojen kuluessa riehui Länsi-Aasiassa ja Itä-Euroopassa verisiä sotia niiden valtioiden välillä, jotka olivat syntyneet Persian valtakunnan raunioille.

Aleksanterin kuoleman jälkeen alkaa helleniläisen hengen taantumisen aika.

Asia ei ole niin ymmärrettävä, että kreikankieli muuttui kuolleeksi kieleksi, että kreikkalainen tiede olisi joutunut unohduksiin ja etteivät ihmiset enää sen koommin olisi ymmärtäneet pitää arvossa kreikkalaista taidetta. Päin vastoin! Helleniläinen sivistys oli levinnyt entistä laajemmalle. Egyptin Aleksandreissa tutkittiin ihmeteltävällä innolla kreikkalaisten kirjailijain teoksia, Aasian sydänmailla näyteltiin helleniläisten runoilijain murhenäytelmiä ja kaukana Indus-

N. s. »Aleksanterin hauta-arkku».
Köhökuvat esittävät Aleksanteri Suurta taistelun tuoksinassa. Konstantinopolin museossa.

joen varrella oli kaupunkeja, joissa kansa puhui kreikankieltä. Kreikankieli oli tullut sivistyneiden kieleksi koko Länsi-Aasiassa ja Pohjois-Afrikassa, ja kaikki, jotka pyrkivät korkeammalle henkiselle kannalle, turvautuivat helleniläiseen kulttuuriin ja ammensivat sivistyksensä tästä lähteestä. Helleniläinen kulttuuri ei enää ollut tuon Balkanin niemimaan eteläosassa asuvan pienen kansan erikois-omaisuutena; se oli muuttunut koko ihmiskunnan kulttuuriksi.

Mutta samalla kun se näin laajeni, samalla se myöskin heikkeni. Helleniläistyneet egyptiläiset ja persialaiset saattoivat tosin oppia kreikankieltä ja ihailla niitä teoksia, joita Kreikan kansa oli luonut. He saattoivat nauttia Anakreonin runojen, Sofokleen näytelmien ja Pheidiaan kuvapatsaiden kauneudesta. Mutta he eivät pystyneet omaksumaan kreikkalaista henkeä siinä määrin, että olisivat voineet viedä sitä eteenpäin. He osasivat vain jäljitellä, ja heidän työnsä muodostui pelkäksi apinoimiseksi. Heissä ei huomaa sitä luovaa kykyä, sitä valtavaa voimaa, joka ilmenee helleniläisessä kulttuurissa sen kukoistuksen aikana.

Ja Hellaaseenkin tuo taantumus ulottui. Satoja yhdysiteitä solmittiin puolihellenien ja varsinaisten hellenien välillä, ja se raitis kansallishenki, jonka maaperässä helleniläinen sivistys niin kauniisti ja rehevästi oli kasvanut, joutui tämän ulkoapäin kohdanneen kosketuksen vaikutuksesta häviöön.

Näin koitti kaikkialla jälkisoinnun aika, ja sen keskustaksi tuli se kaupunki, minkä Aleksanteri oli perustanut Niilin suuhun. Niiden armonosoitusten houkuttelemina, joita Egyptin kuninkaat runsain käsin jakelivat tiedemiehille, kokoontuivat kaikki Lännen oppineet Aleksandreiaan. He keräsivät kaikki, mitä Hellaan henki oli luonut runouden ja tieteen alalla, sepittivät selityksiä runoteoksiin, tekivät niistä otteita, varustivat niitä sisällysluetteloilla, kirjoittivat kieliopillisia ja kirjallisuushistoriallisia teoksia, panivat kokoon kirjaluetteloita ja keräsivät aineksia runoili-

jain elämäkertoja varten. Yrittivätpä he joskus, nuo oppineet jäljittelijät, itsekin sepittää runoja, samanhenkisiä muka kuin ne, jotka Hellaan suurmiehet olivat luoneet. Mutta näiden tuotteiden lukeminen ei suuresti hyödytä. Kauneus ja sen seurassa elämäkin olivat häipyneet helleniläisestä hengestä. Sen sijaan oli astunut n. s. *hellenismi*.

Mauttomalta ja rappeutuneelta tuntuu tosin hellenisman aikakausi, kun vertaamme sitä Kreikan kansan kukoistusaikaan, joka tuoksui niin hienolta ja välkkyi niin vaihtelevan kauniissa värivivahduksissa. Mutta hellenismilläkin oli oma suuruutensa. Sillä hellenisman aikakaudella sai ymmärtämisen halu ihmisten mielissä etusijan. Tällä aikakaudella ryhtyi ihmishenki selvittämään monta luonnon arvoitusta, jotka edelliset aikakaudet olivat heittäneet sikseen, löytämättä niihin mitään vastausta. Hellenisman edelläkävijänä oli Aleksanterin opettaja *Aristoteles*, tuo suuri oppinut, jonka tietopiiri ulottui monen monelle eri alalle, joka tutki maantiedettä ja luonnonhistoriaa, filosofiaa ja valtiotiedettä. Ja hänen jälkiään astui lukuisa joukko tiedemiehiä, joiden työtä jokaisen täytyy ihmetellä, *Eukleides*, joka laski perustuksen geometrialle, *Aristarkhos*, joka puolusti sitä mielipidettä, että maapallo liikkuu auringon ympäri, *Eratosthenes*, joka laski maapallon suuruuden, ja moni muu ahkera ja nerokas tutkija. Ja sama ymmärtämisen tarve ajoi noita oppineita ahkerasti tutkimaan Hellaan suurten runoilijain teoksia, ottamaan selkoa siitä, kuinka ne olivat syntyneet, selvittämään niitä lakeja, joiden nojalla ne oli sepitetty, ja kertomaan niiden kohtalosta. Kuivia ja laimeita ovat tosin näiden »grammatikkojen» selitykset Homeroksen runoista ja Aiskhyloksen murhenäytelmistä, kun vertaamme niitä siihen mahtavaan voimaan, joka uhkuu itse runoteoksista. Mutta meidän tulee kuitenkin olla hellenisteille kiitollisia, sillä heidän välityksellään ovat useimmat kirjallisuuden aarteet Hellaan suuruudena ajoilta meidän päiviimme säilyneet. Elleivät nuo ahkerat

oppineet olisi työhuoneissaan niin perinpohjin pohtineet helleeniläisiä kirjateoksia, olisivat nämä teokset, hajanaisia katkelmia lukuunottamatta, joutuneet häviöön.

12

Rooman valtakunta

Tiber-joen varrella, parisen peninkulmaa sen suusta, sijaitsi Rooman kaupunki, joka oli tuleva maailman pääkaupungiksi.

Vanha taru kertoo, että Romulus oli Rooman kaupungin perustaja, että hän oli sodanjumalan poika, että naarassusi oli häntä imettänyt ja että hän suutuksissaan surmasi veljensä Remuksen, kun tämä, kaupungin muureja rakennettaessa, ilkkuen hyppäsi niiden yli ja siten loukkasi kaupungin kunniaa.

Se on vain satu, ja tarua on kauttaaltaan koko Rooman vanhempi historia. Mutta tuo satu on kuvaava. Sillä sodanjumalan jälkeläisenä ja naarassuden kasvattilapsena Rooman kaupunki tuli maailman hallitsijaksi. Sietämättä pienintäkään loukkausta, itsekkäänä ja itsetietoisena, se asevoimalla ja viekkaudella saavutti valta-asemansa.

Alkujaan oli Rooma vain vähäpätöinen italialainen pikkukaupunki. Porvarit ajoivat karjansa kaupungin laitumelle ja palasivat illan tullen kaupunkiinsa. Kaupungin karjalaitumen rajalla päättyivät valtionkin rajat, ja kaupungin porvarit olivat valtion ainoat asukkaat. Roomalaiset elivät maanviljelyksen ja karjanhoidon varassa, mutta alkoivat jo varhain harjoittaa vähän kauppaakin Tiber-joen varsilla ja Tyrrhenanmeren rannikoilla. Heillä oli sodanhalu veressä. Kun väkiluku aikojen kuluessa kasvoi niin suureksi, ettei kaupungin alue enää voinut sitä elättää, eivät roomalaiset noudattaneet sitä kreikkalaisten kaupunkien menettelytapaa, että osa asukkaista tuon tuostakin olisi siirtynyt vieraille maille. He ryh-

tyivät valloitusotiin naapureita vastaan, laajentaakseen aluettaan ja hankkiakseen viljelysmaata pojilleen.

Ensin kahakoitiin vuodet umpeen naapurikaupunkien kanssa; aseonni vaihteli, mutta lopulta aina Rooman aseet voittivat. Sitten käytiin sotia loitommalla pohjoisessa ja etelässä päin asuvia heimoja vastaan, kunnes tämä valtio

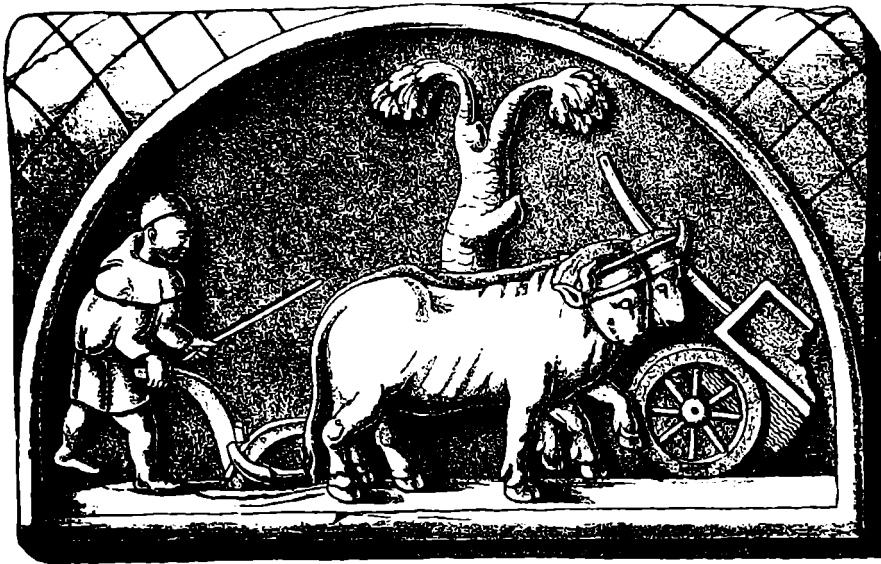

Naarassusi, Romuluksen ja Remuksen imettäjä.

Pronssiteos, joka pystytettiin Roomaan kolmannen samnitalais-sodan aikana.
(Pojat ovat myöhäisemmältä ajalta.)

noin v. 266 e. Kr. käsitti koko Keski- ja Etelä-Italian. Näin syntyi luonnollisilla rajoilla varustettu italialainen valtakunta, jonka pääkaupunkina oli Rooma. Mutta roomalaisvaltio ei tähän pysähtynyt. Se oli päässyt veren makuun, ja se oli naarassuden maidosta imenyt itseensä siksi paljon petomaisuutta, ettei se voinut kylläisenäkään heretä murhaamasta. Askel askeleelta laajensi se alueitaan puoleen ja toiseen, valloitti Sisilian, Sardinian, Korsikan, Espanjan ja Pohjois-

Italian, Balkanin niemimaan ja Vähän-Aasian, Syyrian ja Egyptin. Koko Afrikan pohjoinen rantamaa, nykyinen Ranska ja Saksa aina Reiniin asti, Englanti ja Etelä-Skottlanti, Sveitsi ja kaikki Tonavan eteläpuolella olevat maat muuttuivat Rooman alusmaiksi. Ja jonkin aikaa se hallitsi laajoja alueita tämän virran pohjoispuolellakin samoin kuin Mustanmeren rantamaita ja Kaukasos-vuoren seutuja. Aina Aasian sydänmaihin asti ulottui Rooman valtapiiri.

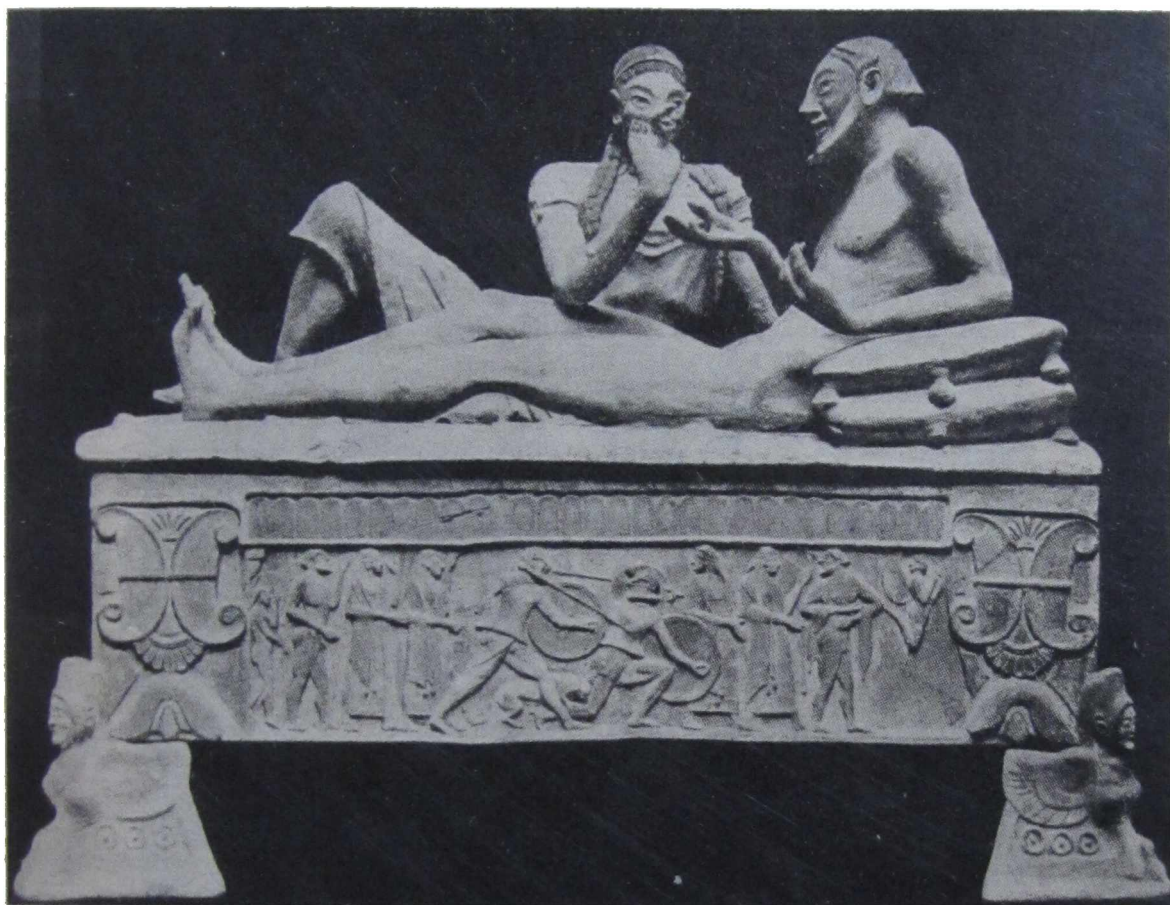

Roomalainen talonpoika kyntämässä.

Roomalaisaikainen kiveen kaiverrettu kuva.

Roomaa ei päivässä rakennettu, ja roomalainen valtakunta koko mahtavuudessaan ei syntynyt yhdellä ainoalla iskulla. Vuosisatojen vieressä sen rajat siirtyivät eteenpäin paikasta toiseen ja joka suuntaan, milloin voimakkailla tempauksilla, milloin hiljaisella vauhdilla. Sitä ei luotu yhden miehen tahdolla ja nerolla, kuten Aleksanterin ja Napoleonin valtakunnat. Se oli tuloksena koko kansan sitkeästä ponnistuksesta, kansan, joka tahtoi laskea koko maailman jalkainsa juureen, tyydyttääkseen sillä vain omaa vallanhimoaan. Verkkaan, mutta varmasti Rooma toteutti tämän tarkoituksensa. Vuonna 366 oli sen alue, joka vähäistä aikaisemmin käsitti

vain muutamia tuhansia hehtaareja, kasvanut noin 100 neliöpenikulman laajuiseksi. Sata vuotta myöhemmin (v. 206) se oli 1,460 neliöpenikulmaa, vuonna 133 noin 14,000 neliöpenikulmaa. Toisella vuosisadalla j. Kr. se oli vieläkin laajempi, ainakin 12 kertaa suurempi kuin nykyinen Saksan valtakunta; se oli jättiläisvaltio, jonka vertaista ei koskaan ole nähty, johon kuului monenlaisia kansoja, kullakin oma

Etruskilainen terrakottahautapatsas.

uskontonsa ja kielensä, kukin eri sivistysasteellaan; ylisivistyneitä, veltostuneita helleenejä ja puolivillejä germaamilaisia.

Ja Roomassa, seitsemän kukkulan kaupungissa keltaisen Liber-joen varrella, yhtyivät kaikki ne hermosäikeet, jotka pitivät tuota tavattoman suurta valtioruumista pystyssä. Roomalaiset kansalaiset, jotka kokoontuivat Rooman tornille äänestämään, olivat roomalaisen valtion sieluna. Italian

Roomalainen nainen.
Marmoripatsas Herculaneumista.

Roomalainen mies, togaan puettu.
Lontoon British Museumissa.

muut asukkaat olivat ensin suositussa riippuvaisuuden asemassa. Myöhemmin he kohosivat tasa-arvoon varsinaisten roomalaisten rinnalle. Mutta kaikkien muiden maiden asukkaat olivat heidän tottelevaisia alamaisiaan, joiden täytyi maksaa raskaita veroja, vaikkei heillä ollut sananvaltaa omien asiainsa hoidossa, saati valtion johdossa. Rooman valtio on peruspiirteiltään sukua kreikkalaisille pikkuvaltioille. Kaupunki on siinä valtion lähtökohtana, kaupunki hallitsee siinä laajoja alueita.

Rooman valtiomuoto kehittyikin pitkien aikojen kuluessa jotenkin samaan tapaan kuin kreikkalaisten kaupunkien hallitus. Alkujaan hallitsivat siellä kuninkaat, joiden valtaa ylhäis-sukuiset suurmiehet eli patriisit kuitenkin suuresti rajoittivat. Varhaisina aikoina oli jo olemassa kansankokous, johon alempi-säätyiset plebejitkin saivat ottaa osaa. Mutta näillä kokouksilla ei alkujaan ollut suurta merkitystä. Kuudennen vuosisadan loppupuolella e. Kr. kukistettiin kuninkuus ja säädettiin tasavaltainen hallitusmuoto, jonka mukaan patriiseilla oli suurin sananvalta. Mutta aikaa voittaen plebejit hankkivat itselleen enemmän oikeuksia. He pääsivät yhä useampiin virkoihin, jotka sitä ennen olivat olleet yksinomaan patriisien hallussa. Kansankokouksessa jokaisella kansalaisella oli sama ratkaisovalta. Kaikissa suhteissa tulivat plebejit vanhojen, ylhäisien aatelissukujen vertaisiksi. Siten Rooma sai kansanvaltaisen hallitusmuodon, ja mitä Roomassa päätettiin, se oli lakina kaikille valtakunnan alamaisille.

Mutta vaikeuksia syntyi, joita tämä valtiojärjestys ei kyennyt selvittämään. Kaikki Italian ulkopuolella olevat maat kärsivät tunnottomien maaherrojen kiskomisista. Jota suuremmaksi valtakunta kasvoi, sitä kipeämmin kaivattiin voimakasta johtavaa kättä kaiken koossa-pitäjäksi. Pääkaupungissa rikkaiden ja köyhien välinen kuilu laajeni laajenemistaan. Syntyi harvalukuinen rahapohattain luokka ja suunnaton joukko muita ihmisiä, joiden ainoana tulolähteenä olivat ne lahjat, joita rikkaiden alinomaa täytyi heille antaa,

estääkseen levottomuuksia syntymästä. Rikkaiden palvelijoiksi eivät köyhät kansalaiset voineet ruveta. Ei kukaan vapaa roomalainen voinut palvella toista vapaata roomalaista; ainoastaan orja saattoi olla palkollisen asemassa. Turmelus syöpyi ylimysluokan jäsenissä yhä syvemmälle ja ilmeni

Uhrikohtaus; rauhan alttari, »ara pacis.»

kamalimpana siveettömyytenä ja virkavallan väärinkäytöksenä. Vanhat yhteiskuntalaitokset, jotka olivat täyttäneet tehtävänsä, valtion ollessa pienempänä, kävivät yhä tehottomammiksi. Pääasiallinen vika oli itse hallitusmuodossa. Kaupunginhallitus ei soveltunut Rooman suuruisen maailmanvallan hallitusmuodoksi. Tarvittiin voimakasta kättä, joka saattoi valjastaa valtion ikeen jotenkin tasaisesti kaikkien

Eufratin ja Kanaalin välillä asuvien niskoille. Eduskunnallinen hallitusmuoto valtakunnan eri osista valittuine edustajineen olisi kenties voinut voittaa vaikeudet, mutta muinaisajan kansat eivät tunteneet eduskunnallista valtiomuotoa, ja tuo voimakas käsi jäi Rooman ainoaksi pelastajaksi.

Näin syntyi keisarivalta. Sen synty voidaan laskea vuodesta 49 e. Kr., jolloin Caesar alkoi sen kansalaissodan, joka oli tekevä hänet maailman herraksi, tai vuodesta 31 e. Kr., jolloin hänen ottopoikansa Augustus, kukistettuaan vihollisensa, kohosi Rooman valtakunnan yksinvaltiaaksi. Viisisataa vuotta caesarit eli keisarit sittemmin hallitsivat Rooman valtakuntaa. Alussa he jättivät vanhan yhteiskuntajärjestyksen nimellisesti entiselleen; he esiintyivät vain yksityishenkilöinä, mutta Rooman useimpien ja tärkeimpien virkojen omistajina. Sittemmin he hallitsivat ruhtinaiden tavalla, vaativat itselleen ruhtinaallista kunnioitusta eivätkä kärsineet minkäänlaista vastustelemista. Kuten yksinvaltiaat ruhtinaat useinkin, he rakensivat rauhaa ja järjestystä entisen sekasorron sijaan, lievittivät sorrettujen kohtaloa, tasoittivatpa osaksi säätyerotustakin, ainakin sen verran, että rikkain ylimys ja köyhin kerjäläinen olivat samoja keisarin alamaisia. Mutta he painoivat myös ihmisiin sen leiman, joka tavallisesti seuraa rajatonta hallitsijavaltaa: samuneen valtiollisen harrastuksen poroporvari-leiman ja maateleuvan alamaisuuden orjanmerkin. Kun hajaantumisen voimat, jotka ainoastaan ajaksi olivat talttuneet, taas pääsivät liikkeelle ja koko yhteiskunta joutui ikäänkuin tuuliajolle, eivät keisarit keksineet muuta keinoa kuin väkivallan käyttämisen. Ei kukaan tahtonut ruveta kunnalliseksi virkamieheksi, sillä näillä oli suuret velvollisuudet ja heidän tuli muun muassa persoonallisesti vastata siitä, että verot tulivat säännöllisesti maksetuksi. Silloin virat tehtiin perittäviksi, ja ainoa keino, millä voitiin päästä niistä vapaiksi, oli häpeällisen rikoksen tekeminen. Moni käsityö-ammatti

Augustus-keisari triumfipuvussa.

oli yhtä pelätty niiden velvollisuuksien johdosta, jotka siihen liittyivät. Silloin tehtiin nämä ammatitkin perittäviksi, ja rikoksentekijää voitiin rangaista esim. tuomitsemalla hänet leipuriksi. Kun talonpojat luopuivat maanviljelyksestään, sidottiin heidät maaorjina turpeeseen. Esivallan täytyi keinolla millä tahansa pakottaa jokaista alamaista pysymään paikoillaan. Mutta tähän tarvittiin tarkka valvonta, toisin sanoen lukuisa virkamiehistö; kun rajantakaisetkin olosuhteet kävivät yhä uhkaavammiksi, oli voimakas sotajoukko tarpeen. Verotaakka kävi yhä sietämättömämmäksi, ja verot kiskottiin suurella ankaruudella. Vuonna 395 Rooman valtakunta jakaantui kahteen osaan, itäiseen, jossa kreikankieli myöhemmin tuli virkakieleksi, ja läntiseen, jossa puhuttiin latinaa. Kumpikin sai kokea onnettomuutta kyllikseen, semminkin Länsi-Rooman valtakunta, jolla oli vähemmän vastustusvoimaa. Itä-Rooman valtakunta pysyi pystyssä aina 13. vuosisadan keskipaikoille asti, mutta Läntisessä syöstiin viimeinen Rooman keisarinarvon nimellinen omistaja v. 476 valtaistuimeltaan.

Tätä vuotta pidetään tavallisesti antiikin eli kreikkalais-roomalaisen muinaisajan loppuvuotena.

Hellenistinen sivistys roomalaisten keskuudessa

Hellenismi alkoi noin III:n vuosisadan keskivaiheilla e. Kr. saada jalansijaa Roomassa.

Roomalaiset eivät olleet raakalaisia joutuessaan kreikkalaisen kulttuurin lähempään yhteyteen; eikä tämä kulttuuri sitäkään ennen ollut heille tuiki tuntematon. Jo ammoisista ajoista roomalaiset olivat joko itse Hellaassa tai Etelä-Italian helleeniläisten siirtokuntien välityksellä oppineet tunte-

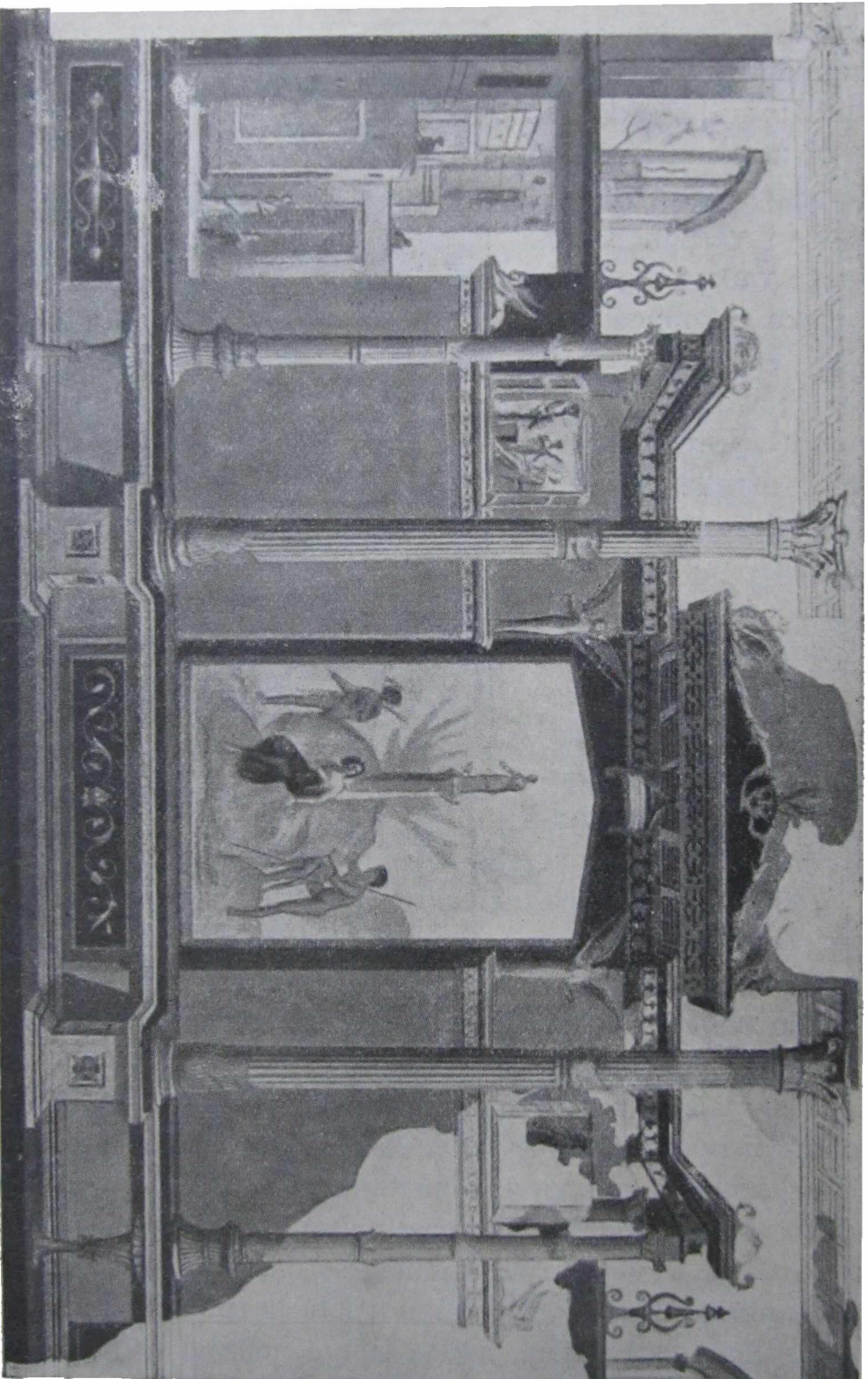
maan kreikkalaisen aakkoskirjoituksen ja tutustunut kreikkalaiseen mitta- ja painojärjestelmään. He olivat jo varhain kokeneet vaikutusta helleenien uskonnosta, ja V:n vuosisadan keskivaiheilla he olivat toimittaneet lähettäjäitä Kreikkaan, tutustuakseen Ateenan lakeihin ja käyttääkseen niitä mallina Roomassa.

Valtiollisten olojen pakosta roomalaiset ja helleenit joutuivat milloin ystävinä, milloin vihollisina yhä lähempään vuorovaikutukseen, ja v. 146 e. Kr. Rooma tarttui rautakourin Hellaan kansaan ja teki sen alamaisekseen. Rooma kukisti Hellaan miekalla ja keihäällä, mutta voitettu oli siksi voimakas, että se sivistyksellään voitti sortajansa ja painoi leimansa sen mahtavaan valtiorakennukseen.

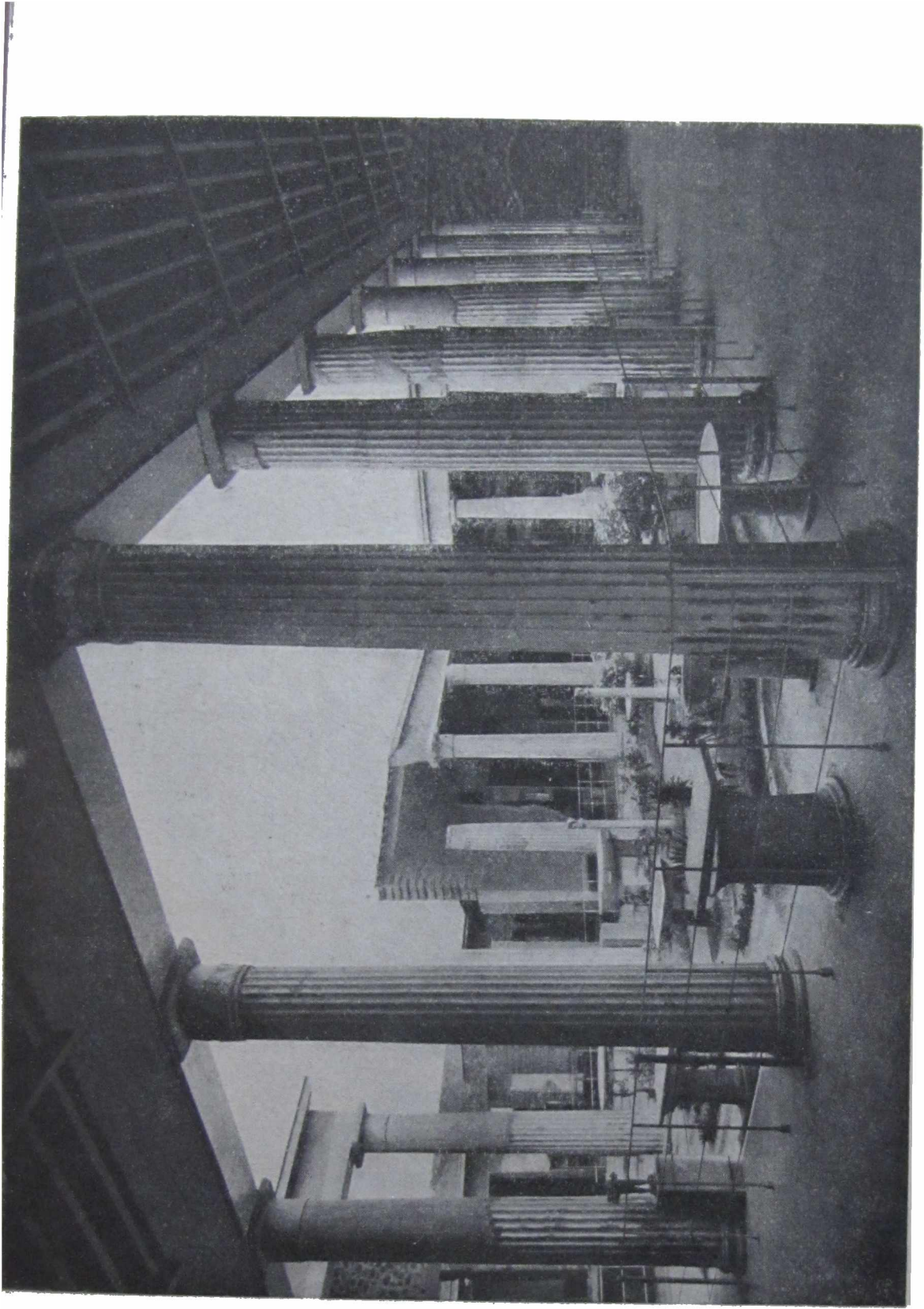
Tuo aikaisempi kreikkalainen vaikutus oli kyllä vienyt roomalaisia eteenpäin sivistyksessä, mutta heidän luonnettaan se ei suuresti pystynyt muuttamaan. Roomalaiset olivat silloin vielä ahkeraa ja vaatimatonta talonpoikaiskansaa, kestäväää ja hyvin harjaantunutta sotilasrotua. Se oli tavoiltaan ankaran siveellistä, lainkuuliaista ja tunnollista, älykästä ja käytännöllistä sukua, mutta sukua, joka ei nauttinut kaupeudesta eikä välittänyt henkisistä riennoista. Sen näköpiiri

Roomalainen pronssilamppu.

Livian talon seinämaalauksia.

Vettiusten talo.
Kaivettu esiin Pompejin raunioista.

oli ahdas, ja sen harrastukset eivät juuri ulottuneet jokapäiväisiä leipähuolia loitommaksi.

Nyt se joutui joka puolelta hellenisin voimakkaan vaikutuksen alaiseksi.

Olosuhteet veivät roomalaisia yhä lukuisammin Hellaseen. Lähettiläinä, sotilaina ja virkamiehinä he tutustuivat

Roomalainen hopeavati.

Valtakunnan loppuajoilta.

helleeniläiseen kansaan ja sen sivistykseen. Heidän silmänsä aukenivat näkemään kreikkalaisen veisto- ja rakennustaiteen kauneutta; he oppivat rakastamaan Kreikan suuria runoilijoita ja käsittelemään sen etevien tiedemiesten teoksia. Vuosi vuodelta kasvoi niiden nuorten, ylhäisten roomalaisten lukumäärä, jotka matkustivat Kreikkaan kehittääkseen helleniläisellä maaperällä henkisiä lahjojaan. Roomaan tulvaili

myös joukoittain kreikkalaisia oppineita ja taiteilijoita. Jokaisessa ylhäisessä roomalaisperheessä uskottiin lasten kasvatukseen kreikkalaisen orjan huostaan, joka lapsuudestaan asti oli perehtynyt helleniläiseen tieteeseen ja taiteeseen. Hän

Hopeamalja Boscorealista.

herätti nousevassa nuorisossa henkisiä harrastuksia, jotka tätä ennen olivat Roomassa olleet tuiki tuntemattomia, hän saarnasi sille sitä kauneuden evankeliumia, joka oli ytimenä koko kreikkalaisessa kulttuurissa. Kaikki roomalaiset, jotka tahtoivat olla sivistyneiden kirjoissa, osasivat kreikan-kieltä. Heille niinkuin helleeneille itselleen Homeroksen

runot olivat sinä ikuisesti kumpuilevana nuoruuden lähteenä, joka pani heidän sydämensä sykkimään ja saattoi heidän tunteensa lämpenemään. Sokrates ja Platon, Pheidias ja Praxiteles, Aristophanes ja Sophokles, Anakreon ja Sapho ja koko tuo Hellaan synnyttämä uljas joukko kuolemattomia ajatteli-joita ja taiteilijoita muuttui ikäänkuin heidän opettajikseen ja ystävikseen, joiden teoksia he tutkivat kunnioituksella ja rakkaudella. Kauneuden ilo oli nyt saanut itselleen uuden kotilieden.

Mutta roomalaiset eivät tyytyneet helleeniläisten teosten pelkkään ihailemiseen. Helleniläisen kulttuurin tunteminen vaikutti heihin niinkuin keväinen aurinko, herättäen henkiin kansassa uinuvia voimia. Se herätti heissä luomistarpeen. Hekin tahtoivat luoda runoteoksia, taideteoksia, tieteellisiä teoksia, jotka voisivat vetää vertoja noille suurille esikuville; he tahtoivat luoda itsenäisen roomalaisen kulttuurin. Tasavallan viimeisinä vuosisatoina ja koko keisarivallan aikana Rooman parhaimmat miehet työskentelivät uskollisesti tämän tarkoituksensa saavuttamiseksi. Toiset heistä loivat itse teoksia, toiset taas auttoivat anteliaalla kädellä tiedemiehiä ja taiteilijoita, niinpä esim. *Maecenas*, keisari Augustuksen ystävä, jonka nimi on säilynyt kaikissa Euroopan kielissä taiteen suosijan nimityksenä.

Aniharvat olivat kuitenkin ne alat, joilla Rooman henkinen sivistys kehittyi helleeniläisen kulttuurin tasalle. Rooman tiede ja taide on vain heikko heijastus helleeniläisen tieteen ja taiteen tuotteista ja eroaa yhtä paljon todellisesta helleeniläisestä kulttuurista kuin marjamehu jalosta viinistä. Sillä tuo kauttaaltaan käytännöllinen roomalainen, joka aina esiintyi niin järkevästi, jopa rikkiviisaastikin, joka piti kunnon kansalaista ja voimakasta soturia korkeimpana ihanteenaan, hän ei ollut luotu kauneuden apostoliksi. Runous, joka tavallisesti lienee kansan kaunoaistin ja kauneutta luovan kyvyn tarkkana mittakaavana, kehittyi Roomassa korkeimmilleen noin Kristuksen syntymän aikaan. Silloin luotiin

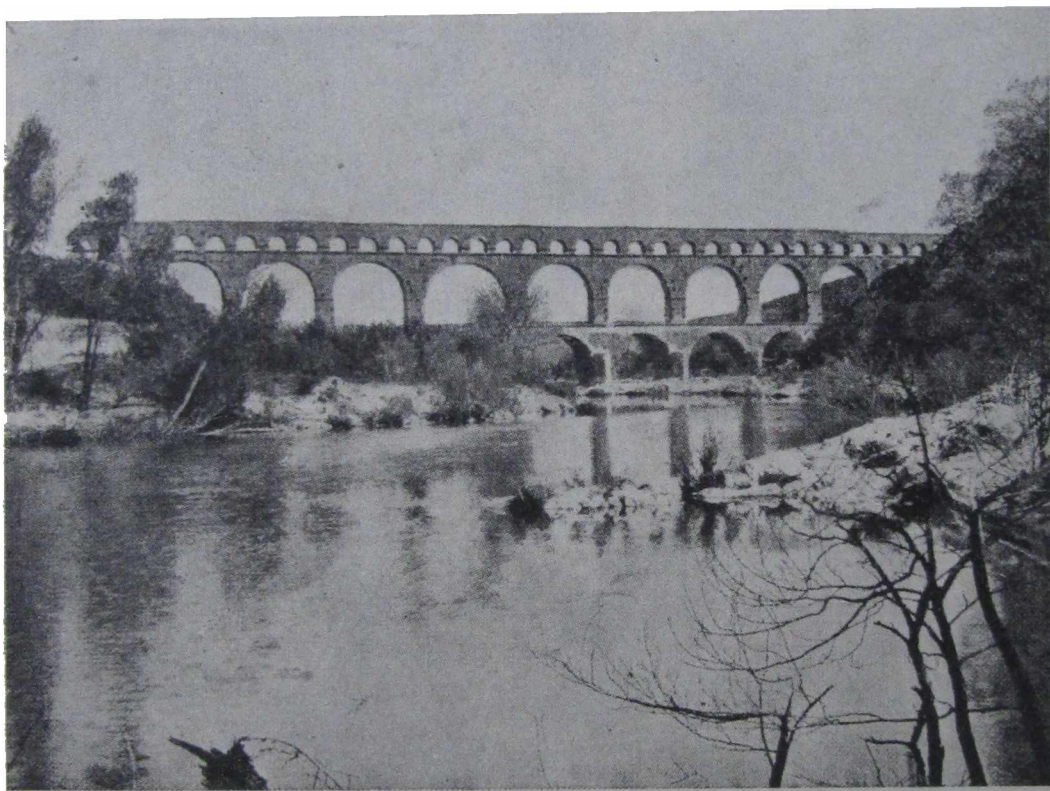

Klytia.

Memorieveistos luultavasti kreikkalais-roomalaiselta ajalta, säilytetään British Museumissa.

siellä monta kaunista runoteosta. Mutta heikosti Rooman runokanteleet helähtävät Hellaan lyyryjen rinnalla. Kömpelöissä puukengissä liikkuvat *Vergilius* ja *Horatius* Homerosen ja Anakreonin rinnalla, jotka niin kepeästi keijuvat runottarien lehdossa.

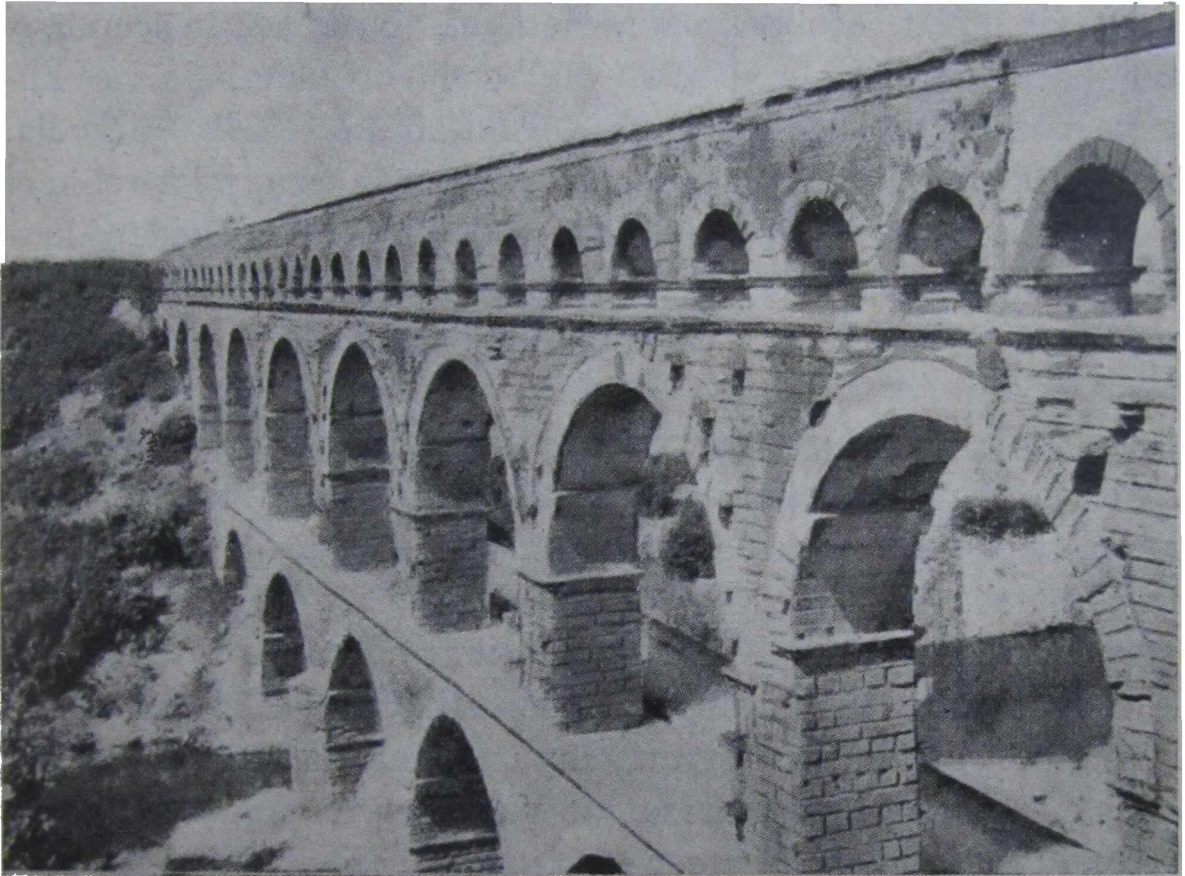
Oli kuitenkin muutamia aloja, joilla roomalaiset koho-

Roomalainen vesijohto.

sivat kreikkalaisten tasalle, osaksi heitä korkeammallekin. Niinpä esim. *rakennustaiteessa*. Tosin he eivät voineet saavuttaa sitä jaloa yksinkertaisuutta, joka ilmenee kreikkalaisen rakennustaiteen teoksissa. He eivät itse pystyneet valmistamaan niitä pylväitäkään, joita he tarvitsivat loistorakennuksiinsa. Pylväät ryöstettiin enimmäkseen helleeniläisistä tempeleistä ja kuljetettiin suurella vaivalla Roomaan. Mutta älykkäällä tavalla roomalaiset yhdistivät naapureiltaan etruskilaisilta opitun holvirakennuksen helleeniläiseen pylväs-

järjestelmään ja loivat siten sängen kauniin rakennustyylin, joka osaksi on säilynyt kaikissa myöhemmän ajan kirkkorakennuksissa. Ja kaikki, minkä roomalaiset loivat rakennustaiteen alalla, heidän temppelinsä, teatterinsa, sirkuksensa ja kauppahallinsa, heidän siltansa, viaduktinsa, vesijohtonsa ja viemärinsä, ovat niin oivallista tekotapaa,

Roomalainen vesijohto.

ettei mikään myöhempi aika ole kyennyt sitä voittamaan. Ja sentähden pidettiin noita rakennuksia keskiajalla paholaisen tekoina, koska luultiin, ettei kukaan ihminen ollut pystynyt niin suuria aikaansaamaan. — Oikeustieteessä roomalaiset pääsivät pitkälle. Tämä tiede soveltui mainiosti heidän käytännölliseen, järkevään luonteeseensa. Myöskin historiallisen tieteen alalla muutamat roomalaiset oppineet, esim. *Tacitus* (noin v. 100 j. Kr.), loivat teoksia, joilla on pysyväinen arvonsa. Toimivien henkilöiden luonteet ovat

hänen teoksissaan piirretyt varmemmalla kädellä kuin minkään helleeniläisen kirjailijan teoksissa.

Kokonaisuudessaan roomalaisten henkinen sivistys oli kuitenkin pelkkää jäljittelemistä, ja heidän suurin ansionsa siinä kohden oli se taipuvaisuus, mitä he osoittivat helleeniläisen kulttuurin vaikutuksille. Mutta Roomaan siirtyneellä hellenistisellä sivistyksellä oli suuret varjopuolensakin. Roomalaiset eivät otollisimpana hetkenä joutuneet helleeniläisten yhteyteen. Helleeniläiset olivat siihen aikaan jo itse luisuneet melkoisen kauas rappeutumisen kaltevalla pinnalla. He eivät enää olleet tuota samaa sankarikansaa, joka rohkeni Persian suurkuninkaan sotalaumoja vastustaa, heidän keskuudessaan ei enää elänyt Pheidiaan eikä Aiskhyloksen tapaisia miehiä. Kaikenlaiset paheet, taideaistin pilaantuminen ja tapojenturmelmus tekivät jo hävitystyötään Hellaassa ja levisivät hellenistisen kulttuurin keralla roomalaisten keskuuteen. Tuo raaka, mutta terve Rooman kansa muuttui tosin kuoreltaan kiiltopintaiseksi, mutta sydämestään syövän saastuttamaksi.

Oli roomalaisia, jotka huomasivat uhkaavan vaaran ja koettivat tulta tukahduttaa. Niin teki Cato, joka ei koskaan lakannut ylistämästä esivanhempien vaatimattomia, ankaria elämäntapoja ja vertaamasta niitä myöhempien aikojen turmeltuneeseen hienouteen ja joka ehdotti, että Rooman kadut laskettaisiin terävillä kivillä, jottei keikarien tekisi mieli niitä mitailla. Mutta paisuva tulva ei ollut tukahduttavissa. Hellenistinen kulttuuri levisi Roomaan, huolimatta Caton ponnistuksista.

Rooman henkinen sivistys suhtautuu helleeniläiseen kulttuuriin kuin kuu aurinkoon. Itsellään sillä ei ole valovoimaa, mutta päivän paistaessa se voi maisemia valaista. Roomalaisvaltion maailmanhistoriallinen merkitys ei ole niin paljon siinä, että se laskei valtansa alaisiksi koko silloin tunnetun maailman, vaan etupäässä siinä, että se henkinen sivistys, minkä roomalaiset olivat oppineet Hellaasta, hei-

dän aseittensa turvissa levisi yli koko laajan alueen, ensin Italiaan, sittemmin Espanjaan ja Ranskaan, vieläpä heikosti heijasti Kanaalin ja Reininkin yli. Roomalaisvaltio tuli siksi sillaksi, joka johtaa Hellaasta keskiajan Eurooppaan.

14

Rooman kaupunki keisarivallan aikana

»Ikuinen kaupunki» oli tullut melkein koko tunnetun maailman pääkaupungiksi. Siellä yhtyivät kaikki ne kulttuurivirtaukset, jotka muinaisaikana olivat liikkuneet Välimeren rannikoilla. Siellä muinaisajan sivistys vielä kerran puhkesi rehevään ja loistavaan, mutta syksyiseen kukintaan, siellä se levitti viimeisen kerran tuoksuaan, ennenkuin keskiajan talvi kietoi Euroopan lumivaippaansa.

Eurooppa ei koskaan ollut nähnyt niin suurta ja niin komeata kaupunkia kuin Rooma oli meidän ajanlaskumme ensimmäisillä vuosisadoilla, ja puolitoista vuosituhatta oli kuluva umpeen, ennenkuin jotakin sentapaista taas oli nähtävänä. Se oli kaupunki, jossa oli 1½—2 miljoonaa asukasta. Se oli vanhan ajan suurin suurkaupunki, ja sillä oli kaikki suurkaupungin edut ja puutteet. Rooma saattoi varmaankin jokaisen ensikertalaisen pään pyörälle; mutta ken kerran oli siihen tutustunut, hän kiintyi siihen rajattomalla rakkaudella eikä enää voinut missään muualla viihtyä.

Suunnaton ihmisten paljous liikkui päivät pitkään sen ahtailla, mutkikkailla kaduilla. Päivän koitosta hamaan keskiyöhön asti kuului kaduilla korvia särkevä hälinä: astujien askeleita ja puhetta, torailevia ja tappelevia ihmisiä, käsi-työläisiä ja kaupustelijoita, jotka tyrkyttelivät tavaroitaan ohikulkijoille, vasarojen pauketta ja sahojen sihinää työpa-
jasta. Kadut olivat niin täpösen täynnä kulkijoita, että

ajaminen niillä ennen iltaa oli kielletty, ja kun syystä tai toisesta syntyi väentungos, tapahtui usein tapaturmia. Kun keisari Caligula kerran antoi jakaa rahoja kokoontuneelle kansalle, sai 280 ihmistä siitä syntyneessä tungoksessa sur-

Vestan temppeli Tivolissa.

mansa. Rooman kaduilla saattoi kohdata ihmisiä jos jonkinlaisia ja kaikista maista: ihopiirroksilla koristettuja villejä Britanniasta ja mustia orjia Afrikasta, kreikkalaisia oppineita ja germaanilaisia satureita, persialaisia ja egyptiläisiä; ja joskus saattoi nähdä omituisesti puetun intialaisen lähetystön astuvan keisarin palatsia kohti, päästäkseen hallitsijan puheille.

Suurin osa asukkaista asui huonoissa, kallisvuokraisissa huoneissa. Rakennusasemat olivat Roomassa kuten kaikissa suurkaupungeissa kalliit, ja saadakseen niistä niin suuria tuloja kuin suinkin, rakensivat keinottelijat mahdottoman suuria vuokrakasarmeja, korkeampia kuin missään nykyajan eurooppalaisessa kaupungissa, rakensivat niin halvasta kuin suinkin ja sentähden niin huonosti, että talot tuon tuostakin

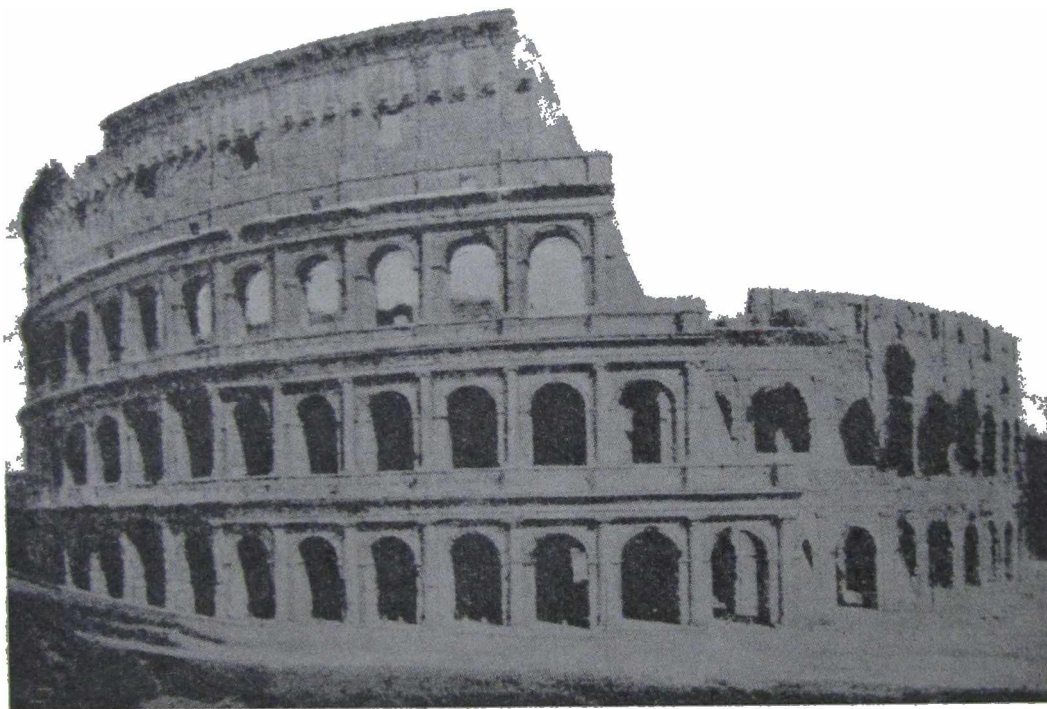
Via Appia lähellä Roomaa.

Taustassa roomalaisten vesijohtojen jäännöksiä.

luhistuivat. Talonomistajan ainoana tarkoituksena oli hankkia tilaa niin monelle perheelle kuin suinkin ja kiskoa niiltä niin suuret vuokrat kuin mahdollista. Rakennuksen kauneudesta, mukavuudesta ja kestävyydestä ei suuresti välitetty.

Ja kuitenkin Rooma kokonaisuudessaan teki valtavan vaikutuksen, ja vanhan ajan kaunoaisti tuli sielläkin näkyviin. Siellä nähtiin rikkaiden marmoripalatsia, mahtavia, puutar-

hojen ja pylväsrivien ympäröimiä korurakennuksia, jotka olivat sisustetut mitä loistavimmiksi. Siellä oli julkisia puistoja, arkaadeja ja puistokäytäviä, joiden viileään siimekseen saattoi vetäytyä kesän paahtavassa helteessä. Lukuisat marmorista veistetyt ja pronssista valetut kuvapatsaat kaunistivat siellä toreja ja katujen vierä; niiden lukumäärä on

Rooman Colosseum (Flavilainen amfiteatteri).

Vespasianuksen ja Tituksen rakennuttama; vihitty v. 80 j. Kr.; siihen mahtui 80,000 katselijaa.

laskettu 10,000:ksi. Siellä oli triumfiporteja ja muistopatsaita, ihania temppeleitä ja julkisia rakennuksia, siellä oli muhkeita kylpylaitoksia ja mahtavia hautoja, siellä sirkusrakennuksia kilpa-ajojen varten, teattereita, joissa vuorotellen näyteltiin huvi- ja murhenäytelmiä, ja amfiteattereita, joissa porvarien huviksi pantiin toimeen eläintaisteluja ja miekkailunäytäntöjä. Rooman kansa saattoi vielä iloita loistosta ja

kauneudesta, joita se helleniläisiltä oli oppinut kaipaamaan niinkuin ruokaa ja juomaa.

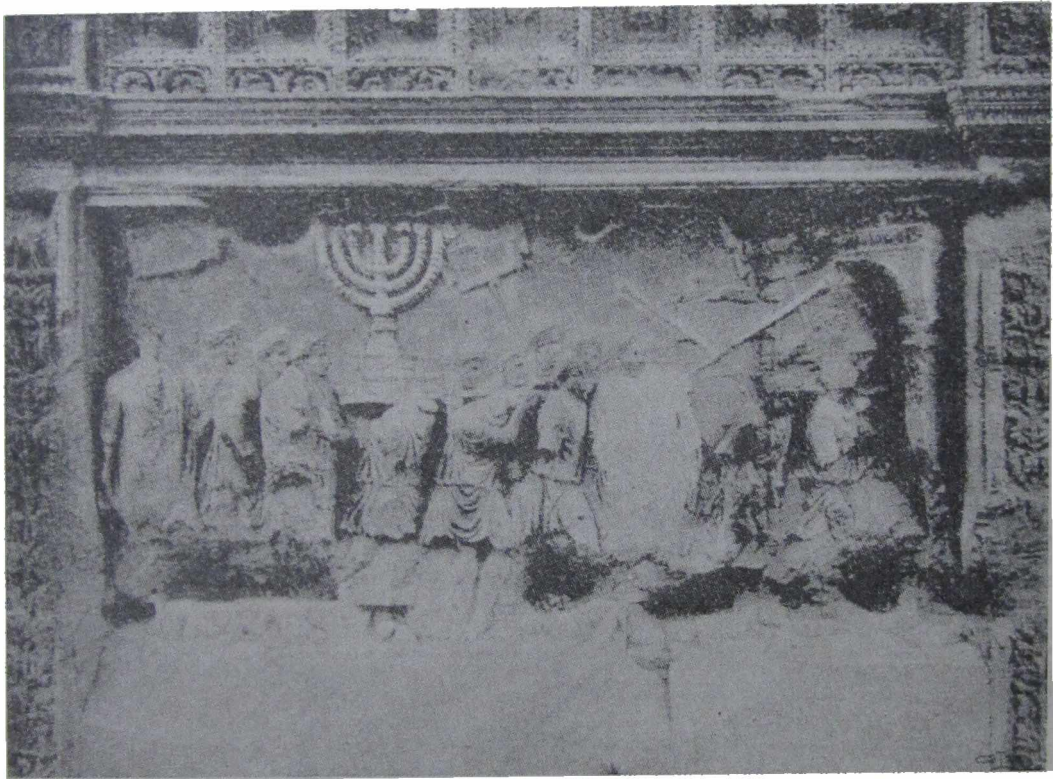
Ja hallitus oli pannut parastaan, tehdäkseen elämän Roomassa niin hauskaksi ja mukavaksi kuin suinkin. Mahdottoman suuret vesijohdot maanalaisine kanavineen ja holvikaarien kannattamine torvineen toivat vuoristosta Roo-

Tituksen triumfiportti Roomassa.

maan hyvää vettä, vieden sitä suihkukaivoihin ja puistoihin, kylpylaitoksiin ja yksityisasuntoihin. Suurenmoiset viemärit, joita meidän aikamme insinöörit vielä ihmettelevät, pitivät kaupungin puhtaana. Poliisi- ja palosammutuslaitos olivat hyvin järjestetyt. Suunnattoman lukuisasta proletariaatista eli köyhälistöstä, joka maaseudulta tulvaili Roomaan, pidettiin siten huolta, että sille jaettiin viljaa, myöhemmin muitakin ravintoaineita ja rahaa.

Rooma oli tavattoman vilkkaan kauppaliikkeen keskukseksi. Kauppiat saattoivat hyvässä turvassa matkustaa kaikkialla Rooman valtakunnassa, ja tuon laajan valtakunnan ulkopuolellakin pelätty roomalaisnimi heitä suojeli kaikilta loukkauksilta. Mainiot maantiet ja hyvät satamat, joita rakennettiin valtakunnan eri osiin, helpottivat liikennettä,

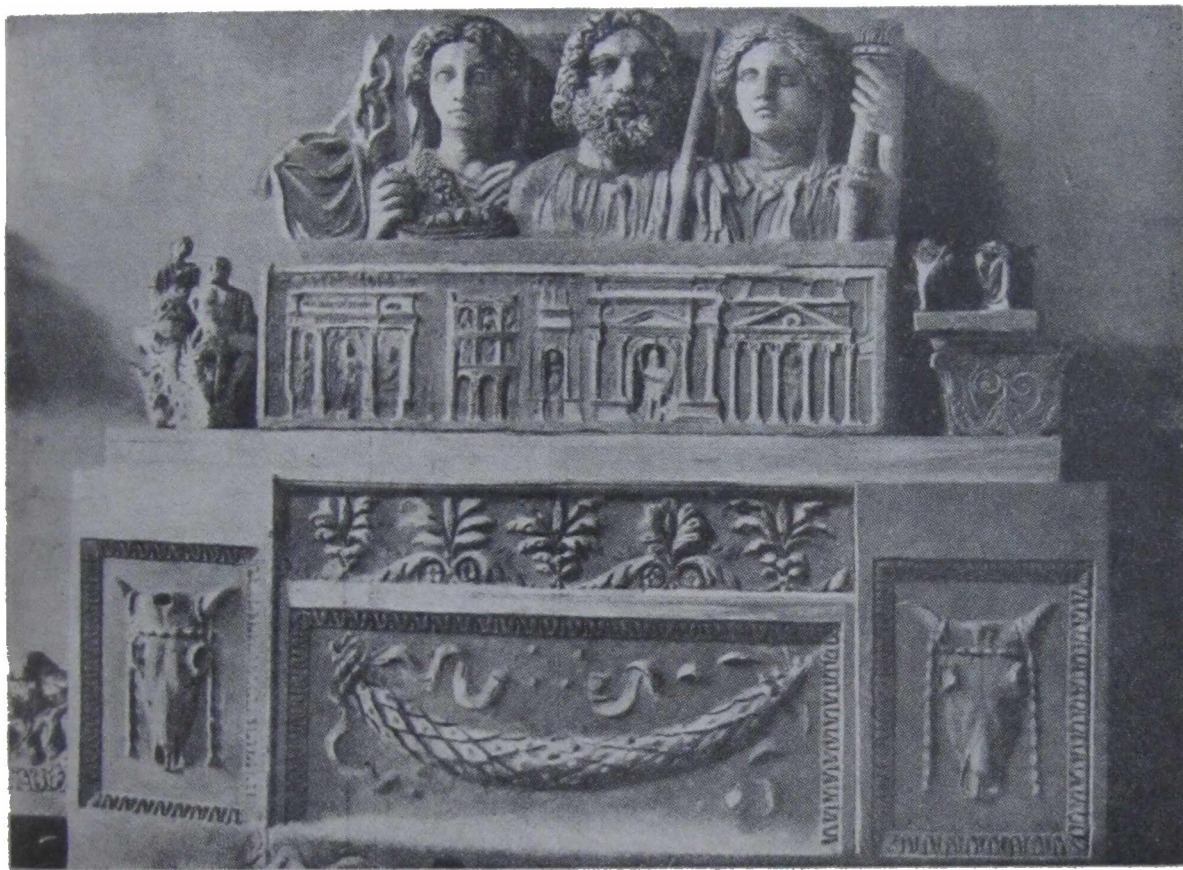
Jerusalemin temppeliaarre.

Tituksen triumfiportista.

joten Roomasta varsin nopeasti saattoi matkustaa valtakunnan etäisimpiinkin maakuntiin ja päinvastoin. Rooma olikin maailman parhaimpien ja kallisarvoisimpien tavarain tuontipaikkana. Sinne tuotiin jalokiviä Afrikasta ja Uralista, Kiinan silkkikankaita, Itämeren meripihkaa, Intian ja Arapian ryytejä, norsunluuta Afrikasta, punertavan kellertäviä ihmisen hiuksia Germaniasta, hienoja pukukankaita, helmiä ja jaloja metalleja, herkkuruokia ja kaikenlaatuisia taideteoksia. »Roo-

massa», sanoo eräs sen ajan kirjailija, »on tilaisuus koetella kaikkea hyvää, mitä maailma tuottaa».

Ja niinpä ne miekkoset, joita eivät toimeentulon huolet painaneet, saattoivat Roomassa elää huoletonta ja nautintorikasta elämää. Ja se nautinto, joka Roomassa keisarivallan aikana nousi ylimmilleen, ei suinkaan rajoittunut tuohon

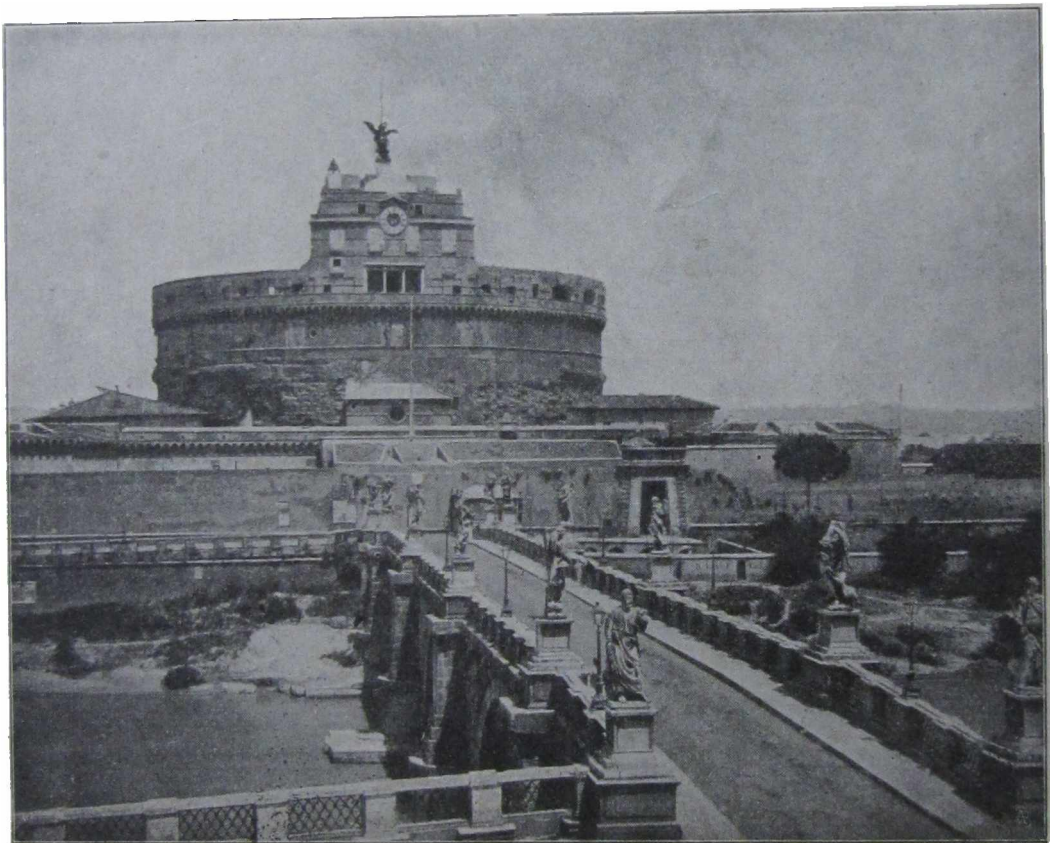

Roomalainen hautapatsas.

aineelliseen ylellisyyteen, joka ilmenee vallattomissa pidoissa ja juomingeissa, prameassa vaateparressa ja kodin turhaimaisessa koristelemisessa. Jalo, henkinenkin ylellisyys, joka edellyttää edullisia taloudellisia oloja, oli siellä voimakkaasti edustettuna. Eri tieteenhaaroilla oli siellä monta taitavaa edustajaa. Taidetta, sekä sanan että muodon taidetta, pidettiin suuressa arvossa, vaikkei se kauneudessa läheskään vetänyt vertoja Hellaan kukoistusajan taiteelle. Kauniiden taideteosten tarve — alkuperäisten ja jäljennösten — kasvoi

kasvamistaan. Halu henkisten harrastusten viljelemiseen levisi laajoihin kansankerroksiin.

Ja kuitenkin Rooman historia meidän ajanlaskumme ensimmäisellä vuosisadalla osoittaa, että muinaisajan sivistys alkaa yhä enemmän rappeutua. Se osoittaa, että puhtauden ja kauneudenaisti heikkenee ja väistyy sen raakalaisvaiston

Keisari Hadrianuksen hauta Roomassa.

(Castel San Angelo.)

tieltä, joka iloitsee siitä, mikä on tavatonta, kallishintaista ja outoa. Se osoittaa, että runous muuttuu yhä kuivemmaksi ja ikävämmäksi. Se osoittaa, että tiede yhä enemmän menettää voimansa ja selvyytensä, että taikausko ja tietämättömyys valloittavat aseman toisensa jälkeen, joka sitä ennen oli ollut tieteellisen tarkkanäköisyyden vallassa. Se osoittaa, että usko esi-isäin jumaliin yhä enemmän häviää roomalaisten sydämistä, jättäen sijaa toiselta puolen törkeälle taikauskolle

ja toiselta puolen epäilykselle ja uskonottomuudelle. Se osoittaa, että ihmiset yhä enemmän kadottavat kaiken itsenäisen, persoonallisen leimansa ja muuttuvat keisarin kuuliaisiksi alamaisiksi, jotka kaikki ovat saman käden rukkasia. Se osoittaa vihdoin, että se suunnaton sivistys-aarteisto, se henkisen ja aineellisen edistyksen runsaus, se tieteen ja taiteen rikkaus, se valtio- ja yhteiskuntaelämän kehitys, se kaupan ja teollisuuden kartuttama varallisuus, minkä muinaisaika oli koonnut ikäänkuin loistavaksi kukkavihkoksi Roomaan, johon se oli kerännyt kaikki, mitä sillä oli suurta ja ihanaa, osa osalta lakastuu, kuihtuu ja kuolee.

Lukija huomaa liikkuvansa muinaisajan sivistyksen ilta-hämärässä ja tähystelee uuden aikakauden sarastusta.

15

Keisariajan pakanuus

Rooman keisarivallan aikana astuu klassillisen sivistyksen rappeutumisen kaikkialla selvästi näkyviin. Niinpä uskonnollisellakin alalla. Se oli aika, jolloin siihen asti tuntemattomia voimia liikkui kansassa, voimia, jotka ennustivat uutta ajanjaksoa ihmiskunnan historiassa, uutta kehitysjaksoa uusine aatteineen ja tarkoituksineen. Keisariajan uskonnollisia liikkeitä tarkastaessaan huomaa, kuinka muinaisajan maailmankäsitys heikkenee ja »keskiaika» rupeaa heräämään.

Vanhat roomalaiset olivat kuten kreikkalaisetkin polyteistejä. He uskoivat moneen jumalaan, joilla jokaisella oli oma vaikutuspiirinsä. Oli sarja ylijumalia, jotka hallitsivat valoa ja taivasta, sotaa ja maanviljelystä; oli lukematon joukko vähäväkisempiä haltijoita, joiden apua anottiin aivan erityisissä tilaisuuksissa. Yksi opetti lapset syömään, toinen saattoi puut hedelmöimään, kolmas teki lannoituksen pellossa tehokkaaksi j. n. e. aina loppumattomiin asti. Mutta kaikki

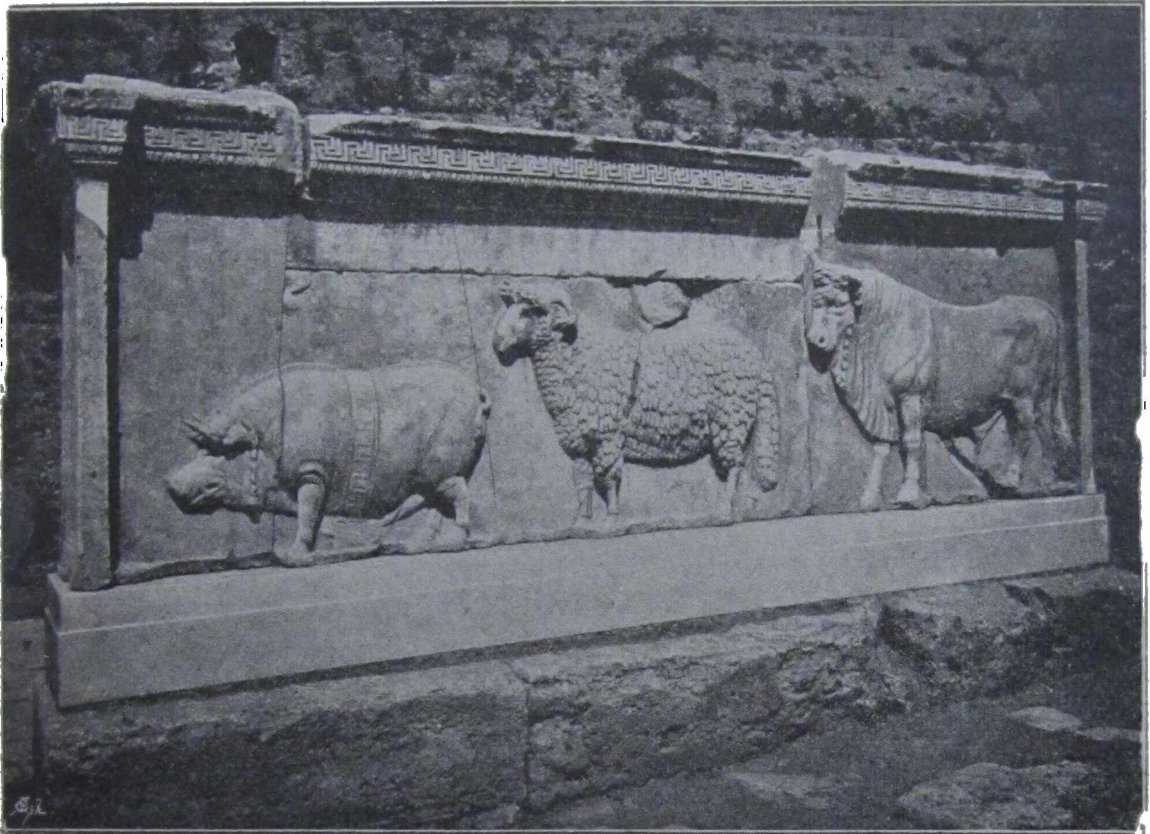
nämä jumalat ja haltiat olivat omituisen epätodellisia. Jokaisella oli tosin oma nimensä ja valtapiirinsä, mutta heillä ei ollut ruumiillista ulkomuotoa, ei historiaa eikä henkistä luonteen leimaa kuten kreikkalaisten jumalilla. Eivätkä roomalaiset luulleetkaan voivansa joutua mihinkään tuttavallisempiin tekemisiin jumaliensa kanssa. Niitä täytyi palvoa määräaikoina ja kerta kaikkiaan määrättyillä menoilla. Ken tämän laiminlöi, häneen he suuttuivat, häntä he rankaisivat onnettomuudella. Ken taas tarkasti noudatti noita sääntöjä, hän saattoi luottaa heidän suojelukseensa. Ihmisen suhde jumaliin ei ollut mikään omantunnon asia. Se oli ikäänkuin liikemiehen suhde, jota käytännöllisistä syistä oli pidettävä voimassa, aivan niinkuin maanviljelijän tuli lannoittaa peltoaan, saadakseen kasvua kylvöstään, tai kansalaisen karttaa rikoksia, välttääkseen joutumasta riitaan valtion lakien kanssa.

Ja ennen kaikkea uskonto oli valtion asia. Niin kauan kuin valtion asettamat papit säntillisesti noudattivat uhreja ja rukouksia varten määrättyä järjestystä, niin kauan kuin kansalaiset noudattivat uskonnollisten menojen sääntöjä, niin kauan luultiin jumalienkin varjelevan roomalaisvaltiota, antavan voiton sen sotajoukoille ja suojelevan sitä sisällisistä levottomuuksista. Senpätähden valtion tuli tarkasti ylläpitää esivanhemmilta perittyä jumalanpalvelusta, luetuttaa rukouksia, joiden kieltä ei kukaan enää ymmärtänyt, toimituttaa tavanmukaiset uhrit sekä etsiä ja rangaista niiden laiminlyöjiä. Jos joku sydämessään epäili uskonnon todenperäisyyttä, jos joku salavihkaa teki jumalista pilkkaa, oli se hänen oma asiansa, joka ei ketään liikuttanut, ei ihmisiä eikä jumalia. Kunhan vain uhrattiin ja rukoiltiin esivallan säätämässä järjestyksessä, oli kaikki hyvin.

Roomalaiset olivat käytännöllisiä järkeisihmisiä; heillä ei ollut tunteiden tulta eikä mielikuvituksen tenhovoimaa. Heidän uskontonsa oli ikävää ja kuivaa kuin roomalainen oikeustiede, jotavastoin kreikkalaisten uskonto oli rikasta ja runollista kuin Homeroksen laulu. Helleenien jumalat

olivat valtavan voimakkaita ja kauniita ihmisolentoja, roomalaisten haltijat tyhjiä puitteita — vain pelkkä nimi ja toiminta, eikä mitään muuta.

Nämä puitteet saivat sisällystä roomalaisten joutuessa lähempään vuorovaikutukseen kreikkalaisten kanssa ja tutustuessa heidän jumaliinsa. Toinen toistaan seuraten kreik-

Suovetaurilia.

Sian, lampaan ja härän uhraus. Kohokuva, löydetty Rooman Forumilta.

kalaiset jumalat siirtyivät Roomaan ja sulautuivat vanhoihin roomalaisiin jumaliin. Zeuksesta tuli *Juppiter*, Areesta tuli *Mars*, Afroditeesta *Venus*, Athenesta *Minerva*. Ja kaikki ne tarut, jotka kreikkalaiset mielikuvituksessaan olivat jumalistaan luoneet, sovellettiin roomalaisten jumaliin. Täten roomalaisten uskonto tuli entistään täyteläisemmäksi ja sisältörikkaammaksi, mutta samalla epäuskokin pääsi heidän keskuudessaan yhä suurempaan valtaan.

Helleenien uskonto oli jo rappiolla, kun roomalaiset

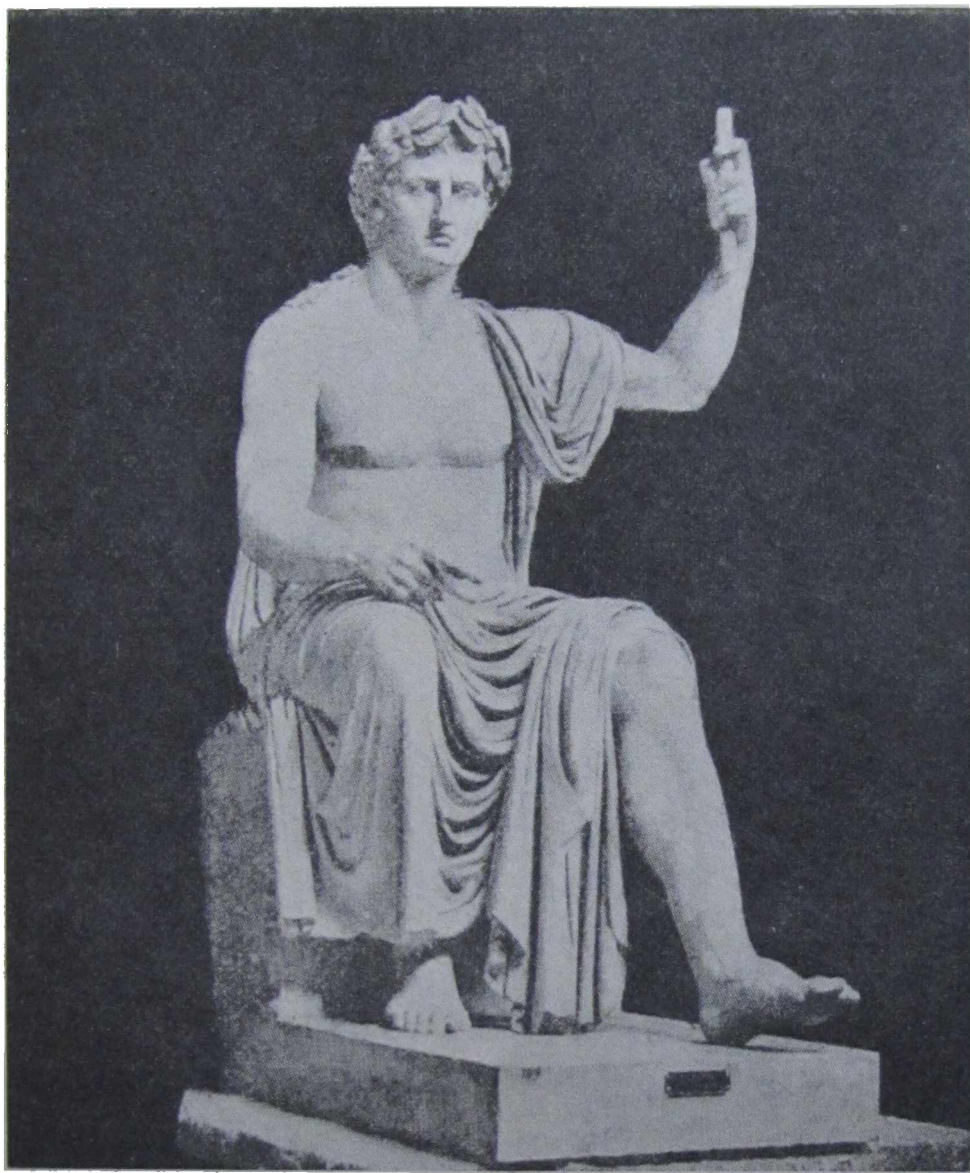
oppivat sitä tuntemaan. Vanhan, lapsellisen uskon sijaan oli hiipinyt epäilyksen henki, jota filosofiset koulut pitivät viireillä. Jumalia pidettiin vain luonnonvoimien vertauskuvina; vertauskuvina, jotka saattoivat tyydyttää sivistymätöntä kansaa, mutta joita tosi sivistynyt ihminen ei kaivannut. Moni muinaisajan kertomus jumalien seikkailuista loukkasi ihmisten siveellistä tunnetta, ja Olympoksen mahtava hallitsija joutui rohkean pilkan alaiseksi.

Sellaisia olivat uskonnolliset käsitteet sivistyneimpien helleenien keskuudessa, ja tämä katsantokanta levisi viimeisellä 150:n vuoden ajanjaksolla e. Kr. yhä enemmän sivistyneimpien roomalaistenkin keskuuteen. Uskonto muuttui heidän silmissään taikauskoksi, joka soveltui henkisesti kehittymättömälle rahvaalle, mutta jota valistuneen ihmisen muka ei sopinut kannattaa. Ulkonaisesti roomalaiset pitivät kiinni vanhasta uskonnostaan; julkisesti he uhrasivat vanhoille jumalille ja rukoilivat heiltä apua, mutta sydämissään he olivat välinpitämättömiä kaikille uskonnollisille kysymyksille.

Se muutos roomalaisten uskonnossa, joka täten oli alkanut heidän tutustuessaan kreikkalaisten uskontoon, jatkui sittemmin aikojen kuluessa jatkumistaan. Joka kerta kun roomalaiset olivat voittaneet jonkin vieraan kansan, omak-suivat he sen jumalatkin omien jumaliensa joukkoon. He eivät hetkeäkään epäilleet, etteivät egyptiläisten ja persialaisten, syyrialaiden ja Vähän-Aasian kansojen jumalat olisi olleet yhtä todellisia ja mahtavia kuin heidän omat haltijansa. Mitrasta ja Isistä, Cybeleä ja Bellonaa voitiin huoleti palvella Juppiterin ja Junon rinnalla. Vielä lukuisammaksi jumalien joukko lisääntyi, kun edesmenneiden keisarien sieluja ruvettiin pitämään jumalallisina olentoina, joita tuli rukoilla ja palvoa. Kaikki ovet Rooman kansan uskonnolliseen pyhättöön olivat selki selällään, ja vieraita vaikutteita tulvaili sinne joka taholta.

Mutta Itämaiden jumalien seurassa, jotka valtavalla

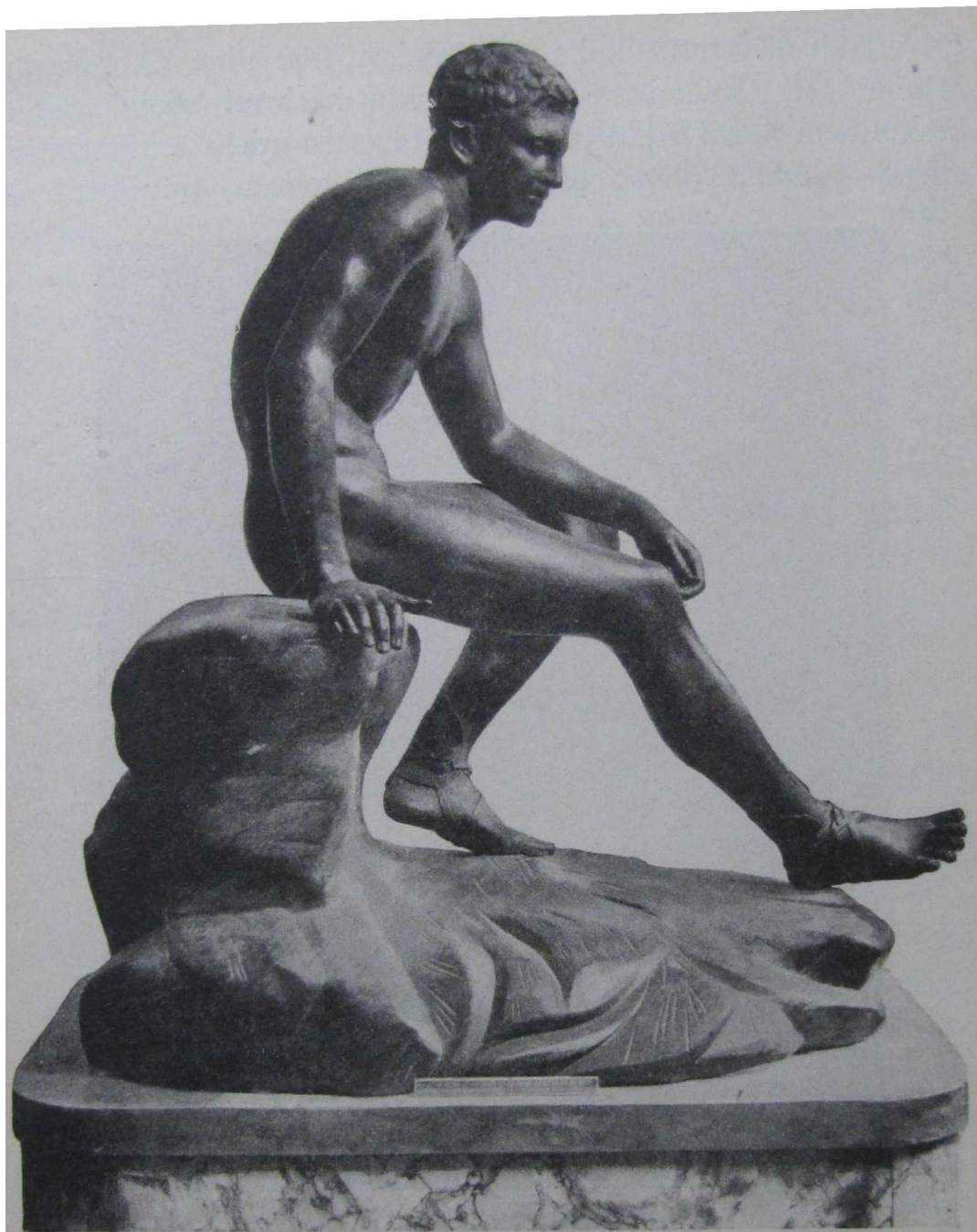
tulvallaan täyttivät koko roomalaisvaltion aina Skotlannin rajoille asti, itämainen taikauskokin kotiutui roomalaisten keskuuteen ja sai lujan jalansijan ihmisten mielissä. Entiseen aikaan jumalat olivat osoittaneet läsnäoloaan lintujen len-

Augustus jumalana.

Napoliin museossa.

nossa ja uhrieläinten sisälmyksissä, jopa joskus sitenkin, että vihmoivat taivaasta verta tai antoivat kaksipäisen vasikan syntyä ihmisten ilmoille. Nämä merkit eivät enää ihmisiä tyydyttäneet. He kaipasivat kaikkialla ilmauksia korkeampien olentojen kaikkivaltiudesta. Taikausko li-

Merkurius.

Pronssinen pienoispatsas Napolin Museo Nazionalessa.

sääntyi päivä päivältä noiden ennen niin järkevien ja käytännöllisten roomalaisten keskuudessa; ja jota enemmän heidän katseensa hämärtyi, sitä suuremmaksi kasvoi myös ihmeiden lukumäärä, joista tiedettiin kertoa. Myöhemmällä

Isiksen naispappi.

Roomalainen marmoripatsas.

keisariajalla, samoin kuin keskiajallakin, puhuttiin kaikkialla ennustuksista ja unennäöistä, ihmeellisistä parantumisista, ihmeitä tekevistä kuvista ja taikakaluista, merkeistä ja noitatempuista, ilmestyksistä ja aaveista. Taikurit ja täh-

distä-ennustajat ansaitsivat paljon rahaa, ja ihmiset tekivät toivioletkiä pyhiin paikkoihin saadakseen apua hädässä ja taudissa, rukoillakseen jumalia pehmittämään rakastetun kovaa sydäntä tai jouduttamaan manalan majoille vanhaa, rikasta setää, joka tahdottiin periä. Joka taholla nähtiin yliluonnollisia olentoja, jumalia ja vainajien henkiä, hyviä ja pahoja haltioita, ja eräs roomalainen kirjailija kertoo siitä kauhusta, joka valtasi talonpojan, kun hän illalla väkivallan astui tupaansa siinä luulossa, että henki oli asettunut siihen asumaan.

Näin taikausko rehoitti erittäinkin alemmissa kansankerroksissa. Aikakauden sivistyneimpien keskuudessa se ilmeni tavallisesti toisessa muodossa.

Tasavallan loppuaikoina oli olemassa sivistyneitä, jotka kerrassaan olivat vapautuneet kaikesta uskonnosta, jotka eivät uskoneet mihinkään yliluonnolliseen voimaan ja jotka piirättivät hautakiviinsä tämänkaltaisia kirjoituksia: »Ystävänäni, joka tämän luet, iloitse elämästäsi, sillä Tuonelassa ei ole nautintoa, ei huvitusta eikä minkäänlaista iloa.» Mutta sivistyneiden enemmistöä ei tämä tyhjän kieltoperäinen kanta tyydyttänyt. Uskonnolliset liikkeet, jotka siihen aikaan voimakkaasti ilmenivät ihmisten keskuudessa, tempasivat heidätkin mukaansa, vaikkeivät ne vieneetkään heitä siihen raa-kaan taikauskoon, joka rehoitti kansan alemmissa kerroksissa. Heidän uskonnollinen tunteensa kaipasi jotakin parempaa, jotakin puhtaampaa kuin se, minkä vanhat jumalat saattoivat sille tarjota. Se ei tyytynyt Kreikan eikä Rooman moniin jumaliin, vaan kaipasi uskoa yhteen ainoaan, vanhurskaaseen ja hyvään Jumalaan. Se kaipasi elämää haudan tuolla puolen, iankaikkista elämää, jossa hyvät saavat palkkansa ja pahat rangaistuksensa. Siveellisyydentunne, jonka käskyjä entisajan ihmiset luulivat parhaiten täyttävänsä palvelemalla jumalia vanhojen kaavojen mukaan ja tottelemalla valtion lakeja, heräsi voimakkaana ja valtavana heidän sydämissään. Heidän sielunsa isosi ja janosi uutta uskoa.

Mutta mistä oli lohdutus saatavissa näille epäileville sieluille? Turhaan he hakivat sitä kansan taikauskosta, jonka raakuus pakostakin loukkasi jokaista sivistynyttä ja järkevää ihmistä. Turhaan he etsivät sitä Rooman vanhasta uskonnosta, joka oli muuttunut kuolettavaksi kaavamaisuudeksi ja ikäväksi rikkiviisaudeksi. Turhaan he tähystelivät sitä kreikkalaisten runoilijain jumalaistaruista, jotka tosin tyydyttivät kaunoaistia, mutta eivät siveellistä tunnetta. Turhaan he kysyivät neuvoa filosofeilta, joiden nerokkaat mietteet olemassaolon arvoituksista olivat pelkkiä olettamuksia, mitkä saattoivat yhtä ihmistä tyydyttää, toista loukata, ja mitkä päälle päätteeksi aina olivat keskenään ristiriidassa. Ja tuon »tuntemattoman jumalan» palvominen, jota ateenaalaiset harjoittivat, kun apostoli Paavali tuli heidän luokseen, se oli vain uuden ja paremman uskon syvää kaihoa, joka ei vielä ihmisten mieliä tyydyttänyt. Mistä oli lohdutus saatavissa noille epäileville, kaipaaville ihmissieluille; missä oli se ainoa totuus, johon he varmalla luottamuksella saattoivat turvautua.

Silloin saapui Roomaan kristinuskko.

Kristinuskon ensimmäiset vuosisadat

Siihen aikaan, jolloin keisari Augustus hallitsi Rooman valtakuntaa, viskattiin se kivi, joka oli musertava kuvapatsaan Nebukadnesarin ilmestyksessä.

Tapahtui, että Maaria, joka oli Jooseppi natsaretilaisen kihlattu vaimo, synnytti pojan, joka sai nimen Jeesus. Kristityille tämä tapaus merkitsee Messiaan tuloa, Jumalan ilmentymistä ihmisten keskuuteen. Ja jokainen, joka seuraa historian kulkua vuosisatojen vierieissä, olkoonpa hänen uskonnollinen kantansa mikä tahansa, käsittää, että tuo tapaus on ihmiskunnan vaiheissa tärkeimpiä käännekohtia.

Seinämaalaus: Huilunpuhaltaja.

Historiantutkijat ovat todistaneet, ettei Kristus syntynyt meidän ajanlaskumme ensimmäisenä vuotena, vaan neljä tai kuusi vuotta aikaisemmin. Vasta 6. vuosisadalla ruvettiin laskemaan aikaa »Kristuksen syntymän jälkeen»; mutta kun silloisilta ihmisiltä puuttui tarkkoja historiallisia lähteitä,

Freskomaalaus: Iphigeneian uhraaminen.

erehtyivät he, ja virhettä ei ole sen koommin korjattu. Kristus syntyi siis jonkin verran ennen vuotta 1 ja kuoli vähän ennen v. 30.

Kristinuskko levisi alussa miltei yksinomaan juutalaisten keskuuteen. Mutta juutalaiset olivat jo siihen aikaan jotakin muuta kuin pienen Palestiinan asukkaita. Jo vuosisatoja aikaisemmin oli heidän merkillinen hajaantumisensa kaikkiin maailman ääriin alkanut. Kaikissa suurissa kaupungeissa

oli olemassa melkoisia juutalaisia seurakuntia, joiden yhteenlaskettu jäsenluku oli Palestiinan asukaslukua paljon suurempi. Näiden juutalaisten keskuuteen alkoi evankeliumi eli iloinen sanoma Vapahtajan tulosta levitä. Mutta kristityt eivät juutalaisten yhteydestä eronneet. Eihän Kristus ollut tullut kumoamaan lakia eikä profeettoja, vaan niitä täydentämään. Kristityt eivät herenneet käymästä synagogassa, he noudattivat sapattia ja sianlihan nauttimisen kieltoa, he säilyttivät ympärileikkauksen ja kaikki muut juutalaiset menot.

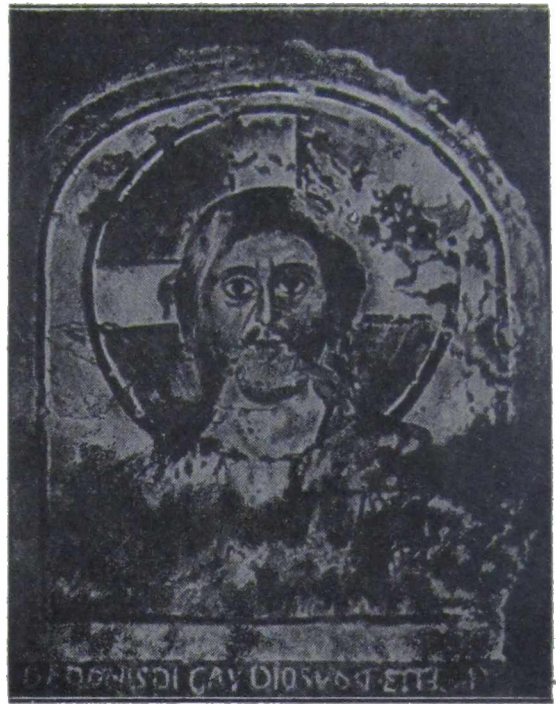
Kesti siis jonkun aikaa, ennenkuin pakanoille selvisi, että uusi uskonto oli ilmestynyt. He pitivät kristityitä juutalaisina lahkolaisina. Ja koskei juutalaisia millään pakolla saatu palvelemaan valtion jumalia, vaikka sitä kyllä tuon tuostakin oli koetettu, pidettiin sitä jotenkin yhdentekevänä, hajaantuiko tuo halveksittu kansa useampiin lahkoihin ja riitelivätkö sen jäsenet keskenään uskonasioissa. Pakanallisilla keisareilla ei ollut mitään hyötyä kristittyjen vainoomisesta, joiden oppia he eivät tunteneet, ja juutalaiskristittyjen asema olikin sentähden alkuaikoina hyvä ja turvallinen. Ainoastaan heidän uskonkiihkoisten maanmiestensä puolelta saattoi heitä joskus vaara uhata. Vaino, jonka keisari Nero jo v. 64 pani toimeen Roomassa asuvia kristityitä vastaan, lieinee saanut alkunsa juutalaisten vaikutuksesta. Neron rakastajatar oli uskonnoltaan juutalainen, ja tämän naisen, joka hengenheimolaisineen katkerasti vihasi kristityitä, oletetaan ärsyttäneen keisaria näitä vastaan.

Vuonna 70 roomalaiset sotilaat valloittivat Jerusalemin; temppeli paloi poroksi, ja juutalaiskansan jäännös hajaantui kuin tuhka tuuleen. Siitä ajasta lähtien kristinuskoko alkoi levitä pakanainkin keskuuteen. Maaperä oli sille kaikkialla muokattu.

Maaperä oli sille suotuisa alemmissa kansankerroksissa, jotka puoleksi olivat luopuneet esi-isien uskosta, mutta koettivat tyydyttää uskonnollista tunnettaan monenlaisella tai-

kauskolla. Näitä mystillisyyteen taipuvia ihmisiä miellytti se käsitys, että Jumala oli näkyväisessä muodossa astunut alas maan päälle. Kristuksen ihmetyöt, hänen uhrikuolemansa syntisen ihmiskunnan sovituksiksi ja Herran todellinen läsnäolo ehtoollislevivässä ja viinissä saattoivat heidät mielenliikutuksen valtaan. Ja usko iankaikkiseen elämään haudan tuolla puolen, elämään, jossa hyve oli saava palkkansa ja pahe rangaistuksensa, oli heille lohdutuksena ja lääkkeenä kurjan ajallisen elämän tuskissa ja vaivoissa.

Ja vielä paremmin oli maaperä muokattu kansan ylemmissä kerroksissa, aikakauden sivistyneimpien miesten ja naisten keskuudessa. Nämä ihmiset olivat epäilyksen ja levottomuuden vallassa. Heidän sieluissaan asui kipeä lohdutuksen ja totuuden kaipuu. Mutta he huojuivat puoleen ja toiseen, milloin jyrkimmän materialismin, milloin taas syvämielisimmän mystillisyyden vallassa. Heihin vaikutti kristinuskokuni virkistävä kaste; heidät se vei laivana epäilyksen myrskyiseltä mereltä uskon vankalle kalliorannalle, jossa oli turvallista levätä. Kristinuskokuni puhutteli noita häilyviä sieluja valtiaan käskevällä tavalla. Se ei sanonut: »Niin on kenties asian laita», »niin se saattaa olla», tai »jos niin olisi». Vaan se sanoi: »niin se on, eikä millään muulla tavalla»; »meidän Jumalamme on voimakas Jumala; ken häntä seuraa, tulee autuaaksi, mutta kaikki muut joutuvat kadotukseen». Ja se antoi täydellisen ja selvän vastauk-

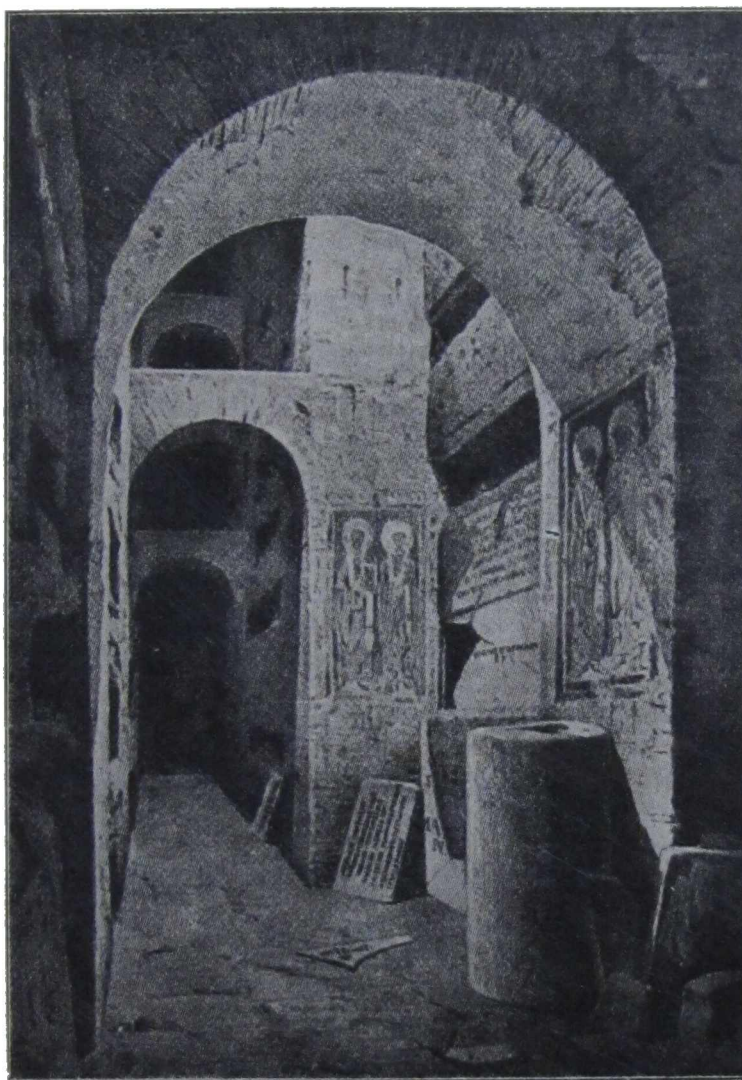
Kristuskuva Pontianuksen katakombissa.

sen kaikkiin kysymyksiin, jotka saattoivat ihmissieluja tuskalliseen levottomuuteen.

Näin voitti kristinusko — vaikkapa siihen vähitellen sekaantuikin kaikenlaisia puoleksi pakanallisia käsitteitä — jo ensimmäisen vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla pakanain keskuudessa yhä enemmän alaa. Se levisi »kuni tuli kuivassa kulossa» näihin herkästi syttyviin sydämiin, levisi orjien niinkuin valtakunnan hienoimmin sivistyneidenkin joukkoon. Mutta joka askeleelta, minkä kristinusko eteni, kristittyjen asema kävi yhä epävarmemmaksi ja vaarallisemmaksi. Kristitty ei voinut muiden uskontunnustajain tavalla palvoa valtion jumalia, hän ei voinut osoittaa keisarien kuvapatsaille jumalallista kunnioitusta, eikä hän saattanut olla saapuvilla, kun papit uhrasivat Juppiterille. Hän ei voinut yhdistää omaa uskoaan Rooman kansan uskontoon. Halveksitut juutalaiset olivat aina kieltäytyneet Rooman uskontoa kannattamasta, kun tämä lähennellen tarjosi heille liittoaan. Siihen oli, vaikkapa vastenmielisesti, tyydytty. Mutta nyt rutto levisi itse roomalaisiin, aina ylhäisimpiin aatelissukuihin asti.

Ja kieltäytyminen valtion jumalia palvelemasta oli roomalaisten mielestä rikos itse valtiota vastaan, pahateko, joka herätti jumalien vihaa ja kiihoitti heitä lähettämään kansan tielle onnettomuuksia. Sitä pidettiin kapinan veroisena rikoksena, ja ken siihen joutui syylliseksi, hän oli lain ja oikeuden mukaan kuolemanrangaistuksen alainen. Vaikka kristitty yksityisessä elämässään olisi ollut kuinka rehellinen ja kuinka lainkuuliainen tahansa, oli hän kuitenkin itse uskontonsa vuoksi kapinoitsija, joka oli lain ulkopuolella ja jota valtio oli velvollinen rankaisemaan. Tämä ajatussuunta ei ollut mikään pakanain takoma ase, jonka he vartavasten olisivat keksineet hakeakseen riitaa kristinuskon kanssa; se kuului Rooman valtiolaitoksen peruspylväisiin, se oli perusaate, jonka alkuperä ulottui paljon kauemmaksi meidän ajanlaskumme alkua.

Näin ollen tunnustettakoon se verrattain suuri suvaitsevaisuus, jolla kristittyjä useimmiten kohdeltiin. Tosin kiihtyneet kansanjoukot saattoivat siellä täällä ryhtyä heitä vainoomaan. Sillä typerät juorupuheet tiesivät kristityistä kertoa pahaa: että inhoittava epäsiiveellisyys vallitsi heidän

Piispa Corneliuksen hautakammio.

kokouksissaan, että he teurastivat ja söivät pieniä lapsia, joka viimeksimainittu huhu varmaankin oli saanut alkunsa siitä, että he ehtoollisleivän ja -viinin muodossa nauttivat Kristuksen ruumista ja verta. Mutta vasta myöhempinä aikoina vainot alkoivat lähteä ylhäältäpäin, keisarista ja hänen virkamiehistään.

Meillä on tallella keisari *Trajanuksen* kirjoittama kirje noin v:lta 100 j. Kr. eräälle Vähän-Aasian roomalaiselle maaherralle, jossa kirjeessä annetaan ohjeita kristityitä kohtaan noudatettavasta menettelytavasta. Ja näitä ohjeita on varmaankin useimmiten seurattu koko Rooman valtakunnassa aina 3. vuosisadan keskivaiheille asti. Uuden uskonnon tunnustajien suhteen ei keisari tietystikään voinut luopua voimassaolevia lakeja noudattamasta, ja hän määräsi, että kristityn, joka tuomarin edessä kieltäytyi uhraamasta valtion jumalille, tuli kärsiä lain säätämä rangaistus; mutta hän kielsi virkamiehiä omasta aloitteestaan tiedustelemasta ja etsimästä kristityitä. Ainoastaan silloin, kun joku nimellinen henkilö syytti toista henkilöä kristinuskon tunnustamisesta, oli otettava varteen syyte.

Tällaisissa oloissa kristinuskoko saattoi verrattain turvallisesti levitä. Epäilemättä monenkin täytyi astua polttoroviolle jonkin persoonallisen vihamiehen ilmiannosta. Mutta jos kristitty eli naapuriensa kanssa hyvässä sovussa, ei hänellä tavallisesti ollut mitään pahaa pelättävänä. Kuinka laajalle kristinuskoko levisi näinä suotuisina aikoina, kuinka monta sielua se voitti puoleensa, sitä ei voida edes osapuulleenkaan laskea. Mutta se on kuitenkin täysin varmaa, että kristinuskon tunnustajien lukumäärä oli suuri, että heitä oli kaikissa maissa ja kaikissa kansanluokissa, että heidän keskuudessaan oli kehittynyt elinvoimainen ja pirteä seurakuntaelämä, että seurakuntien jäsenet olivat uskossaan lujia, että he kohtelivat toisiaan veljellisellä rakkaudella, että he olivat armeliaita köyhiä ja sairaita kohtaan ja että heillä oli vakiintunut kirkkojärjestys. Sittemmin tuli ankaria aikoja, jolloin kirkko asetettiin kovalle koetukselle ja se sai tilaisuuden osoittaa elinvoimaansa.

Vuonna 249 alkoi näet ensimmäinen, keisarin toimeenpanema suuri *kristittyjen vainoominen*. Valtion virkamiehiä käskettiin tiedustelemaan, kutka kullakin paikkakunnalla tunnustivat tuota kiellettyä uskontoa. Ja koska tarmok-

kaalla, säälimättömällä menettelyllä parhaiten voitiin päästä keisarin suosioon, koettivat virkamiehet kaikkialla valtakunnassa kilvan osoittaa intoaan syyllisiä etsimällä ja rankaisemalla. Tutkinnassa käytettiin äärettömän julmaa

Orfeus, raamatullisten kuvien ympäröimänä.

Kattomaalaus Domicillan katakombeissa.

kidutusta, marttyyrirovioit roihusivat ja ihmisiä heitettiin joukoittain petojen eteen roomalaiskansan huviksi tässä ensimmäisessä yleisessä kristittyjen vainossa, joka, useita väliaikoja lukuunottamatta, kesti toistakymmentä vuotta.

Kun tämä vaino vihdoinkin lakkasi, oli kristillinen

kirkko yhtä voimakas kuin ennen, kenties voimakkaampikin. Julmat vainot puhdistivat sen kaikista epäluotettavista aineksista, jotka seurakunnan jäsenille jaettavien almujen houkuttelemina olivat siihen liittyneet. Nämä ihmiset luopuivat nyt kevytmielisesti kristinuskosta ja uhrasivat valtion jumalille. Mutta se mielen tyyneys ja voiton riemu, jolla *marttyyrit* (»totuuden todistajat») menivät kuolemaan, teki kaikkiin syvän vaikutuksen ja saattoi lukemattomia ihmisiä kirkon yhteyteen. Kristinusko oli vainoojilleen (soittautunut siksi hirviöksi, josta kreikkalaiset kertoivat, että sen kaulasta kasvoi kaksi päätä jokaisen katkaistun pään sijaan. Pakanalli-

Nero.**Decius.****Diocletianus.**

sille keisareille kävi näin ollen vaikeaksi potkia tutkainta vastaan.

Sitten seurasi nuorelle kirkolle viidettäkymmentä vuotta kestävä rauhan ja vaurastumisen aika, ja sen perästä taas ankara, mutta turha rynnäkkö, voimakkaan Diocletianus-keisarin toimeenpanemana. On omituista, että juuri voimakkaimmat ja tarkkanäköisimmät keisarit ryhtyivät kirkkoa vainoamaan. He huomasivat selvästi, että kristinuskko, jonka perusoppina oli kieltäytyminen syntisestä maailmasta, joka pani arvoa ainoastaan tulevalle elämälle ja joka koko hengeltään vallan jyrkästi erosi antiikkisesta katsantotavasta ja roomalaisesta valtioaatteesta, että tämä uskonto uhkasi saattaa keisarivallan mitä suurimpaan vaaraan, että se oli

Hyvä paimen.

Marmoripatsas 300-luvulta. Rooman Lateraani-museossa.

sille ainakin yhtä vaarallinen kuin valtakunnan sisällinen hajaantuminen ja rajamailla samoilevat villit barbaarilaumat. Ja juuri nämä keisarit, jotka selvästi älyivät vaaran suuruuden, koettivat yhdellä iskulla hävittää tämän liikkeen ja

hukuttaa sen vereen. Mutta Rooman valtakunnan heikot ja kelvottomat hallitsijat antoivat asiain mennä menojaan ryhtymättä tuota uutta uskontoa kannattamaan tai vastustamaan.

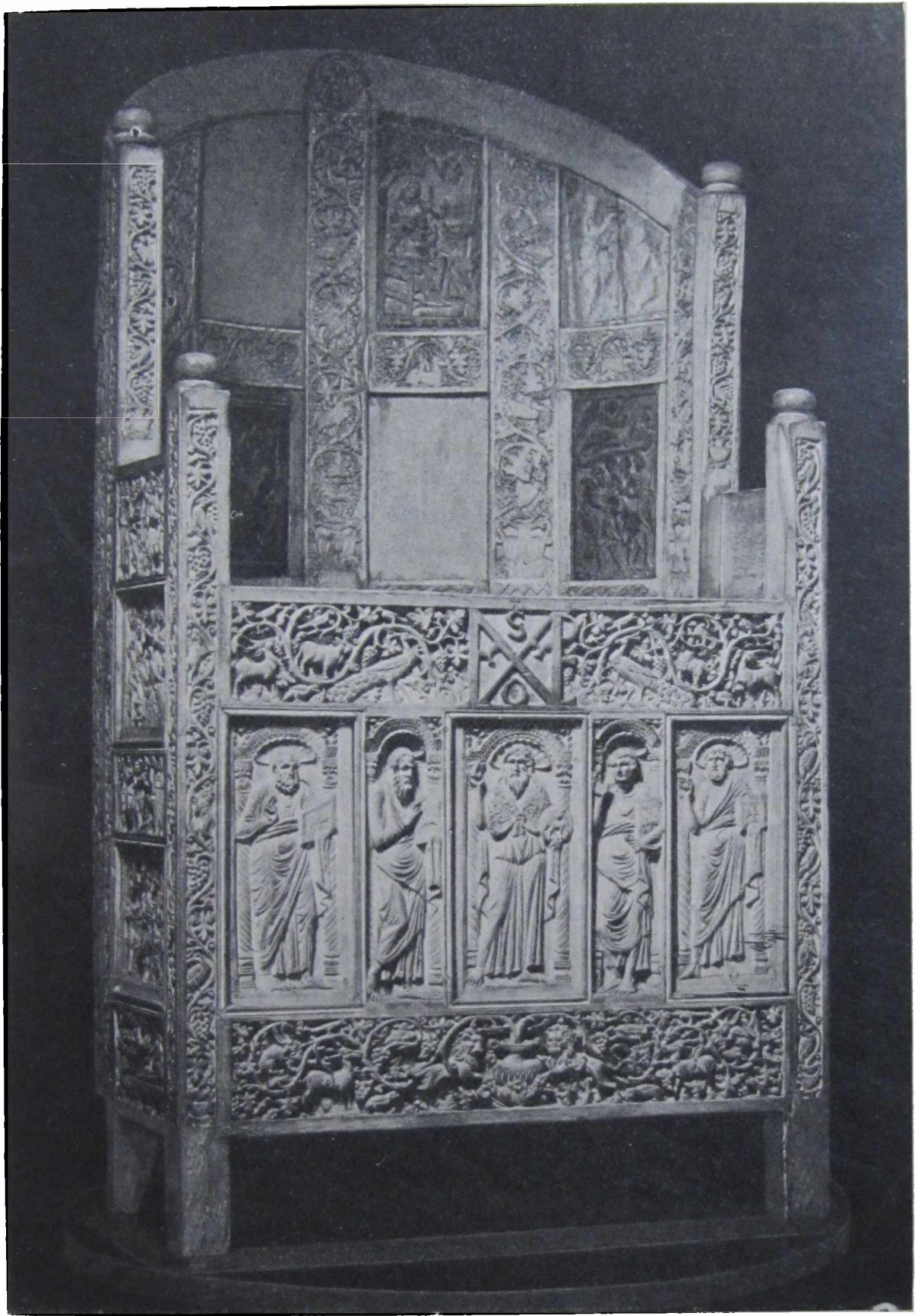
Neljännän vuosisadan alkupuolella tapahtui, että eräs Rooman nerokkaimmista keisareista rupesi arvostelemaan asemaa toiselta kannalta. Hänen nimensä oli *Constantinus*, ja häntä sanotaan usein »Suureksi». Hän oli kunnianhimoinen

Constantinus ja Fausta.

Samanaikainen jalokivi-reliefi Pietarin museossa.

hallitsijasielu, raaka ja tyly luonne, joka häikäilemättä osoitti hirvittäväntä julmuutta omaisiaankin kohtaan ja harjoitti halpamaisinta petosta, jota turmeltuneinkin ihminen olisi hävennyt. Mutta kaikesta tästä huolimatta oli hän nerokas sielu, merkillisen tarkkanäköinen huomaamaan silloisten olojen suuntaa ja kykenevä asemaa arvostelemaan. Hän näki, että kristinuskko oli voima, jota ei voitu väkivallalla kukistaa, ja hän alkoi hallituskautensa suomalla kristityille täyden uskonnonvapauden. Alussa hän ei kuitenkaan tahtonut tehdä kristinuskkoa hallitsevaksi uskonnoksi, vaan toivoi voivansa

Ravennan arkkipiispan istuin.
500-luvulta.

yhdistää sen toiseen uskontoon, nim. persialaiseen auringonpalvelukseen, jolla oli valtakunnassa paljon tunnustajia, semminkin sotaväessä. Kaikessa esiintymisessään hän koetti mielistellä sekä auringonpalvelijoita että kristityitä. Hän määräsi sunnuntain («auringonpäivän») lepopäiväksi, kiinnitti sotalippuihinsa merkin, jota voitiin selittää niin hyvin auringon vertauskuvaksi kuin Kristuksen nimen alkukirjaimeksi X, ja hän sääsi sotilaille rukouksia, joita sekä auringonpalvelijan että kristityn sopi käyttää. Mutta aikaa voittaen hän olosuhteiden pakosta kallistui yhä enemmän kristinuskon puolelle. Hän huomasi, että se oli voima, jolla oli tulevaisuus puolellaan, ja älykkäänä valtiomiehenä hän tahtoi mieluummin liittää sen valtioon kuin tehdä siitä valtion vihollisen. Hänen hallituskautensa loppupuolella kristin-usko muuttui suvaitun uskonnon asemesta siksi uskonnoksi, jota valtio kaikin tavoin kannatti. Toiset uskonnot eivät sen koommin olleet muuta kuin suvaittuja uskontoja. Väähäistä ennen kuolemaansa (v. 337) Konstantinus vastaanotti kasteen. »Nyt hävitkään kaikki epäröiminen», sanotaan hänen silloin huudahtaneen.

Ja siitä hetkestä olikin kaikki epäröiminen hävinnyt. Kristinuskoko tuli Rooman valtakunnassa hallitsevaksi uskonnoksi, ja pakanaisuus vaipui siihen hautaan, jota kohden se kauan oli kulkenut. Ennenkuin vuosisata oli kulunut umpeen, olivat pakanat koko Rooman valtakunnassa saman vainon alaisina kuin kristityt sitä ennen olivat olleet.

Kun kristinuskoko tuli valtion tunnustamaksi, oli uusi vaikutin liittynyt Euroopan historiaan, vaikutin, joka toista tuhatta vuotta oli johtava kehityksen kulkua.

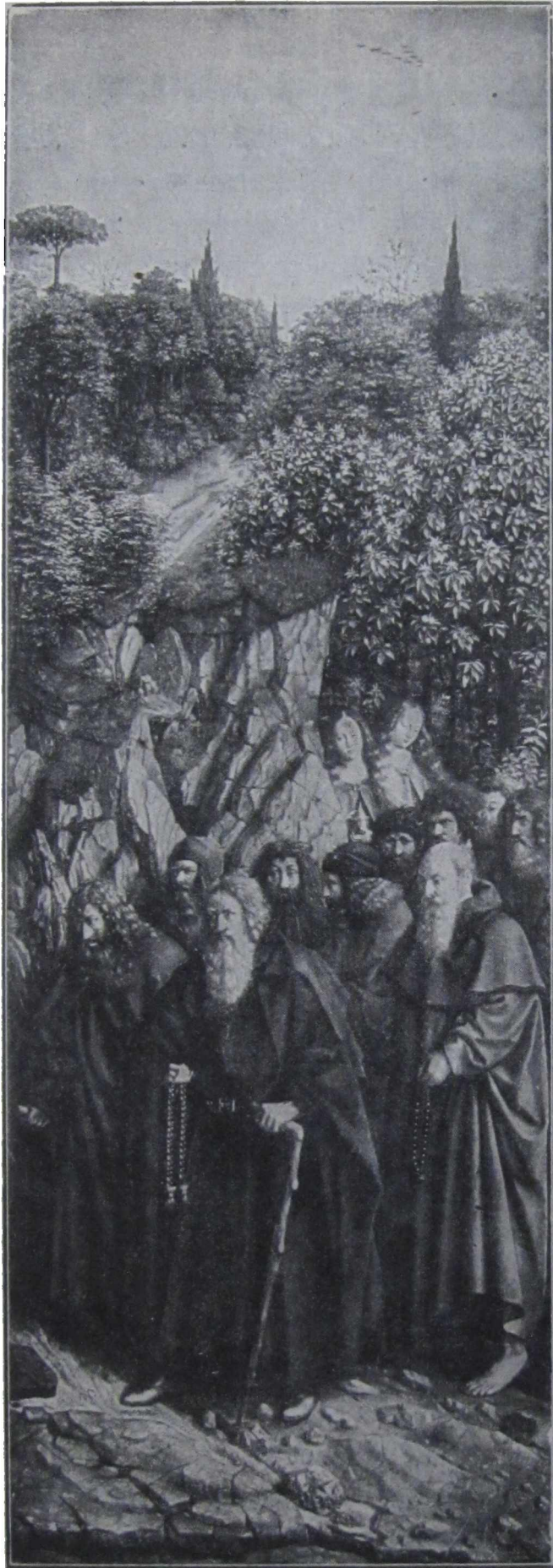
Erakot

On eduksi kristinuskon leviämislle, vaikkei kirkon puh-taudelle, että valtio 4. vuosisadan alkupuoliskolla rupesi kristinuskoa suojelemaan. Kristinusko oli aikaisemmin ollut kapea ja vaarallinen polku, joka usein päättyi marttyyriro-violle. Nyt se muuttui siksi leveäksi tieksi, joka vei valtaan ja kunniaan, ja jota kaikki ihmiset vaelsivat. Kirkon jäse-ninä olivat tähän asti olleet ainoastaan ne harvat valitut, joissa usko oli palava. Nyt kokoontui kirkon seinien suojaan kaikenlaista välinpitämätöntä väkeä, ja Kristuksen kirkossa rehoittivat samat synnit ja paheet, jotka olivat myöhempien aikojen pakanuutta turmelleet.

Moni hurskas ihminen pyrki näin ollen erilleen tästä seurakunnasta, joka tosin oli nimeksi kristitty, mutta jossa oli paljon pakanallista hapatusta. Monen mielestä ei rauhalli-nen elämä valtion turvissa sopinut kristitylle. Ihminen ei muka ollut oikeutettu viettämään hyviä päiviä täällä maan päällä, jossa Kristus oli kärsinyt ristinkuoleman. Ruumis on paha: se on esteenä sielun kehittymiselle. Se on siis kukis-tettava ja kuoletettava. Näin ajateltiin Itämailla jo monta vuosisataa ennen Kristusta, ja tämä samainen katsantokanta voitti nyt alaa kristittyjenkin keskuudessa.

Niinpä alkoi v. 300 vaiheilla kristityitä Egyptissä ja Länsi-Aasiassa paeta korpeen, elääkseen siellä kukin erikseen Jumalan kunniaksi ja lihaansa kuolettaen. Hurskaalla ihmisellä »ei saanut olla kotia eikä kylää, ei ystäviä eikä tuttavია, ei omaisuutta eikä tietoja; hänen tuli aina olla valmiina vastaan-ottamaan jumalallisen totuuden opetusta». Hänen ruumiinsa kaikkine himoineen, tarpeineen oli paholaisen ase, se oli vihollinen, jota tuli kurittaa kaikenlaatuisella kidutuksella. Jota tunnottomammaksi ihminen sai ruumiinsa, sitä enem-män hän lähestyi Jumalaa.

Ja *erakot* olivat lihan kuolettamisessa erinomaisen kekseliäitä. Toiset asustivat pylväiden päässä. Eräskin »pylväs-pyhimys» eli neljäkymmentä vuotta pylvään päässä, joka oli 19 metriä korkea ja yläpäästään $\frac{1}{10}$ neliometriä laaja. Hän oli kahlehdittuna tähän paikkaan ja kulutti aikaansa lyömällä otsaansa polvea vastaan tai ojentamalla ruumistaan hartaaseen asentoon, kasvot taivasta kohden ja kädet levälään kuin risti. Toiset asuivat puissa tai muurauttivat itsensä luoliin, jättäen luolan suuhun ainoastaan sen verran aukkoa, että ihmiset siitä parahiksi saattoivat kurottaa heille vähän ruokaa. Muutamat kiduttivat itseään siten, että kulivat alastomina kovimmassa pakkasessa. Eräs erakko poltteli ruumistaan tulikuumalla raudalla ja repi aina haavansa auki; toinen riisuutui kuuden kuukauden ajaksi ihan alastomaksi hyttysten purtavaksi, sovittaakseen sitä rikosta, että hän kerran oli tappanut hyttysen. Ja milloin erakko käytti vaatteita, oli hänellä tavallisesti Johannes Kastajan tapan lähinnä ihoa karkeakarvainen paita, ja hän piti huolen siitä, että hänen vaatteensa olivat niin likaisia ja repaleisia kuin suinkin. Puhtautta pidettiin muka sopimattomana myönnötyksenä ruumiille. »Joka kerran on pessyt itsensä Kristuksessa, hänen ei tarvitse uudestaan peseytyä», sanoo eräs kirkkoisä. Pyhä Abraham-erakko ei kuuteenkymmeneen vuoteen pessyt kasvojaan, »ja hänen kasvoissaan kuvastui hänen sielunsa puhtaus», sanoo hänen innostunut elämäkertansa kirjoittaja. Unenkin tarve kuului niihin ruumiin vaatimuksiin, joita tuli tukahduttaa. Pyhä Macarius pääsi niin pitkälle, että hän valvoi perätysten kaksikymmentä yötä. Kun väsymys alkoi voittaa, karkoitti hän unen kantamalla raskasta hiekkakoppaa paikasta toiseen tai muilla sentapaisilla keinoilla. Päätaistelu ruumista vastaan suoritettiin kuitenkin ravinnon alalla. »Nälkä on enkelien ruoka», sanoo eräs suuri kirkkoisä. Täydellinen paasto, kieltäytyminen kaikesta ruoasta ja juomasta, oli erakkojen ihanne; mutta sellainen itsensä kidutus, sehän oli itsemurhaa, ja siihen eivät

Erakkoja.

Osa van Eyck veljesten maalaamasta n. s. Gentin alttarikaapista.
Noin v:lta 1400. Berliinin museossa.

nuo hurskaat askeetit toki tohtineet ryhtyä. He lähenivät kuitenkin suurin askelin tätä päämäärää. Toiset nauttivat ravintoa ainoastaan kerran tai kahdesti viikossa. Eräs heistä paastosi yhteen menoon neljäkymmentä päivää, ja kerrotaanpa erään toisen, erittäin pyhän miehen, kärsineen nälkää sataneljäkymmentä päivää(?). Ja heidän ruokansa ja juomansa oli aina niukinta ja huonointa laatua. Eräs erakko ei kolmeen vuoteen syönyt muuta kuin kymmenen luotia leipää päivässä. Moni söi vain mätänevään veteen kastettuja yrttejä ja palkokasvien siemeniä, muuan joi vain suolaista ja katkeraa tai pilaantunutta vettä. Mesopotamian erakot jättivät vuosittain asuinpaikkansa vuoristossa ja saapuivat tasankomaille, jossa he kaiken kesää alastomina nelin kontin ryömisivät ja söivät ainoastaan ruohoa. Alhaisin inhimillinen tila oli heidän mielestään korkein aste, se, mikä oli lähimpänä Jumalaa.

Erakkojen mielestä kuului kaikki maailmallinen meno paholaiselle, ja siitä tuli ihmisen kieltäytyä. Kaikki järkipäinen, tarkoituksenmukainen työ, henkinen tai ruumiillinen, oli hylättävä. Avioliittoa pidettiin epäsideveellisyytenä. Nainen oli inhoittavin kaikista luoduista olennoista. Perhe-elämä oli pahennukseksi, koska se kiinnitti ihmistä tähän matoiseen maailmaan, vieroitti häntä taivaasta. Lahjojen antaminen ihmisille oli synti, sillä se osoitti, että antaja enemmän rakasti ihmisiä kuin Jumalaa; uskovaisen kristityn tuli antaa koko omaisuutensa kirkolle. Rakkauden käsky oli kerrassaan hävitetty näiden erakkojen sydämistä. Kaikki, minkä he tekivät, tekivät he ainoastaan oman autuutensa vuoksi. Heidän itsekidutuksensa oli vain törkeimmän itsekkyyden ilmaus. Yhteistunne oli heissä kokonaan tukahduttettu, ja heidän ajatustapansa levisi syöpätaudin tavalla niihinkin ihmisiin, jotka elivät ja työskentelivät maailmassa. Se hiipi näiden sydämiin painostavana katumuksena, sillä olisihan heidänkin pitänyt noudattaa noiden pyhain miesten esimerkkiä, olisihan heidänkin pitänyt luopua kaikista maal-

lisista ajatuksista ja toimista, tavoitellakseen vain iankaikkista elämää.

Mutta tästä koko luonteeltaan yhteiskuntaa karttavasta ja sivistystä vihaavasta liikkeestä kasvoi kuitenkin yksi Euroopan suurimpia kulttuurivoimia, nim. *luostarilaitos*. Pyhimpien erakkojen eli »monakkojen» ympärille kokoontui parvittain oppilaita saadakseen ohjausta autuudenopissa. Oppilaat asuivat mökeissä lähellä mestarin asuntoa. Usein opettajan ja oppilaiden mökit muodostivat ryhmän, joka ympäröitiin muurilla tai vallilla ja joka siten muuttui »suljetuksi paikaksi» eli »luostariksi». Erakko-elämä kehittyi täten yhteiselämäksi, ja se levisi yhtä laajalle kuin katolinen kirkkokin. Mutta se tehoton ajatuksiinsa vaipuminen, se kamala itsensä kiduttaminen, joka alussa ilmeni Itämaiden munkkilaisuudessa, ei soveltunut länsimaalaisten järkevään ja toimeliaaseen luonteeseen. Ja olotkin tarjosivat Länsimaiden munkeille hedelmällisempiä, käytännöllisempiä tehtäviä. Pakanalliset raakalaiskansat oli ohjattava jumalanpelkoon ja hyviin tapoihin. Ne oli sen ohessa harjoitettava maanviljelykseen ja käsitöihin, taiteeseen ja muuhun hienompaan sivistykseen. Ja ne vanhan kulttuurin jäännökset, jotka eivät kansainvaelluksen hyökyaaltoihin hukkuneet, oli luostarimuurien turvissa suojeltava ja säilytettävä.

Kansainvaellus

Monta vuosisataa oli Rooma elänyt turvallisessa rauhassa.

Laajan valtakunnan etäisillä rajamailla oli tosin usein syntynyt levottomuuksia. Tuon tuostakin oli raakoja barbaarilaumoja koettanut tunkeutua rajan yli, mutta heidän hyökkäyksensä olivat joka kerta ponnahtaneet takaisin Rooman sotajoukkojen keihäsmetsistä. Nämä tapahtumat oli-

vat kuitenkin siksi kaukana taivaanrannalla, etteivät ne häirinneet roomalaisten rauhaa edes senkään verran, kuin kertomukset hottentottilaisten sotaisista urotöistä meitä häiritsevät. Rooman asukkaat eivät voineet ajatellakaan, että levottomuus oli ulottuva valtakunnan sisäosiinkin; vielä vähemmän he saattoivat aavistaa, että heidän jättiläisvaltionsa pääkaupunki oli joutuva raakojen barbaarikansojen ryöstettäväksi.

Mutta tuolla kaukana, Euroopan *germaanilaisten* kansojen keskuudessa, tapahtui kuitenkin merkillisiä asioita.

Nämä kansat olivat nähtävästi idästäpäin saapuneet silloisille asuinsijoilleen. Etelä-Venäjän aroilta he luultavasti kaukaisessa muinaisuudessa olivat tunkeutuneet nykyisen Saksan metsämaihin ja Skandinavian niemimaalle. Näitä metsästäjä- ja paimentolaiskansoja eivät maanviljelyksen siteet kiinnittäneet kotiturpeeseen; heidän oli siis helppo siirtyä paikasta toiseen. Satakunta vuotta e. Kr. he alkoivat liikehtiä etelää ja länttä kohti. Ja heidän takanaan eteni slaavilaisia ja mongolilaisia kansoja. Nämä ottivat heidän jättämänsä laajat alueet haltuunsa, sulkiivat heiltä paluutien ja tunkivat heidät yhä eteenpäin. Germaanisaiset tunkeutuivat nykyiseen Ranskaan, mutta siellä he kohtasivat saman vuosisadan keskivaiheilla Caesarin. Hän ajoi heidät takaisin Reinin yli ja esti heitä pitkäksi aikaa etenemästä länteen päin.

Mutta näinä aikoina tapahtui germaanilaisten kansain keskuudessa suuria muutoksia. Syntyi vilkas kauppaliike roomalaisten ja germaanilaisten välillä, ja roomalainen sivistys rupesi leviämään Germaanian sydänmaihin saakka. Niinpä germaanimainen riimukirjoitus on muunnos kreikkalaisesta aakkoskirjoituksesta. Germaanisaiset muuttuivat kierteleivistä paimentolaisista maanviljelijöiksi, joilla oli pysyväiset asuinpaikat. Metsät ja nummet raivattiin viljamaiksi, ja väkiluku karttui nopeasti.

Se karttui niin suureksi, ettei maa lopulta voinut asukkaitaan elättää. Saksa oli tietystikin siihen aikaan paljon

»Thusnelda», barbaarinainen.

harvemmin asuttu kuin meidän päivinämme, mutta maanviljelys oli alkuperäisellä kannalla, eivätkä ihmiset ymmärtäneet käyttää hyväkseen parempia maanviljelystapoja.

Vanha vaeltamishalu alkoi germaanisissa taas herätä,

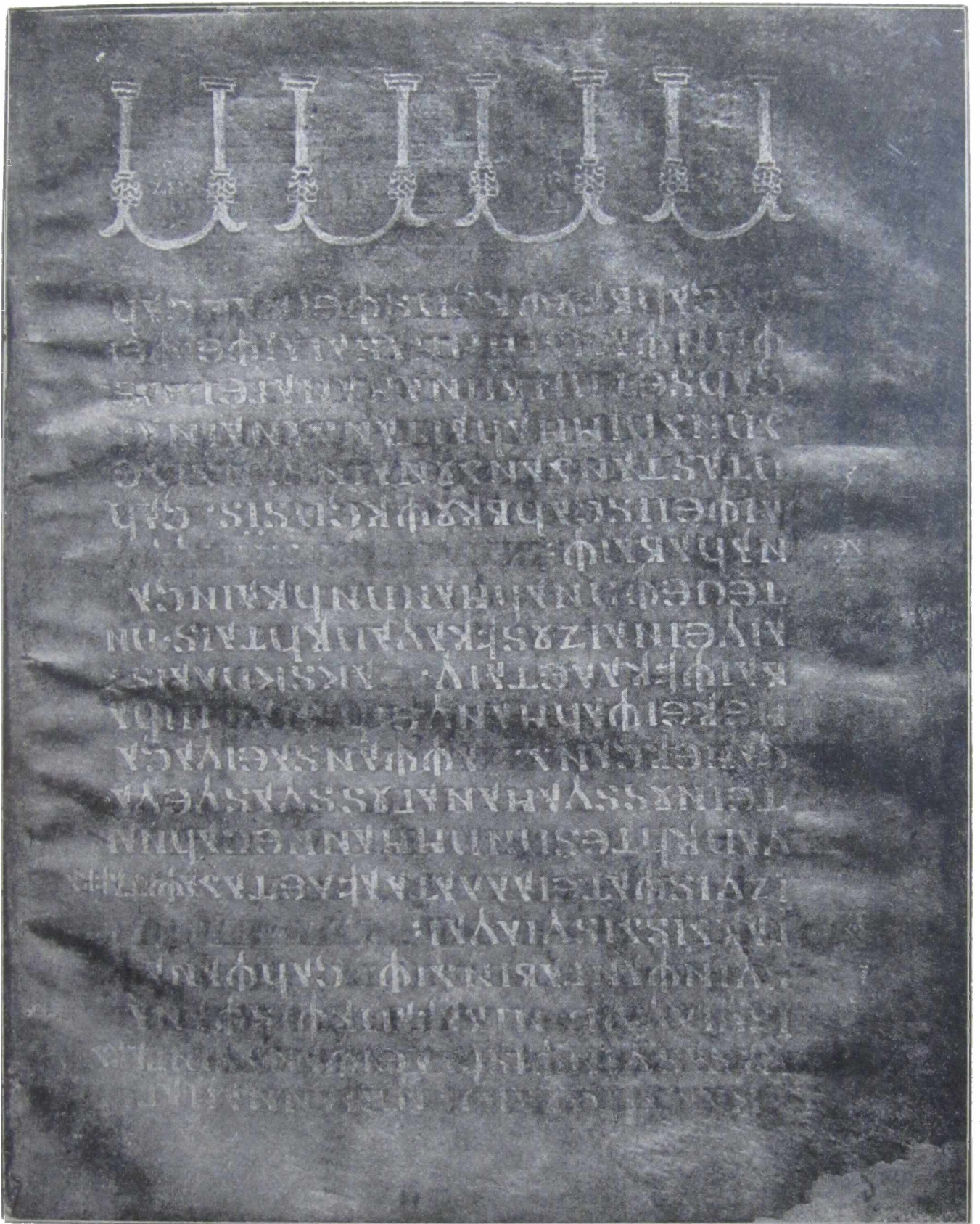
**Roomalaisia sotilaita menossa virran yli.
Trajanuksen pylvästä.**

Germaaniaisia ratsumiehiä.
Trajanuksen pylväästä Roomassa.

ja nyt eivät Caesarin rautapukuiset sotajoukot enää sulke-
neet heiltä tietä. Rooman kansa oli sisällisessä rappiotilassa.
Se ei enää ollut sama voimakas sotilaskansa, joka oli tunkeu-
tunut eteenpäin tappotantereelta tappotantereelle; se oli muut-
tunut sivistyksen veltostamaksi suvuksi, joka lähenei peri-
katoaan. Roomalaiset olivat jo aikoja sitten väsyneet anka-
raan sotapalvelukseen. Maan puolustus oli jätetty germaani-
laisten palkkasoturien tehtäväksi. He olivat kelpo sotilaita,
mutta epäluotettavia. He saattoivat sopivassa tilaisuudessa
yhtyä päällekkäaviin heimolaisiinsa. Rooman valtakunta
oli tullut Roomalle liian suureksi. Sen mahdottoman laajoja
rajoja ei enää voitu vartioida, maata ei enää voitu yht'aikaa
puolustaa persialaisia, skotlantilaisia, germaanilaisia ja Poh-
jois-Afrikan heimoja vastaan. Keisarivalta oli roomalaisissa
heikontanut kaiken persoonallisuuden, hävittänyt heistä kai-
ken itsenäisen yritteliäisyyden. Ani harvoin tapahtui, että
kaupunki omin päin sulki porttinsa hyökkääviltä germaani-
laisilta tai että joku ylhäinen herrasmies lähetti talonpoikansa
sulkemaan vuorisolaa, josta vihollisten oli kulkeminen. Ja
itse kristinusko helpotti germaanilaisten etenemistä. Päälle-
karkaavia barbaarilaisia ei aina pidetty valtion vihollisina,
joiden hyökkäyksiä tuli torjua; heitä pidettiin pikemmin
pakanoina ja kerrettiläisinä, joiden käännyttäminen katolilai-
suuteen oli suuri ja ihana tehtävä. Kansan alemmat kerrok-
set kaupungeissa ja maaseudulla, jotka huokailivat maaor-
juuden ja ammattipakon kahleissa, jotka verojen ja kaiken-
laatuisten ulostekojen rasittamina nääntyivät, pitivät muu-
kalaisia vapauttajina, joiden avulla he saattoivat toivoa pa-
rempia aikoja.

Jo toisella vuosisadalla alkoi Tonavan ja Reinin rajalla
kohota onnettomuutta ennustavia ukkospilviä, ja kokonainen
sarja voimakkaita keisareita sai käyttää kaiken kykynsä
torjuakseen barbaarien hyökkäyksiä. Mutta 4. vuosisa-
dan loppupuolella ei mikään ihmisvoima enää voinut ger-
maanilaisia pidättää. Liika-asutus ei kuitenkaan ollut ainoana

Codex Argenteus nimisen käsikirjoituksen sivu.

Mesogoottilainen käsikirjoitus, kirjoitettu Italiassa 500-luvulla Wulfilas-piispan 300-luvulla tekemästä raamatunkäännöksestä. Upsalan yliopiston kirjastossa.

syynä heidän siirtymiseensä. Etelä-Eurooppa veti heitä tosin voimakkaasti puoleensa; Ranskan hedelmällinen ja hymyilevä luonto heitä houkutteli. Ja synnynnäinen seikkailu- ja sotahalu saattoi heidät kyllä liikkeelle. Mutta kaiken tämän lisäksi tuli vielä voimakkaampi vaikutin. Vihollinen oli heidän kintereillään. Hunnilaiset, eräs turkkilais-tatarilainen raakalaiskansa, eteni idästä päin vastustamattomalla voimalla ja laski valtansa alaisiksi muutamia germaanolaisia heimoja. Muut germaanolaiset pakenivat kuin pelästynyt lammaslauma leijonan tieltä.

Silloin kansainvaelluksen kevättulva kohisi äyräittänsä yli.

Heimo heimolta etenivät germaanolaiset: länsigootit, itägootit, ruugilaiset, alaanit, vandaalit, burgundit, gepiidit, langobardit, frankit, sveevit ja monet muut heimot vaimoineen lapsineen, karjalaumoineen ja talouskaluineen. Keveät puumajatkin kuljetettiin joskus vankkureissa mukana. Heitä tuli parin vuosisadan kuluessa tuon tuostakin tulvimalla Balkanin niemimaalle, Italiaan, Ranskaan, Espanjaan, jopa Pohjois-Afrikkaan.

He vaativat noissa maakunnissa itselleen maata, ja he saivatkin sitä; vastapalvelukseksi he sitoutuivat maan rauhallisia alkuasukkaita puolustamaan. Koko Länsi-Euroopassa väestö siis jakautui kahteen ryhmään, rauhalliseen roomalaiseen ja sotaiseen germaanolaiseen ainekseen. Alussa germaanolaiset ottivat puolustaakseen maata keisarin hyväksi, ja germaanolainen heimopäällikkö tuli näin ollen jonkinlaiseksi roomalaiseksi kenraaliksi. Aikaa voittaen alamaisuus muuttui yhä enemmän näennäiseksi ja hävisi viimein kokonaan. Heimopäälliköstä tuli maan kuningas, ja hänen maanmiehensä muodostivat sotilassäädyn, joka asui hajallaan alkuperäisen väestön keskuudessa.

Mutta germaanolaiset olivat vain pienenä vähemmistönä maan alkuperäisen väestön rinnalla, eikä kestänyt monta sukupolvea, ennenkuin he kansallisesti olivat siihen hävinneet. Naapuruus, naimisliitot, yhteiset elämänehdot ja harras-

tukset liittivät heidät tuota pikaa toisiinsa. Harvalukuiset germaanilaiset sulautuivat silloin roomalaiseen väestöön, omaksuivat sen kielen, uskonnon, tavat ja laitokset. Parin vuosisadan kuluttua asuu Lounais-Euroopan maissa vain puhtaasti roomanilaisia kansoja: italialaisia, ranskalaisia, espanjalaisia ja portugalilaisia.

Oli kuitenkin seutuja, joissa kansainvaelluksen aikaansaamat olot muodostuivat jossakin määrin toisenlaisiksi. Sielläkin germaanilaiset tunkeutuivat rajan yli, mutta ei kokonaisina kansakuntina, jotka jättivät entiset asuinsijansa, hakeakseen itselleen uusia olinpaikkoja vieraissa maissa. Siellä ei heimo luopunut vanhasta kotimaastaan; se laajensi vain vähitellen aluettaan länteen ja etelään päin. Talo talolta, kylä kylältä täytyi vanhojen asukkaiden väistyä. Maa muuttui kokonaan germaanilaiseksi ja roomalainen sivistys hävisi jäljettömiin. Näissä näin valloitetuissa maissa germaanilainen kansallisuus onkin säilynyt meidän päiviimme asti.

Kun kansainvaelluksen mainingit vähitellen rupesivat asettumaan, oli läntinen osa Rooman valtakuntaa hävinnyt. Mutta idässä, Balkanin niemimaalla ja Länsi-Aasiassa, pysyi keisarikunta vielä kauan aikaa pystyssä. Roomalaisen jättiläisvaltion sijaan syntyi useita germaanilaisten ruhtinaiden hallitsemia kansallisvaltioita. Roomalainen kulttuuri ei enää ollut Rooman kansan erikoisomaisuutena, vaan se levisi nyt entistä nopeammin germaanilaisten keskuuteen, niin niiden, jotka olivat asettuneet Rooman valtakunnan entiselle alueelle, kuin niidenkin keskuuteen, jotka asuivat nykyisessä Saksassa. Tosin germaanilaiset saivat osalleen vain pieniä tähteitä siitä taantuneesta sivistyksestä, minkä Rooman kansa itse olemassaolonsa viimeisinä vuosisatoina oli omistanut, ja tosin sivistyksen etevimmät edustajat olivat kansainvaelluksen jälkeisellä aikakaudella verrattoman paljon alempana sitä kehityskantaa, mikä oli sivistyksen keskiasteena Kristuksen syntymän aikaan. Mutta yhteinen eurooppalainen kulttuuri oli nyt levinnyt voimakkaisesti ja kehityskykyisiin

kansoihin, jotka tästä lähtien alkoivat ottaa osaa edistyksen suureen viljelystyöhön.

Kansainvaelluksesta alkaa Euroopan historiassa keskiaika.

19

Keskiaika

Keskiajaksi sanotaan sitä aikakautta, joka alkaa noin v. 400 — tavallisesti asetetaan sen alku v:een 476 — ja päättyy v:n 1500 vaiheilla.

Oli aikoja, jolloin eurooppalaiset pitivät ainoastaan antiikkia ja nykyajan kehitystä arvokkaina ihmishengen ilmauksina. Verrattain äskettäin oli tämä käsitys vielä varsin yleinen. Koko se tuhatvuotinen ajanjakso, joka ulottuu Rooman valtakunnan häviöstä antiikkisen hengen uudestaan-syntymiseen saakka, oli muka hukkaan mennyt kehityskausi ihmiskunnan historiassa, ammottava kuilu kahden vuorenhuipun välillä. Keskiaika edusti muka vain raakuutta ja kauneuden puutetta, taikauskoa ja tietämättömyyttä, ja tätä aikakautta kohdeltiin halveksivalla pilkalla.

Noin vuosisata sitten mielipide muuttui miltei päinvastaiseksi. Runoilijat löysivät keskiajasta noita suuria, ihmiskuntaa johtavia aatteita, noita mahtavia persoonallisuuksia, tuota kirjavaa, voimakasta elämää, jota he olivat kaivanneet ja turhaan etsineet oman aikansa oloista. Silloin nykyaika vuorostaan tuntui heistä niin pikkumaiselta; siinä ei ollut suuruutta eikä kauneutta. Ja samalla oppineet yhä suuremmalla taidolla ja rakkaudella alkoivat syventyä keskiajan historiaan, rupesivat seuraamaan tuon aikakauden aatteiden kehitystä, kunnes nämä aatteet selväpiirteisinä ja jalostuneina siirtyivät meidän oman aikakautemme johtaviksi voimiksi.

Keskiajalla on oma valtava suuruutensa, oma välitön viehätyksensä. Täynnä räikeitä vastakohtia on tämä aika:

Isä Jumala, esitetty maailman paavina.
van Eyck veljesten maalaama. Keskiosa Gentin alttarikaapista.
Noin v:lta 1420.

uljaita kirkkorakennuksia ja lapsellisia pyhäinkuvia, hurskasta itsensä kiduttamista ja kamalia kerettiläisrovioita, ristiretkiä ja valloitusretkiä, askeettisia kerjäläismunkkeja ja raakoja rosvoritareita, törkeintä taikauskoa ja terävintä ajatustyötä, maailmaa hallitseva paavi ja maailmaa hallitseva keisari, kaikki rinnakkain ja kirjavassa sekasorrossa. Silmä eksyy kaikkea tätä katsellessa, ja kuitenkin nämä ja sadat muut keskiajan kehityksen ilmaukset ovat ikäänkuin helmiä samassa helminauhassa, joka ne yhdistää ja niitä kannattaa. Koossa-pitäjänä on *katolinen kirkko*, joka punaisena lankana punoutuu läpi keskiajan kehityksen.

Kirkko ei konsaan ole ihmissieluja hallinnut niin voimakkaasti kuin keskiajalla, se ei koskaan ole kyennyt aikaansaamaan niin suuria kuin silloin. Keskiajan kukoistuskaudella ei ole sitä maallista tointa eikä olosuhdetta, jossa usko ei olisi perustuksena ja lopullisena vaikuttimena. Katolinen kirkko on taustana koko keskiajan historialle. Se painaa leimansa kaikkiin elämän muotoihin. Valtioelämässä se pyrkii kaikin voimin istuttamaan ihmisiin sitä käsitystä, että kaikki maallinen valta on vain heijastus paavin edustamasta Jumalan valtakunnasta, kaikki maallinen omaisuus vain Jumalan antama lahja ja läänitys. Oikeuslaitoksessa sen vaikutus ilmenee monella monituisella tavalla. Muistettakoon esim. rautakoetusta ja kaksintaistelua, joissa tuomio jätettiin suorastaan Jumalan käsiin, muistettakoon Etelä-Ranskan kerettiläisrovioita. Keskiajan tieteessä on kaiken tutkimuksen tarkoituksena Jumalan ymmärtäminen, hänen sanansa ja tekonsa ylistäminen. *Taide* on kokonaan kirkon palveluksessa. Keskiajan uljaimpia rakennuksia ovat kirkot ja luostarit, ja ne kuvat, jotka tämä aikakausi rehellisen sydämensä yksinkertaisuudessa maalasi, ovat aiheiltaan melkein kaikki uskonnollisia. Keskiajan elämäntavoilla, ritari-suudella, kaupalla ja käsityöläisten ammattikunnilla on uskonnollinen väritys. Ja koko keskiajan käsityskanta ihme- ja taikauskoineen, pyhimystenpalveluksineen, perustuu

tuohon lapselliseen järjen kahlehtimiseen, tuohon uskoon Jumalan välittömästä sekaantumisesta maailman menoon, joka on läpikäyvänä piirteenä silloisten ihmisten ajatus-tavassa.

Kirkko kohotti ihmiset siitä hirvittävästä rappio-tilasta, mihin he olivat joutuneet ennen kansainvaellusta ja kansainvaelluksen kestäessä. Jokainen kirkko ja luostari muodostui aallonmurtajaksi, jota vastaan raa'an voiman rynnäköt raukesivat ja jonka takana rauhallisella työllä oli tyyssijansa. Kirkko jalostutti nuo raa'at voimat, kirkko vähitellen, vaivoin, mutta varmasti siirsi sivistyksen rajapyykit askel askeleelta raakalaiskansojen alueelle. Kirkko se puolentoista vuosisadan kestäessä tuon tuostakin sai miljoonia ihmisiä ristiretkille, innostaen heitä uhraamaan henkensä ja terveytensä taistelussa uskottomia vastaan.

Tästä huolimatta katolinen kirkko joutui surullisen koh-talon alaiseksi. Sillä sitä vastaan kohdistui rynnäkkö uuden ajan koittaessa. Kukoistuksensa ja suuruutensa aikoina kirkko oli käynyt kaiken edistyksen etunenässä. Ristiretkien aikakaudella ilmeni kuitenkin sarja puhtaasti maallisia kehitysvoimia, jotka vähitellen ja yhä jyrkemmin rupesivat kato-lista kirkkoa vastustamaan. Osaksi oli kirkko itse auttanut noiden voimien ilmenemistä. Sille kävi samoin kuin noidan apulaiselle, josta satu kertoo, että hän kyllä osasi loitsia haltiat esille, mutta ei kyennyt niitä jälleen karkoittamaan. Kansallistunto, uudet valtiomuodot, elpyvä kauppa ja teol-lisuus ja maallinen tiede, kaikki ne asettuivat vihamieli-selle kannalle tuota suurta aatetta vastaan, joka oli koko varhaisempaa keskiäikää hallinnut. Pitkällinen, turha tais-telu muhamettilaisia vastaan saattoi kirkon aseman horju-maan. Olihan se suurenmoinen jumalantuomio, joka ei lan-gennut kristittyjen eduksi. Ja samalla kirkko joutui yhä enemmän rappiolle ja paljasti heräävälle kritiikille monta heikkoa hyökkäyskohtaa.

Näin meni keskiaika kumoon, kaikkien niiden voimien kaatamana, jotka versoivat Euroopan eri maissa, kun Copernicuksen laskelmat ja Columbuksen kompassi, kun Gutenbergin kirjasimet ja Lutherin väitökset, kun uudet ampumaseet, kun Italian mestarit sanan, siveltimen ja taltan taidolla liittyivät sitä vastaan yhteiseen rynnäkköön. Ja sitten koitti uusi aika, joka vähitellen tottui pitämään keskiaikaa kehitysjaksona, jolloin maan piiri oli pimeyden peitossa.

Ja kuitenkin on meidän aikamme sivistyksen perustus keskiajan laskema. Kaikki seuraavat sukupolvet jatkavat rakennusta siitä, mihin edeltäjät ovat päättäneet. Ne voivat kulkea uusia uria, ne voivat sitä muuttaa ja muodostella, mutta pääasiassa riippuu sivistyksen kehitys kuitenkin edellisten sukupolvien kehityksestä. Mitä me olemme keskiajalle velkaa, sitä ei käy numeroilla osoittaminen. Me seisomme sen hartioilla, me rakennamme sille perustukselle, minkä se on laskenut. Voidaksemme ymmärtää omaa kulttuuriamme, voidaksemme arvostella niitä edistysaskeleita, joita ihmishenki on astunut, täytyy meidän ensin tutustua keskiaikaan.

Roomalais-katolinen kirkko

Constantinus Suuren ajoista alkaen ja hänen hallituskauttaan lähinnä seuraavina vuosisatoina katolinen kirkko varttui siksi vallaksi, joka halki koko keskiajan oli ohjaava Euroopan kansojen kehitystä.

Ahdistuksen päivinä, jolloin kristinoppi vielä oli kielletty ja aika ajoin vainottukin, yhtyivät sen tunnustajat muodostamaan seurakuntia, joiden jäsenet kokoontuivat lukemaan raamattua, veisaamaan virsiä ja kuulemaan saarnaa. Kullakin seurakunnalla oli esimiehensä — diakoneja (palvelijoita), presbyteerejä (vanhimpia) ja piispoja (kaitsijoita). Eri seu-

Gregorius Suuri Tähettää saarnaajia anglosaksien maahan.
Keskiaikaisesta käsikirjoituksesta.

tujen seurakunnilla oli keskinäiset yhdyssiteensä, ja suuret, lahjakkaat kirjailijat (kirkkoisät) rupesivat selittämään kristinuskon oppia, niinkuin he sitä käsittivät, ja julistamaan dogmeja eli uskonkappaleita, jotka tosin eivät suorastaan olleet raamatussa, mutta jotka heidän mielestään olivat siitä johdettavissa.

Kun keisari Constantinus oli Rooman valtakunnassa laillistuttanut kristinuskon, pääsivät kaikki nämä aiheet kehittymään. Seurakuntaelämä, jumalanpalvelus ja papiston asema vakaantuivat ja järjestyivät. Kirkko saavutti valtiossa korkean arvoaseman. Dogmit eivät enää ilmaisseet vain yksityisten kirkkoisien persoonallista vakaumusta. Ne julistettiin suurissa kirkonkokouksissa pakollisiksi opinkappaleiksi, joihin jokaisen tuli uskoa, jos mieli karttaa kerettiläisen mainetta ja välttää sitä rangaistusta, mikä uhkasi jokaista, kenen käsitys uskonasioissa poikkesi kirkon opista. Täysi yksimielisyys uskonkysymyksissä, ilman poikkeusta puoleen tai toiseen, oli yleisenä pyrintönä yksinvaltaisen keisariuden viimeisinä päivinä.

Tuli sitten kansainvaellus, ja silloin eivät olot näyttäneet kirkolle lupaavilta, sillä melkein kaikki kansat, jotka tunkeutuivat valtakunnan rajojen yli, olivat joko pakanoita tai areiolaisia. Ja viimeksimainittuja kristittyjä eriuskolaisia, joilla oli kerettiläinen käsitys kolminaisuuden eri persoonien keskinäisestä suhteesta, pelättiin miltei enemmän kuin pakanoita. Mutta katolinen kirkko pelastui myrskystä. Sen onnistui voittaa puolelleen voimakas frankkilainen (merovinkilainen) kuningassuku, ja tämä esimerkki vaikutti ratkaisevasti muihinkin kansoihin. Kaikkialla kirkonmiehet harjoittivat lähetystointaan, ja vähitellen he saivat sekä pakanuuden että areiolaisuuden barbaarien keskuudesta hävitetyksi.

Kansainvaelluksen aikakaudella *paavinvalta* sai alkunsa. Rooman piispan merkitys kasvoi kasvamistaan. Niinä hajaantumisen ja levottomuuden aikoina, jolloin Länsi-Euroopan ja vanhan itä-roomalaisen valtakunnan väliset yhdyssiteet

katkesivat, hän saavutti melkoisen suuren valtiollisen vaikutusvallan. Ja hän osasi älykkäällä varovaisuudella vahvistaa ja laajentaa tätä valtaa. Lännen kansat kokoontuivat hänen ympärilleen ja kunnioittivat häntä yhteisenä isänään eli paavinaan (papa). Häntä pidettiin pyhän Pietarin perillisenä, jonka haltuun Jumala oli uskonut taivaan valtakunnan avaimet; hän tuli yhä enemmän Länsimaiden kirkon yhteiseksi ohjaajaksi. Hän toimitti lähetysaarnaajia niille Euroopan kansoille, jotka vielä olivat pakanoita: englantilaisille, saksalaisille ja myöhemmin osaksi slaavilaisillekin. Hän määräsi, kuinka luostarit oli järjestettävä, kuinka jumalanpalvelus oli pidettävä, kuinka kirkkojuhlat oli vietettävä ja kuinka Jumalan sanaa oli julistettava kansalle. Hänen käskystään rakennettiin kirkkoja ja luostareita, ja hänen mahtisanallaan liitettiin kristinuskoon uusia opinkappaleita.

Raakoja ja barbaarisia olivat ne kansat, joiden kanssa kirkko näinä vuosisatoina joutui tekemisiin. Itse kirkossakin oli paljon barbaarisuutta, tapojenturmelmusta ja tietämättömyyttä. Kristinuskko oli usein pelkkänä kuorena, jonka alla pakanaus tapoineen, käsityksineen yhä edelleenkin eli ja rehoitti. Mutta vähitellen usko tunkeutui syvemmälle ihmisten sydämiin, muutti heidän luonteensa ja avasi heidän henkensä puhtaamman ja jalomman kulttuurin vaikutuksille.

Tavat merovingilaisessa valtiossa

Kansainvaellus oli Italiassa, Galliassa ja Espanjassa sekoittanut roomalaiset ja germaanilaiset toisiinsa, oli sulattanut yhteen erierotuisia ja eri sivistysasteella olevia kansoja. Lännen alkuperäiset roomalaiset ja aikojen kuluessa roomalaisyksineet alkuasukkaat elivät vanhan ja korkealle kehittyneen sivistyksen tähteistä. Mutta tämä sivistys oli tulemaisillaan

yli-ikäiseksi, sen kelvolliset ainekset olivat rappiolla, ja he-kumallinen hienostuminen kävi kaikkialla näkyviin. Maahan siirtyneet sotaiset germaanisaiset heimot olivat puolestaan kaiken sivistyksen puutteessa. He olivat villedjä raakalaisia, ja heillä oli kaikki raakalaisen hyvät ja pahat puolet. Ja tässä kävi, niinkuin usein käy, kun kaksi eri kansaa yhtyy ja sekaantuu toisiinsa, että he jättävät toisilleen huonot ominaisuutensa, jotavastoin heidän hyvät puolensa häviävät. Syntyi yhteiskuntia, joissa yli-ikäisen sivistyksen paheet yhtyivät barbaariseen raakuuteen, yhteiskuntia, jotka olivat alimmalla moraalisella asteella, minkä Euroopan kansojen historiassa tapaamme.

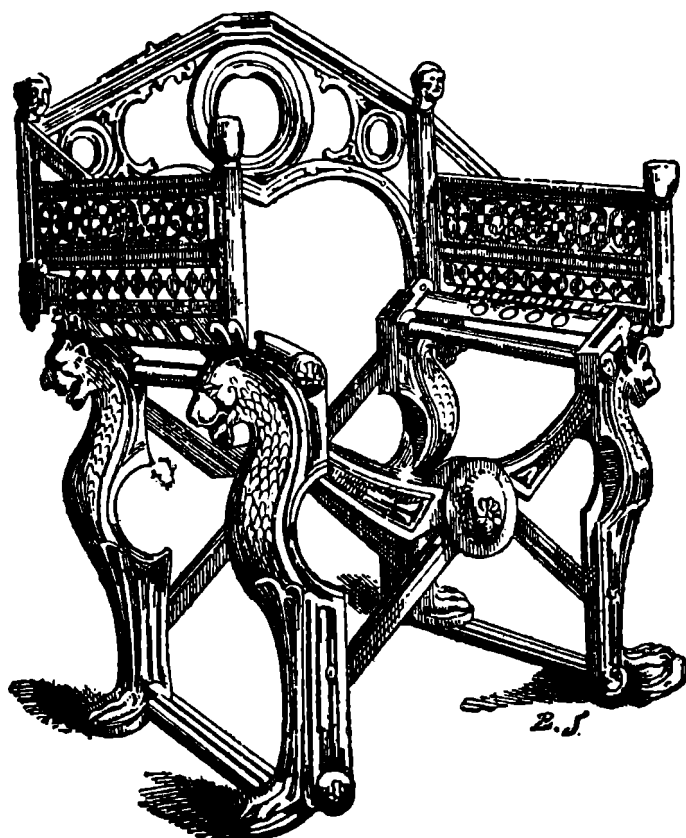

**Merovingilais-kuninkaan
Kilderikin sinettisormus.**

Räikeimpänä tämä hirveä tapain-turmelmus ilmenee *frankkilaisessa val-tiossa*, siinä valtakunnassa, minkä frankkilaiset Merovekin eli merovingilaisen hallitsijasuvun johdolla muodostivat Ranskaan ja Länsi-Saksaan. Kavaluus ja intohimoisuus olivat tämän kansan huomattavimpia luonteenominaisuuksia. Ja kuninkaissa ja suurmiehissä nämä ominaisuudet ilme-nevät tavallista voimakkaammin. He eivät häikäilleet patto-valaa, sapatinrikkomista, salamurhaa, eivätkä inhoittavinta raakuutta, kun heidän kostonhalunsa oli herännyt, kun saaliin- tai vallanhimo tai hekuma heitä houkutteli. Koko frankkilaisen valtakunnan historia merovingilaisen kunin-gassuvun hallitessa on alusta loppuun kokoonkudottu rikok-sista. Ei mikään rikosromaani vedä vertoja niille julmuuk-sille, joista piispa Gregorius Toursilainen avomielisesti ja kainostelematta kertoo kirjoittamassaan frankkilaisten his-toriassa.

Usein julmuus oli kaikkea tarkoitusta vaille, ilmeni vain sisällisenä vaistona, niinkuin se ilmenee lapsissa, jotka hu-vikseen räökkäävät eläimiä. Rauking-nimisellä herttualla oli

tapana aterian aikana huvitella itseään sillä, että hän tuon tuostakin sytytti vahakynntilöitä palamaan ja sammutti ne työntämällä palavan kynttilänsydämen orjiensa paljastettuja säärivarsia vastaan. Vähän enemmän tarkoitusta ja jonkin verran huumoriakin ilmenee siinä toivomuksessa, minkä kuningatar Austrekild lausui kuolinvuoteellaan. Tuo hurskas nainen pyysi näet miestänsä, että tämä hänen kuoltuaan

N. s. Dagobertin valtaistuin.

surmaisi kaikki hänen lääkäriensä, jotta näidenkin omaiset samoin kuin hänen omatkin ystävänsä oikein surisivat hänen kuolemaansa. Joskus antoi loukattu itserakkaus aihetta hirvittävimpiin rikoksiin. Kreivi Eulalius kuristutti äitinsä, syystä että tämä eräänä yönä oli valvonut ja rukoillut Jumalaa johtamaan poikaa parannuksen tielle. Kaikki eivät kuitenkaan olleet niin hienotunteisia, että käyttivät salamurhaajia, kun tahtoivat saattaa sukulaisensa elävien ilmoilta. Kuningas Klotar I surmasi omalla kädellään ja veljensä

Kildebertin nähden molemmat veljensäpojat, jotka hän oli houkutellut luokseen sillä verukkeella, että hän muka tahtoi kohottaa heidät valtaistuimelle.

Hovipiireissä vallitsi monivaimoisuus inhoittavimmassa muodossaan. Jokaisella kuninkaalla oli lukuisa joukko puolisoja, jalkavaimoja ja rakastajattaria, eikä tämä epäsiiveellisyys ketään loukannut. Usein asia otettiin varsin leikilliseltä kannalta. Mainitulla Klotar-kuninkaalla oli Ingunde-niminen puoliso. Kerran viimeksimainittu pyysi kuninkaalta, että tämä hankkisi hänen sisarelleen rikkaan ja mahtavan aviomiehen. Klotar-kuningas tahtoi nähdä neitosen omin silmin. Hän matkusti kälynsä maakartanolle, mieltäytyi häneen ja otti hänet kohta rakastajattarekseen. Tultuaan takaisin sanoi hän Ingundelle: »Olin päättänyt täyttää pyyntösi ja hankkia sisarellesi rikkaan ja järkevän miehen, mutta en voinut löytää ketään itseäni parempaa. Olen siis ottanut hänet puolisokseni ja toivon, että sinä et pane sitä pahaksesi». Toisinaan aiheutui näistä perhesuhteista hirveitä näytelmiä. Kuningas Teudebertillä, Klotarin veljenpojalla, oli Deuteria-niminen rakastajatar. Kun tämä näki tyttäriensä varttuvan ja pelkäsi heidän syrjäyttävän hänet kuninkaan suosioista, istutti hän heidät vaunuihin, joiden eteen oli valjastettu hurjia härkiä. Vaunut suistuivat jokeen, ja tyttöset hukkuivat.

Hirvittävin kaikista noista perhe-tragedioista oli kuitenkin se, mikä aiheutui Klotarin poikien Sigibertin ja Kilperikin avioliitoista. Edellinen oli nainut espanjalaisen Brunhilda-nimisen kuninkaantytären; jälkimmäinen taas kosi tämän sisarta, jaloa Galasvintaa, ja sai hänen suostumuksensa ainoastaan sillä ehdolla, että eroaisi rakastajattaristaan. Kotvasen kuluttua häiden jälkeen kuitenkin yksi heistä nimeltä Fredegunda sai kuninkaan uudestaan pauloihinsa. Galasvinta haki nyt avioeroa, mutta Kilperik tukehduutti hänet salaa. Murha tuli kuitenkin pian ilmi, ja Brunhilda koetti kostaa sisarensa kuoleman. Molemmat

veljekset joutuivat sotaan keskenään, ja tätä sotaa käytiin yhtä paljon palkatuilla salamurhaajilla kuin tasapäässä tapelussa. Kamalan julmia olivat erittäinkin Fredegundan rikokset. Hänen palkkaaminaan kaksi pappia tappoi kuningas Sigibertin. Sittemmin sanotaan hänen surmauttaneen miehensäkin, kun pelkäsi tämän rankaisevan häntä aviorikoksesta. Kavalin keinoin hän tuhosi melkein kaikki vihollisensa. Missä hän vain liikkui, tihkui hänen askelistaan verta. Viimeiseksi työkseen hän surmautti erään piispan kirkossa, ihan keskellä pyhää jumalanpalvelusta. Hänen vastustajansa Brunhilda sai sittemmin surmansa hänen poikansa käskystä. Tämä sidotti hänet alastomana hurjan hevosen häntään.

Näin villiityneinä olivat ihmiset, näin rauhattomia olivat olot merovingilais-valtiossa, ja jotenkin samanlaisia ne kaikesta päättäen lienevät olleet muissakin kansainvaelluksen luomissa valtakunnissa, Espanjan länsigoottien, Italian itägoottien ja langobardien keskuudessa. Rauhallisilla toimilla ei juuri ollut suurta turvaa. Maaseudulla samoili aseellisia rosvoparvia, ja ruhtinailta ei saatu sanottavaa suojelusta. Se oli villi ja väkivaltainen hajaantumisen aika, jolloin rauhallisen kulttuurin harrastus näyttää ihmisistä kokonaan hävinneen. Ja itse asiassa olikin vain heikko varjo roomalaisesta sivistyksestä tallella, ja ainoastaan Italiassa se oli vähän huomattavammassa määrässä säilynyt. Mutta keskellä sitä raakuutta, joka pimitti koko Euroopan, alkoi orastaa valta, joka oli kohottava keskiajan kansoja, jalostava heidän barbaarisia hyveitään ja antava heidän hengelleen parempaa sisällystä, valta, joka oli johtava heitä korkeampia aatteita ja harrastuksia kohden ja siten valmistava sijaa jalommalle ja sisältörikkaammalle sivistykselle, kuin se, minkä muinaisaika oli tuntenut. Se oli kirkon valta ihmisten sieluissa.

Kaarle Suuri

Vuonna 768 tuli Kaarle Suuri frankkien kuninkaaksi. Merovingilainen hallitsijasuku oli yhä enemmän joutunut rappiolle. Tosin frankkien valtakunta oli jälleen toipunut siitä suuresta hajaantumistilasta, jolloin veli taisteli veljeään vastaan, maakunta maakuntaa vastaan ja jolloin kaikki yhdysiteet näyttivät katkenneen; tosin valtakunta oli siitä toipunut, ja eräs vanhan kuningassuvun jäsenistä oli yhdistänyt sen hajaantuneet osat valtikkansa alaisiksi. Mutta hänen ja hänen seuraajiensa hallitessa valta oli yhä enemmän luis tanut kuninkaan käsistä valtakunnan ylhäisimmälle virkamiehelle eli »hovinhaltijalle», joksi häntä sanottiin. Vihdoinkin — 8. vuosisadan keskivaiheilla — viimeinen merovingi oli syösty valtaistuimelta ja suljettu luostariin, ja voimakas hovinhaltija Pipin oli astunut hänen sijalleen. Pipinin poika oli Kaarle, jota jälkimaailma on nimittänyt »Suureksi» ja joka ansaitsikin tuon kunnianimen.

Kaarlen hallituskausi oli rauhatonta aikaa, jolloin ei kalvankalske hetkeksikään tauonnut eivätkä sotahuudot hälvenneet. Neljäkymmenenviiden vuoden aikana sanotaan hänen käyneen kuudettakymmentä sotaa. Ne olivat sotia länsisaksalaisia heimoja vastaan, jotka ennen muinoin olivat tunnustaneet frankkien kuninkaan yliherrakseen, mutta jotka sittemmin tuon yleisen sekasorron kestäessä olivat irtautuneet hänen vallastaan. Ne olivat sotia Italian longobardilaista kuningasta vastaan, joka oli joutunut riitaan Rooman paavin kanssa ja auttanut muutamia Kaarlen sukulaisia, jotka vaativat häneltä osallisuutta hallitukseen. Ne olivat sotia yltympärillä etelässä ja idässä päin eläviä kansoja vastaan, jotka eivät kristinoppia tunnustaneet: Espanjan arapialaisia, Unkarin mongolilaisrotuisia avaareja

Kaarle Suuri.

Senaikainen pronssinen pienoispatsas, löydetty Metzissä. Nyt Pariisissa.

ja ennen kaikkea Luoteis-Saksassa asuvia raakoja saksilaisia vastaan. Joskus tapahtui, ettei onni ollut Kaarlelle suopea, mutta enimmäkseen hän kuitenkin oli voitolla. Osa

Koillis-Espanjasta ja suurin osa Italiasta valloitettiin, avaarit hävitettiin sukupuuttoon, ja monen taistelun perästä täytyi saksilaistenkin kääntyä kristinuskoon ja tunnustaa Kaarle kuninkaakseen.

Kaarle kävi sotia puolustaakseen omaa kansaansa, laajentaakseen valtakuntaansa ja kartuttaakseen kunniaitaan. Aika oli raaka ja väkivaltainen, ja sodanhalu hehkui germaani- ja saksilaisten veressä. Mutta oli toinenkin tunne, joka elähdytti Kaarle ja hänen miehiään, kun he lähtivät sotaretkille. Epäselvänä ja vasta puoleksi tajuttuna uskonnollinen tunne oli alkanut herätä frankkilaisissa. Voimakkaasti se elähdytti heidän kuningastaan, joka oivalsi, mikä suuri valistuksen valta piili evankeliumissa. Tämä tunne oli kuitenkin luonteeltaan toisenlainen kuin useimmissa meidän aikamme ihmisissä. Ei rauhan eikä sovinnon evankeliumi saanut sen ajan ihmisiä innostumaan; kristinusko ja vanha sotainen hurjuus olivat heissä omituisella tavalla yhdistyneet. He pitivät itseään Jumalan satureina; ja pakanoita he pitivät Herran vihollisina, joita vastaan heidän tuli lähteä taistelemaan, joita heidän tuli joko käännättää oikeaan uskoon tai surmata. Kun veri vuoti virtanaan, kun naisia raiskattiin, kun laiho tallattiin ja kaupunkeja poltettiin, tapahtui se Jumalan kunniaksi, ja taistelija luuli saavansa siitä palkan viimeisenä päivänä. Jumala itse oli kristittyjen soturiensa johtajana, ja heistä tuntui turvalliselta taistella Hänen lippunsa suojassa. Ken taistelussa kaatui, hän uskoi varmasti pääsevänsä taivaan iloon.

Tästä johtuivat sodat arapialaisia ja avaareja vastaan, tästä taistelut saksilaisia vastaan, jotka vielä palvoivat Odinia ja Thoria. Ja tästä syystä käytiin sotaa niin sääli-mättömän julmasti — niinpä Kaarle mestautti yhtenä päivänä 4,500 saksilaista — ja tästä syystä kohosi kirkkoja ja perusrettiin hiippakuntia kaikkialle, minne frankkilaiset sotajoukot vain etenivät. Sotaisten saksilaisten kukistaminen ei ollut mikään helppo tehtävä. Aina kun frankki-

laiset käänsivät heille selkensä, polttivat nämä poroksi kirkot, surmasivat papit ja uhrasivat esi-isiensä jumalille. Mutta Kaarle ei heitä hevin heittänyt. Kristinuskoa oli noille pakanoille julistettava, ja sitä julistettiin sekä miekalla että ristillä. Toisinaan ajettiin saksilaisia joukoittain veteen ja kastettiin; ken pani vastaan, menetti henkensä. Lopulta onni alkoi Kaarlen yritystä suosia. Kristinusko juurtui tajuttavassa muodossa saksilaisten keskuuteen, ja heidän elämänsä muuttui rauhallisemmaksi.

Uskonnollinen tunne oli Kaarle Suuressa voimakkaampi kuin useimmissa hänen aikalaisissaan; hän oli hurskas mies, huolimatta niistä monista persoonallisista paheista, jotka hänen luonnettaan rumensivat. Julmaksi hän usein herkesi, ja naisia hän lienee rakastanut ennen muuta maailmassa, päättäen hänen monista vaimoistaan ja rakastajattaristaan. Mutta hän oli monessa kohden aikaansa ylempänä, ja Euroopan mahtavimpana ruhtinaana hän saattoi painaa leimansa ympäristönsä oloihin.

Taikausko ei saanut Kaarlessa niin suurta valtaa kuin useimmissa muissa keskiajan ihmisissä. Hänen historioitsijansa on säilyttänyt meille tarkan kertomuksen niistä merkeistä, jotka hänen viimeisenä hallitusvuotenaan näyttivät ennustavan kuoleman lähestymistä. Siinä auringon ja kuun pimenemisiä, siinä omituista pauketta hänen asuinsuojansa laudoituksessa, siinä salamaniskuja j. n. e. Itse ei Kaarle noista merkeistä välittänyt. Ja kun pyhimystenkuvien palvominen oli tullut käytäntöön Itä-Euroopassa, vastusti hän kiiivaasti ja menestyksellä tämän tavan levenemistä Länsimaihin.

Kaarlen palava usko ei estänyt häntä panemasta arvoa maalliselle tiedolle. Eikä hän monen muun aikalaisensa tavalla pitänyt vanhoja kreikkalaisten ja roomalaisten runoilijain ja filosofien teoksia paholaisen kujeina, joita jokaisen kristityn tuli välttää ja kammaa. Neroa ja tietoja pidettiin hänen hovissaan suuressa arvossa. Hän kokosi

Karolinkilainen alkukirjain
eräästä käsikirjoituksesta
v:lta 860.

aikansa etevimmät tiedemiehet ja runoilijat ympärilleen, teki heidät runsailla lahjoilla ystävikseen ja keskusteli itse mielellään heidän kanssaan kaikenlaisista henkisistä kysymyksistä. Sillä Kaarle harrasti suuresti tieteellisiä toimia. Lapsuudessaan hän ei tosin saanut mitään henkistä kasvatusta, mutta täysi-ikäisenä hän koetti sitä tarmokkaammalla ahkeruudella korvata tuota puutetta. Kirjoittamaan hän oppi vasta vanhoilla päivillään, ja hänen kätensä oli kankea, kun hän rupesi tätä taitoa

opiskelemaan; mutta hän piti yöllä kirjoitustaulua vuoteensa ääressä, voidakseen unettomina hetkinä harjoitella kirjainten piirtämistä.

Näin kaikki sen aikakauden etevimmät sanan ja ajatuksen miehet kokoontuivat Kaarle Suuren ympärille. Vanhojen roomalaisten historiankirjoittajien, filosofien ja runoilijain teokset pääsivät taas arvoon ja kunniaan, oltuaan kauan aikaa puoleksi unohduksissa. Aikakauden oppineet ja runoilijat koettivat niitä jäljitellä ja luoda teoksia, jotka sekä muotonsa että sisällyksensä puolesta voisivat vetää niille vertoja. Täten syntyneellä kirjallisuudella ei tosin ollut mitään itsenäistä, ominaista luonnetta, sillä se matki esikuviaan jotenkin orjamaisesti. Mutta henkisiä harrastuksia, joita aikakausi ei muuten tuntenut, oli näissä miehissä kuitenkin herännyt, ja latinankieli esiintyi heidän teoksissaan paljon puhtaampana ja parempana kuin edellisillä vuosisadoilla. Tuo uudestaan herännyt muinaisuuden harrastus ja siitä johtuva kauneuden ja selvyuden tavoittelemisen vaikuttivat kirjoituksen muotoonkin. Merovingilais-ajan kömpelöt, monimutkaiset, vaikeasti ymmärrettävät kirjaimet

Kirkollinen esitys Kaarle suuren kruunauksesta.

1' Pietari antaa Kaaralle Rooman lipun ja paavi Leolle stolan. Mosaiikkiteos.

väistyivät hienomman, puhtaan ja säännöllisen käsialan tieltä, ja lauseita ruvettiin välimerkeillä erottamaan toisistaan.

Kaarle oivalsi selvästi säännöllisen kouluopetuksen tavattoman suuren merkityksen. Hänen hoviinsa perustettiin koulu, jossa sen ajan oppineimmat miehet antoivat opetusta. Kaarle kävi usein itse opetusta kuuntelemassa, rohkaisi ja kiitti ahkeria oppilaita, mutta nuhteli ankarasti laiskoja. Menipä hän vieläkin pitemmälle, kun hän v. 802 julisti käskyn, että kaikkien hänen alamaistensa tuli hankkia lapsilleen opetusta. Emme tiedä, noudatettiinko tuota käskyä; ainakin ovat sen seuraukset supistuneet sangen vähiin.

Mutta harrastaessaan näin roomalaisen muinaisuuden kirjallisuutta ja kulttuuria ei Kaarle kuitenkaan koskaan unohtanut, mihin rotuun hän itse kuului. Kaiken aikaa hän piti itseään hyvänä frankkilaisena; hän oli kovasti kiintynyt frankkilaisiin tapoihin, frankinkieleen ja frankkilaiseen runouteen. Hän käytti aina frankkilaista pukua; roomalaisessa puvussa hän esiintyi vain kaksi kertaa elässään ja silloinkin paavin hartaasta pyynnöstä. Hän antoi tuulille frankkilaiset nimet: »nordvestroni» j. n. e., samoin kuukausille: tammi-kuulle »vintarmanoth», helmikuulle »hornung» j. n. e. Hän alkoi kirjoittaa frankinkielen oppikirjaa, ja vanhat germaanisankarilaulut, joita koko keskiajalla vainottiin pakauuden jätteinä, »hän kirjoitutti muistiin, jotteivät unohdaisi». Näin kertoo hänen elämäkertansa kirjoittaja, ja tämä seikka osoittaa parhaiten hänen harvinaista vapaamielisyyttään ja hänen rakkauttaan kansansa henkiseen omaisuuteen.

Kaarle hallitsi maataan ja kansaansa nerokkaasti ja voimakkaasti. Hän ei tahtonut kohdella alamaisiaan ankaran herran tavoin. Päinvastoin hän piti itseään heidän isänään, jonka tuli viedä heidät eteenpäin sivistyksessä, johtaa heidät jumalanpelkoon ja opettaa heitä viljelemään maataan järkipäisellä tavalla. Papisto oli hänen paras auttajansa tässä kulttuurityössä. Laajan valtakuntansa eri osien hallinto

calis est.

IN NOMINE DN̄I OM̄NI POTENSIS PATRIS ET FILII ET SP̄S SCI.
 de tempore atq. durisio. que facta est a gloriosissimo atq. piissimo domino
 Karolo imperatore auguste. anno ab incarnatione dñi nr̄i ih̄u xp̄i
 dcc̄. xi. anno vero regni eius in francia xl. iiii. de mitalia. ~~xxxvii~~ vii
 imperii autem. ~~xi~~ indictione. iiii. quam pia & prudenti conside-
 ratione facere decreuit. & dño annuente perfectam de thesauris
 suis atq. pecunia. que nulla die in camera eius inuenta est. In
 qua illud p̄cipue precauere uoluit. ut non elemosinarum lar-
 gitio. que sollempniter apud xp̄ianos depositionibus eorum
 agrorum. p̄sequoq. de sua pecunia or̄done atq. ratione p̄ficeret̄
 sed etiam ut heredes in omni ambiguitate remota quid ad
 se pertinere deberet liquido cognoscere. & sine lre atq.

Kaarle Suuren testamentin alkuosa.

Pergamentti-käsikirjoitus.

täytyi hänen jättää suurvirkamiehille, kreiveille ja mark-
 kreiveille (rajakreiveille), joiden tuli kantaa verot ja tarvit-
 taessa nostattaa kansa aseisiin. Mutta hän piti noiden suur-
 miesten hallintoa ankarasti silmällä. Valtakuntaansa hän
 vahvisti ja lujensi, ja hänen maineensa levisi koko silloin
 tunnettuun maailmaan. Bagdadin arapialainen kalifi Hârûn
 ar-rašid, jolla on tärkeä sija »Tuhat ja yksi yötä»-nimi-
 sessä satukokoelmassa, lähetti hänelle norsun ja taidokkaasti
 tehdyn kellon. Ja kun Kaarle joulupäivänä v. 800 otti osaa
 jumalanpalvelukseen Roomassa, laski paavi hänen päähänsä
 keisarinkruunun, koska suuri osa entistä Länsi-Rooman
 keisarikuntaa kuului hänen valtakuntaansa. Keisarius oli
 Länsimaissa herätetty uuteen eloon, oltuaan neljästä sataa
 vuotta unohduksissa.

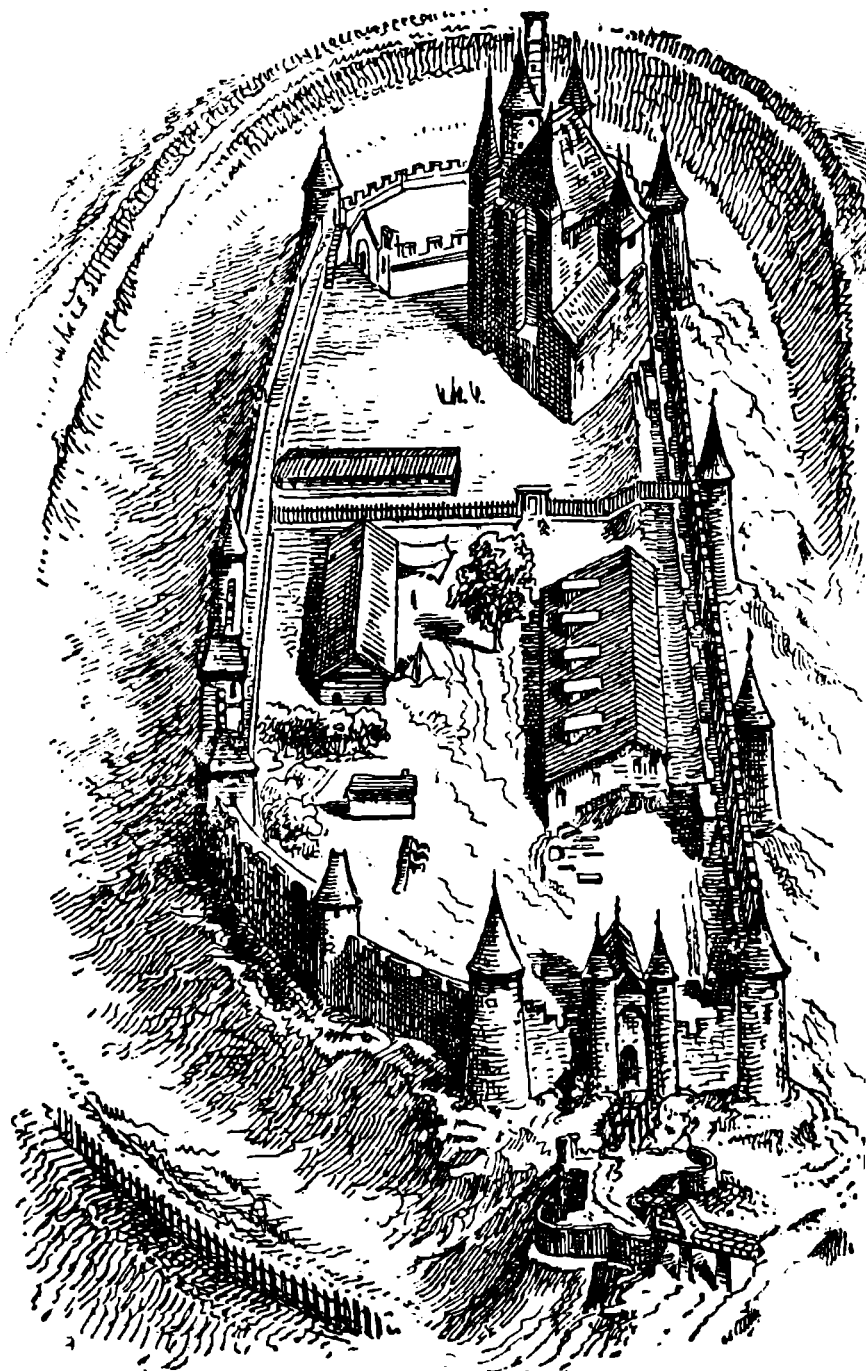
Mutta ainoastaan Kaarlen kaltainen voimakas hallit-
 sija saattoi pitää koossa kaikki tuon laajan valtakunnan
 erilaiset ainekset. Hänen viimeisinä hallitusvuosinaan alkoi-
 vat jo hajoittavat voimat tehdä tuhojaan. Ja hänen

seuraajansa eivät olleet yhtä tarmokkaita; heidän näköpiirinsä oli paljo ahtaampi kuin Kaarle-keisarin. Hänen perillissensä joutuivat keskenään riitaan, valtakunta hajosi, ja ne sivistysvoimat, jotka Kaarle oli herättänyt henkiin, joutuivat rappiolle. Klassillinen kirjallisuus peittyi taas luostarikamioiden tomuun, ja muinainen kansallinen runous tuomittiin epäkristilliseksi. Barbaarisuus voitti alaa, siinä missä Kaarlen selvä järki ja tarkkanäköinen silmä oli saanut usvat hälvenemään.

Kaarle Suuren persoonassa oli kyllä tahroja, mutta ainoastaan pinta oli pilaantunut; sydän oli turmeltumaton. Hän oli kaikissa toimissaan miesten paraita, terve ja ehjä luonne, joka selvästi käsitti henkisen työn merkityksen. Hän kuului sen lujan ja elinvoimaisen suvun parhaimpiin edustajiin, joka syntyi, sittenkun germaanilaiset kansat kansainvaelluksen jälkeen olivat joutuneet roomalaisen kulttuurin ja kristinuskon vaikutuksen alaisiksi.

Luontoistalous

Antiikkinen kulttuuri oli vaipunut hautaansa ja sen kerralla se kauppaliikekin, joka voimakkaasti oli kukoistanut keisarivallan ensimmäisillä vuosisadoilla. Verkalleen se oli keisaridespotismin painostamana kuihtunut. Levottomuudet valtakunnan rajamailla olivat sulkeneet yhä useampia niistä liikeväylistä, joita pitkin ulkomaan kauppa oli kulkenut, samalla kun sisällinen sekasorto oli käynyt yhä suuremmaksi ja tehnyt rauhallisten elinkeinojen harjoittamisen epävarmemmaksi. Talous jäi yhä enemmän rappiolle, maanteitä ei korjattu, satamia ei hoidettu, ja ihmiset elivät entisajan tähteiden varassa, kunnes suuri kansainvaellus teki lopun miltei kaikesta kauppaliikkeestä.

Arques-linna Ranskassa, korjattuna, keskiajan alkua ajoilta.

Taustalla itse linna, etualalla talousrakennukset.

Jos luomme silmäyksen muutamia vuosisatoja eteenpäin, varhaisempaan keskiaikaan, jolloin olot olivat alkanet vakaantua tuon suuren sekasorron jälkeen, huomaamme elävämme uudella taloudellisen elämän asteella, jota tavallisesti sanotaan *luontois-taloudeksi*.

Omituista tälle talouden muodolle oli se seikka, että

jaloja metalleja silloin tuskin nimeksikään oli liikkeessä. Euroopassa oli tosin jonkin verran kultaa ja hopeata, mutta sitä ei laskettu liikkeeseen. Sitä säilytettiin kirstunpohjalla tai valettiin kannuiksi ja haarikoiksi, lusikoiksi ja koristeiksi. Kauppa oli vaihtokauppaa, tavara tavarasta; palkat maksettiin siten, että palkan nauttija sai jonkin talon viljeltäväkseen, eikä miehen rikkautta arvosteltu hänen rahojensa, vaan niiden talonpoikien lukumäärän mukaan, jotka kuuluivat hänen hovikartanoonsa.

Melkein koko Eurooppa oli paloitetu monilukuisiin herraskartanoihin niihin kuuluvine talonpoikaistaloihin, ja nämä hovikartanot olivat tuskin missään taloudellisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Kunkin kartanonomistajan, vaikka hän olisi ollut kuinka rikas tahansa, täytyi tulla toimeen miltei yksinomaan omien tiluksiensa tuotteilla, sillä viljalla ja sianlihalla, sillä hunajalla ja oluella, minkä hänen omat alustalaisensa hänelle verona suorittivat. Hän saattoi täyttää aittansa ja ruokakellarinsa, mutta hän ei voinut muuttaa täten saatuja tavaroita rahapäämäksi, ja etäisempien maiden tavaroita hän saattoi ainoastaan suurella vaivalla jonkin onnellisen sattuman johdosta itselleen hankkia. Jos hänellä oli viiniä liikenemään ja olutta liian vähän, mutta hänen naapurillaan päinvastoin, saattoivat he ryhtyä vaihtokauppaan; muuten he eivät voineet niitä saada. Jos hänellä oli tilallaan taitavia ja kykeneviä käsityöläisiä ja tarvittavia raaka-aineita, saattoi hän rakennuttaa itselleen komean linnan tai teettää itselleen kauniita huonekaluja. Mutta hän ei saattanut tilata itselleen kallisarvoisia tavaroita vieraista maista, sillä hän ei voinut niitä maksaa muulla kuin maatalouden tuotteilla, ja niiden kuljetus oli niin hankalaa ja kallista, että koko niiden hinta kenties olisi kulunut rahtikustannuksiin.

Sentähden suurmiesten ylellisyyden ja komeilemisen kalu ilmeni toisella tavalla kuin meidän aikoinamme. Taitavat taidekäsityöläiset ja iloiset laulajat, jotka osasivat

kaunistaa ylhäisen herran kotia ja huvitella häntä joutohetkinä, olivat aina tervetulleita. Mutta jos hän ei kyennytkään hankkimaan itselleen taitavaa väkeä, saattoi hän ainakin koota ympärilleen paljon miehiä. Herrashovissa oli heille kylliksi ruokaa ja juomaa, ja suurmiehen arvoa kohotti se, että hän saattoi ratsastaa monen sadan taikka tuhannenkin miehen saattojoukko mukanaan. Noilla asemiehillä oli harvoin mitään vakavampaa tehtävää; he vain söivät herransa armoleipää ja lisäsivät hänen loistoaan ja mainettaan.

Asianlaita oli samanlainen, kun herraskartanossa vietettiin pitoja, kun lapsi oli kastettava tai tytär naitettava. Harvinaisia ruokia ja hienoja viinejä ei voitu tarjota, — mistäpä niitä olisi saatukaan — mutta sen sijaan paljon ruokaa lukuisille vierasjoukoille. Jota enemmän vieraita, sitä paremmat pidot ja sitä suurempi kunnia isäntäväellä. Erään saksalaisen suurvasallin häissä oli 14,000 vierasta. Ja sellaisia kestejä voitiin pitkittää sangen kauan; jota kauemmin, sen parempi. Eräätkin häät kestivät vuoden umpeen eli 365 päivää. Tuntuu uskomattomalta, miten paljon sellaisissa tilaisuuksissa voitiin kuluttaa, tuhansittain härkiä ja suunnattomat määrät olutta. Ja tämän rinnalla tuntuu omituiselta, kun kuulee puhuttavan muutamasta grammasta kanelia tai pippuria; mutta nämä tavarat olikin tuotava kaukaisista maista, ja ne olivat monta vertaa kalliimmat kuin nyt.

Tämä olotila oli sekä hovinhaltijalle että talonpojalle jotenkin edullinen; ei mitään kovaa taistelua olemassa-olosta eikä ankaraa työtä jokapäiväisestä leivästä. Verot eivät suuresti rasittaneet talonpoikaa, ja herrasmies oli harvoin taipumaton jättämään saatavansa perimättä. Sillä kun hän sai vain niin paljon, että se riitti hänelle itselleen ja hänen talouteensa, ei hänellä ollut mitään syytä kiskoa alustalaisiltaan viimeistä ropoa. Mutta mainittu olotila ei ollut edullinen henkiselle elämälle. Se tukahdutti ihmisissä kaiken edistymishalun, he kun näin olivat kiinnitetyt maahansa ja erotetut muun maailman yhteydestä. Se loi heidän luonteeseensa

pikkumaisuutta ja oli esteenä kaikille vapaille henkisille pyrintöille. Kukin piti omaa kirkkopitäjäänsä kaiken keskipisteenä, välittämättä muusta maailmasta ja sen menosta. Ihmiset muuttuivat itsekylläisiksi, ja heidän näköpiirinsä tuli ahtaaksi ja rajoitetuksi.

Mutta silloin tulivat ristiretket ja myllersivät tuon vanhan yhteiskunnan juuriaan myöten. Syntyi vilkas kauppa-
liike, kaikilla aloilla syntyi edistystä, ja luontoistalouden täytyi askel askeleelta väistyä uusien taloudellisten kehitysmuotojen tieltä.

Läänityslaitos ja ritarisuus

Siihen aikaan, joka lähinnä seurasi Kaarle Suuren kuolemaa, kehittyi Euroopassa uusi valtiolaitoksen muoto. Tai paremmin sanoen: se ei ollut mikään uusi valtiomuoto, se oli pikemmin kaiken valtioelämän kuihtuminen ja kuoleminen, valtion mureneminen tuhansiin osiin ja sirpaleisiin, jotka vain aniharvoilla, heikoilla siteillä olivat toisiinsa yhdistetyt.

Läänityslaitos on kehittynyt kahdesta alkujuuresta.

Ensiksikin vanha sotainen henki alkoi hävitä varsinaisesta kansasta, joka yhä enemmän rupesi elämään maanviljelyksen ja karjanhoidon varassa. Talonpojalle oli raskas velvollisuus vuosi vuodelta keväällä lähteä sotaretkelle, palatakseen vasta syksyllä kotiinsa. Talon hoito kärsi tietysti näin ollen kovasti. Koko tuo vanha sotalaitos suurine nostokas-joukkoineen, joka oli ollut paikallaan silloin, kun germaanilaiset vielä olivat raakoja barbaareja, ei ensinkään soveltunut uuden talonpoikais-yhteiskunnan oloihin. Niin tapahtui, että pieni valiojoukko otti koko sotataakan omille niskoilleen, jotavastoin talonpoika pääsi siitä vapaaksi. Pal-

kakseen nuo ammattisoturit saivat tulot maan eri seuduilla olevista kruununtiloista, ja vähitellen kävi se käsitys yleiseksi, että oleminen kuninkaan-miehenä ja siitä johtuva tilan isännöisyys olivat perittäviä oikeuksia, jotka siirtyivät isältä pojalle.

Toisekseen oli valtio liian suuri ja kokoonpantu liian monista eri aineksista, ollakseen yhden ainoan miehen hallittavana. Oikeudenhoitoa, veronkantoa, väennostoa y. m. hallinto-tehtäviä varten täytyi eri maakuntiin asettaa suuri-valtaisia virkamiehiä. Erittäinkin rajamaakunnissa, jotka

Ritareita 1000-luvulta.

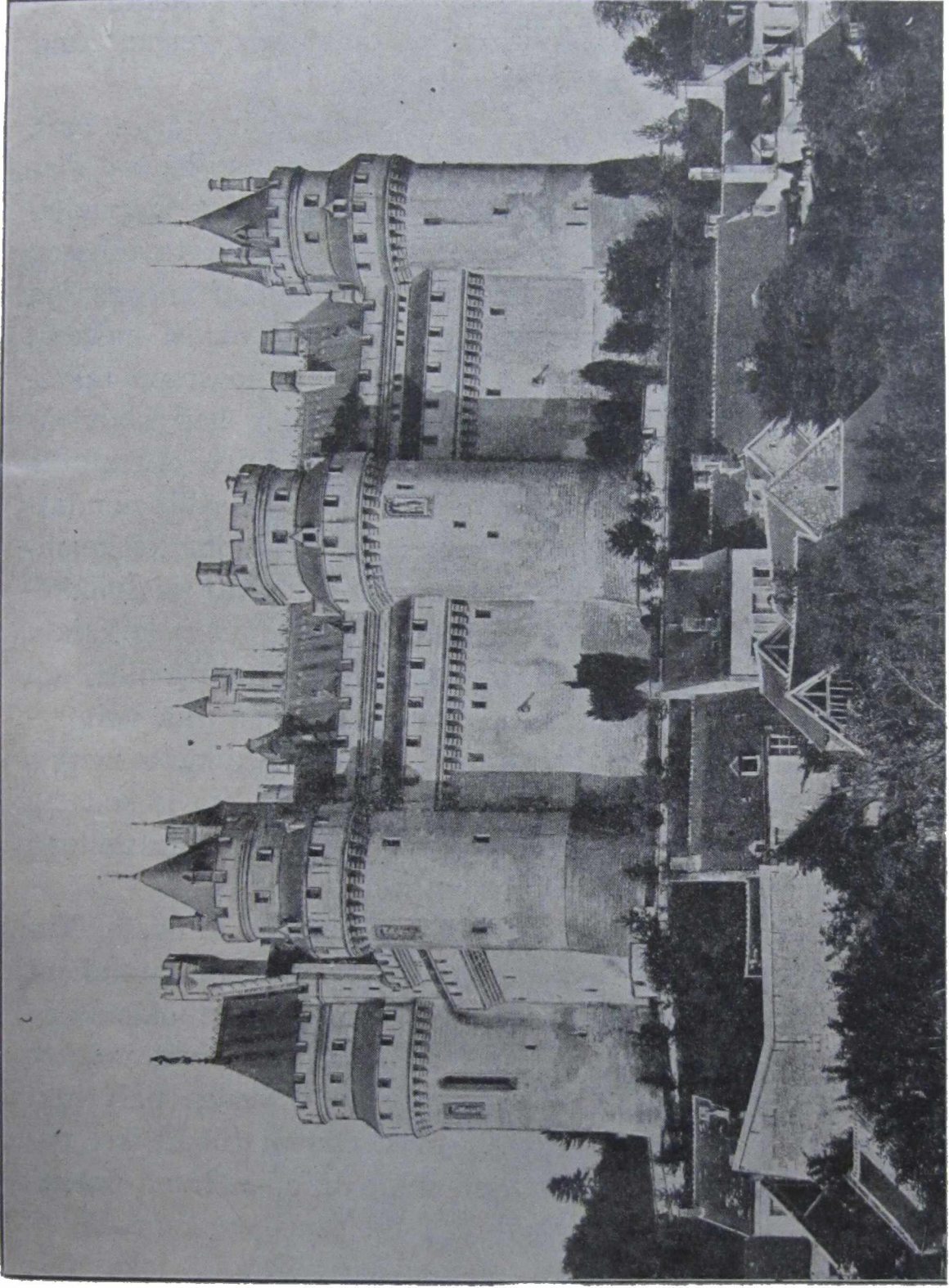
Kohtaus Hastingsin taistelusta. Bayeux-tapetista eli samanaikuisesta seinäverhosta, joka kuvaa Vilhelm Valloittajan retkeä Englantiin.

olivat valtakunnan keskustasta kaukana ja joissa vallitsi alituinen levottomuus, oli nämä virkamiehet varustettava laajalla vallalla. Näiden virkojen haltijoille annettiin, kuten sanottu, suuria kruununtiloja, sillä rahaa oli kuninkaalla siihen aikaan sangen vähän, liian vähän voidakseen rahalla palkata virkamiehiään; mutta maatiloja oli hänellä varsin runsaasti. Niin kauan kuin Kaarle Suuri rautakourin piti kaikki koossa, menivät asiat kutakuinkin menojaan; mutta sinä hajaantumisen aikana, joka seurasi hänen kuolemansa jälkeen, jolloin valtio hänen heikkojen seuraajiensa hallitessa särkyi pirstaleiksi, pääsivät suuret herrat yhä itsenäisemmiksi.

Turnajaiset,

Norsunluuhun leikattu kuva Ravennan tuomiokirkossa.

Pierrefonds'in linna Pohjois-Ranskassa.

Rakennettu 1300-luvun lopulla, korjattu entiselleen Napoleon III:n aikana.

He tekivät virat niihin kuuluvine etuoikeuksineen perittäviksi omassa suvussaan, pitivät itseään alikuninkaina ja tottelivat kuninkaan käskyjä ainoastaan sen verran kuin ne soveltuivat heidän omiin tarkoituksiinsa.

Tällä tavoin syntyi feodaalilaitos eli läänitysjärjestelmä moniosaisine asteikkoineen: ylimpänä kuningas, hänen alapuolellaan suuret läänimiehet eli »vasallit», heidän alapuolellaan vähempivaltaiset alavasallit, kunnes tultiin tavalliseen herrastalonomistajaan, joka hallitsi vain hovikartanoansa ja alustalalonpoikiaan. Vapaa maaomaisuus hävisi melkein kaikkialta Euroopasta. Tämä ei koskenut ainoastaan talonpoikaisen rahvaan omistusoikeutta; yksityiset herrashovienkin isännät joutuivat läänityslaitoksen puitteisiin. Alemmilla asteilla olivat yhdyssiteet kyllä lujia, ja pikkuvasallit noudattivat kaikessa lääniherrainsa käskyjä, mutta jota korkeammalle tultiin, sitä enemmän nuo siteet höltyivät ja heikkenivät. Kun kuningas vähitellen oli lahjoittanut pois kaikki kruununtilat ja sallinut virkojen muuttua perittäviksi, oli hän niskoittelevaa herttuata tai kreiviä vastaan yhä voimattomampi, sillä linnan valloittaminen ei ollut mikään helppo asia, ja vasallit, jotka muuten kyllä olivat riidassa ja sodassa keskenään, vetivät aina yhtä köyttä, kun puolustautuminen kuningasta vastaan oli kysymyksessä.

Sentähden oli valtio keskiajalla melkein kaikissa Euroopan maissa heikko ja voimaton. Sentähden kuninkaat harvoin kykenivät mihinkään vakavaan ja tarmokkaaseen työhön kansan sivistämiseksi, ja sentähden he eivät voineet johtaa alamaisiaan suurten, kansallisten tehtävien palvelukseen. Koko Eurooppa oli ikäänkuin leikattu tuhansiksi palasiksi, suuriksi ja pieniksi, miten milloinkin, ja tämä paloittelu tuotti mitä suurinta vahinkoa eri seutujen kaupalle ja liikenteelle. Joskus saattoi voimakas ruhtinas, joka taitavasti ja tarmokkaasti pyrki aikeitaan toteuttamaan, ajaksi murtaa vasallien vallan. Mutta jos hänen seuraajansa olivat heikkoja hallitsijoita, tointuivat vasallit taas tappiostaan ja

Ritareita noin v:ltä 1400.

van Eyck veljesten tekemä samanaikainen maalaus. Osa Gentin alttari-
kaapista Berliinin museossa.

tekivät tuon tarmokkaan ruhtinaan saavuttamat tulokset tyhjiksi. Vasta keskiajan jälkimmäisellä puoliskolla ruhtinaat alkoivat toimia johdonmukaisesti, tavoitellen pysyväistä valtaa eikä vain lyhytaikaisia etuja, alkoivat askel askeleelta sysätä feodaali-aateliston syrjään, riistää siltä alusmaat ja rajoittaa sen valtaa. Vasta silloin uusi valtiomuoto alkoi tehdä tuloaan Euroopassa, valtiomuoto, joka soi suuremman vallan valtion esimiehelle ja enemmän tilaa elinkeinoille ja rauhalliselle kehittämiselle.

Feodaali-aatelistolla oli kaikkialla Euroopassa, kansallisuudesta huolimatta, samat päämäärät, se taisteli samojen tarkoitusperien saavuttamiseksi, ja sen jäsenet olivat jotenkin samalla henkisen kehityksen asteella. Sotaretkillä ja lähetystö-matkoilla oli tämän säätyluokan jäsenillä erittäin hyvä tilaisuus nähdä maailmaa ja tutustua säätyveljiinsä vieraisissa maissa. Tästä vuorovaikutuksesta ja sen synnyttämistä yhteisistä ihanteista, siitä verrattain korkeasta kulttuurista, jonka suurmiehet Euroopan etevimpänä ja onnellisimpana säätyluokkana tietenkin saavuttivat, kulttuurista, joka ei tyytynyt pelkkään ruokaan ja juomaan, sotaan ja taisteluun, siitä kehittyi *ritarisuus*, tuo laitos, joka kansainvälisenä yhdyssiteenä liitti Euroopan suurmiehet toisiinsa.

Oli kaksi tunnetta, jotka sen ajan ritareissa taistelivat keskenään: vanha barbaarinen sotaisa henki ja lempeä kristillinen rakkaus. Näiden tunteiden täytyi mukautua toisiinsa sopiakseen toistensa rinnalle. Ei ollut enää tilaa hurjalle sotaraivolle, joka kahlaili syyllisten ja syyttömien veressä ja kerskaili kaatuneiden paljoudesta; eikä ollut sijaa Mestarinkaan ylevälle opille, joka kielsi kostamasta pahaa pahalla, joka käski rakastamaan ja siunaamaan vihollista. Julmuus ja lempeys, raakuus ja kristillisuus sulivat noissa rautapukuisissa / innanherroissa yhteen. Sodan puutteessa he tyydyttivät taisteluhaluaan leikkiotteluissa ja turnajaisissa, jotka monesti saattoivat olla hyvinkin verisiä; tai lähtivät he koirineen ja jahtihaukkoineen metsään, pyytämään

salon hirviä ja taivaan lintuja. Uskollisuudentunne oli germaanilaisissa satureissa ikivanha. Se kehittyi nyt Länsimaiden aatelismiehissä voimakkaaksi. Oli jaloa uskollisena kaataa taistelussa herransa puolesta. Papisto innostutti noita satureita hehkuvin mielin taistelemaan uskottomia vastaan ja puolustamaan kirkkoa ja heikkoa lähimmäistään. Risti-

Nainen ritariston suojassa. Miniatyrykuva.

retket saivat alkunsa Länsimaiden ritarien keskuudessa. Raaka sukuvietti jalostui, ja naista ruvettiin kohtelemaan hartaalla arvonannolla, melkeinpä jumalallisella kunnioituksella. Uskollisuus herraansa kohtaan, kirkon ja heikkojen puolustaminen ja naisen kunnioittaminen, nämä olivat ritarin kolme päävelvollisuutta, ja useimmissa maissa täytyi jokaisen, joka säädetyn koetusajan kuluttua otettiin ritarsäädyn jäseneksi, vannoa pyhä vala täyttääkseen nämä velvollisuudet.

Ritarilaitos oli keskiajan omintakeisen maallisen kulttuurin kukka, korkein sivistysaste, mikä voitiin saavuttaa luonnontuotetalouden ja läänityslaitoksen kannalla olevassa yhteiskunnassa. Sekä läänityslaitos että ritarisuus, jotka molemmat suhtautuivat toisiinsa niinkuin syy ja seuraus, kehittyivät ristiretkien aikakaudella rehevimpään kukoistukseensa; mutta ristiretkien vaikutuksesta syntyi myös yhteiskunta-tila, johon ne eivät enää soveltuneet. Siitä ajasta lähtien alkaa niiden loisto himmetä.

25

Ranskalainen sankarirunous

Se barbaarilaisen raakuuden ja lapsellisen kristillisen uskon sekoitus, joka on vanhemman keskiajan huomattavimpana tunnusmerkkinä, kuvastuu räikeästi siinä runoudessa, joka syntyi Pohjois-Ranskassa XI:lla vuosisadalla ja joka sieltä levisi useimpiin Euroopan maihin. Jokaisen aikakauden runoudesta voidaan yleensä päätellä, millainen se aikakausi on ollut. Tämä koskee erittäinkin Ranskan sankarirunoutta, jota on pidettävä enemmän koko kansan henkisenä tuotteena kuin taiderunoilijain huomana; sillä nuo runot olivat lähinnä muodostuksia ja muunnoksia nimettömien runoseppien saduista ja lauluista, jotka elivät kansan huulilla. Näistä runoista voimme oppia tuntemaan, kuinka varhaisemman keskiajan ihmiset elivät ja ajattelivat, mitkä intohimot saattoivat heidän mielensä kuohuksiin, mitä hyveitä he ihailivat ja mitä paheita he inhosivat.

Vanhimmat ja parhaimmat Ranskan sankarirunot ylittävät Kaarle Suurta ja hänen miehiään. Tuo suuri kuningas, joka oli taistellut perin urhokkaasti omia ja kristikunnan vihollisia vastaan etelässä ja idässä, joka oli hallinnut valtakuntaansa viisaasti ja jonka päähän paavi oli painanut kul-

taisen keisarikruunun, tuli kansansa lempisankariksi. Hänen urotöitään laulajat eivät koskaan väsyneet kertomasta eikä kansa kuulemasta. Tuhansissa runosäkeissä kerrotaan hänen retkestään Espanjan muhamettilaisia vastaan, kerrotaan taisteluista ja piirityksistä, hyökkäyksistä ja äkillisistä päällekkarkauksista. Lämmöllä lauletaan siinä urhokkuudesta ja ritarillisesta mielialasta, inholla pelkuruudesta ja kavaluudesta.

Sodanhalu, hurja, vastustamaton sodanhalu, rohkeus, joka ei väistynyt oikeaan eikä vasempaan, oli se hyve, jota sen ajan ihmiset ennen kaikkea ihailivat ja jolla he aina varustivat sankareitaan. Nämä sankarit rakastivat sotaa sen itsensä vuoksi; he panivat paljon suurempaa arvoa miekkaansa ja ratsuunsa kuin vaimoonsa ja lapsiinsa. Vihollisen pään katkaiseminen oli heidän suurin ilonsa ja peräytyminen heidän suurin surunsa. Sodanhalu muuttui usein eläimelliseksi julmuudeksi. He huvittelivat itseään lyömällä vangituilta vihollisilta nenät poikki, raiskaamalla naisia valloitetuissa kaupungeissa ja repimällä sydämen vastustajan vielä höyryävästä ruumiista. Veressä-kahlaaminen oli heidän kaikista hauskin huvituksensa. Julmia kohtauksia oikein vilisee noissa runoissa, kohtauksia, jotka meidän aikamme lukijassa herättävät inhoa ja kauhua. Sellainen oli keskiaika.

Mutta tapaamme ranskalaisessa sankarirunoudessa myös piirteitä, jotka jalostavat raakaa julmuutta, tapaamme siinä uskollisuutta ja ritarillisuutta. Ritarin ensimmäisenä velvollisuutena oli uskollisesti taistella lääninherransa puolesta. Soma oli silloin sotainen kuolema, ja katalin teko maailmassa oli kurja pako ja herransa kavaltaminen. Joskus saattoi uskollisuudentunne ilmetä jalomielisimpänä uhraavaisuutena. Niinpä kerrotaan eräästä miehestä, että hänen herransa pieni poika oli jätetty hänen turviinsa, mutta kavaltajat vaativat lasta käsiinsä. Kovimmassa hädässä hän jätti vainolaiselle oman poikansa, joka oli samanikäinen ja -näköinen kuin lääniherran poika. Hän näki, kuinka pienokainen

surmattiin ihan hänen silmiensä edessä, mutta lohdutti itseään sillä, että hän uskollisena vasallina oli täyttänyt velvollisuutensa uhratessaan oman onnensa lääniherransa lapsen pelastamiseksi. Jalo, ritarillinen mieliala, uskollisuus ja lähimmäisen oikeuden tunnustaminen loistaa usein vastamme raaimman julmuuden rinnalla.

Kaiken tämän lisäksi tuli kristinusko. Varsin syvästi eivät uskonnolliset tunteet näytä vaikuttaneen näihin ihmisiin. Kristillinen lempeys oli heistä kaukana. Sillä lempeyttä he eivät tunteneet, tuskinpa osasivat pitää sitä arvossakaan. Mutta mahtavaa Jumalaa, joka kaataa maahan vihollisensa ja voi herättää kuolleet henkiin, saattoivat he ihailia. He uskoivat lapsen tavoin todeksi kaiken, minkä papit kertoivat, eivät koskaan tunteneet sielun tuskia eivätkä hetkeäkään epäilleet, etteivät muhamettilaiset, »joita Jumala kirotkoon», kulkeneet suoraa päätä helvettiin. Ja sentähden oli heistä Jumalalle otollinen teko hakata päät poikki niin monelta uskottomalta kuin suinkin, ja sentähden Jumala suojeli kristityitä ritareja ja ohjasi heitä tekemällä ihmeitä ja antamalla voimakkaita merkkejä. Kerrankin kun Kaarle keisari ajoi pakenevia uskottomia takaa, salli Jumala muka auringon pysähtyä kulussaan, jotta hän ehtisi ennen iltaa tuhota heidän sotajoukkonsa. Kun hän satureineen rukoillen astui pakanallisen kaupungin ympäri, kukistuivat sen muurit. Taikauskolla on noissa runoissa suuri sijansa, ei kuitenkaan niin suurta kuin sen ajan alhaiseen sivistyskantaan nähden voisi odottaa. Tavallisesti voitto johtui taistelevien persoonallisesta urheudesta eikä Jumalan välittömästä sekaantumisesta asiain menoon.

Nämä sankarit kuvataan erittäin yksinkertaisiksi luonteiksi. He olivat joko kauttaaltaan hyviä tai huonoja, joko urhoja tai pettureita. Pahojen sielussa ei ollut sijaa millekään hyvälle, ja hyvien luonteessa ei ollut ainoatakaan tahraa eikä vikaa. Joka kerta kun he joutuivat jonkin tunteen valtaan, ilmeni tämä heidän mielentilansa mitä valtavimmalla

tavalla. Ollessaan ilotuulella remahtivat he nauramaan, niin että mäet mäikyivät. Kun suru painoi heidän mieltään, vuotivat kyynleet virtanaan, muoto musteni, ja he menivät tainnoksiin. Tuon tuostakin kerrotaan runoissa, kuinka koko ranskan sotajoukko makasi pyörtyneenä kentällä. Tämä luonteenkuvauksen ja tunteiden liioittelu johtui suu-

Kiertäviä laulajia hovissa. Miniattyrikuva.

reksi osaksi runoilijain puuttuvasta taiteellisesta kyvystä. Mutta se perustui epäilemättä siihenkin tosiasiaan, että keskiajan ihmiset olivat laatuaan toisenlaisia kuin nykyaikaiset, että he olivat lapsia, jotka yhtä helposti itkevät kuin nauravatkin.

Vanhemmat näistä runoista kertovat Kaarle Suuren ja hänen soturiensa tarumaisista urotöistä, kertovat niistä koruttomissa säkeissä, yksinkertaisella ja lapsellisella tavalla; ja nuo säkeet vaikuttavat yhtä jännittävästi kuin Home-

roksen laulut tai Kalevalan runot ovat vaikuttaneet kaikkien aikojen lukijoihin. Koko tämä runouden laji joutui kuitenkin ennen pitkää rappiolle. Olojen hienostuessa vaadittiin runoilijoiltakin hienompia, korumuotoisempia säkeitä. Ja jota enemmän runoilijat tavoittelivat tällaista koreata ja taiteellista muotoa, sitä enemmän hävisi heidän runoistaan alkupeäinen voima ja tosikauneus. Runot muuttuivat mauttomiksi, pitkäveteisiksi taideluomiksi, jotka monilukuisissa säkeissä esittivät sen, minkä vanhat runoilijat olivat lausuneet muuttamalla sattuvalla sanalla ja suurenmoisella piirteellä. Entisten aikojen suuret, voimakkaat ihmisluonteet joutuivat syrjään, muuttuivat satumaisiksi olennoiksi. Sankarit olivat viisitoista kyynärää pitkiä; he taistelivat kaikenlaisia peikkoja ja louhikäärmeitä vastaan. Sotia ei enää käyty pakana maiden asukkaita vastaan. Niiden tarkoituksena ei enää ollut kristikunnan ja isänmaan puolustaminen, vaan neitosen pelastaminen hirviön käsistä tai kilpakosijan surmaaminen ja kauniin naisen voittaminen.

Kiertelevät soittoniekat ja laulajat levittivät Ranskassa runoja kaupungista kaupunkiin, linnasta linnaan. Kaikkialla oli laulaja tervetullut vieras, joka aina kokosi ympärilleen suuren ja kiitollisen kuulijakunnan. Ja nopeasti nämä runot levisivät käännöksinä ja mukailuina joka haaralle, Islantiin, Saksaan, Italiaan ja Espanjaan, ja mihin ne vain saapuivat, siellä ne herättivät kansassa aatteellista mieltä ja kehittivät sen kaunoaistia.

Taistelu piispanvaaleista (investituura-riita)

Yhdennentoista vuosisadan viimeisellä neljänneksellä ja 12. vuosisadan alkupuolella joutuivat paavi ja keisari, nuo yleismaailmallisten aatteiden molemmat edustajat, ankaraan riitaan. Riidanaiheena oli investituura-kysymys.

Investituura merkitsee pukemista, ja keskiajalla ymmärrettiin tuolla sanalla sitä sormuksen ja paimensauvan antamista, joka tapahtui piispaa vihittäessä. Investituura tuli siis merkitsemään piispan asettamista virkaansa, ja investituura-riita oli riita oikeudesta piispan asettamiseen.

Piispanvalintaa voitiin ajatella lähinnä hengellisen säädyn etuoikeudeksi, sillä olivathan piispat hengellisiä arvomiehiä; kysymystä ei kuitenkaan ollut helppo ratkaista, sillä olihan heillä maallinenkin valta. Ensiksikin he olivat suurten maatilojen omistajia. Vuosisatojen kuluessa olivat hurskaat kristityt lahjoittaneet kirkolle maatiloja ja muuta omaisuutta, toivoen näistä lahjoista palkkaa tulevassa elämässä. »Kun me annamme jotakin pyhiin tarkoituksiin, niin palkitaan se meille epäilemättä iankaikkisuudessa», oli vallitseva katsantokanta, ja sen vaikutuksesta piispat olivat saaneet haltuunsa yhtä laajoja maita kuin suurimmat tilanomistajat. Tämän lisäksi he useissa maissa, erittäinkin Saksassa, olivat vasalleja eli maallisen esivallan suurvirkamiehiä. Tuon tuostakin oli keisari antanut piispoille läänejä hallittavaksi. Se oli hyvä ja kristillinen teko, omansa vahvistamaan Jumalan kirkkoa, ja se oli valtioviisas teko, sillä hengellisen säädyn jäseniltä voitiin odottaa suurempaa uskollisuutta kuin herttuoilta, jotka aina olivat kapinahankkeissa. Läänitysalueiden siirtyminen herttuoiden käsistä piispoille edisti siis keisarin valtaa. Papisto, joka oli johtavassa asemassa kaikilla henkisen elämän aloilla, saattoi nyt käyttää mitä suurinta vaikutusvaltaa monen valtiollisenkin kysymyksen ratkaisemisessa.

Mutta kun keisari näin lisäsi piispojen valtaa, piti hän kohtuullisena, että hänellä oli ratkaiseva ääni piispain vaalisakin. Jokaiseen hiippakuntaan liittyi maallinen lääni, ja keisarilla oli kieltämätön oikeus antaa avonaisiksi joutuneita läänejä kenelle hän tahtoi. Näiden virkojen perittävyys ei tullut kysymyksenkään, koska aikojen kuluessa oli tullut tavaksi, etteivät kirkon ylhäiset arvomiehet saaneet mennä nai-

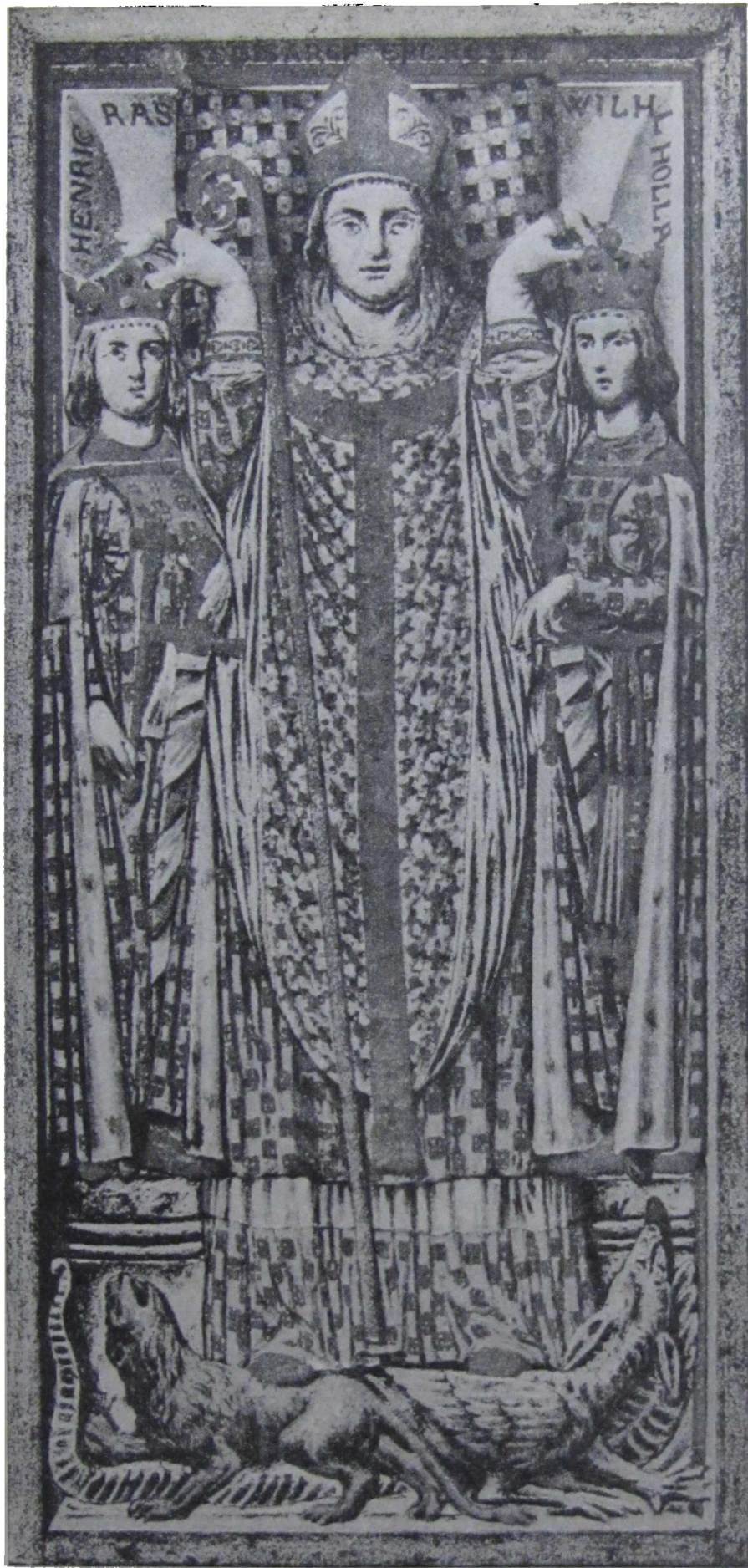
misiin. Varhaisemmalla keskiajalla ei kukaan tätä keisarin oikeutta kieltänytkään.

Mutta hänen näkökantansa piispoja valitessa ei aina soveltunut siihen, mikä kristillisen kirkon kannalta olisi ollut toivottavaa. Hän tarvitsi ennen kaikkea luotettavia miehiä, joiden hän tiesi noudattavan hänen käskyjään ja kutsuttaessa asepalvelijoinen tulevan hänen avukseen taistelemaan kotoisia ja ulkoisia vihollisia vastaan. Hän tarvitsi miehiä, jotka saattoivat lujasti vastustaa kaikkia houkutusia kavaltamiseen, miehiä, jotka sekä miekoin että miettein pystyivät puolustamaan ruhtinaan etuja. — Jos hänen rahastonsa oli tyhjä, saattoi hän avonaista piispanvirkaa täyttämällä hankkia itselleen paljon rahaakin; sillä hiippakunnan ylipaimenen toimi oli erittäin helppotöinen ja tuottava virka, ja moni oli valmis suuriin uhrauksiin sen saamiseksi. Asianomaisen uskonnollinen ja siveellinen pätevyys tuli vasta toisessa sijassa kysymykseen.

Tuon tuostakin nähtiin silloin piispanistuimilla miehiä, jotka olivat päässeet asemaansa, ei hurskautensa, vaan ruhtinaan suosion ja rikkautensa perustuksella. He pitivät virkaansa lypsylehmänä, josta olivat oikeutetut puristamaan viimeisenkin tilkan. He ajattelivat enemmän maallisia huvituksia, metsästystä ja iloisia sotaretkiä kuin jumalanpelkoa, he rakastivat hupaisia pitoja, viiniä, naisia ja kaikenlaista mukavuutta enemmän kuin virkatehtäviään. Nämä miehet saattoivat olla kylläkin sopivia kuninkaan hovissa, mutta piispanistuimella herättivät he hurskaiden ihmisten mielissä vain pahennusta.

Jonkin aikaa ihmiset sietivät tätä epäkohtaa. Ainoastaan siellä täällä tapaamme moitelauseita, jossakin kronikassa, paavin paimenkirjeessä tai hurskaan intoilijan puheessa. Paheksumisen ilmaukset olivat vain yksinäisiä ääniä eivätkä yhtyneet yleiseksi mielipiteeksi.

Vasta 10. ja 11. vuosisadalla paheksumishuudot alkoivat käydä niin koviksi, että uhkasivat kukistaa Jerikon

**Sigfrid von Eppstein, saksalainen piispa,
joka asetti kaksi kuningasta. Hautakivi.**

muurit. *Clunyn* luostarista Kaakkois-Ranskassa levisi mah-tava liike, joka pyrki puhdistamaan kirkkoa kaikista niistä väärinkäytöksistä, jotka olivat aiheutuneet sen liitosta maal-lisen esivallan kanssa, liike, joka koetti vahvistaa paavin-valtaa ja vapauttaa sitä siitä ala-arvoisesta riippuvaisuuden tilasta, johon se oli joutunut keisarivaltaan nähden, liike, joka tahtoi katkaista ne siteet, joihin ruhtinaat olivat kieto-neet Kristuksen seurakunnan. Tämä liike levisi nopeasti yli koko Euroopan. Yhden ainoan luostarinjohtajan aikana vihittiin veljeskunnan eri luostareissa 10,000 miestä mun-keiksi; 12. vuosisadalla oli näitä luostareita 2,000.

Yhdennentoista vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla oli tämä liike jo ehtinyt paavinistuimelle asti. Italialainen munkki Hildebrand, joka oli kasvatettu Clunyssä, mies, jolla oli rautainen tahto ja tulinen usko ja jonka menneisyys oli puhdas kuin pulmunen lumella, tuli — ensin useiden paa-vien neuvonantajaksi ja viimein itse paavina — *Gregorius VII:n* nimellä liikkeen johtajaksi. Hän tempaisi paavinvallan keisarin käsistä, kielsi hengellisen säädyn jäseniä menemästä naimisiin, vastusti ankarasti kirkollisten virkojen myymistä ja alkoi taistelun maallisten ruhtinasten investituura-oikeutta vastaan.

Mutta tätä tehdessään hän törmäsi yhteen keisari *Hen-rik IV:n* kanssa, joka huomasi kaikki etunsa olevan vaa-rassa, ja silloin syttyi taistelu, joka on merkillisimpiä koko keskiajan historiassa.

Taistelu alkoi v. 1076. Keisarin puolella olivat melkein kaiken aikaa piispat eli ylhäisen papiston edustajat. He olivat saaneet virkansa keisarin armosta, he olivat hänen uskollisia ystäviään ja halveksivat sydämensä pohjasta tuota uutta Clunystä alkanutta liikettä, josta heidän käsityksensä piispauden oikeuksista ja velvollisuuksista jyrkästi erosi. Mutta alemmassa kansassa ja maallisten suurvasallien pii-rissä oli tällä liikkeellä paljon hartaita kannattajia. He arvos-telivat riitaa kirkolliselta kannalta, katselivat sitä paavin sil-

Saksalainen keisari (Henrik II) valtaistuimella, ympärillään papiston ja aateliston edustajat.

Kuva keskiaikaisesta käsikirjoituksesta.

millä. Ja sitäpaitsi he tiesivät keisari Henrikistä, että hän oli kova herra, joka sälytti raskaita taakkoja talonpojan hartioille, joka mielellään tahtoi supistaa vasallien valtaa ja vahvistaa omaa asemaansa.

Vapautuakseen paavin pannajulistuksesta, jota ruhtinaat käyttivät kapinallisten hankkeittensa tekosyyksi, lähti Henrik IV v. 1076 Canossaan. Merkillinen kohtaaminen maail-

man kahden mahtavimman miehen kesken Toscanan rajakreivittären Matildan linnassa! Keisari katuvaisten puvussa, paljain jaloin keskellä talvipakkasta, paastoten kolme päivää aamusta iltaan Canossan linnan pihalla. Viimein peruutettiin pannajulistus, ja perustus oli laskettu rauhalliselle sovinnolle.

Mutta sovintoa ei syntynyt. Vasta puolen vuosisataa kestäneen, lakkaamattoman, hävittävän ottelun perästä, sisällisten ja ulkonaisten sotien, kynäriitojen ja kalvankalskeen perästä taistelu taukosi. Gregorius VII kuoli v. 1085, Roomasta karkoitettuna. »Minä olen rakastanut totuutta ja vihannut valhetta, siksi kuolen maanpaossa», olivat hänen viimeiset sanansa. Henrik IV kuoli v. 1106, kruununsa menettäneenä ja poikansa Henrikin nöyryyttämänä, joka oli noussut kapinaan isäänsä vastaan, »jumalisuuden tekosyyllä», kuten erään vanhan kronikoitsijan sanat kuuluvat. Näillä sanoilla kuvasivat sen ajan jumaluusoppineet tavallisesti Antikristuksen tulemistä. Henrik V jatkoi isänsä alkamaa taistelua, ja vasta v. 1122 päättyi riita Wormsin konkordattiin eli sopimukseen. Piispanvaali jätettiin tämän jälkeen tuomiokirkkojen pappien eli kaniikkien toimitettavaksi, mutta keisari oli oikeutettu vahvistamaan vaalin ja saattoi kieltäytymällä antamasta vahvistustaan estää hänelle vihamielisen henkilön nimittämistä. Paavi sai toimittaa lopullisen virkaanvihkimisen. Se oli sopimus, jonka kautta päivänpaiste ja tuuli tulivat jotenkin tasan jaetuiksi. Keisari tosin ei menettänyt kaikkea oikeuttaan, mutta pääasiassa olivat clunyläisten periaatteet päässeet voitolle, ja kirkko oli päässyt maallisen esivallan nöyryyttävästä ikeestä.

Hentona taimena oli kirkko varttunut valtion turvissa. mutta nyt se oli kasvanut niin suureksi, ettei se enää saanut sijaa valtion siipien suojassa. Nyt se kohosi pystyyn vapautukseen entisen holhoojansa vallasta. Wormsin sovinnon kautta se pääsi maallisen vallan tasalle. Mutta seuraavan ajan kirkkoruhtinaat eivät tyytyneet tähän. He tahtoivat kohottaa kirkon valtiota ja kaikkea maallista esivaltaa kor-

keammaksi. Kirkko oli muka se aurinko, jolta maallisen esivallan tuli lainata valonsa. Näin mahtavan korkeaksi keskiajan paavit suunnittelivat kirkkonsa rakennusta.

Keskiajan kuvaamataide

Harvalla alalla keskiajan taantuminen ilmenee niin räikeästi ja niin huomattavasti kuin kuvaamataiteessa. Tarkastellamme vaikkapa ohimennen vain niitä kuvia, joita klassillinen muinaisaika veisti ja maalaili, ja katselkaamme sitten keskiajan kuvaamataiteiden tuotteita! Tuntuu aivan siltä, kuin siirtyisimme hienosti sivistyneen taiteilijan atelieerista lastenkamariin ja näkisimme pikkulasten hullunkurisia töherryksiä. Roomalaisen keisarivallan taide oli tosin jo koko lailla rappeutunut, eikä sen ajan taideluomissa ollut paljon hehkua eikä henkeä. Mutta sen ajan taiteilijoilla oli kuitenkin tarkka silmä ja tottunut havaintokyky; he olivat käyneet koulua ja oppineet tuntemaan, millä tavalla ihmismuotoja voitiin kuvata luonteivissa, miellyttävissä asennoissa, millä tavalla kuva oli elävöittävä, jotta se vaikutti katsojaan.

Kaikki tämä oli keskiajan taiteilijoille tuiki tuntematonta. Heidän ihmiskuvansa, olkootpa ne miehiä tai naisia, pyhimyksiä tai ruhtinaita, ovat kaikki tekotavaltaan ihan lapsellisen saamattomia. Pää on yhtä suuri kuin koko muu ruumis tai mitättömän pieni pallero mahdottoman suuressa ruumiissa. Käsivarret venyvät polviin saakka kuin apinoilla taikka ulottuvat tuskin lantioihin asti. Sormet ovat kyynärän pituiset tai kaikki yhtä pitkät; joskus on niitä neljä tai kuusi kumpaisessakin kädessä, jalat ovat vinoja ja käsivarret käyristyneitä. Koko ihminen on neljän kyynärän mittainen luukasa tai muodoton lihamöhkäle. Vaatteet lepattavat kuin variksenpelätissä. Kasvoissa ei huomaa juuri nimeksi-

beatus ē. qui non fuerit scandalizatus in me. Illis
autē ab eis dicitur. cepit ih̄s dicere ad turbas de iohanne.
Quid existis in deserto uidere. Arundinem uentis agi-
tata. Sed quid existis uidere. hominem mollibus uesti-
tiū. Ecce qui mollibus uestiuntur. in domibus regum
sunt. Sed quid existis uidere. Prophetam. etiā
dico uobis. et plusquam prophetam. Hic est enim
de quo scriptum est. Ecce mitto angelum meū ante
faciē tuā. qui preparabit uiam tuam ante te.

Sivu Codex Egberti nimisestä käsikirjoituksesta, esittävä Maarian ilmestystä.
900-luvulta. Säilytetään Trierissä.

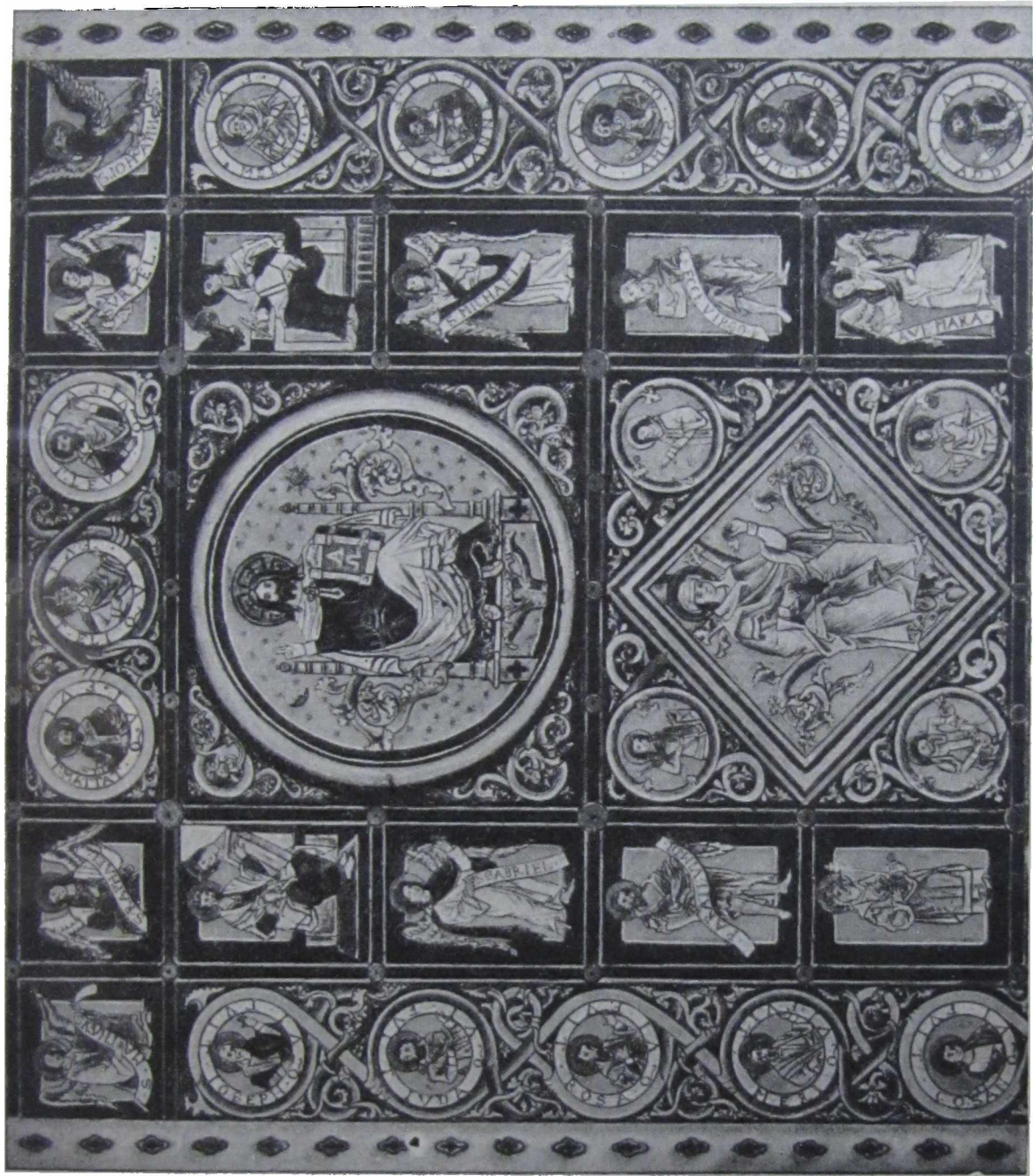
Norsunluinen kirjankansi.

St. Gallenin apotin Tuotiluksen leikkaama. Noin v:ltä 900.

kään ilmettä, ja vielä vähemmän ilmaisee ruumiin asento mitään sieluntilaa. Ukot ja lapset, miehet ja naiset, konnat ja pyhimykset näyttävät kaikki samanlaisilta. Ja jos taiteilija tahtoo kuvassaan ilmaista henkilön luonnetta, tapahtuu se muotojen avulla, joille kerta kaikkiaan on annettu jokin määrätty merkitys. Tavallisesti on noilla kuvilla sama kankea luonnoton ryhti kuin sotilaalla, kun hänet on komennettu »asentoon», ja jos taiteilija uskaltaa esittää jotakin eloisaa, äkillistä liikettä, vääntää hän kuvansa jos jonkinlaiseen mutkaan ja kiemuraan.

Perspektiivistä ei keskiajan taiteilijoilla ollut sanottavaa käsitystä. He eivät osanneet maalata kuviaan niin, että toista esinettä voitiin ajatella lähempänä, toista kauempana olevaksi. He eivät lainkaan näytä ajatelleen, että esine näyttää sitä pienemmältä, jota kauempana se on katsojasta. Kokemuksestahan tiedettiin, että useimmat puut ovat jottenkin yhtä pitkiä, vaikkapa olisivatkin monen peninkulman päässä toisistaan. Eräissäkin kuvassa nähdään kaupunki asukkaineen, jotka kävelevät sekä kaupungin edustalla että sen takana; kaikki ihmiset ovat taulussa yhtä suuria. Toisessa kuvassa esitetään linnan piiritystä. Edustalla nähdään piirittäjät, ja voidakseen kuvata piiritettyjä yhtä suuriksi on taiteilija tyytynyt maalaamaan ainoastaan heidän päänsä, jotka torneista kurkottautuvat esiin. Kukin pää on yhtä leveä kuin torni, joten täytyy ajatella noiden soturien seisovan linnankellarin lattialla. Tai näemme kaksi henkilöä, jotka pelaavat šakkia. He istuivat kumpikin kasvot katselemaan päin, pitäen šakkilautaa välissään. Taiteilija on kuitenkin tahtonut näyttää meille šakkilaudankin, ja sentähden hän on kuvannut sen pystysuorassa asennossa olevaksi tauluksi, jossa nappulat ainoastaan liiman avulla voisivat pysyä paikoillaan.

Kun keskiajan taiteilijat tahtoivat kuvata kuningasta hovinsa ympäröimänä, osoittivat he omalla sukkelalla ja lystikkäällä tavallaan, ken se oli tuo mahtava mies muiden

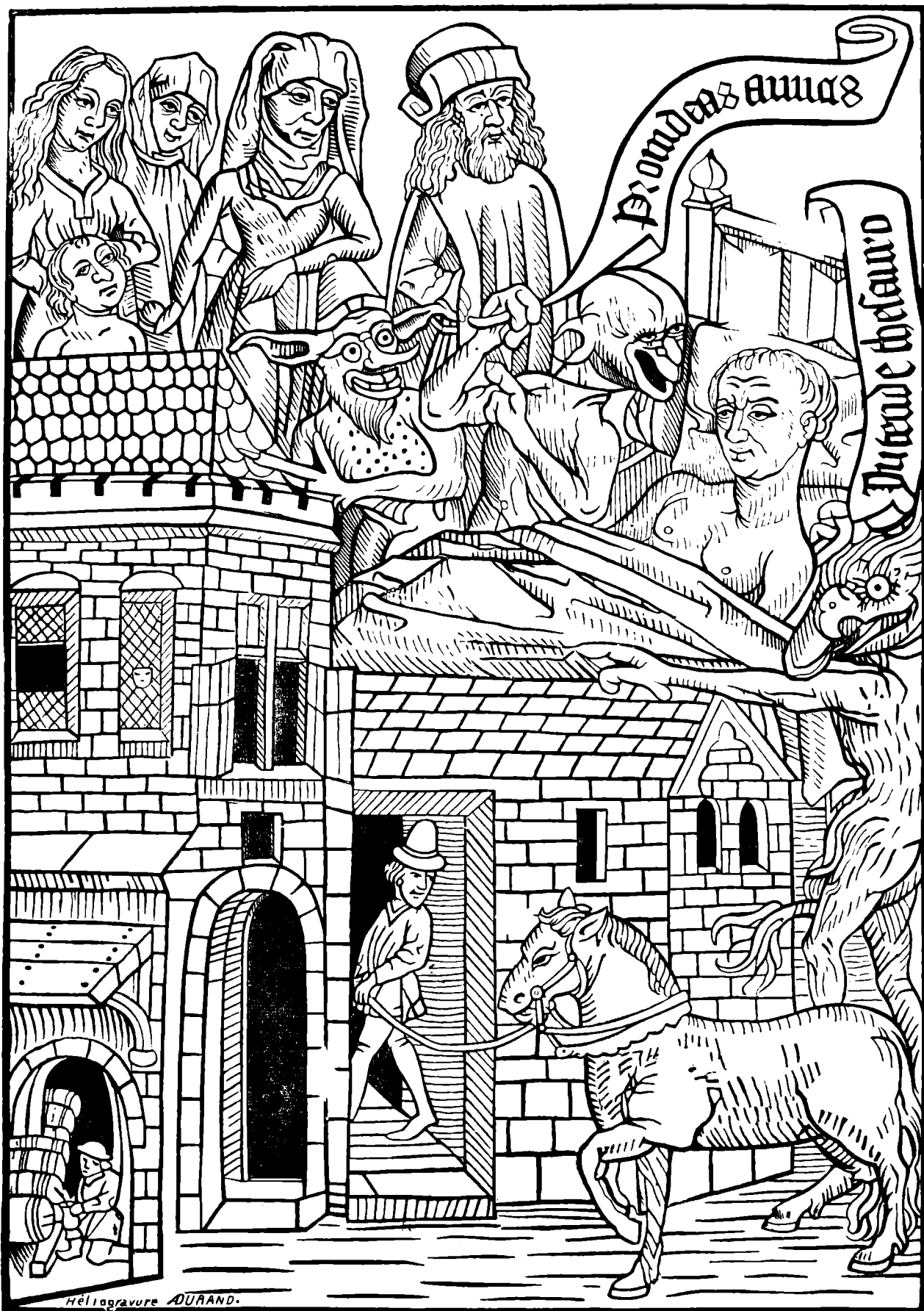

Kattomaalaus Hildesheimin Mikaelinkirkosta 1000-luvulta.

Keskellä Kristus ja neitsyt Maaria.

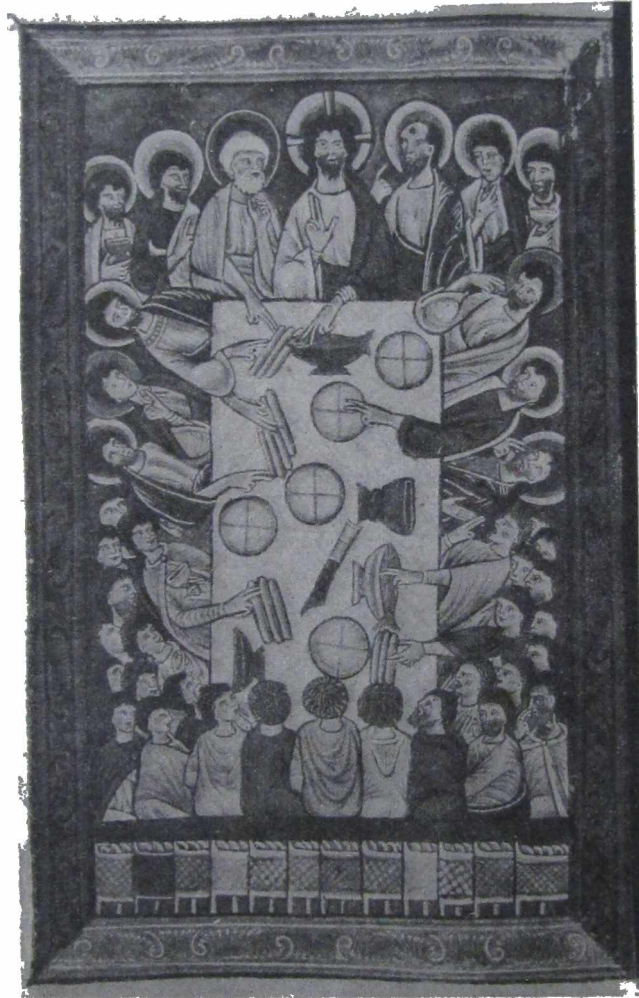
Piispa Henrikin kenotafiumin (s. o. tyhjän ruumisarkun) kansi Nousiaisten kirkossa. Flanderilaista tekoa.

Puupiirros keskiajan lopulla Ars moriendi (Kuolemisen taito) nimisestä kokonaan puuhun piirretystä kirjasta.

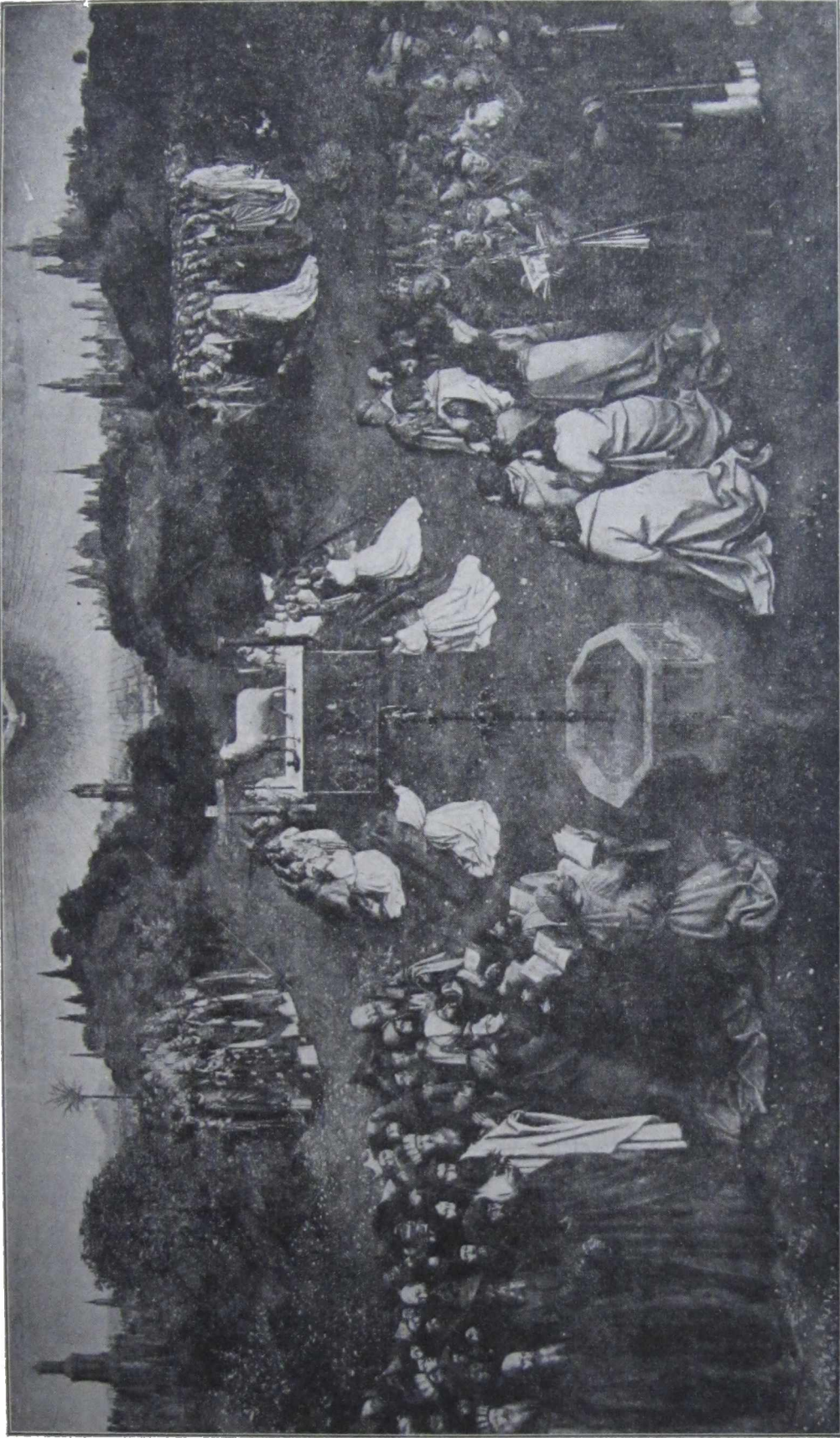
Kaksi paholaista kuiskaavat kuolevalle: »Ajattele aarrettasi» ja »Jakele se ystävillesi».

joukossa. Ei siinä kylläksi, että he varustivat hänet kruunulla, valtikalla ja valtaomenalla, vaan he tekivät hänet päällepäätteeksi kahta vertaa suuremmaksi kuin muut läsnäolijat, osoittaakseen tällä tavoin hänen majesteettiaan. Jos taulussa tämän ohessa oli kuvattu vähäpätöisempiä henki-

Ehtoollinen.

löitä, esim. palvelijoita, airueita y. m., kävi heidän ala-arvoisempi asemansa selville siitä, että heidät oli maalattu pienen pieniksi kääpiöiksi. Sellaisten vertauskuvien käyttämisestä keskiaika piti varsin luonnollisena, mutta meidän järjekselle sivistyskannallemme ne tuntuvat varsin oudoilta. Nähdessämme sellaisen kuvan tulemme ensi silmäyksellä

Karitsan palveleminen.

Osa Hubert († 1426) ja Jan van Eyck († 1440) veljesten maalaamasta Gentin alttarikaapista.

ajatelleeksi markkinatilaisuutta, jossa näytellään jättiläisiä, kääpiöitä ja sen sellaisia.

Vertauskuvallisella esityksellä on keskiajan taitessa yleensä tavattoman suuri merkitys. Keskiajan luonteen mukaista oli tuo merkillisten unelmien haaveileminen ja tuo mystillisten ajatusten pukeminen kummalliseen ulkomuotoon. Sentähden yksi ainoa taulu saattoi esittää kokonaisia teologisia järjestelmiä vertauksellisissa symboleissa. Kehittyi varsinainen kuvakieli, jota sen ajan ihmiset kohta ymmärsivät, mutta jonka kirjaimisto meidän ensin täytyy oppia.

Kristus kuvattiin karitsana, »sinä karitsana, joka kantoi koko maailman synnit!» Pyhien miesten ja naisten päät ympäröitiin sädekehyksellä. Apostolit kuvattiin olenneiksi, joilla oli ihmisen ruumis, enkelin siivet ja eläimen pää; Luukkaalla oli härän- ja Johanneksella kotkanpää. Kuolinvuoteen ääressä nähtiin hyvien ja pahojen henkien taistelevan keskenään kuolevan sielusta, ja jos taulu kuvasi kuolinhetkeä, lensi sielu vainajan suusta lapsen haamussa.

Monenlaisilla symboleilla siis keskiajan taiteilijat kuvasivat palttinalle ja pergamentille, kiveen tai puuhun — aikaansa hurskaita ja syvämietteisiä ajatuksia. Kömpelöitä ja taitamattomia he olivat klassillisen muinaisajan ja nykyajan taiteilijoihin verraten, eivätkä he kyenneet täydelleen ratkaisemaan juuri ainoatakaan tehtävää, jota he koettivat suorittaa. Parhaiten he onnistuivat silloin, kun heidän taideaiheensa olivat koko keskiajan hengen kanssa likeisessä yhteydessä, kun he sydämensä hurskaassa yksinkertaisuudessa maalailivat neitsyt Maarian tai pyhimyksien kuvia. Keski-ajalta on tallella pyhimysten kuvia, jotka taiteellisesta vaillinaisuudestaan huolimatta kuitenkin ovat mainion kauniita ja tekevät jokaiseen syvän vaikutuksen. Sillä jokainen taltan isku tai siveltimenpiirre on niissä lapsellisen yksinkertaisuuden ja hurskaan uskonnollisen tunteen jalostama. Klassillisen muinaisajan loppupuolella eläneille taiteilijoille eivät nämä rehelliset ja nimiltään unohtuneet mestarit tosin

vedä vertoja. Huomaamme ensiksi mainittujen teoksien edestä astuneemme toiseen aikaan, jolloin sivistys oli alhaisella kannalla. Mutta huomaamme myöskin, että tämä aika oli antiikkisen taiteen rappeutumisaikaa paljon tuntehikkaampi ja voimakkaampi, huomaamme lujaa ryhtiä niissä kansoissa, jotka silloin olivat ottaneet ihmiskunnan sivistystyötä edistääkseen, huomaamme, että ne kykenivät pyrkimään korkeampiin päämääriin kuin klassillisen muinaisajan kulttuurikansat. Ja jos seuraamme kuvaamataiteen kehitystä kansainvaelluksen jälkeisistä vuosisadoista alkaen, näemme sen varttuvan ja voimistuvan, kunnes se viimein paisuu renessanssin mahtavaksi kevättulvaksi.

Keskiajan käsitys Intiasta

Varhaisempi keskiaika oli kaikilla tiedon aloilla rappeutumisen ja taantumisen aikaa. Koko se tietovarasto, minkä antiikkisen muinaisajan oppineet suurella vaivalla ja askel askeleelta olivat itselleen hankkineet, hajaantui silloin kuin tuhka tuuleen. Oli suuri ja merkiille pantava asia, jos jokin yksinäinen katkelma vanhan tiedemiehen teoksesta peräti virheellisenä jäljennöksenä säilyi jossakin luostarissa ja jos joku munkki aikansa kuluksi kaivoi sen kätköistään esiin.

Kaikilla tiedon aloilla mentiin takaperin, kunnes oltiin kerrassaan tietämättömiä kaikesta, mikä oli oman kotiseudun ulkopuolella. Mutta selittämätön halu ajaa ihmistä tiedustelemaan, minkälaiselta maailma näyttää naapurin aidan takana, ja niinpä keskiaikakin kaipasi todenmukaista, sisältörikasta käsitystä maan kaukaisemmista seuduista. Ja tämä tietämisen tarve tyydytettiin omituisella tavalla. Sen ajan ihmiset eivät varustautuneet löytöretkille eivätkä asettuneet yhteyteen matkustajien kanssa, jotka omin silmin tai alku-

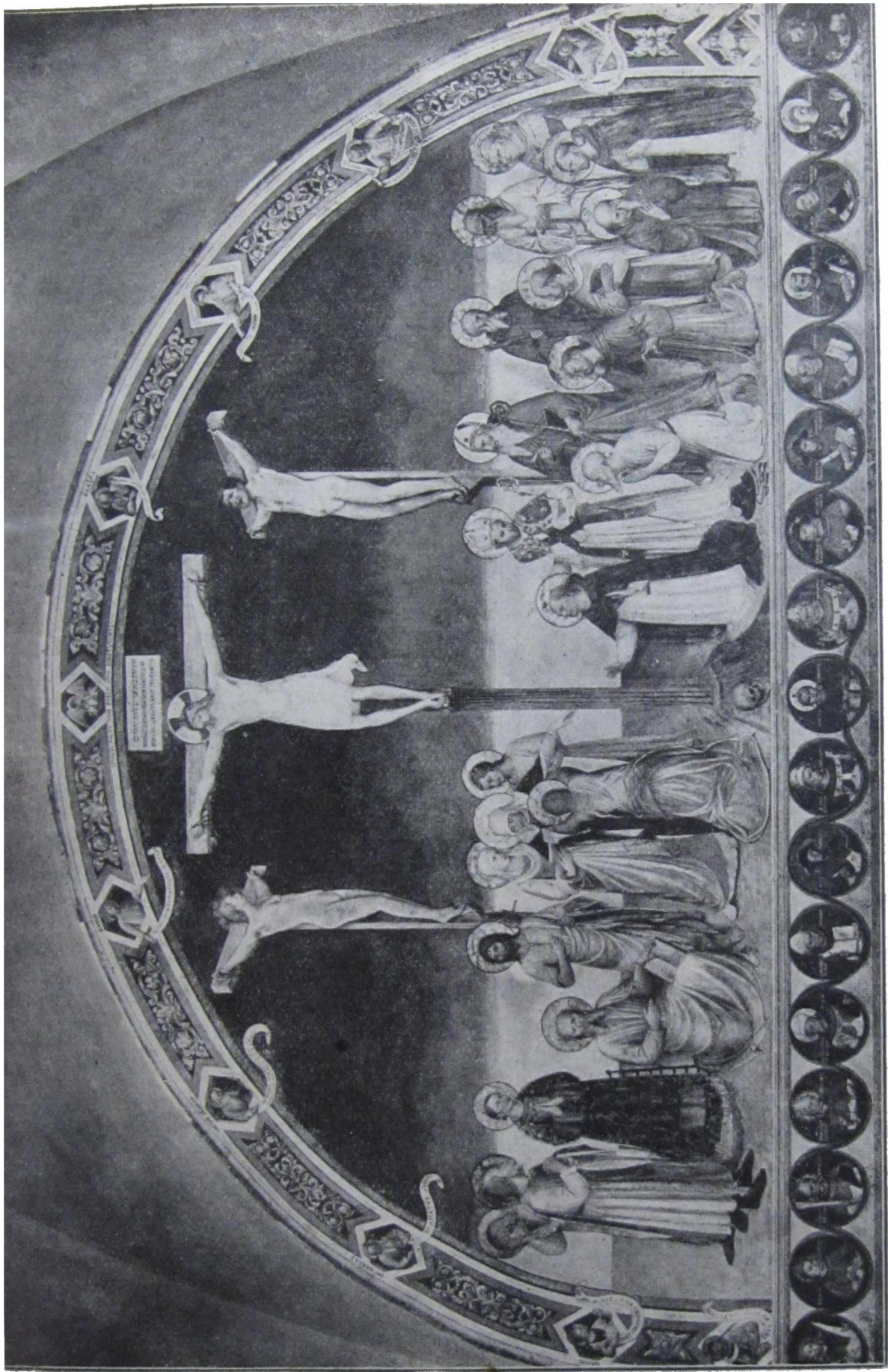
Eläinhmisiä.

Keskiaikaisesta käsikirjoituksesta.

asukasten kertomuksista olivat hankkineet itselleen luotettavia tietoja asianomaisesta maasta; vaan he laskivat mielikuvituksensa valloilleen ja loivat sen avulla itselleen runsaan saduston noista kaukaisista maista. Jota hurjempia ja uskomattomampia nuo sadut olivat, jota enemmän ne laskivat leikkiä kaikista luonnonlaeista, sitä laajemmissa piireissä niitä uskottiin.

Näin tapahtui, että Keski-Euroopan käsitys Itä-Aasiasta muuttui mitä kummallisimmaksi satusikermäksi. Keskiajan mielikuvitus oli jo itsessään luonnottoman vallaton, ja tällä alalla ei mikään sitä pidättänyt. Se saattoi mielensä mukaan temmeltää ja rakentaa tuhansia komeita pilvilinnoja. Täten muuttui »Intia» keskiajan ihmisille maaksi, missä kaikki luonnonlait olivat lakkautetut ja missä kaikenlaiset tarut ja legendat kutoutuivat kuvaksi, joka loisti mitä kummallisimmassa väririkkaudessa.

Intialla ymmärrettiin kaikkia maita, jotka olivat tuolla puolen Indus-jokea, tuota varmojen maantieteellisten tietojen rajapyykkiä. Se käsitti siis Etu- ja Taka-Intian, ja siihen kuului myös kiinalaisten kaukainen ja tuntematon maa, josta tuskin tiedettiin sen enempää, kuin että se tuotti silkkiä. Siihen sisältyi Itä-Atrikkakin, jonka luultiin olevan manneryhteydessä Intian kanssa, joten Intian valtameri muuttui sisämereksi. Kuinka kauas tämä maa ulottui itäänpäin, siitä ei oltu selvillä, ja sen eri osien muodosta ja suuruudesta oli keskiajan ihmisillä mitä kummallisimmat käsitykset.

Sureva kirkko ristin juurella.
Fra Angelicon († 1455) tekemä freskomaalaus. San Marco nimisessä dominikaaniluostarissa Firenzessä.

Etu-Intiaa ei pidetty niemimaana, ja Ceylonin saari on sen ajan kartoissa kuvattu aivan suhteettoman suureksi.

Tästä maasta saivat keskiajan eurooppalaiset — monen välikäden kautta — melkein kaikki kallisarvoiset tavarat, joita he käyttivät. Sieltä saatiin suitsutusta, tuota siihen aikaan niin suuressa arvossa pidettyä ainetta, jota käytettiin kirkollisiin tarkoituksiin ja ilman puhdistamiseksi yksityisissä asunnoissa kaupunkien kaitojen katujen varsilla, missä kaikenlainen likaisuus levitti pahaa hajua ympärilleen. Sieltä saatiin kallisarvoista väriainetta, varsinkin bresiljapuusta, josta sittemmin Brasilia sai nimensä. Sieltä saatiin ryytejä: inkivääriä, kanelia, kardemummaa, sokeria, pippuria ja neilikoita. Euroopassa nämä tuotteet maksoivat enemmän kuin oman painonsa kultaa; niin kallista ja vaarallista oli niiden kuljettaminen. Löytyipä Intiassa vieläkin haluttomia tuotteita: kultaa, hopeata ja kaikenlaisia jalokiviä.

Intiaa ajateltiin ryyti- ja suitsutuspuiden peittämäksi maaksi; siellä luultiin olevan kokonaisia kulta- ja jalokivi-vuoria, joita julmat hirviöt, monipäiset louhikäärmeet ja muut myrkylliset matelijat vartioivat. Oli vaarallista etsiä timantteja vuorenrotkoista; mies, joka uskalsi niihin tunkeutua, oli kuoleman oma. Jalokiviä täytyi hirviöiltä kaikenlaisilla kepposilla houkutella. Voitiin esim. ampua lintuja; niiden sisälmyksistä löytyi usein timantteja, joita ne olivat ruokansa keralla nielleet. Voitiin myös odottaa, kunnes keväänlämpö synnytti vuorenrinteillä vesitulvia; nämä tempasivat usein suuria jalokiviä mukaansa.

Jos Intian luonto oli pohjattoman rikas, olivat siellä elävät olennotkin, niin eläimet kuin ihmisetkin, yhtä kummallisia. Siellä oli salamanteri, tuo omituinen eläin, joka ei asunut ilmassa eikä vedessä, vaan tulessa. Siellä eli muitakin eläimiä, joita turhaan haemme luonnonhistoriasta.

Entä ihmiset! Eräässäkin maassa asui pienen pieniä kääpiöitä, toisessa taas neljänkymmenen kyynärän mittaisia jättiläisiä. Milloin oli ihmisillä vain yksi silmä, sekin keskellä

otsaa; milloin heillä oli sarvet, koiran pää, hevosen häntä tai pukin jalat. Eräässä maassa asukkaat elivät monen sadan vuoden vanhoiksi, toisessa maassa he tunsivat kiviä, jotka suojelivat omistajaansa raudan vihoilta ja teräksen tuottamalta surmalta. Siellä eli tietäjiä, jotka saivat elottomia esineitä puhumaan, siellä osattiin tähdistä ennustaa vastaisia tapahtumia. Kaikki oli siellä niin kummallista, niin kirjavan vaihtelevaa. Hämmästyttävä kekseliäisyys il-

Aleksanteri Suuri taistelemassa hirviötä vastaan.

Erästä käsikirjoituksesta 1200-luvulta.

menee noissa keskiajan maantieteellisissä taruissa, ja yhteisenä piirteenä on niissä kaikissa luonnonlakien täydellinen polkeminen. Ne luonnonlait, joita ihmisten täällä kotona Euroopassa täytyi totella — ja paljon nöyremmin kuin nyt, jolloin olemme taivuttaneet niin monta palvelukseemme — nämä luonnonlait heitettiin kaikki syrjään, kun siirryttiin todellisuuden maailmasta Intiaan, tuohon mielikuvituksen luvattuun maahan.

Tässä monilukuisten ja merkillisten satujen toimintapaikassa elivät Gog- ja Magog-nimiset kansat, jotka viimeisen päivän lähestyessä ryntäävät Eurooppaan; täällä sijaitsi paratiisin yrttitarha — asemaltaankin määrätty vanhoissa

kartoissa —, ja täällä hallitsi pappiskuningas Johannes. Hän oli kristitty ruhtinas, joka hallitsi kristittyä kansaa, ollen samalla sen kuninkaana ja piispana. Ajan täytyessä, kun kristinusko joutuu kovimpaan ahdinkoon, hän tulee uskonveljiensä avuksi ja murtaa uskottomien vallan. Se oli yksi noita kansainvälisiä taruja, jonka muunnoksia tapaamme monessa Euroopan maassa. Saksalaiset kertoivat sitä Kyffhäuser-vuorella uinailevasta keisari Fredrik Barbarossasta, tanskalaiset Kronoborgin linnanholvissa asuvasta Holger Tanskalaisesta. Nämä rientävät kovimman hädän uhatessa kansojaan auttamaan.

Vasta keskiajan jälkimmäisellä puoliskolla, kun Euroopan kansat ristiretkien vaikutuksesta tutustuivat arapialaiseen tieteeseen ja kun mongolilaisten eteneminen vähäistä myöhemmin aukaisi uusia uria Euroopan kaupalle ja maantieteelle, vasta silloin alkoivat nämä utukuvat väistyä oikeamman ja tervejärkisemmän käsityksen tieltä. Silloin särkyi osa osalta se tuulentupa, jonka keskiajan mielikuvitus oli rakentanut ja nimittänyt Intiaksi, ja kun keskiajan lopulla järkevampi henki alkoi elähdyttää Eurooppaa, kukistui se tantereen tasalle.

Keskiajan taikausko

Keskiajan ihmiset elivät synkässä pimeydessä peloittavien peikkojen ympäröiminä. Heidän mielikuvituksensa oli sairaalloisen kiihtynyt; se näki ja kuuli kaikkialla vain hirvittäviä houreilmiöitä.

Keskiajan ihminen eli maailmassa, jota hän ei ymmärtänyt. Tämä maailma oli täynnänsä asioita, joiden syntysanoja hän ei osannut selittää, täynnä arvoituksia, joiden ratkaisemiseen hänen vaillinainen tietonsa luonnonlaeista ei

riittänyt. Hänen sielunsa valtasi se voimattomuuden ja kauhun tunne, joka valtaa ihmislapsen, kun hän seisoo ongelmien edessä, joita hän ei voi selvittää, kun hän katselee maailmaa, jota hän ei tunne.

Hän turvautui silloin keinoon, johon hän olisi turvautunut, jos ulkonainen olisi hänen rauhaansa uhannut: asettui sieluineen, henkineen korkeamman vallan suojaan, vetosi kaikessa Jumalaan. Hän ei yrittänytkään järkensä avulla selittää luonnonilmiöitä, hän tyytyi yhteen ainoaan luonnonlakiin: Jumalan tahtoon. Jumala toimitti maailmassa kaikki asiat, niin jokapäiväisimmät kuin harvinaisimmatkin. Hän ei ollut sidottu niihin luonnonlakeihin, joita ihmiset mietteisään rakentelivat. Hän nostatti viljan kasvamaan pellossa, mihin se oli kylvetty, mutta hän saattoi panna senkin pellon orastamaan, mihin ei jyvästäkään oltu kylvetty. Hän pani päivän paistamaan, kuuhuen kumottamaan, mutta hän saattoi myös pysähdyttää taivaankappalten kulun ja pimittää auringon. Kaikki oli yhtä mahdollista ja yhtä luonnollista.

Täten kaikki sulut oli avattu keskiajan mielikuvitukselle, ja tämä mielikuvitus oli voimakas kuin vesitulva ja rehevä kuin aarniometsä; sitä ei minkään puutarhan käsi perannut eikä kitkenyt. Luonnotonta kertomusta ei koskaan epäilty, ja jokapäiväisinkin asia muuttui mielikuvituksen koristelemana kirjavaksi ihmekudokseksi. Katselijan herkkäuskoinen mieli saattoi hänet jo alusta alkaen luulemaan, että hän näki enemmän kuin todellakin oli nähtävissä, ja kun kertomus sittemmin joutui muiden yhtä herkkäuskoisten ihmisten kuuluviin, kehrättiin lanka yhä vahvemmaksi, ja tapahtuman juoni muuttui yhä kummallisemmaksi ja luonnottomammaksi.

Avatkaamme jokin keskiajan kronikka; kuivien muistiinpanojen ohessa, jotka koskevat sotia ja rauhantekoja, kuninkaiden kuolemaa ja prinssien syntymistä, tapaamme siinä lukuisan joukon hirviöitä mitä kirjavimmassa sekasorrossa. Ei ole missään mielisairaalassa syntynyt sen luonnottomam-

pia ajatuksia kuin ne mietteet, joita saatamme tavata noissa vanhoissa aikakirjoissa. Mutta kronikkojen kirjoittajat eivät olleet mielisairaita. Useimmat heistä olivat aikakautensa kyvykkäimpiä, lahjakkaimpia ja sivistyneimpiä miehiä, jotka useimmilla muilla aloilla pystyivät ajattelemaan sangen järkevästi ja arvostelevaan asioita älykkäästi.

Kappale Bayeux-verhosta.

Ommeltu esitys Englannin valloituksesta v. 1066. Pyrstötähti peloittaa Englannin kuninkaan miehiä.

Ihminen oli kaikkialla ylikuonnollisten voimien, hyvien ja pahojen, ympäröimä. Paholainen liikkui maan päällä kaikenlaisissa haamuissa, ihmisenä, kärpäsenä ja sikana, ja hän koetti, missä vain sai jalansijaa, kiusata uskovaisia, kylvää heidän mieliinsä viettelyksen ja epäilyksen siemeniä ja voittaa heikkoja sieluja valtakunnalleen. Ja hänellä oli maan päällä suuri joukko käskyläisiä, pahoja henkiä, noita-akkoja, poppamiehiä, tonttuja ja haltioita.

Mutta näitä pimeyden voimia vastaan ihminen sai apua Jumalalta. Jumala puhui ihmisille yhä uudestaan. Hän ulkaili ja varoitti heitä, kun hän antoi pyrstötähden vihansa vitsana taivaalla palaa, kun hän kielsi päivän paistamasta,

Tietäjät itäiseltä maalta palvovat Kristusta.

Stefan Lochnerin († 1451) maalaama alttaritaulu Kölnin tuomiokirkossa

kuuhuen kumottamasta. Hän kuritti syntisiä rutolla ja nälänhädällä, maanjäristyksellä ja vainovuosilla; mutta Hän oli myös aina valmis auttamaan, joko itse omassa persoonassaan tai pyhimystensä kautta.

Sillä pyhimyksensä Hän oli varustanut ihmeitä teke-

vällä voimalla, kristikansalle lohdutukseksi ja hyödyksi ja kaikkivaltiutensa suuremmaksi vakuudeksi. Tuhatlukuisia ovat nuo pyhien miesten ja naisten ihmetyöt, joista kerrotaan vanhoissa kronikoissa.

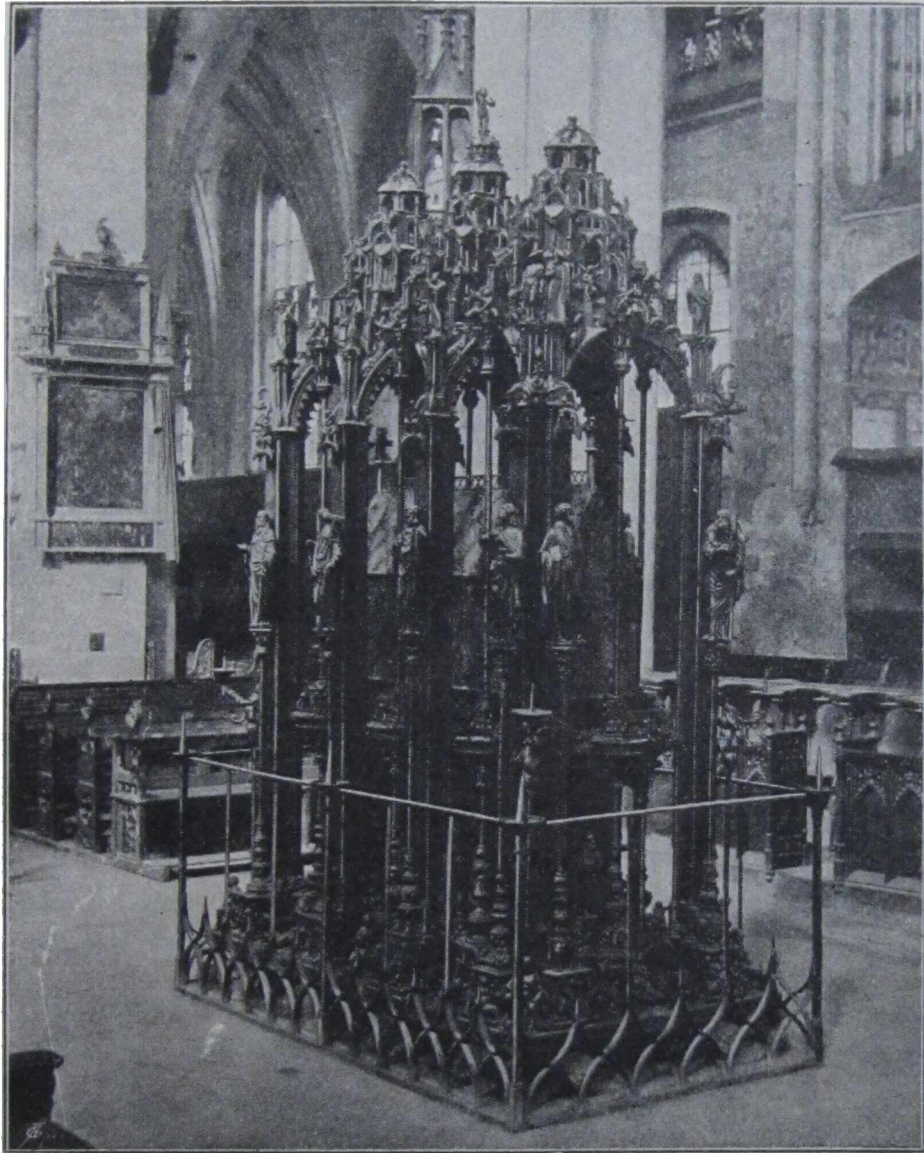

Pyhä Antonius paholaisen kiusaamana.

Saksalaisen taiteilijan Lukas Cranachin († 1553) tekemä puupiirros.

He paransivat kaikki taudit ja herättivät kuolleita henkiin, he asettivat myrskyn merellä ja saivat tulipalot sammumaan, he tekivät leipää tyhjästä, he poistivat esirukouksillaan ruttotaudit ja muut maanvaivat, ja he ennustivat

tulevia tapahtumia. Kun eräs pakana tai kerettiläinen tahtoi tappaa Nizzan pyhän Hospitiuksen, kangistui hänen käntensä juuri kun hän tähtäsi surmaniskuaan. Pyhä Celestinus riipusti viittansa auringonsäteeseen. Pyhä Henrik Suomessa

Pyhän Sebalduksen hauta Nürnbergissä.

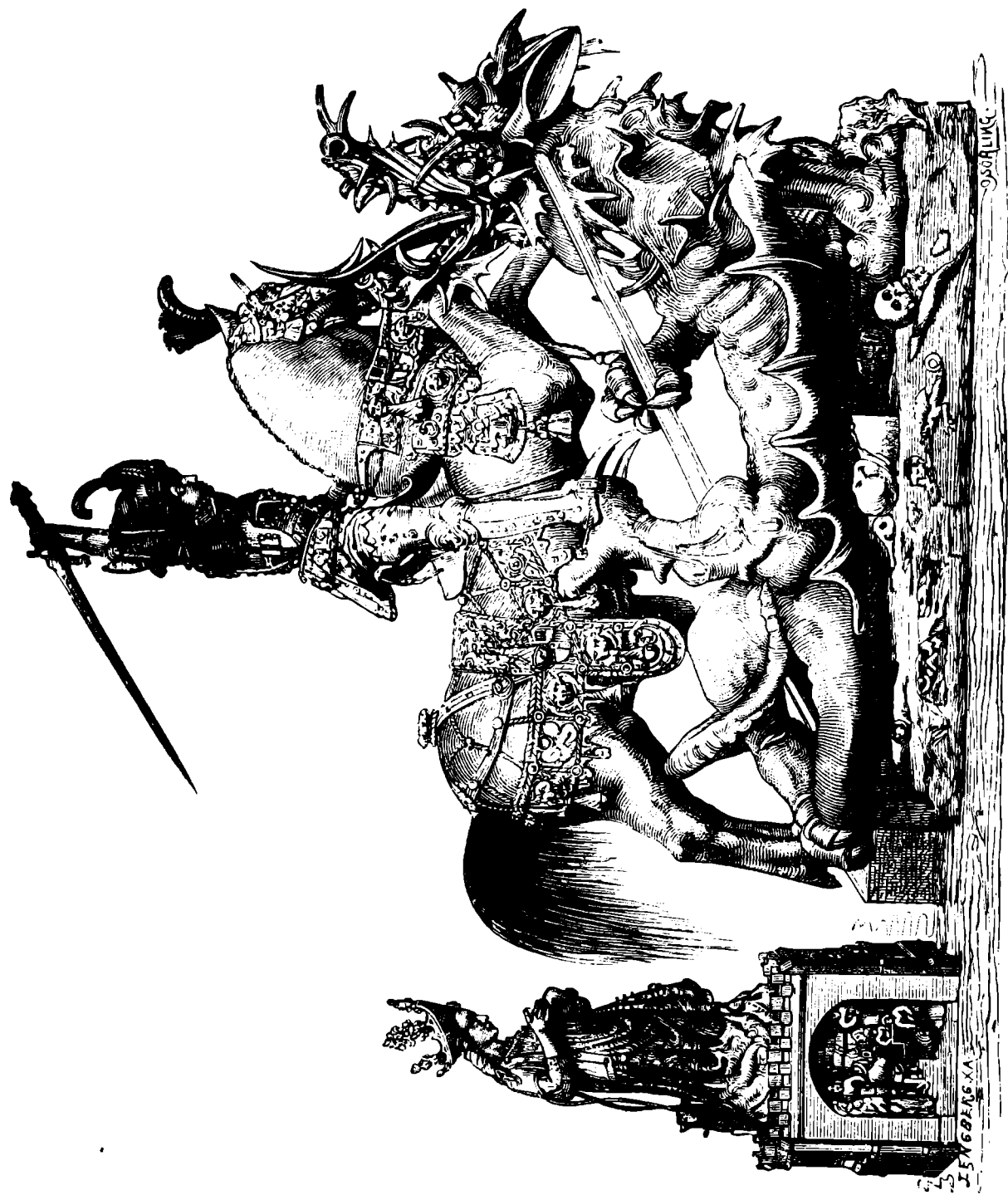
P. Vischerin († 1529) tekemä pronssinen taideteos.

paransi kuolemansa jälkeen rampoja ja sokeita, herättipä kuolleitakin ihmisiä henkiin. Eräs ruhtinas oli suuttunut italialaiseen piispaan ja asettanut hänet villin hevosen selkään; mutta tuntiessaan piispan selässään hevonen tynesti

astuen kantoi hänet hänen kotiinsa. Pyhästä Elisabetista taru kertoo, että hänen miehensä suuttui häneen siitä, että hurskas rouva joka päivä antoi almuja puutetta kärsiville. Kerran kohtasi mies vaimonsa, juuri kun tämä oli kantamassa leipävakkaa seudun köyhille. Peläten miehensä vihaa hän sanoi kantavansa vakassa ruusuja, ja katso, kun kansi avattiin, oli Jumala todellakin tehnyt ihmeen: muuttanut leivät ruusuiksi.

Kuolemansakin jälkeen nuo pyhät miehet ja naiset olivat ja toimivat ihmisten ilmoilla ja tekivät joka päivä ihmeitä. Mahtavin ja toimeliain heistä kaikista oli tietysti neitsyt Maaria, Jumalan äiti, keskiajan puhdas ja tahraton naisihanne. Tuhansissa legendoissa kerrotaan hänen ihmetöistään. Eräs varas oli joutunut kiinni ja hirtetty, mutta hän oli turvautunut taivaan ruhtinattareen, joka ei kieltänyt apuaan. Päivät pääksytysten seiso i pyhä neitsyt hirsipuun alla, tukien varkaan ruumista, ja kun ihmiset tapasivat pahantekijän hengissä, ymmärsivät he merkin ja laskivat hänet vapaaksi. Toisinaan pyhimys-vainajat esiintyivät ihmisten keskuudessa rangaisten ja varoittaen. Kerrankin oli varas ryöstänyt kerettiläisen langobardilais-kuninkaan Rotariksen haudan eräässä Johannes Kastajalle pyhitetyssä kirkossa. »Silloin ilmestyi», niin kertoo vanha historiankirjoittaja, »pyhä Johannes hänelle näyssä, peloitti häntä kovasti ja sanoi: 'Kuinka oletkaan uskaltanut koskea tämän miehen ruumiiseen? Vaikkei hän ollutkaan oikeauskoinen, on hän kuitenkin antautunut minun turviini. Mutta koska olet uskaltanut tämän tehdä, et vastaisuudessa enää koskaan saa astua minun kirkkooni'. Ja niin tapahtuikin. Sillä joka kerta kun hän koetti mennä pyhän Johanneksen kirkkoon, tuntui aina siltä kuin voimakas nyrkkitaistelija olisi tarttunut hänen kurkkuunsa ja äkkiä heittänyt hänet takaisin. Minä kerron totuuden Kristuksen hengessä; sillä näin on minulle kertonut mies, joka sen on omin silmin nähnyt».

Pyhimyksiä palvottiin heidän kuolemansa jälkeen mil-

Pyhä Yrjö taistelemassa louhikäärmettä vastaan.
Sten Stuuren aikana valmistettu puuveistos eräässä Ruotsin kirkossa.

tei jumalallisella kunnioituksella. Neitsyt Maarian ja pyhimysten kuvien edessä paloi tuohuksia ja öljylamppuja, ja hurskaat ihmiset anoivat heidän esirukouksiaan Jumalalle. Heidän maallisilla jäännöksillään oli ihmeitä tekevä voima. Monet sadat ihmiset paranivat taudeistaan juomalla sitä vettä, jossa pyhän Wilhelmin hammas oli virunut, tai rukoilemalla hänen haudallaan. Pyhänjäännökset eli reliikit saattoivat suojella omistajaansa hukkumisen tai tulipalon vaarasta, varjella häntä sodassa ja ruttotaudilta, pelastaa hänet rosvojen käsistä tai rajuilman vallasta, sanalla sanoen kaikesta pahasta. Ne olivat verrattoman kallisarvoisia amuletteja eli taikakaluja. Jokaisella luostarilla oli holvissaan oma reliikkikokoelmansa. Sodassa kannettiin reliikkejä sotajoukon edellä vihollista vastaan; toiset sitoivat niitä miekkansa kahvaan, ja jotkut ompelivat niitä hattuihinsa, tietääkseen aina olevansa suojassa kaikelta pahalta. Pyhänjäännökset olivat tavattoman haluttua tavaraa, ja niiden lukumäärä karttui samassa määrässä kuin kysyntäkin. Pettolliset ihmiset tekivät hyviä kauppvoja myömällä väärennetyjä reliikkejä korkeasta hinnasta. Niinpä oli Ranskassa samaan aikaan kolme orjantappura-kruunua, ja jokaista väitettiin siksi kruunuksi, jota Kristus oli kantanut. Ei ollut sitä maallista aarretta, joka olisi vetänyt vertoja tällaisille esineille. Kappale Kristuksen rististä tai orjantappura-kruunusta, pilkkunen hänen verestään, pisarainen neitsyt Maarian maidosta, sieni, joka kurotettiin Vapahtajalle ristillä, Mooseksen sauva, rautapalanen Pietarin kahleista taikkapa vain keskiajalla eläneen pyhimyksen sormi, jalka, selkänikama tai kynsi olivat omaa kultapainoaan monin verroin kalliimmat, ja verisiä sotia on käyty sellaisen aarteen omistusoikeudesta. Sitä kiihkoa, minkä reliikkien omistamisen halu synnytti, kuvaa eräs italialainen kertomus 1000-luvulta. Siinä kerrotaan, kuinka pyhä Romoald oli päättänyt jättää turmeltuneen isänmaansa, muuttaakseen asumaan vieraaseen maahan. Hurskaat isänmaanystävät

tekivät silloin salaliiton tappaakseen hänet, jotta heidän maanmiehensä saisivat nauttia hänen ruumiillisten jäänöstensä siunausta.

Keskiajan kronikat ovat täpösen täynnä näitä ja samankaltaisia kummallisia kertemuksia, pöyristyttäviä taruja ja kauniita legendoja ihmeitä tekevistä pyhäinkuvista ja reliikieistä, varoitusmerkeistä ja unennäöistä, paholaisen riivaimista ihmisistä ja ihmeaparannuksista, vertavuotavista hostioista ja evankeliumikirjoista, joita eivät miekat pystyneet halkaisemaan, pyhistä lähteistä, lampuista, jotka paloivat ilman öljyä, hiisien ruumiista ja noita-akoista, enkeleistä ja perkeleistä — kaikki kirjavassa, korvia särkevässä sekasorossa, jossa ei huomaa merkkiäkään mistään luonnonlaeista, paitsi tuosta yhdestä ja ainoasta: Jumalan tahdosta.

Sillä lapsellinen, voimakas usko Jumalan kaikkivaltiuuden kaikissa elämän suhteissa on se pohja, johon koko tämä mielikuvituksellinen maailma perustuu.

Keskiajan loppupuolella heräävä tiedonhalu, ja yhä kasvava luonnonlakien tunteminen, joka juuri on uuden ajan kulttuurin tunnusmerkinä, saattoi tämän varjomaailman askel askeleelta hälvenemään. Mutta se oli juurtunut ihmisten mieliin liian syväälle, voidakseen hävitä. Siitä säilyi jätteitä sekä katolisissa että protestanttisissa kansoissa. Usko noituuteen ja noitien vainoomiseen pääsi 15. ja 16. vuosisadalla hirmuiseen vauhtiin, ja vielä 20. vuosisadan alussa tuhannet katolilaiset rientävät palvomaan Vapahtajan hametta Trierissä tai toimittamaan hartauttaan pyhän lähteen ääressä Lourdes'issa.

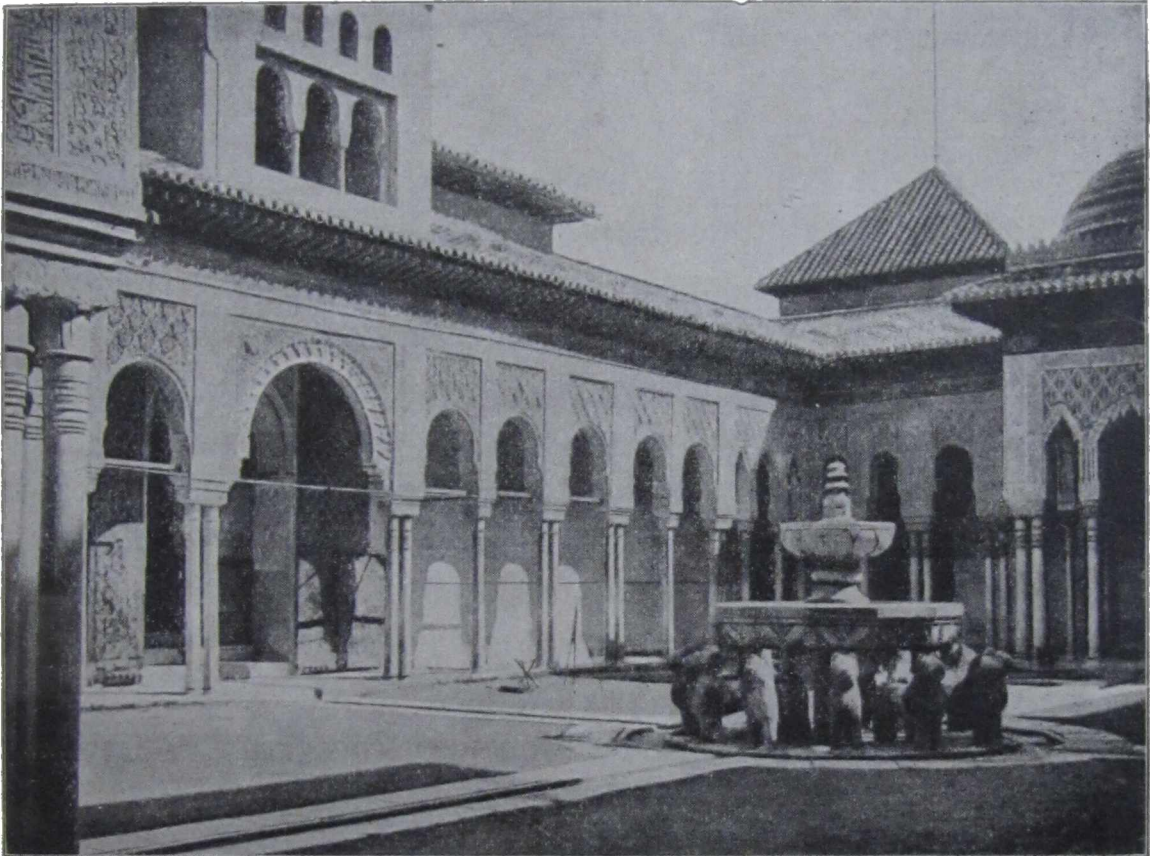
Ristiretket

Kun paavi Urbanus II Clermont'in kirkonkokouksessa Ranskassa marraskuussa v. 1095 oli kehoittanut kokoontunutta kansaa lähtemään ristiretkelle kristikunnan vihollisia, muhamettilaisia vastaan, jotka pitivät hallussaan niitä seutuja, joissa Vapahtaja oli liikkunut eläessään täällä maan päällä, silloin kaikui kokoontuneen ihmisjoukon suusta huuto: »Jumala sen tahtoo», ja tuhannet kiinnittivät olkapäihinsä punaisen ristinmerkin, joka osoitti, että he olivat Herran sotureita. Puolentoista vuosisataa kesti tätä kristittyjen tulvaa Pyhään maahan. Tuhatlukuiset joukot heitä sinne samoili; ihmisiä, joissa harras uskon into hehkui, kunnianhimoisia, seikkailuhaluja onnenonkijoita, ruhtinaita ja köyhiä raukkoja, voimakkaita miehiä, lapsia ja vanhuksia, kunniallista kansaa ja roistoja. Uudestaan ja yhä uudestaan heidän täytyi taistella Muhammedin miehiä vastaan. Milloin olivat kristityt voitolla ja karkoittivat vastustajansa pyhästä maasta, milloin he joutuivat tappiolle ja heidän oli pakko itse paeta, kunnes Eurooppa vihdoinkin väsyi noihin turhiin ponnistuksiin ja koko ristiretki-liike 13 vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla taukosi.

Tämä mahtava kansanliike, joka saattoi Euroopan niin ankaraan levottomuuden tilaan, ettei sen vertaista oltu nähty kansainvaelluksen ajoista saakka, osoittaa merkillisellä tavalla, kuinka vaikeata on edeltäpäin laskea tapahtuman seurauksia, kun tämä vielä on alullaan. Kirkko pani ristiretket alkuun, edistääkseen yksinomaan kirkollisia ja uskonnollisia tarkoituksia. Mutta kun tuo liike oli päässyt jonkin verran vauhtiinsa, muutti se äkkiä suuntaa, ja kivi kääntyikin sitä kättä vastaan, joka oli sen viskannut. Ristiretket, joiden tuli palvella hengellisiä tarkoituksia, muuttuivat seurauksiltaan

maallisiksi, asettuivat maallisen edistyksen palvelukseen, herättivät henkiin voimia, joita kirkko puolestaan tahtoi tukahduttaa, ja laskivat siten perustuksen uudelle ajalle, jonka kestäessä kulttuuri on irtautunut kirkon holhouksesta.

Tuolla kaukana Syyriassa eurooppalaiset tutustuivat *arabialaiseen sivistykseen*, joka ei ollut mikään itsenäinen

Leijonapiha Alhambrassa lähellä Granadaa.

Maurilaisten rakentama 1300-luvulla.

sivistys. Arabialaiset olivat joutuneet aivan suin päin suuren kulttuurivirran pyörteeseen. Heillä ei ollut sanottavasti aikaa uuden itsenäisen sivistyksen luomiseen, sillä heillä oli täysi työ omaksuessaan sitä, minkä muut kansat olivat luoneet ja keksineet. Mutta sen, minkä he näin olivat oppineet vanhoilta kreikkalaisilta ja roomalaisilta, persialaisilta, intialaisilta ja kiinalaisilta, sen he olivat osanneet merkillisen hyvin omaksua, sulattaa ja kehittää. Koko heidän yhteis-

kuntansa oli kaikissa suhteissa muodostunut paljon käytännöllisemmäksi kuin puoleksi barbaarisessa Euroopassa. Kauppa ja teollisuus olivat kukoistavalla kannalla. Kaupungeissa oli nykyajan kaupunkien tapaan kivetyt kadut, katuvalaistus ja yöpoliisi, — jotka olivat kristityssä Euroopassa tuiki tuntemattomat —, ja niitä koristivat kauniit, komeat rakennukset. Käyttämällä hyväkseen osaksi persialaisia esikuvia olivat arabialaiset luoneet itselleen merkittävän runouden — »Tuhat ja yksi yötä» on sen kaunein kukka — ja tieteellisessä suhteessa he olivat saavuttaneet suurenmoisia tuloksia. Se oli kulttuuri, joka oli paljon etevämpi Euroopassa varhaisemmalla keskiajalla vallinnutta sivistyskantaa.

Tähän kulttuuriin eurooppalaiset nyt alkoivat tutustua. Tuolla kaukana, Syyrian rantamailla syntyneissä pienissä ristiretkeläisvaltioissa kohtasivat kristityt, muhamettilaiset ja kaikenlaisten epämääräisten uskontojen tunnustajat toisensa, ei ainoastaan ase kädessä, vaan rauhallisessakin kosketuksessa. Täällä siis kristityt ja muhamettilaiset joutuivat vuorovaiikutukseen keskenään. Arabialaiset oppivat jotakin Syyriassa asuvilta »frankeilta», ja nämä oppivat vuorostaan enemmän arabialaisilta. Ja se, minkä he näin olivat oppineet, tuli vähitellen heidän eurooppalaiseen kotimaahansa. Koko Euroopan kulttuuri alkoi muuttaa muotoaan.

Tämä ilmenee taiteessa, niin rakennustaiteessa kuin sanan taiteessa. *Goottilainen rakennustyyli* (huippukaari-tyyli), joka tähän aikaan alkoi astua *romaanilaisen eli pyöreäkaari-tyylin* sijaan, omaksui monta puolta arabialaisesta rakennustaiteesta. Loppusoinnun eli riimin, joka juuri silloin tuli käytäntöön Länsimaiden runoudessa, on Eurooppa nähtävästi oppinut arabialaisilta.

Tärkeimmällä tavalla arabialaisten vaikutus ilmeni kuitenkin Euroopan tieteessä, semminkin *matematiikassa* ja *luonnontieteessä*. Tätä vaikutusta muistuttavat sellaiset puhtaasti arabialaiset sanat kuin »algebra» ja painoyksikkö »karaatti»; ja sen järjestelmän, jota me vielä tänä päivänä käy-

Arabialainen kirjasto.

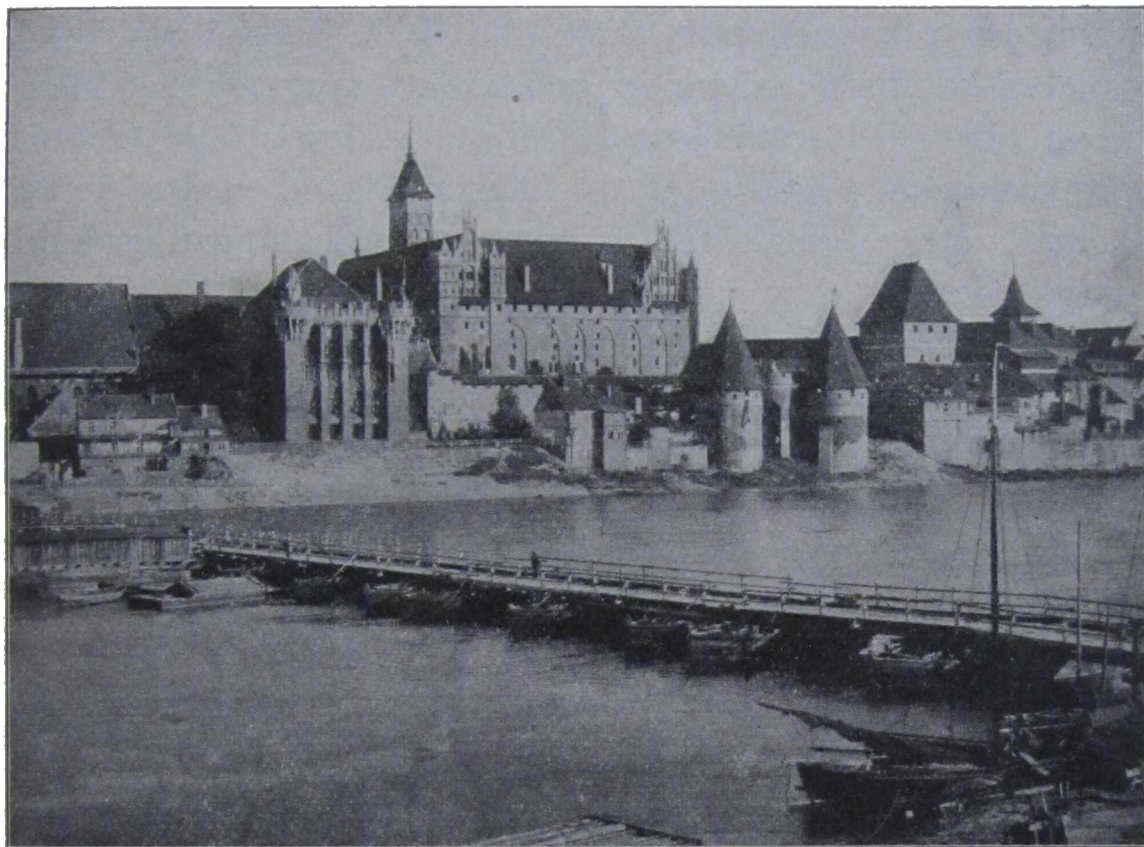
Miniatyyrikuva eräästä vanhasta käsikirjoituksesta Pariisissa.

tämme lukuja kirjoittaessamme, olemme oppineet arabialaisilta. Roomalainen lukujen merkitsemistapa oli kovin hankalaa, ja epäkäytännöllistä, siinä kun luvuilla 1 (I), 5 (V), 10 (X), 50 (L), 100 (C), 500 (D) ja 1000 (M) kullakin oli oma merkkinsä. Sitä voidaan kyllä menestyksellä käyttää vuosiluvun tai kirjansivun merkitsemiseen. Mutta koetettakoonpa roomalaisilla numeroilla laskea käytännöllistä laskuopillista esimerkkiä, esim. seuraavaa: Luvut CCCXXI (321), DLV (555) ja MLXXVII (1077) lasketaan yhteen, niiden summa kerrotaan VII:illä (7) ja tulo jaetaan XXXI:llä (31); huomaamme silloin, minkä tavattoman ajanhukan sellaisten numeroiden käyttäminen tuottaa. Arabialainen, oikeastaan intialainen, numerojärjestelmä, jonka mukaan jokainen numero 1:stä 9:ään saa uuden arvon paikkansa mukaan ja tyhjät paikat täytetään nolilla, muodostaa niin suuren edistysaskeleen, ettei käy ihmetteleminen, jos se nopeasti levisi eurooppalaisten kesken. Luonnontieteiden alalla eurooppalaiset oppivat arabialaisilta erittäinkin kemiaa ja astronomiaa, ja tässäkin lukuisat eurooppalaisiin kieliin lainatut arabialaiset sanat osoittavat tätä vaikutusta. Sellaisia lainasanoja ovat »siirappi», ja »alkoholi», värien nimet »atsuuri», »karmosiini», ja »sinoberi», joukko tähtien nimiä, esim. »Deneb» ja »Atair», ja sellaiset sanat kuin »zenit» ja »vadir».

Eurooppalaisten elämänvaatimukset tulivat suuremmiksi, sittenkun he Itämailla olivat oppineet tuntemaan *hienompia tapoja*. Itämaiden ylellisyystavarat, maustimet ja hienot vaa-tekankaat alkoivat saada jalansijaa Euroopassa, jossa entiseen aikaan jokainen oli tyytynyt oman talonsa tuotteisiin. Tässäkin kohden tapaamme kielellisiä todistuksia. Sanat sellaiset kuin »sokeri», »karahvi», »matrassi», »sohva», »atlas», »damaski» ja »mamelukit» ovat arabialaisia, ja niiden osoittamat esineet alkoivat vasta ristiretkien aikakaudella tulla käytäntöön Euroopassa.

Ristiretkien välitön vaikutus oli kylläkin suuri, mutta niiden välillinen vaikutus oli sitäkin suurempi. Euroopan

henkinen näköpiiri alkoi laajeta. Entiseen aikaan eivät ihmiset tavallisesti välittäneet muusta kuin lähimmästä kotiseudustaan. Nyt seurasivat kotiin jääneet mielenkiinnolla ystäviensä ja omaistensa kohtaloa, näiden ollessa ristiretkellä vieraisissa maissa, ja siten he tulivat ajatelleeksi monta asiaa, jotka sitä ennen olivat olleet kokonaan heidän henkisen

Saksalaisen ritarikunnan linna Marienburgissa.

Rakennettu 1300-luvulla.

näköpiirinsä ulkopuolella. Ristiretkiin otti osaa miehiä kaikista kansakunnista; siellä he kohtasivat toisensa, vaihtelivat ajatuksia ja oppivat tuntemaan toisiaan. Toiselta puolen samankieliset liittyivät yhteen ja tunsivat olevansa saman kansan jäseniä; toiselta puolen he eivät vihamielisesti erottautuneet vieraskielisistä, joiden kanssa heillä oli yhteisiä harrastuksia. Kansallistunne elpyi ristiretkien vaikutuksesta suuresti; mutta kansallisviha tukahdutettiin. Uskonnollinen

suvaitsemattomuus eli viha kaikkia ei-kristityitä vastaan, tuo keskiajan suuri varjopuoli, väheni samassa määrässä kuin tultiin huomaamaan, että muhamettilaistenkin joukossa oli hyviä ja kunnan ihmisiä. Niinpä Länsimaiden runoilijat lauluissaan tuon tuostakin ylistivät sulttaani Saladinia, tuota kristittyjen valtiollista vastustajaa, hänen jaloudestaan ja rehellisyydestään. Hänen persoonallisuutensa kuuluukin maailmanhistorian kauneimpiin sankarikuviin. Lapsellinen usko roomalais-katolisen uskonnon erehtymättömyyteen heikkeni. Paavin lupaukset, että Jumala oli suova kristityille voiton, eivät laisinkaan toteutuneet, ja Länsimailla oli monta, jotka uskoivat, että Jumala oli suopeampi Muhammedille kuin Kristukselle.

Kauppa rupesi kukoistamaan. Varhaisemmalla keskiajalla oli Euroopassa tuskin nimeksikään käyty kauppaa; ristiretkien vaikutuksesta olot elpyivät kaikilla aloilla ennen kuulumattomalla tavalla, ja silloin kävi vilkkaamman tavaravaihdonkin tarve tuntuvammaksi. Italian kauppasatamat, semminkin Venezia ja Genova joutuivat säännölliseen liikenneyhteyteen Syyrian kanssa, ja italialaiset kauppalait eivät kuljettaneet ainoastaan toivio- ja ristiretkeläisiä, vaan toivat myös Itämaiden tuotteita Eurooppaan. Tuon yhdysliikenteen vaikuttama edistys levisi muuhunkin Eurooppaan, ja kaikkialla kauppa heräsi uuteen eloon.

Valtiollinenkin elämä alkoi pukeutua uusiin muotoihin. Keskiajan valtion omituisuutena oli läänityslaitos. Ruhtinaan valta oli heikko. Maa oli jaettuna muutamille ylen mahtaville suurmiehille, ja he asettuivat usein vihamieliselle kannalle ruhtinasta vastaan, joka nimeksi oli heidän yliherranaan. Mutta ristiretkillä tämä suur-aatelisto oli sangen lukuisasti edustettuna. Moni näistä vasalleista kaatui sodassa, toiset taas jäivät Itämaille asumaan. Ruhtinaat ottivat silloin halukkaasti haltuunsa heidän jälkeensäjättämät läänit, hallitsivat niitä kruunun välittöminä alusmaina ja laskivat siten perustuksen monarkkiselle hallitusmuodolle.

Näin ristiretket raivasivat kaikilla aloilla tietä vastaiselle edistykselle. Kun kivi heitetään veteen, jatkuu sen synnyttämä liike taajana värerenkaiden sarjana joka taholle. Ristiretket ovat verrattavat sellaiseen kiveen, joka viskattiin keskiajan seisovaan veteen. Ne synnyttivät aaltoliikkeen joka suuntaan. Tehokkaammin kuin mikään muu historiallinen tapaus ne ovat raivanneet tietä »uudelle ajalle».

31

Paavi Innocentius III

Noin v. 1200 paavinvalta kohosi mahtavuutensa kukkuralle, ja se mies, joka pani harjahirren tuohon komeaan rakennukseen, oli Innocentius III, joka istui pyhän Pietarin istuimella vv. 1198—1216. Hän oli nuori mies, ollakseen paavina, vasta 37 vuoden ikäinen, kun hän pani tiaran eli paavinkruunun päähänsä. Mutta hän oli rohkea, voimakas mies, älykäs ajatukseltaan ja taipumattoman lujatahtoinen. Varmaankin hän oli elämässään varsin hurskas, mutta ennen kaikkea hän oli harvinaisen etevä valtiollinen kyky, joka pystyi tarkasti arvostelevaan monimutkaisia ja sekavia olosuhteita ja osasi valita sen tien, mikä saattoi hänet näiden olosuhteiden herraksi. Ja hehkuvalla, väsymättömällä innolla hän koetti kohottaa kirkon kaikkea maallista valtaa ja mahtavuutta ylemmäksi.

Clunyläinen liike oli tehnyt tehtävänsä. Se oli puhdistanut kirkon niistä väärinkäytöksistä, jotka olivat aiheuttaneet sen liittymisestä maalliseen esivaltaan, ja se oli vapauttanut kirkon kaikesta alamaisuudesta. Mutta myöhemmän ajan paavit pyrkivät vieläkin pitemmälle. He tahtoivat kohottaa paavin keisarin vertaisesta hänen yliherrakseen. Kristus oli heidän mielestään antanut pyhälle Pietarille maailman herruuden, ja tämä oli kulkenut perintönä hänen

seuraajilleen. Kirkko oli oleva aurinkona ja maallinen valta kuuna, joka saa valonsa auringosta, omistamatta itsenäistä valovoimaa. Kuningasvalta oli saanut alkunsa ihmisten syntisyyden tähden, ja vasta silloin, kun kirkko antoi sille siunauksensa, se muuttui oikeutetuksi. Jokaisen kristityn ruhtinaan tuli vastaanottaa maansa läänityksenä paavilta; vasta silloin hänen valtansa oli hyvä ja otollinen.

Tällaisia pilviä tavoittelevia ajatuksia sen ajan suuret paavit mielessään hautoivat, ja Innocentius III oli näiden pyrintöjen voimakkain kannattaja. Aika olikin hänen aikeilleen edullinen. Saksassa raivosi valtaistuini-riitoja, kun keisari Henrik VI oli nuorena kuollut, jättäen jälkeensä valtansa perijäksi vain alaikäisen lapsen. Englanti oli sisällisten riitojen runtelema, ja Ranskan kuningas oli yksityiselämässään kovasti loukannut hyvää tapaa ja siveellisyyttä. Kaikkialla Euroopassa vallitsivat epäselvät olot, joihin paavi saattoi sekaantua, siten lisätäkseen valtaansa. Ja kansojen mielissä hehkui ristiretkiin harras innostus, jota voitiin ohjata palvelemaan kirkon valtaa ja kunniaa. Innocentius osasi käydä noihin oloihin käsiksi ja saada niistä sitä hyötyä, mikä niistä oli saatavissa. Saksassa tuli hänen ehdokkaansa keisariksi, ja tämä palkitsi mahtavaa auttajaansa sillä, että peruutti sen oikeuden piispanvaaliin, minkä Wormsin sovinto oli myöntänyt keisarille. Ranskassa kuningas Filip Augustin täytyi lopultakin ottaa takaisin puolionsa, tanskalainen prinsessa Ingeborg, jonka hän häiden jälkeisenä päivänä oli hylännyt. Etelä-Italian ja Sisilian kuningas samoin kuin Portugalinkin kuningas olivat jo aikaisemmin vastaanottaneet maansa paavin läänityksenä. Nyt Aragonian (Koillis-Espanjan) ja Bulgarian kuninkaat tekivät samoin, ja vuonna 1215 Englannin kuningas Juhana Maaton jätti valtakuntansa paavin lähettilään käsiin ja sai sen lääninä takaisin Roomassa olevalta pyhältä isältä, jolle hänen täytyi läänityksestään vuotuisesti maksaa suuria verosummia. Ristiretkeläisten joukko lähti liikkeelle venezialaisilla laivoilla pyrkiäkseen

Sotiva kirkko.

Osa Simone Martinin freskomaalauksista Firenzessä. Lampaat paavin jaloissa kuvaavat seurakuntaa, koirat dominikaaneja.

Pyhään maahan. Alkuperäisestä suunnitelmastaan poiketen se ei mennytkään uskottomia vastaan, vaan pysähtyi Konstantinopoliin ja valloitti Balkanin niemimaan. Tämä tosin ei laisinkaan ollut Innocentiukselle mieleen; mutta se edisti kuitenkin hänen valtaansa, sillä roomalais-katolinen usko tuli nyt vallitsevaksi täällä kreikkalaisen kirkon entisellä alueella. Etelä-Ranskassa ilmaantui kerettiläisiä liikkeitä, jotka pitivät paavia paholaisen käskyläisenä, mutta suuri ristiretki pantiin toimeen kerettiläisiä vastaan, ja kun Innocentius ummisti silmänsä, olivat he perikatonsa partaalla.

Ainoastaan hullu olisi uskaltanut niin paljon kuin Innocentius, ellei olisi tietänyt omistavansa keinoja tahtonsa perille ajamiseksi. Mutta hänellä oli keinoja riittävästi — ainakin toistaiseksi —, pannajulistus yksityisten ja interdikti koko maan varalle, ja kun sellainen tuomio oli julistettu, ei saatu pitää mitään julkista jumalanpalvelusta, ainoastaan hengellisen säädyn jäseniä, pikku lapsia ja kerjäläisiä voitiin haudata siunattuun maahan, ei kukaan saanut syödä lihaa, ei mennä naimisiin, ei leikkauttaa hiuksiaan eikä ajaa partaansa. Ja jos ruhtinas tästä huolimatta uskalsi paavin käskyjä halveksia, saattoi tämä vapauttaa alamaiset heidän uskollisuudenvalastaan, ja silloin pidettiin hallitsijan tottelemista syntinä.

Kuulkaamme, kuinka mahtipontisesti hän saattoi puhua kansoille ja ruhtinaille. Englannissa kansa oli pakottanut kuninkaan suostumaan perustuslakiin. Paavi silloin kirjoitti: »Kirkonkirouksen uhalla älköön kuningas rohjetko noudattaa tätä lakia, älköötäkään suurmiehet eivätkä heidän vasallinsa vaatiko sen noudattamista. Me kumoomme tämän lain ja julistamme sen kaikkine käskyineen ja velvoituksineen kerrassaan mitättömäksi, älköönkään se koskaan käykö voimaan.» Näin uhkaili paavi mahtikeinoineen, mutta omituista noille mahtikeinoille oli se seikka, ettei niiden voima riippunut paavista, vaan muista ihmisistä; ja meistä, jotka tiedämme, että se perustuslaki, »joka kerrassaan oli joutuva mitättö-

mäksi», on Englannin perustuslaillisen valtiomuodon varsinaisena kulmakivenä, meistä paavin voimakkaat sanat tuntuvat tyhjältä hälytykseltä.

Pääasiassa Innocentius III:n politiikka kuitenkin menestyi. Suuri oli hänen valtansa, kun hän tuli paaviksi, ja paljon suurempi, kun hän kuoli, vaikkapa se ei vastannut sitä paavinvallan ihannetta, jota Innocentius tavoitteli ja jonka hän luuli seuraajiensa saavuttavan. Aste asteelta Rooman piispa oli kohonnut, mutta nyt hän oli päässyt valtansa huipulle. Jousi oli ylen jännitetty — ja se katkesi. Laskeutumisen aika alkoi, uusia voimia ilmestyi, ja ne kääntyivät paavia vastaan. Ei ollut sataakaan vuotta kulunut Innocentius III:n kuolemasta, kun paavi Avignonissa jo oli Ranskan kuninkaan nöyränä alamaisena. Sata vuotta myöhemmin kaikki roomalaisen kirkon puutteellisuudet olivat ankaran arvostelun alaisina Euroopan parhaimpien katolilaisten keskuudessa. Ja sata vuotta myöhemmin Luther poltti paavin pannajulistuksen.

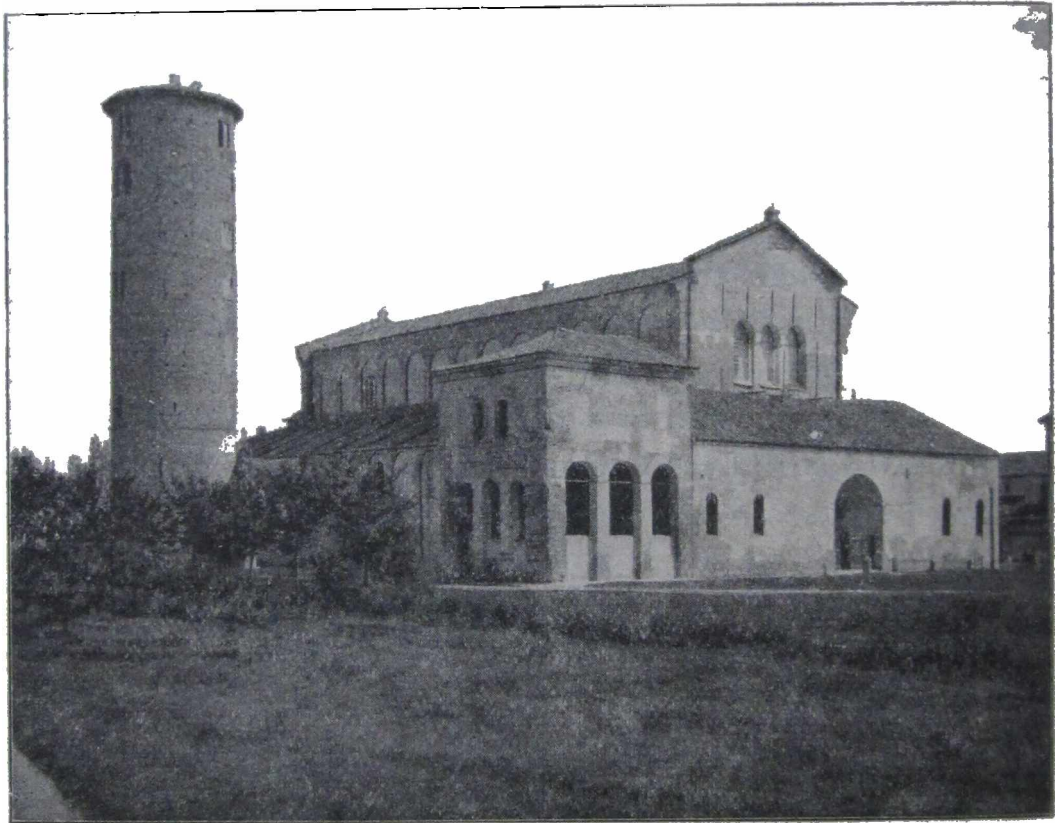
Keskiajan kirkonrakentamis-taide

Keskiaika oli kirkon aikakausi, lapsellisten ja voimakkaiden uskonnollisten tunteiden harras aika. Tosin on kristinusko muulloinkin tehnyt ihmisiin yhtä syvän vaikutuksen, saattanut heidän sielunsa kielet yhtä voimakkaasti väräjä-mään. Mutta keskiajalla oli kirkko valona vetten päällä, mahtina, joka pani kaikki voimat liikkeelle, joka kannusti ihmisiä kaikkia niitä päämääriä kohden, joita aikakausi tavoitteli.

Ja Jumalalleen tämä aikakausi tahtoi rakentaa arvokkaita asuntoja; sitä tehtävää se piti korkeimpana päämääränään. Suurin osa siitä, minkä jokin aikakausi luo taiteen alalla,

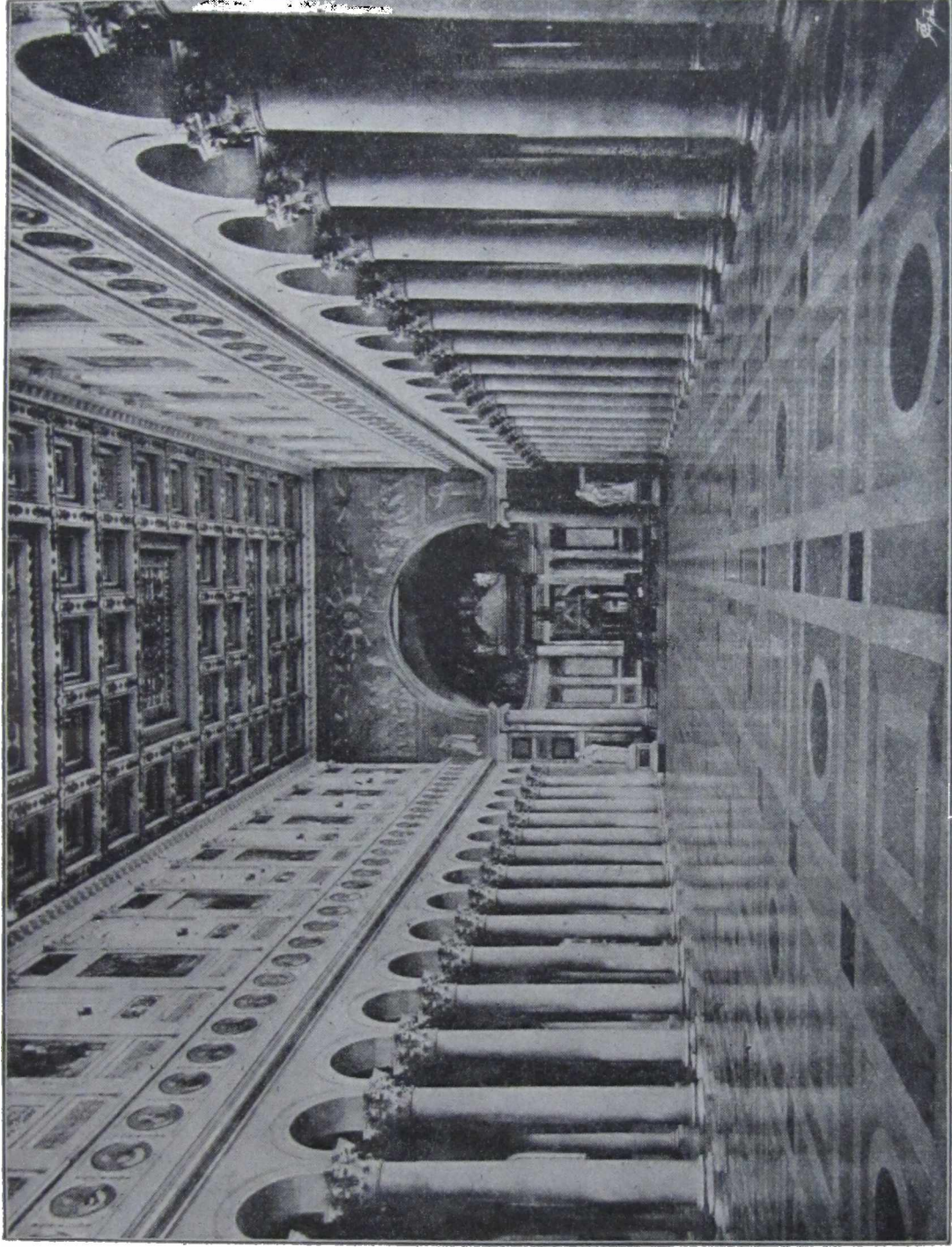
vanhettuu ja kuolee, mutta keski-aikaiseen kirkkoon ei kukaan voi astua, tuntematta mielessään syvää hartautta ja valtavaa kunnioitusta.

Tässä, kuten monella muullakin alalla, keskiaika rakensi muinaisajan laskemalle perustukselle. Se otti kirkkojensa malliksi roomalaisen *basilikan*, suorakaiteen muotoisen hu-

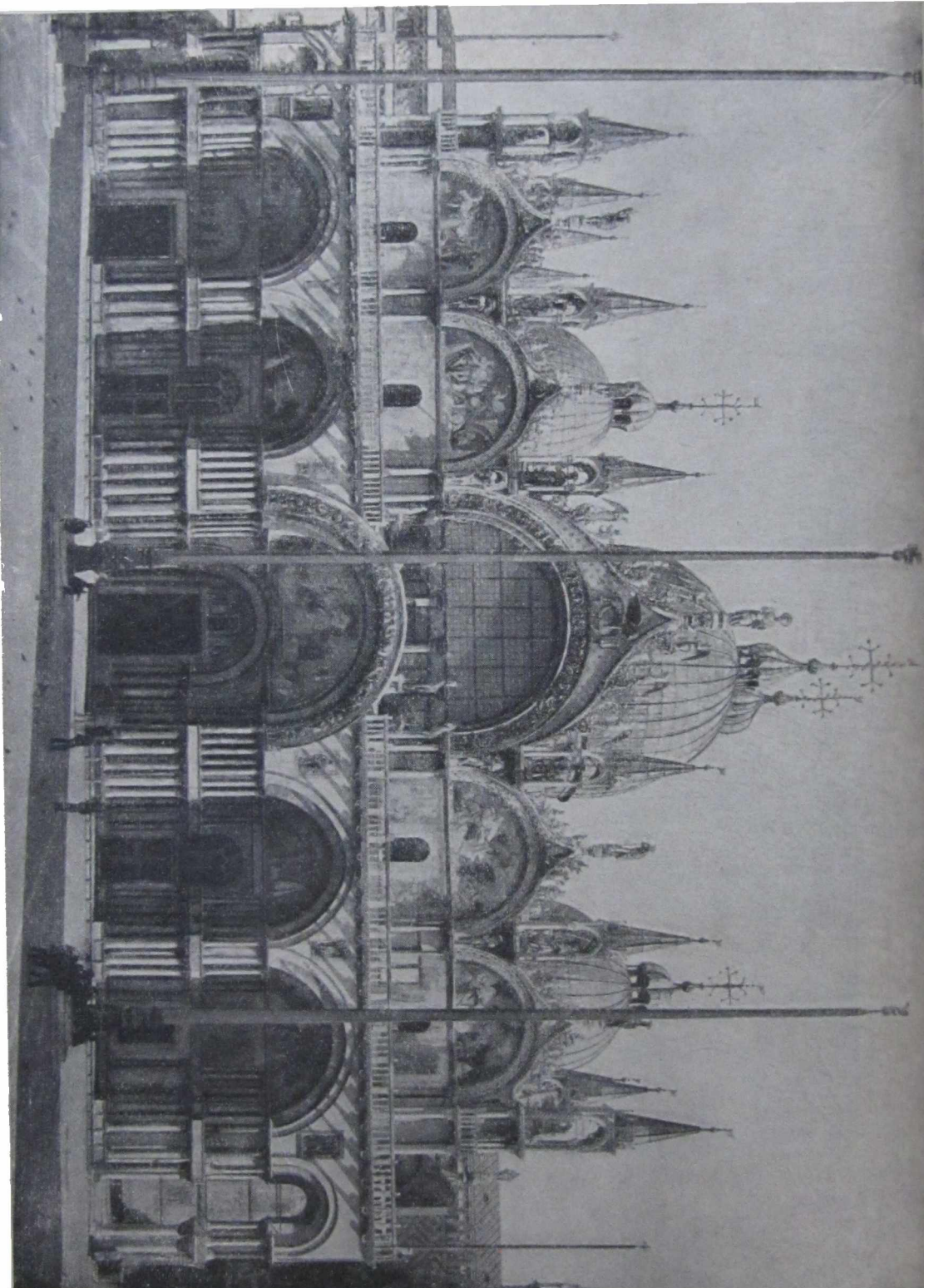

San. Apollinare in Classe niminen basilika Ravennassa.

neen, joka pylväsriveillä oli jaettu kolmeen tai viiteen »laivaan» ja jonka peräpäädyssä ulkoni »apsis»-niminen puolipyöreä lisäke. Apsis oli alkujaan ollut oikeuden istuntoaika ja sivulaivat kauppiasten kokoushuoneita. Nyt muuttui apsisiksi paikaksi, missä papit oleskelivat jumalanpalveluksen aikana, ja laivat jätettiin seurakunnan käytettäväksi. Nämä kaksi kirkon osaa olivat aitausella toisistaan erotetut, ja niiden keskivälissä oli alttari, mieluummin jonkin marttyyriin haudalla.

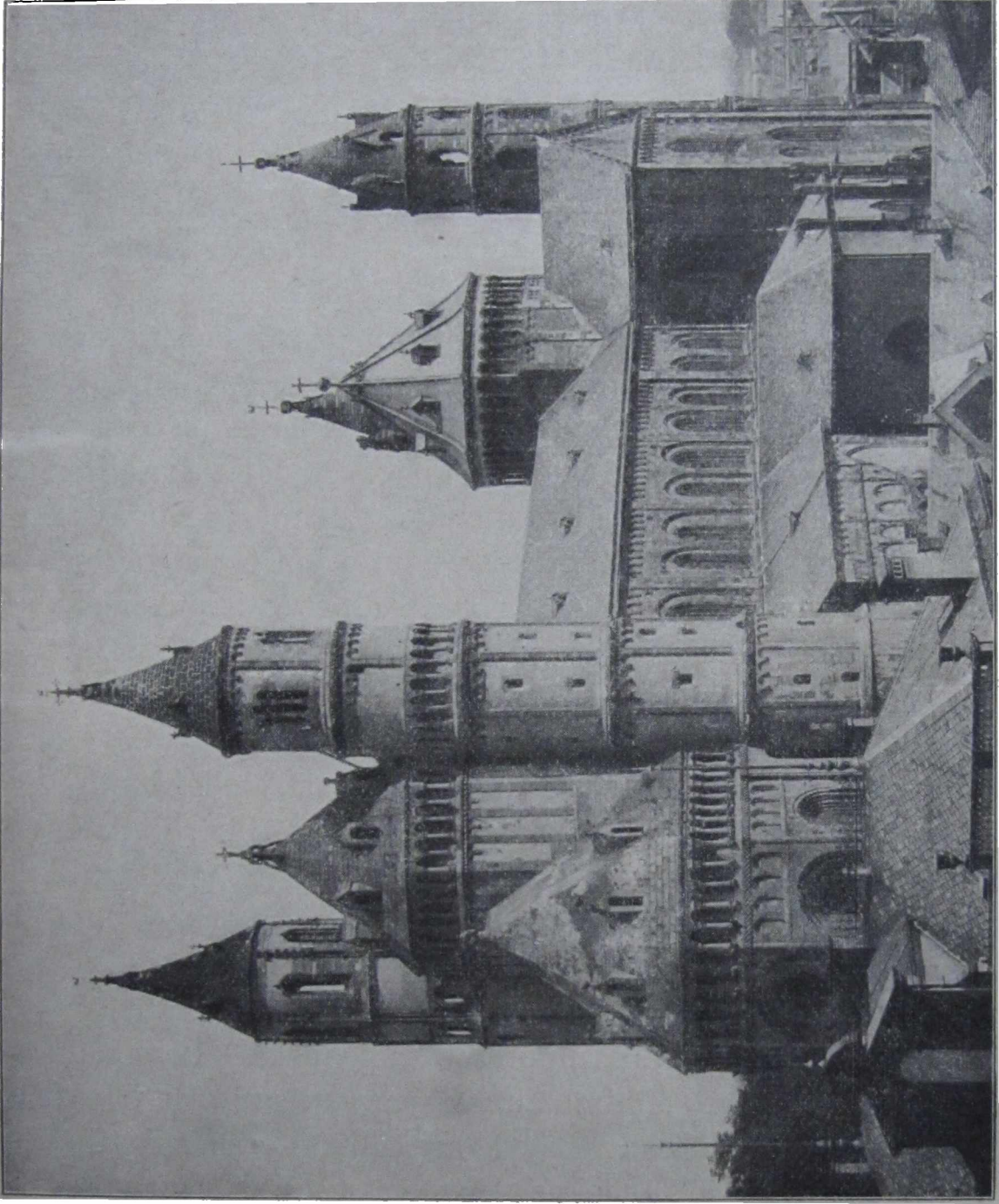

Roomalaisen San. Paolo basilikan sisusta. Nykyaikana korjattu.

Markus-kirkko Veneziassa.

Rakennettu 1000-luvulla bysanttilaiseen tyyliin.

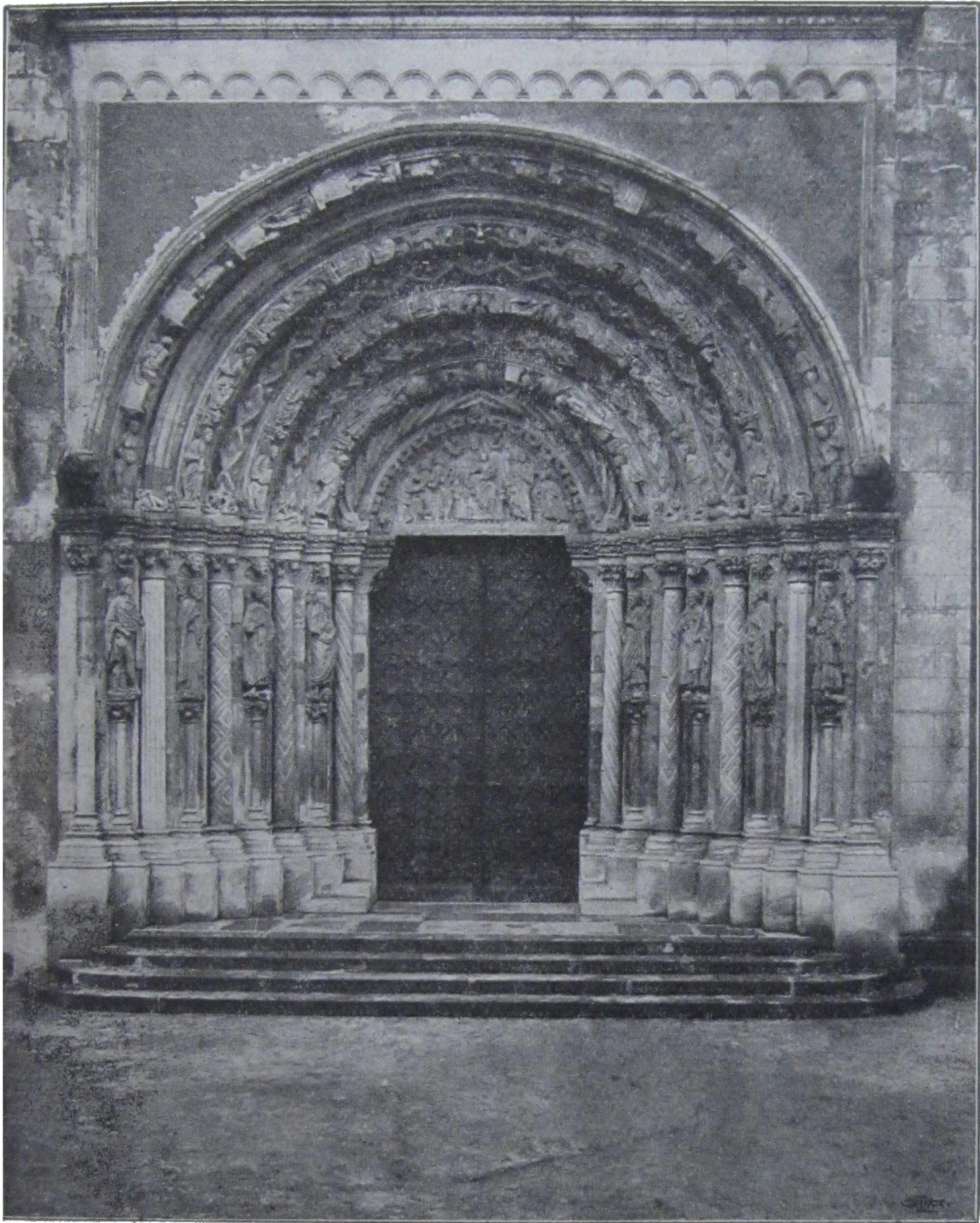
Wormsin tuomiokirkko.
Rakennettu roomanilaiseen tyyliin.

Mutta tässäkin toteutui tuo tavallinen ilmiö, ettei keskiaika pystynyt pitämään hengissä sitä, minkä muinaisaika oli luonut. Basilikan perusmuoto säilytettiin, mutta kaikissa yksityiskohdissa vallitsi mitä täydellisin sekasorto ja rappeutuminen. Eri temppeleistä ryöstettyjä, kaikenlaatuisia ja kaikenkokoisia pylväitä asetettiin vierekkäin. Kaikki oli mielivaltaista ja määrättyjä sääntöjä vailla. Ne aloitteet keskiajan varhaisimmalta kehityskaudelta, jotka parhaiten tyydyttävät kaunoaistia, jäljittelevät orjamaisesti muinaisajan taidetta.

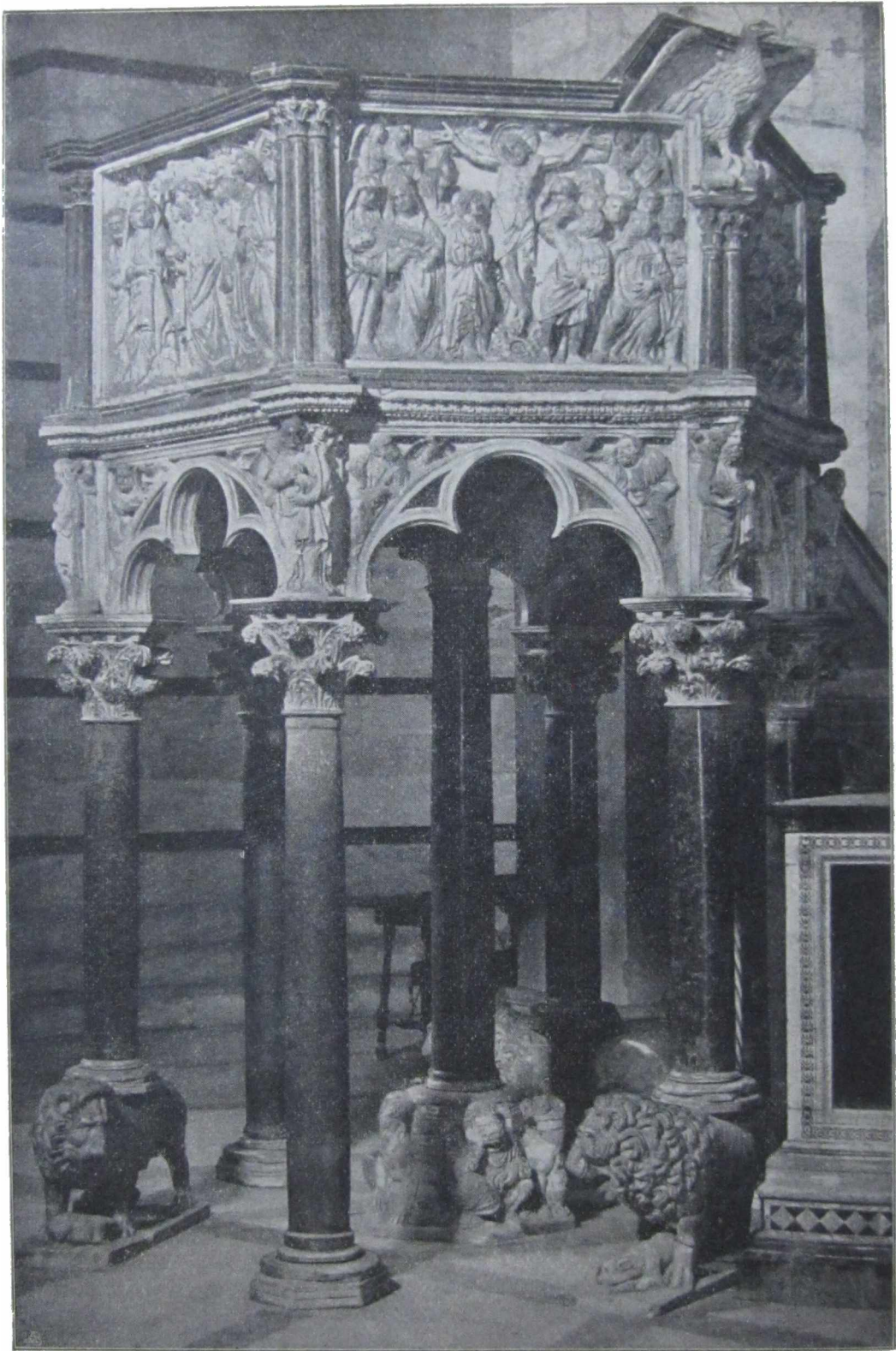
Tätä rakennustapaa käytettiin aina 10. vuosisataan asti, mutta silloin tapahtuu ajan hengessä käänne. Clunyläisten henki, ankaran siveellisyyden ja voimakkaan uskonnollisuuden henki, se levisi kautta koko roomalais-katolisen maailman. Sillä aikakaudella oli vakava leimansa, ja siinä liikkui syviä, hartaita tunteita. Sen ajan miehet olivat täynnä sanomatonta voimaa, ja he pyrkivät ahkerasti pukemaan nuo tunteet näkyväisiin elämänmuotoihin. Näin oli tähän aikaan, jolloin kirkko taisteli riippumattomuudestaan maallisen vallan kanssa.

Ja uusi rakennustaide tuli siksi kieleksi, jolla ihmiset tulkitsivat tunteitaan. Olihan kirjallisuus siihen aikaan ainoastaan oppineita varten; kansa ei voinut sitä ymmärtää. Mutta kiviä voitiin pakottaa puhumaan, mieli saattoi lämmitä hartauteen, kun astuttiin kirkon ovesta sisään.

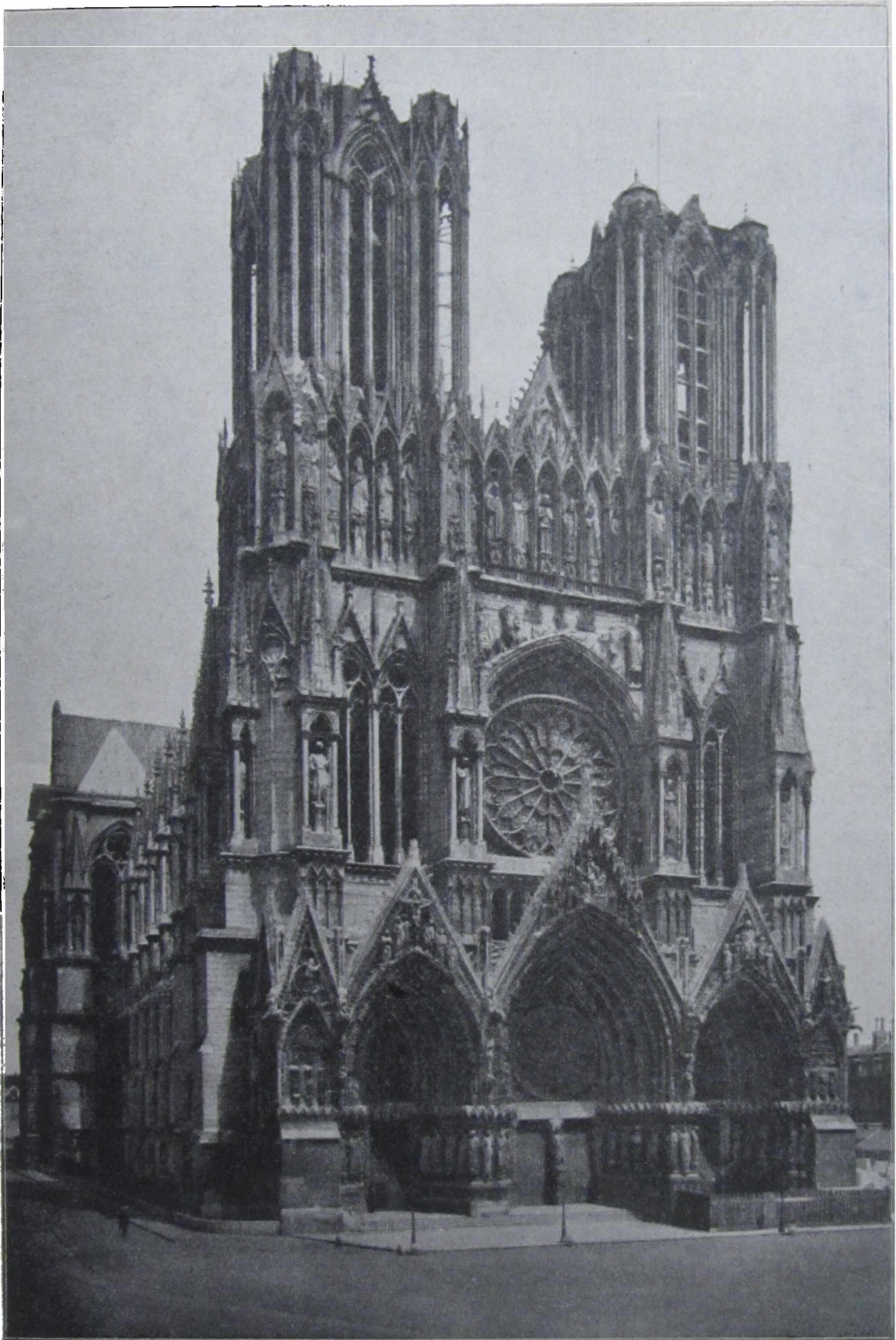
Romaanilaiseksi eli pyöreäkaariseksi nimitetään tätä tyyliä, koska puoliympyrän muotoon rakennettu holvikaari kuului sen tunnusmerkkeihin. Siinä kuvastuu sen ajan henki, ja tällä oli vakava luonne. Syvä kristillinen tunne ilmenee tässä tyyliässä. Pyhä, arvokas tyyneys tuntuu sentyyllisen kirkon katon alla, olipa tuo katto litteä tai holvattu, ja noista raskaista kivimuureista uhkuu tavaton voima. Sen ajan ihmiset käsittävätkin elämää vakavalta kannalta, ja heidän temppeleissään on jotakin omituisen painostavaa. Tuntuu kovin ahtaalta ja sydäntä puristavalta noiden mahtavien

N. s. Kultainen portti Freibergissä.
Romaanilaista tyyliä 1200-luvulta.

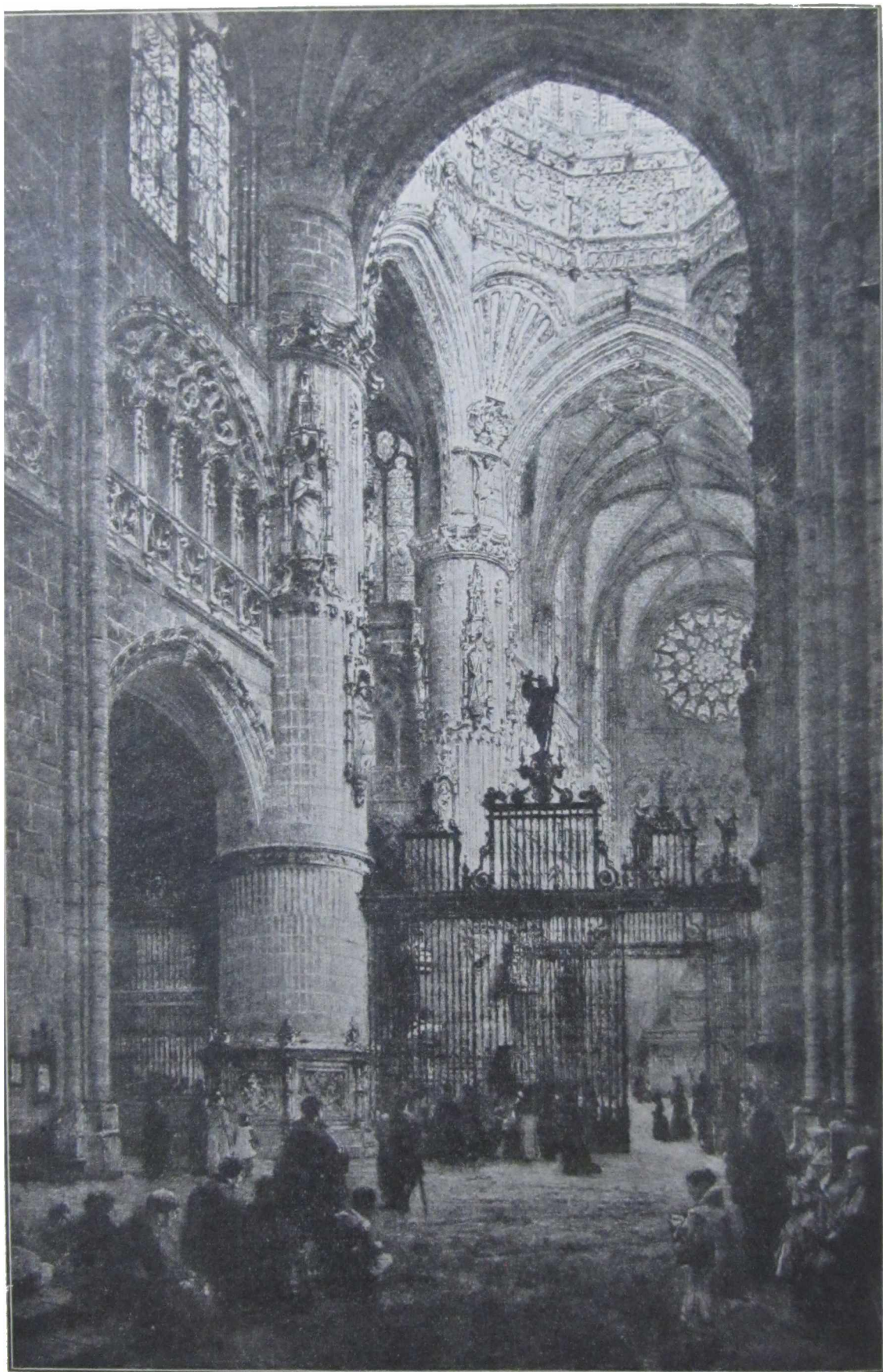

Pisan tuomiokirkon saarnastuoli.
Niccolo Pisanon († 1278) teos.

Reimsin tuomiokirkko.

Rakennettu 1300-luvulla. Goottilaista tyyliä.

Burgosin tuomiokirkko Espanjassa.
Goottilaista tyyliä.

Tammesta veistetty alttarikaappi Sleswigin tuomiokirkossa.
Hans Brüggemannin tekemä v:na 1521. Kuvat Kristuksen kärsimyshistor.

kivimuurien välissä. Katto näyttää matalalta, ikkunat ovat pieniä ja liian korkealla, ja koko tuo suuri huone tekee synkän vaikutuksen. Luostarin henki huokuu tuosta rakennuksesta, itsensäkieltämisen henki, joka halveksii ihmiselämän turhaisuutta, joka hakee rauhaa ja lepoa väsyneelle sielulle, rauhaa ja häiritsemätöntä hiljaisuutta.

Mutta se aika, joka loi pyöreäkaarisen rakennustyylin, olikin luostarielämän suuri aikakausi, jolloin voimakas luostarieliike kohosi kirkon korkeimpien harjanteiden tasalle, jolloin kirkko puhui noille lapsellisille sieluille mahtikieltä, jonka vertaista se ei enemmin eikä myöhempään ole käyttänyt. Mutta sitten seurasi toinen aika, ristiretkien ja kultaisen edistyksen aikakausi, suurten yritysten ja räikeiden vastakohtien uljas ja lupaava ajanjakso, kauppiassäädyn ja kuningasvallan, kerjäläismunkkien ja skolastiikan aika. Se oli aika, jolloin ihmishenki alkoi löytää oman itsensä, jolloin se alkoi kohota vapaampaan lentoon, vaikka vielä pysyikin katolisen kirkon uskollisena jäsenenä. Se oli aika, jolloin Euroopan miesten mielet valtasi voimakas seikkailuhalu, jolloin vakavan uskonnollisen ankaruuden sijaan astui lempeä haaveilu. Se oli aika, jolloin ihmiset sepittivät lemmentauluja neitsyt Maarialle.

Tämäkin aika loi oman rakennustyyhinsä, *goottilaisen* eli »suippokaari-tyylin», joka iältään ja hengeltään on meitä lähempänä ja sentähden viehättääkin meitä enemmän kuin roomalainen tyyli. Sillä siinä ei ole mitään ahdasta eikä painostavaa, siinä leijailee kaikki vapaasti, suloisen keveästi, autereisena kuin uni ja kirkkaana kuin keväinen päivä. Suippokaaren omituinen luonne vaikuttaa sen, että katto kohoamistaan kohoaa pyörryttävään korkeuteen, ja koska holvin koko paino on pylväiden kannattama, voidaan seinät varustaa mahtavan suurilla ikkunoilla, ja valo virtailee voimakkaasti sisään värikkäiden ikkunalasien läpi. Säteilevän valoisa on sellainen kirkko, pyörryttävän korkealla on sen katto. Sen ajan mielikuvitus kokosi kaiken voimansa koristaakseen

temppelein sekä sisästä että ulkoa satumaisella loistolla, kummallisesti mutkittlevilla kivi- ja puuveistoksilla, omituisen kirjavilla väreillä ja muodoilla. Levottomana katse harhailee tässä satojen muotojen eksyttävässä metsässä. Mutta jos silmä väsyä kaikkea tätä katsellessa, kohottakaamme katseemme ylöspäin ja silmäilkäämme kirkon uljasta ulkomuotoa. Taivasta tavoittelevat nuo mahtavat kirkot. Tuntuu siltä, kuin painovoiman lait niihin nähden olisivat kadottaneet merkityksensä; niin rohkeasti kohoavat ne korkeuteen. Ja taivasta tavoitteleva oli sen ajan henkikin.

33

Keskiajan skolastiikka

Skolastiikaksi sanotaan sitä tieteellisyyttä, jota Länsimaiden oppineet harjoittivat keskiajan kukoistuskaudella, 12. ja 13. vuosisadalla. »Skolastiikka» merkitsee kouluviisautta, ja sana on varsin kuvaava. Sillä sen ajan oppineet olivat ikäänkuin oppilaita, jotka käsittelivät ainoastaan niitä tehtäviä, mitkä mestari jätti itse heidän ratkaistavikseen. Kun he tutkivat ja ajattelivat, häilyi alati heidän ylitsensä kurin ruoska, uhaten heitä iankaikkisen kadotuksen tuskilla, jos he askelenkaan verran poikkesivat siitä rajasta, minkä Herra itse oli säätänyt pyhässä raamatussa, kirkkoisien teoksissa, pyhien kirkonkokousten päätöksissä ja paavin sanojen kautta. Tämä oli järkähtämättömän varmaa, josta vastoin kaikki maalliset totuudet saattoivat olla pettäviä virvatulia.

Tiede asusti yksinomaan luostareissa. Ainoastaan luostarimuurien sisäpuolella tapasi luku- ja kirjoitustaitoisia miehiä, jotka saattoivat ryhtyä suurten hengellisten kysymysten ratkaisemiseen. Mutta kun tiede oli kytketty luostareihin, oli se tarkoitusperältään ja tutkimustavoiltaan määrätty,

sillä luostariveljellä oli vain yksi ainoa tehtävä: Jumalan palveleminen ajatuksin, sanoin, kirjoituksin ja töin; sanalla sanoen kaikin keinoin. Kaiken tieteen täytyi muodostua jonkinlaiseksi teologiaksi, täytyi ylistää Herraa, ja joka kirjaimen, mikä pergamentille piirrettiin, täytyi veisata hänelle kiitosvirttä.

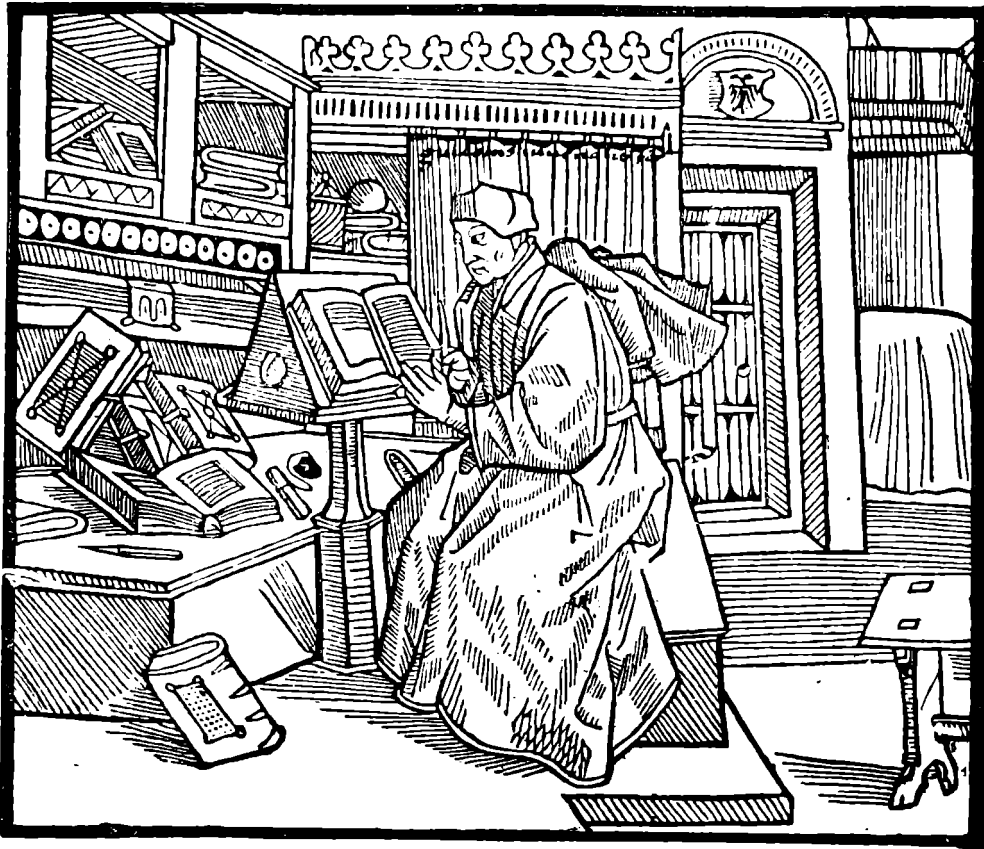

Yliopistollinen luento 1300-luvulla.

Samanaikaisesta käsikirjoituksesta.

Varhaisemmalla keskiajalla, tuolla kummallisen raa'alla ja barbaarisella, mutta kehityskykyisellä aikakaudella, emme tapaa munkeissa juuri sanottavaa tutkimushalua. Heillä oli kylliksi tekemistä, kun he rakensivat luostareita, raivasivat metsää ja viljelivät maata, kun he pitivät puoliaan suurmiehiä vastaan ja opastivat kansaa Jumalan tuntemiseen. Ja milloin he olivat kirjoitustaitoisia, rajoittui heidän

kirjallinen työnsä vanhojen kirkkoisien teosten kopioimiseen joutohetkinä. Näiden teoksissa he usein tapasivat lauseita, jotka eivät kehoittaneet tutkimiseen. Niissä sanottiin, että hurskas, yksinkertainen usko oli parempi kuin miettiminen. Pyhien asiain mietiskeleminen saattoi olla yksi niitä ansoja, joita paholainen viritti ihmissielujen turmioksi, mutta »tietämättömyys oli hurskauden äiti».

Keskiajan oppinut kirjastossaan.

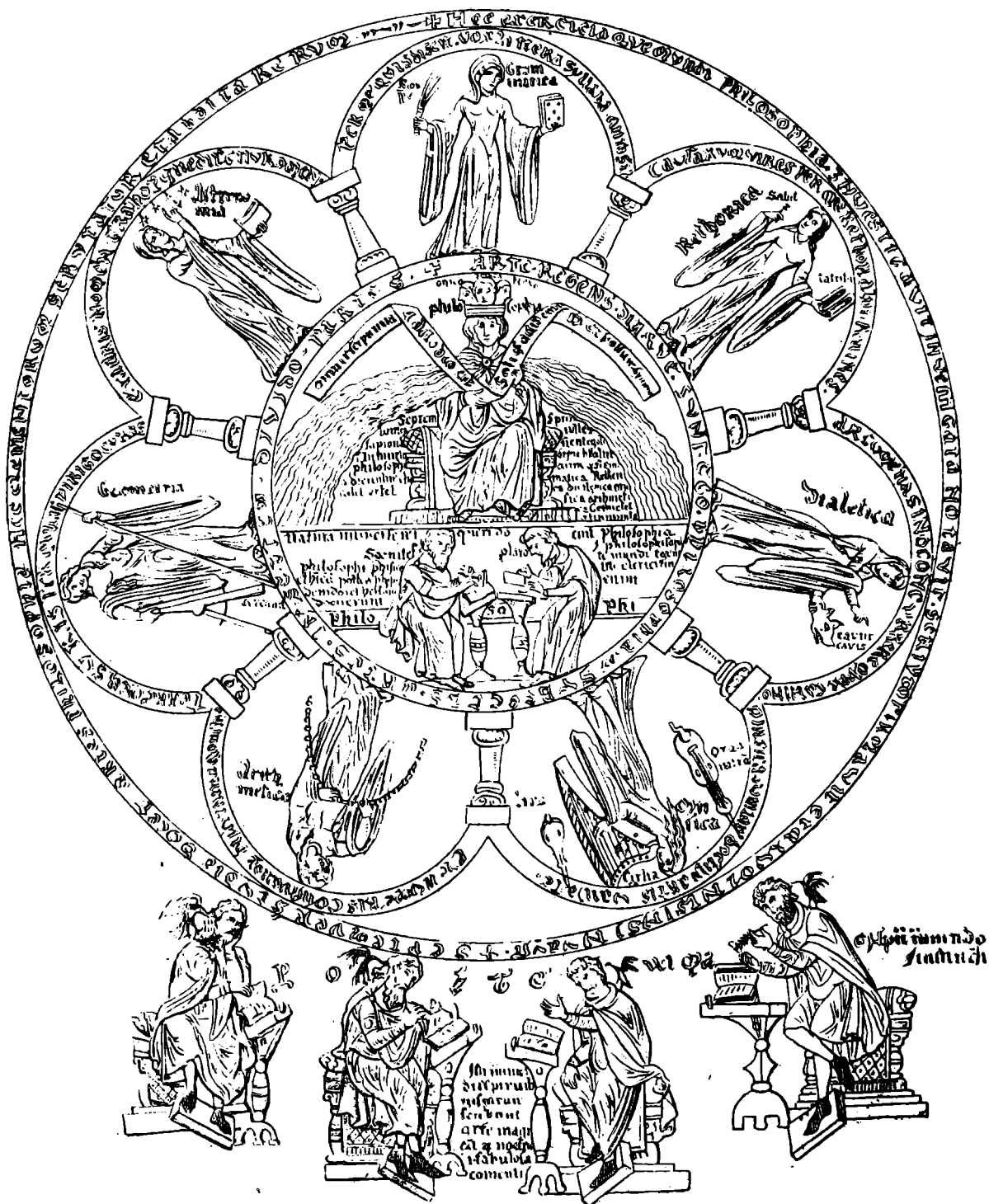
Puupiirros 1400-luvulta.

Keskiajan suuruudenajan koittaessa, kun kirkon asema puoleen ja toiseen oli turvattu, kun valistus oli jo levinnyt hieman tasaisemmin, silloin kuitenkin käsittämishalu vastustamattomalla voimalla ihmisten miellissä heräsi. Se on luonteeltaan kummallinen, tuo halu. Sitä voidaan tukahduttaa raamatunlauseilla ja kasakanpampuilla, sitä voidaan tallata rautakorkoisilla saappailla tai vieroittaa ystävällisillä sanoilla,

mutta ennemmin tai myöhemmin se on uudestaan ilmenevä ja lopultakin voittava.

Ja se käsittämishalu, joka vuosisatoja oli ihmisissä piileillyt, astui nyt päivänvaloon, tosin kyllä sellaisissa muodoissa, jotka tuntuvat meistä 20. vuosisadan lapsista vaikeilta ymmärtää ja joita meidän on vielä vaikeampi harrastaa. Tarkoituspäätä oli Jumalan käsittäminen järjen voimalla, ja tämä tarkoituspäätä oli saavutettava raamatun ja pyhäin teoksien avulla, joiden kirjoittamista Jumala itse oli ohjannut ja johtanut. Tahdottiin todistaa, että kristittyjen uskonto ehdottomasti oli ainoa oikea, ja se todistettiin kristittyjen omien kirjojen avulla. Tosiaankin turha kiertokulku; aivan samaa kuin tahdottaisiin todistaa jonkin henkilön kantaa oikeaksi nojautumalla hänen omaan väitteeseensä, että hän on oikeassa.

Tahdottiin tutkia perinpohjin Jumalan valtakuntaa, eikä ollut sitä ongelmaa, josta ei väitelty ja jota ei luultu voitavan järjen avulla tai raamatun ja kirkkoisien lauseilla selvittää. Pohdittiin luomishistoriaa ja »laskettiin», että maailman luominen oli alkanut maaliskuun 18 p:nä, että Aatami oli tullut maailmaan maaliskuun 23 p:nä ja että paratiisissa-olo oli kestänyt 5—6 tuntia. Esitettiin syvämielisiä ajatuksia enkelien luonteesta, taivaasta ja helvetistä. Mietittiin tämänkaltaisia kysymyksiä: Oliko Joosef tehnyt sen seimen, jossa Kristus lepäsi? Mistä Kristuksen risti oli kokoonpanttu? Nousiko Kristus taivaaseen vaatteisiin puetuna vai ilman vaatteita? Sallittiinko hevosten ja lehmäin syödä niitä heiniä, joilla Kristus oli levännyt? Olivatko Lazaruksen perilliset oikeutetut perintöön, senkin jälkeen kun hänet oli kuolleista herätetty? Onko vainajilla ylösnousemisessa oleva sama ruumiinmuoto kuin maan päällä eläessä; pysyykö lihava lihavana, jääpikö kyttyräselkäinen kyttyräselkäiseksi iankaikkisuudessakin? Jos rotta nakertaa hostiaa eli siunattua leipää, pääseekö se silloin iankaikkisen autuuden osallisuuteen? Kun ihminen Herran ehtoollisessa

Miniatyyri Hortus deliciarum nimisestä käsikirjoituksesta.

Keskiajan filosofia ja vanhan ajan filosofeja, ympärillä 7:n »jalon tieteen» edustajat: Grammatica, Rethorica, Dialectica, Musica, Arithmetica, Geometria ja Astronomia. Piirin ulkopuolella ovat vanhan ajan suuret runoilijat, joiden korvaan paha lintu kuiskuttaa väärää oppia.

nauttii Kristuksen ruumista, nauttiiko hän silloin myös Vapahtajan vaatteita, vai eikö? Niin lapsellisia olivat ne ongelmat, joita saivarreltiin, niin villiytynyt oli se oras, minkä heräävä tiedonhalun vaisto ihmisissä kasvatti.

Skolastiikka siirtyi pakostakin uudelle uralle, kun se 13. vuosisadan alussa tutustui arabialaiseen tieteeseen. Se joutui nyt likeiseen tekemiseen tutkimuksen kanssa, joka aivan toisin kuin luostareissa oli tapana, pani suurinta arvoa luonnossa tehtyihin havaintoihin, joka tutkieli kaikkia luonnontieteen haaroja, tähtitiedettä ja maantiedettä, joka keksi kemiallisia lakeja, rakensi tähtitorneja ja varusti liikkeelle löytöretkiä. Tosin munkit katselivat noita muhamettilaisia keskiaikaisen suvaitsemattomuuden koko fanatismilla, mutta niiden henkistä vaikutusta he eivät voineet välttää. Tähän samaan aikaan Länsimaiden oppineet tutustuivat myös uudestaan muinaisajan suuriin tiedemiehiin, semminkin Aristoteleeseen, jonka teoksia he oppivat tuntemaan arabialaisten kautta. Ja tämäkin seikka oli omansa heissä herättämään yhä kasvavaa harrastusta maallisen elämän ilmiöihin. Siitä ajasta lähtien skolastiikka sai voimakkaan luonnontieteellisen värityksen.

Tämä skolastinen luonnontiede erosi kuitenkin tarkoituserältään suuresti nykyajan luonnontutkimuksesta. Luontoa ei tutkittu omaan itsensä vuoksi; tahdottiin kaikessa nähdä vain todistuksia Jumalan kaikkivaltiudesta. Esineiden ominaisuuksien ymmärtämiselle pantiin arvoa ainoastaan sikäli, kuin se johti selvempään Jumalan ymmärtämiseen. Senpätähden koko luonnontiede muodostui vain teologian aputieteeksi. Ja käsittämisen apukeinot olivat varsin toisenlaiset kuin meidän aikanamme. Tutkija ei lähtenyt ulos luonnon helmaan, tehdäkseen havaintoja ja kokeita. Hän luuli saattavansa istua luostarikammiossaan ja, välittämättä mistään kokemuksesta, voivansa ainoastaan puhtaan järjen kannalta selvittää koko maailman järjestyksen. Luultiin, että jokaisella ajatelmalla, mikä vain ei ollut ihmisjärjen kanssa

ristiriidassa, oli vastineensa näkyväisessäkin luonnossa; oltiin varmat siitä, että kaikki ne esineet, jotka eivät selvästi osoitettavalla tavalla ylistäneet Jumalan kunniaa, olivat pelkkiä harhanäkyjä. Kahden seikan satunnaisesta yhtäläisyydestä pääteltiin, että ne syyn ja seurauksen tavalla säännöllisesti riippuivat toisistaan. Kaikissa esineissä haettiin jotakin salattua tarkoitusta. Arveltiin muun muassa, että luotujen olentojen arvojärjestys ilmenee suun asennosta. Ihmisellä, joka on luomiston korkein olento, on suu muuta ruumista ylempänä; kasveissa taas suu (s. o. juuri, jolla ne imevät ravintonsa) kaikkein alimpana. Toisessa paikassa sanotaan: »Eräässä tähtisikermässä laskee koirankuvio päänsä kaksosten jalkain juureen ja kulkee ikäänkuin totellen heidän takanaan. Ja voimme siis sanoa, että tämä on alkusyy, miksi koira on uskollisempi ja tottelevaisempi ihmistä kohtaan kuin mikään muu eläin.» Eräässä teoksessa kerrotaan, että pahat henget kiusaavat ihmisiä enemmän alkukuusta kuin loppukuusta, sanat kuuluvat näin: »Aivot ovat nähtävästi kaikista ruumiin elimistä kosteimmat ja siis enimmäin riippuvaiset kuun vaikutuksesta, jolla on se ominaisuus, että se panee valuvat kappaleet liikkeelle. Mutta aivot ovat eläimellisten voimain vaikutuksen alaiset, ja senpätähden pahat henget alkukuusta hämmentävät ihmisen mielikuvituksen, koska he näkevät, että aivojen tila silloin on siihen erittäin sopiva.»

Eipä kummakaan, että skolastikot tällaisella todistustavalla osasivat selittää kaikki taivaassa ja maan päällä, kiirastulessa ja helvetissä, että he pystyivät ymmärtämään jokaisen asian pienimmätkin piirteet. Tämä ei kummastuta. Mutta se seikka ihmetyttää, että he itse saattoivat luottaa noiden selitysten todenperäisyyteen, että he täydellä todella saattoivat pitää omaa, laajaa tietojärjestelmäänsä kaiken tieteen huippuna, jonka yläpuolelle ei mikään myöhempi sukupolvi muka voisi kohota, että he luulivat saavuttavansa kumoamattomat tulokset.

Sen ajan nerokkaimmat kyvyt ja terävimmät ajattelijat, suuret miehet, joiden lahjakkaisuutta emme saata olla ihailematta, tuhlasivat voimansa turhiin haaveisiin, jotka haihtuvat tuossa tuokiossa, tullessaan selvän järjen valoon. Kuonan seassa piili epäilemättä täysiarvoisia kultamurusia-kin, selviä ja kelvollisia ajatuksia. Mutta siitä huolimatta skolastiikan saavuttamat tulokset olivat kuitenkin mitättömiä, hedelmättömiä haaveita, pilvilinnoja, joilta puuttui pohja ja perustus.

Skolastiikka on kuitenkin keskiajan tieteen kaunein kukkanen, yksi keskiaikaisen kristillisen hengen merkillisimpiä ilmiöitä. Se tavoittelee taivasta kuten goottilainen kirkko. Niinkuin kerjäläismunkki kieltäytyi maailmasta, niin sekin kieltäytyi ottamasta lukuun luonnonlakeja. Niinkuin suuret paavit tahtoivat taivuttaa ihmiselämää alamaisuuteensa, niin sekin tahtoi pakottaa maailmaa lakiensa vallanalaisuuteen. Ja se ärsytti myöhemmällä ajalla ihmisiä uhkaan ja vastarintaan, niinkuin paavilaisuuskin heitä ärsytti rappeutumisensa aikakaudella.

Tähdistä-ennustaminen

Kun aurinko kohoaa taivaanrannalle, heräävät ihmiset ja eläimet uuteen eloon. Linnut rupeavat laulamaan, kukat tuoksumaan. Kun päivänkehrä keväällä paistaa taivaanlaella yhä ylempänä, silloin niityt ja lehdot vihannoivat, silloin pääsky ja kottarainen palaavat takaisin etelän mailta, karhu kömpii pesästään ja voimakas toivon ja elämänhalun tunne täyttää ihmissielun. Kun kuu on ilman kannella ylimmillään tai taivaanrannalla alimmillaan, silloin vesi meressä nousee. Täysikuulla ja uudellakuulla se nousee entistä korkeammalle ja vyöryy rannikolla tuhoa tuottavana tulvana

kuin jättiläinen, joka on kahleensa katkaissut. Mikä merkittävä vaikutus auringon ja kuun kululla elämään täällä maan päällä! Mutta eivätkö taivaan kynttilät ja elämä maan päällä ole vieläkin likeisemmässä yhteydessä? Eikö kaikki,

Astronomia.

Andrea Pisanon veistoteos, Firenzen tuomiokirkon kellotapulissa.

mikä tapahtuu, perustune taivaankappalten keskinäiseen asemaan? Eiköhän tähdillä liene suuri vaikutusvoima ihmisenkin elämään ja kohtaloon? Eikö pieninkin seikka ihmisen elämässä, jokainen hänen ajatuksensa ja tunnelmansa,

eikö tämä kaikki ole ennustettavissa niistä merkeistä, jotka luoja on taivaanlakeen kiinnittänyt?

Näin kysyi keskiaika, eikä tässä kysymyksessä ollut mitään luonnotonta. Sillä jos taivaankappaleet kerran saavat aikaan nousu- ja pakoveden ilmiön, jos ne kesällä luovat elämää ja virkeyttä ja talvella vaivuttavat luomiston horrostilaan, miksei sota ja rauha, tauti ja kuolema, onni ja onnettomuuskin voisi johtua niiden vaikutuksesta? Me hymyilemme tuolle ajatukselle, me, jotka olemme käyneet Copernicuksen ja hänen suurten seuraajiensa koulua, me, jotka ennakolta voimme laskea auringon- ja kuunpimenemiset ja sanoa, missä asemassa kiinto- ja kiertotähdet tuhansien vuosien perästä tulevat olemaan toisiinsa. Mutta keskiajan ihmisistä, jotka eivät tietäneet mitään noista asioista, olivat sellaiset kysymykset aivan luonnollisia.

Keskiaika ei tyytynyt pelkkään kyselemiseen, se tahtoi myös, vaillinaisista edellytyksistään huolimatta, saada tietoa siitä salaperäisestä voimasta, jolla tähdet muka vaikuttivat ihmisen kohtaloon. Jos voitaisiin päästä niiden lakien perille, jotka ohjaavat tätä kummallista voimaa, niin elämä olisi helpommin elettävissä. Silloin voitaisiin tähdistä lukea, mitä vastaisuudessa on tapahtuva, ja silloin voitaisiin ajoissa ryhtyä toimenpiteisiin vahingon ja onnettomuuden torjumiseksi.

Kun tiedemies meidän aikanamme tahtoo saada selville kahden ilmiön keskinäistä suhdetta, alkaa hän ensin kokeiden avulla tarkastaa niiden luonnetta, nähdäkseen, vaikuttiko toisessa ilmiössä tapahtuva muutos myöskin muutosta toisessa ilmiössä; muuttuvatko jonkin aineen ominaisuudet valon tai lämmön vaikutuksesta, lisääntyykö vai väheneekö avioliittojen lukumäärä viljanhintojen kohotessa ja laskiessa j. n. e. Hän koettaa mikäli mahdollista estää satunnaisia seikkoja vaikuttamasta tutkimuksiinsa, ja jos hän viimein pääsee tulokseen, joka ainoastaan tuntuu todenmukaiselta, mutta ei ole täysin todistettavissa, silloin hän varoo julista-

Merkurius.

Hans Sebald Behamin († 1550) puupiirros-sarjasta, joka esittää kierto-
tähtien vaikutusta ihmisten kohtaloon.

masta tuota tulosta järkähtämättömäksi totuudeksi Hän sanoo sitä vain mahdollisuudeksi, jolla tosin on puolensa, mutta vastapuolensakin.

Keskiajan tutkimustapa ei ollut sellainen. Se nojautui muutamiin varsin satunnaisiin, pintapuolisiin ja silmiinpistäviin asianhaaroihin, ja näiden näkökohtien perustuksella se teki johtopäätöksiä, toinen toistaan kummallisempia ja mahdottomampia, yksi osa järkevää havaintoa ja tuhat osaa mielikuvitusta. Näistä päätelmistä johtuneet tulokset julistettiin tosiseikoiksi, ja ken uskalsi niitä epäillä, hän nousi muka kerettiläisenä inhimillistä tiedettä vastaan, aivan samanlaisena kerettiläisenä ja Jumalan valtakunnan vastustajana kuin se ihminen, joka rohkeni epäillä roomalaisen kirkon opinkappaleita.

Tällä tavoin syntyi *astrologia* eli tähdistä-ennustamisen taito.

Joskus auringonpimeneminen saattoi koko elävän luomiston levottomuuden ja kauhun valtaan, joskus pyrstötähti näyttäytyi vihan vitsana taivaalla ja hävisi yhtä äkisti kuin oli tullutkin, outona ja selittämättömänä arvoituksena, Jumalan vihan merkinä ja raskaiden koettelemuksien enteenä Kiertotähti Mars, sodanjumalan nimikko, josta loisti punainen valo, sodan ja tulipalon värit, ennusti ihan varmaan vainoaikoja, miekanmelskettä, ruttoa ja onnettomuutta. Mutta Venus, rakkauden- ja kauneudenjumalan lempeä, kirkas-hohteinen nimikkotähti, joka aamuin ennusti päivännousua ja illoin, auringon mentyä mailleen, valaisi läntistä taivasta, se oli ihmiselle suopea ja armollinen. Hyvä oli syntyä sen kirkkaan valon alla. Näin vaikutti jokainen kiertotähti — aurinko ja kuu kuuluivat samaan luokkaan — omalla, erityisellä tavallaan ihmisen elämään.

Kiintotähdilläkin oli salaperäinen vaikutus ihmisiin, semminkin »eläinradan» kahdellatoista tähtisikermällä, joiden läpi aurinko kulkee vuoden kuluessa: »Oinaalla», »Härällä», »Kaksosilla», »Ravulla», »Leijonalla», »Neitsyellä», »Vaa'alla»,

»Skorpionilla», »Ampujalla», »Vuorikauriilla», »Vesimiehellä» ja »Kaloilla». Oinaan-merkki hallitsi ihmisen päätä, koska oinaalla on voimansa päässä, Härän-merkki kaulaa ja kurkkua, koska nämä ruumiinosat tällä eläimellä ovat erittäin vahvarakenteiset j. n. e.

Jos tiedettiin, missä asemassa eri kierto- ja kiintotähdet olivat toisiinsa ihmisen syntymähetkellä tai jonkin toiminnan

Tähtitieteellinen luento 1200-luvulla.

Kuva Ludvig Pyhän rukouskirjasta.

alkaessa, voitiin noiden taivaankappalten ominaisuuksista päätellä, minkälaiseksi äskensyntyneen kohtalo oli muodostuva tai miten se tai tuo toimi oli onnistuva. Jos kuu sijaitti kalojen sikermässä, kun lääkäri koetti parantaa jalkavammaa, oli hänen lääkintänsä tehoton. Sillä kalojen-merkki hallitsi ihmisen jalkoja, ja kuu oli se voima, joka pani kaikki nesteet liikkeelle, ja silloin joutuivat nesteet erittäinkin ihmisen jalassa sellaiseen liikkeeseen, joka oli parantumiselle haitaksi. Kun ruhtinaalle tai suurmiehelle syntyi poika,

panivat astrologit kohta merkille tähtien aseman synnyinhetkellä ja laskivat siitä, kuinka vanhaksi vastasyntynyt oli elävä ja mitä hänelle oli tapahtuva hänen elämänsä eri aikoina. Joskus kävi sellainen ennustus (»horoskooppi») osapuilleen toteen. Tavallisesti ei kohtalo kuitenkaan suosinut astrologeja siinä määrin, että se olisi totellut heidän ennustuksiaan. Mutta tämä ei järkähtänyt luottamusta tähdistäennustamis-taitoon. Laskuperustuksissa oli muka tapahtunut jokin virhe; ja horoskooppia korjailtiin, kunnes se viimein saatiin käymään toteen — ja vaikeakos on perästäpäin ennustaa.

Astrologia ei ollut sellainen taikausko, joka pysyttelee kansan alimmissa, vähimmän valistuneissa kerroksissa. Se istui pöydän päässä ajan kuuluisimpien tiedemiesten piirissä, sitä harjoitettiin väsymättömällä innolla lukukammioissa; ruhtinaat ja suurmiehet jakelivat sen harjoittajille kosolta kultaa. Koko varhaisemman keskiajan kuluessa sitä oli harjoitettu, mutta vasta keskiajan loppupuolella, jolloin tiedonhalu Euroopan oppineissa voimakkaasti kasvoi ja jolloin se myös usein häipyi harhateille, vasta silloin astrologiakin pääsi rehevimpään kukoistukseensa. Silloin tämä hulluus muuttui järjestelmäksi, ja silloin se sai kunniasijan tieteiden parissa lähinnä pyhää teologiaa. Astrologiaa harjoitettiin vielä kauan aikaa Copernicuksen jälkeenkin. Tyko Brahe († 1601) oli sen innokas viljelijä, ja vielä myöhään 17. vuosisadalla oli sillä paljon kannattajia. Astrologian tuulentuvat kukistuivat vasta silloin, kun käsitys järjestelmällisestä maailmankaikkeudesta järkähtämättömine lakeineen tuli yleisesti tunnetuksi.

Astrologia kehittyi rehevimpään kukoistukseensa sinä vilkkaana edistyksen aikana, jolloin ymmärtämisenhalu ihmisissä heräsi ja haparoiden koetti päästä luonnonlakien perille. Se on likeistä sukua skolastiikalle, tai paremmin sanoen, se muodostaa toisen puolen tästä kehitysilmiöstä. Ja kuitenkin se tuntuu näennäisesti olevan ristiriidassa skolastiikan perus-

ajatuksen kanssa: sen ajatuksen kanssa, että Jumala välittömästi ohjaa maailmassa kaikki asiat, tarvitsematta noudattaa luonnonlakeja. Sillä jos ihmisen kohtalo syntymästä kuolinhetkeen asti on peruuttamattomin piirtein tähtiin kirjoitettu, kuinka Jumala silloin voi vaikuttaa hänen elämänsä kulkuun? Mutta tässä muistettakoon, etteivät kiertotähtien liikkeet, auringon- eivätkä kuunpimenemiset eikä pyrstötähtien ilmestyminen keskiajan ihmisten mielestä riippuneet luonnonlaeista, vaan Jumala antoi niiden tulla ja mennä oman tahtonsa mukaan. Kun siis kiertotähti Mars ihmisen syntyessä sijaitsi siinä tai tuossa tähtisikermässä, ei tämä muka johtunut tähtien säännöllisestä kulusta, vaan Jumala itse asetti tuon verisen kiertotähden siihen paikkaan, osoittaakseen minkä kohtalon hän oli määrännyt ihmislapselle, joka sillä hetkellä maailmaan syntyi. — Ihmisten täytyi ensin päästä oikeaan käsitykseen niistä laeista, jotka ohjasivat tähtien kulkua, ennenkuin usko tähtien vaikutusvoimaan saattoi heidän mielestään haihtua.

35

Kerettiläiset "callarcs"

Katolisuus oli Länsimaissa päässyt voitolle. Se oli pelastunut kansainvaelluksen haaksirikosta; se oli hävittänyt pakanuuden ja lahkolaisuuden ja tehnyt kaikki Länsi-Euroopan kansat oppilaikseen. Se oli ohjannut kansoja korkeampaan kulttuuriin ja sivistänyt heidän tapojansa, se oli painanut leimansa kaikkiin hengellisen ja maallisen edistymisen ilmiöihin. Askel askelelta katolinen kirkko oli varttunut sisällisessä lujudessaan ja ulkonaisessa mahtavuudessaan; se oli kehittynyt voimaksi, joka uhkasi laskea kaiken maallisen vallan jalkainsa juureen.

Mutta kirkolla oli suuret heikkoutensakin. Hengellisten maallinen valta, heidän rikkautensa ja prameileva käytöksensä, heidän turhamainen ja korskea esiintymisensä oli omansa loukkaamaan hurskaita kristityitä. Kirkon mahtimiehet, nämä suuren maallisenkin vallan omistajat, joiden luonnetta useinkin pahat tahrat rumensivat, vaikka juuri heidän olisi pitänyt hyvällä esimerkillään lähimmäisiään ohjata, nämä kopeat kirkkoruhtinaat alensivat ihmisten silmissä kirkon arvoa. Oliko tämä todellakin se kirkko, jonka tuli johtaa ihmisiä Jumalan luo?

Jo varhaisemmalla keskiajalla kuulemmekin siellä täällä puhuttavan miehistä, jotka ryhtyivät roomalaista kirkkoa vastustamaan. Mutta sitä ei kirkko millään muotoa sallinut. Nuo yksinäiset miehet kukistettiin, ennenkuin heidän ajatuksensa ennättivät itää ja saivat kannattajia. Vasta ristiretkien aikakaudella, jolloin kaikki keskiajan olot alkoivat horjua, pääsivät nuo kapinalliset mielipiteetkin voimakkaammin orastamaan. Nyt ilmestyi monta uskonlahkoa, jotka, vaikka ne suuresti erosivatkin toisistaan, kuitenkin kaikki yksimielisesti paheksivat kirkkoa silloisessa muodossaan, samalla kun ne ylistivät muinaisen kirkon yksinkertaista kristillisyyttä. Merkillisin näistä uskonlahkoista on se, jonka jäsenet itse nimittävät itseään *kataareiksi* eli kerettiläisiksi, (»puhtaiksi»), nimitys, joka sittemmin tuli yhteiseksi kaikille, jotka uskonasioissa poikkesivat kirkon opista.

Kolmannella vuosisadalla oli Persiassa syntynyt manikealaisten lahkokunta, jonka uskonoppi oli jonkinlaista Zoroasterinopin ja kristinuskon sekoitusta. Sitä oli ankarasti vainottu, mutta siitä huolimatta oli sillä Länsi-Aasiassa paljon tunnustajia. Salaisia polkuja pitkin, joita emme voi seurata, tämä uskonlahko levisi Balkanin niemimaan kautta Pohjois-Italiaan ja semminkin Etelä-Ranskaan, jossa se 12. vuosisadalla ilmenee valtavalla voimalla. Osa manikealaisista uskonkappaleista oli tietenkin matkalla joutunut hukkaan, mutta manikealainen oppi lisättynä muuta-

Hus viedään' polttoroviolle.

Kuva eräästä käsikirjoituksesta, joka tekee selkoa Kostnizin kirkollis-
kokouksesta 1415.

milla puhtaasti kristillisillä aineksilla oli kuitenkin näiden kerettiläisten pääasiallisena tunnusmerkkinä.

Täysin varmaa ja seikkaperäistä tietoa heidän uskonopistaan ei voida saada, sillä ensiksikin on tämä oppi säilynyt jälkimaailmalle etenkin heidän voitollisten vastustajiensa nurjamielisissä kertomuksissa, ja toisekseen näyttää kataarien keskuudessa vallinneen monta varsin eroavaa suuntaa. Omituisinta heidän opilleen oli jyrkkä *dualismi* eli käsitys kaikkialla vallitsevasta hyvän ja pahan vastakkaisuudesta, hyvän Jumalan eli taivaan valtakunnan ja pahan maallisen elämän eli paholaisen valtakunnan ristiriitaisuudesta. Ihmissielu kuului alkujaan Jumalan valtakuntaan, mutta synty oli saattanut sen paholaisen pauloihin ja tämä oli sulkenut sen kuolevaan ruumiiseen kuni ahtaaseen ja ankaraan vankilaan; ainoastaan kataarien sielut pelastuivat ja pääsivät takaisin hyvyyden valtakuntaan.

Maallinen elämä oli paha, ja yhteyttä sen kanssa oli mikäli mahdollista vältettävä. Kataarilainen ei saanut omistaa rikkauksia eikä mennä naimisiin, hänen ei ollut lupa harjoittaa kauppaa, nauttia lihaa tai maitoa, tappaa mitään eläintä eikä lähteä sotaan.

Mutta kaikilta ihmisiltä ei voitu vaatia sellaista itsensäkieltämistä, ja sentähden kataarilaiset jakaantuivat kahteen luokkaan: »täydellisiin» ja »uskovaisiin». Edelliset noudattivat kaikkia noita sääntöjä, jälkimmäiset elivät muiden ihmisten parissa, mutta koettivat mikäli mahdollista seurata »täydellisten» esimerkkiä. »Täydellisten» joukkoon ihminen otettiin useinkin vasta kuolinvuoteellaan. Arvatenkin luultiin täten varmemmin päästävän ikuiseen autuuteen. Piispat ja papit valittiin »täydellisten» joukosta — sillä kerettiläisillä oli samoin kuin katolilaisillakin papistonsa.

Vanhan testamentin he hylkäsivät — se oli muka paholaisen kirjoittama — ja Jahve (Jehova) oli perkeleen toisintonimi. Uutta testamenttia he sitävastoin pitivät Jumalan sanana, ja Johanneksen evankeliumille he panivat erittäin

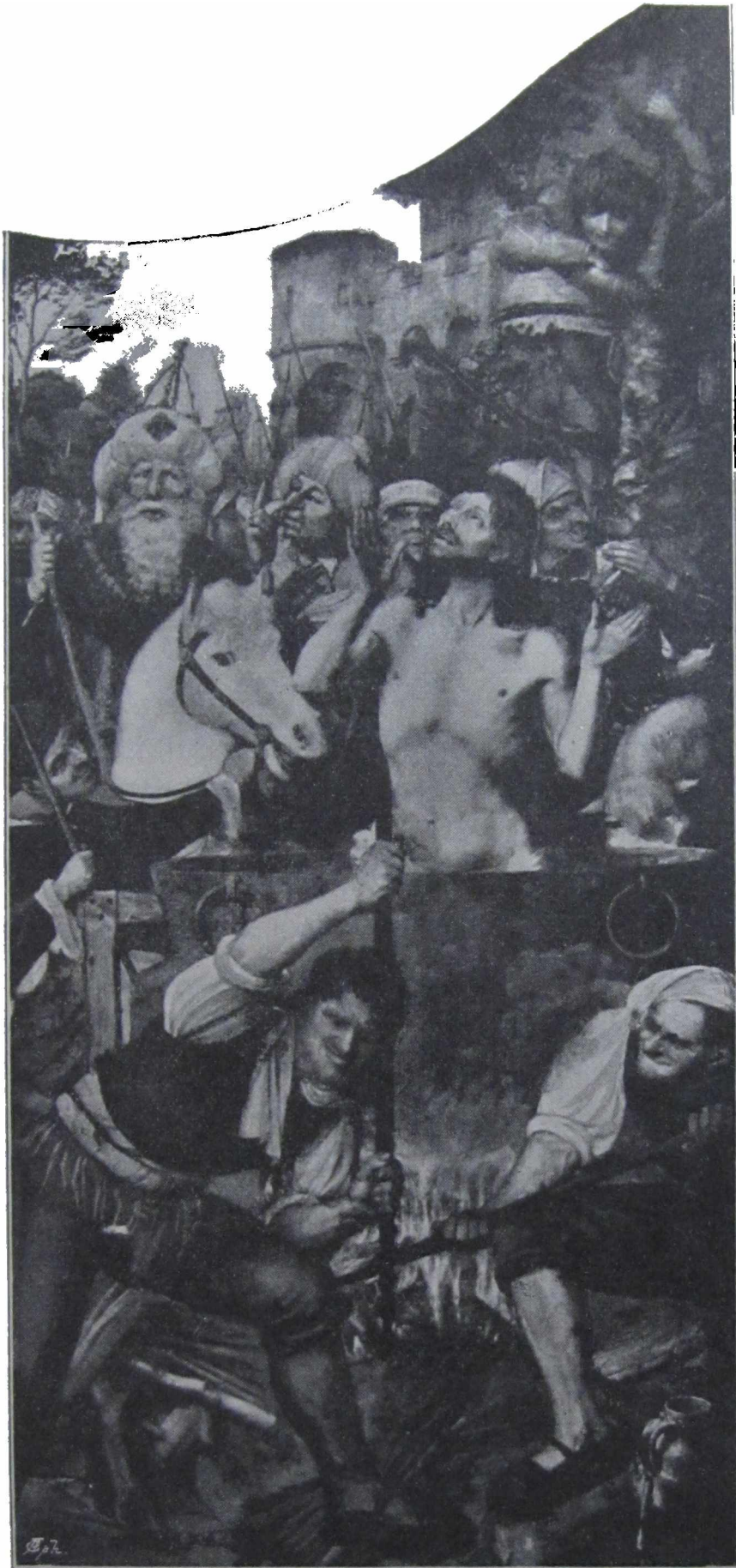
suurta painoa. Roomalaista kirkkoa kohtaan he asettuivat perin vihamieliselle kannalle. Paavi oli heidän mielestään Antikristus, ja koko katolinen kirkko alusta loppuun paholaisen tekoa. Komeat katoliset kirkot he repivät maahan, missä vain saivat siihen tilaisuutta; sillä kirkko oli oleva sielujen seurakunta eikä kivinen rakennus.

Nämä opit levisivät laajalti Etelä-Ranskassa, tuossa ihanassa, luonnon suosimassa maassa, missä iloiset lemmentaulut ja vallattomat pilkkarunot vielä äsken olivat kaiku-neet. Ne levisivät väestön keskuuteen, tämä oli vilkkaassa vuorovaikutuksessa Espanjan sivistyneiden maurien kanssa, joiden korkeakouluissa tieteellisyys oli päässyt suureen kukoistukseen. Etelä-Ranskassa mielet olivatkin enemmän hereillä kuin muualla Euroopassa ja kritiikki valppaampi arvostelemaan katolisen kirkon puutteita. Kataarilaisuus ei siellä rajoittunut kansan alempiin kerroksiin; iloiset ritarit ja mahtavat ruhtinaatkin luopuivat loistavista elämäntavoistaan ja kääntyivät tuohon uuteen uskoon.

Mutta kirkko oli visusti varuillaan. Paavi Innocentius III:n mielestä Etelä-Ranskan kerettiläisyys oli iletys, joka oli maahan tallattava. Ensin hän koetti vakavilla varoituksilla ja kirkonkirouksen uhkauksilla taivuttaa niskoittelijoita, mutta kun siitä ei ollut apua, kävi hän heihin käsiksi kovin kourin. Saarnattiin ristiretkä kerettiläisiä vastaan, ja vuonna 1209 kokoontui sotajoukko pohjois-ranskalaisen ritarin Simon Montfort'in johtoon. Se oli julmimpia sotaretkiä, mitä ihmiskunnan historia tuntee. »Tappakaa vain kaikki, kyllä herra omansa tuntee», huudahti paavin lähettiläs, kun oli kysymys valloitetun kaupungin turvattomasta väestöstä, ja perästäpäin hän kirjoitti Innocentiukselle: »Meidän miehemme eivät ole säälineet arvoa, sukupuolta eivätkä ikää. Miekalla he ovat surmanneet noin 20,000 ihmistä, ja ankaran verilöylyn jälkeen on kaupunki ryöstetty ja poltettu; Jumalan kosto on raivonnut ihmeellisesti». Eräs samanaikainen kronikoitsija sanoo suutuksissaan Simon-ritarista: »Jos Kristuk-

Burgundilaisia pukuja. Herodes ja Salome. 1
Osa flaamilaisen Quinten Matsysin († 1530) alttarikuvasta Antwerpenin
museossa.

Apostoli Johannes keitetään öljyssä.
Osa Quinten Matsysin († 1530) alttarikuvasta Antwerpenin museossa.

sen valtakunta saavutetaan miestapolla, verenvuodatuksella ja sielujen turmelemisella, jos se voitetaan julmuuksia suosimalla, huonoja neuvoja kuuntelemalla, polttorovioita sytyttämällä, ylhäisiä ja aatelisia polkemalla ja herraskartanoita ryöstämällä, jos se annetaan palkaksi ylpeyden yllyttämisestä, hyvän hävittämisestä ja pahojen vaistojen herättämisestä, naisten murhaamisesta ja lasten surmaamisesta, silloin on hän (Simon Montfort) todellakin loistava ja kantava kruunua taivaan valtakunnassa.♦

Maa luovutettiin Simon Montfort'ille, mutta hän ei voinut pitää sitä hallussaan. Kataarilaisia ei julmimmalla vainollakaan saatu kokonaan kukistetuksi. He piilivät katolisen naamarin alla ja pakenivat vuorenonkaloihin, joista sopivalla hetkellä tulivat ihmisten ilmoille. Viimein maa jätettiin voimakkaampiin käsiin, Ranskan kuninkaan haltuun. Hän mursi ensin uudella ristiretkellä kaiken julkisen vastarinnan. Sitten koko maa jätettiin kauhean inkvisitiion valtaan, ja kerettiläisyyden jäännökset hävitettiin tulella ja miekalla.

Harhaoppisuus oli tukahutettu, ja katolinen kirkko saattoi jälleen hengittää vapaasti. Mutta tuon kerettiläisliikkeen ilmestyminen oli jo itsessään kirkolle uhkaavana enteenä, muistutuksena siitä, ettei kaikki ollut niinkuin oleman piti. Se oli paljastanut salaisia voimia, jotka myöhemmällä keskiajalla yhä varttuvalla varmuudella, yhä suuremmalla itsetietoisuudella ja yhä laajemmissa piireissä pyrkivät järkyttämään sitä perustusta, jolle katolinen kirkko oli rakennettu.

Kerjäläismunkit

Juuri kun paavin valta oli kohonnut korkeimmilleen, juuri kun Innocentius III taivutti Euroopan ruhtinaat nöyrytymään pyhän Pietarin valtaistuimen edessä, juuri silloin

Franciscuksen ja Dominicuksen kohtaaminen.

Lasitettuun saveen piirretty kuva 1400-luvulta S. Paolo nimisessä hospitaalissa Firenzessä. Andrea della Robbian tekemä.

alkoivat roomalaisen kirkon kukistumisen enteet tulla näkyviin. Tämä maailmaa hallitseva paavi, nämä piispat ja apostolit, jotka komeilivat ruhtinaallisessa loistossa, jotka johtivat puhetta kuninkaiden neuvoskunnissa, mutta ylpeästi vetäntyivät syrjään niistä ihmisistä, joiden keskuudessa he elivät, nämä kirkot ja luostarit, jotka vuosisatojen kuluessa olivat koonneet itselleen kaiken maailman rikkaudet, nämä papit, joiden oli pakko elää naimattomina, mutta jotka luvattomassa yhdyselämässä hakivat runsasta korvausta tästä itsensäkieltämisestä, koko tämä kirkko, joka niin monen monituisella tavalla oli juurtunut maallisuuteen, oli omansa herättämään vastarintaa, pilkkaa ja pahennusta niissä uusissa oloissa, jotka ristiretkien aikakaudella syntyivät kaikkialla Euroopassa. Tyytymättömyys ilmeni monessa eri maassa ja monella eri tavalla. Milloin joku ruhtinas — kuten Sverre kuningas Norjassa — asettui jyrkästi vastustamaan paavin

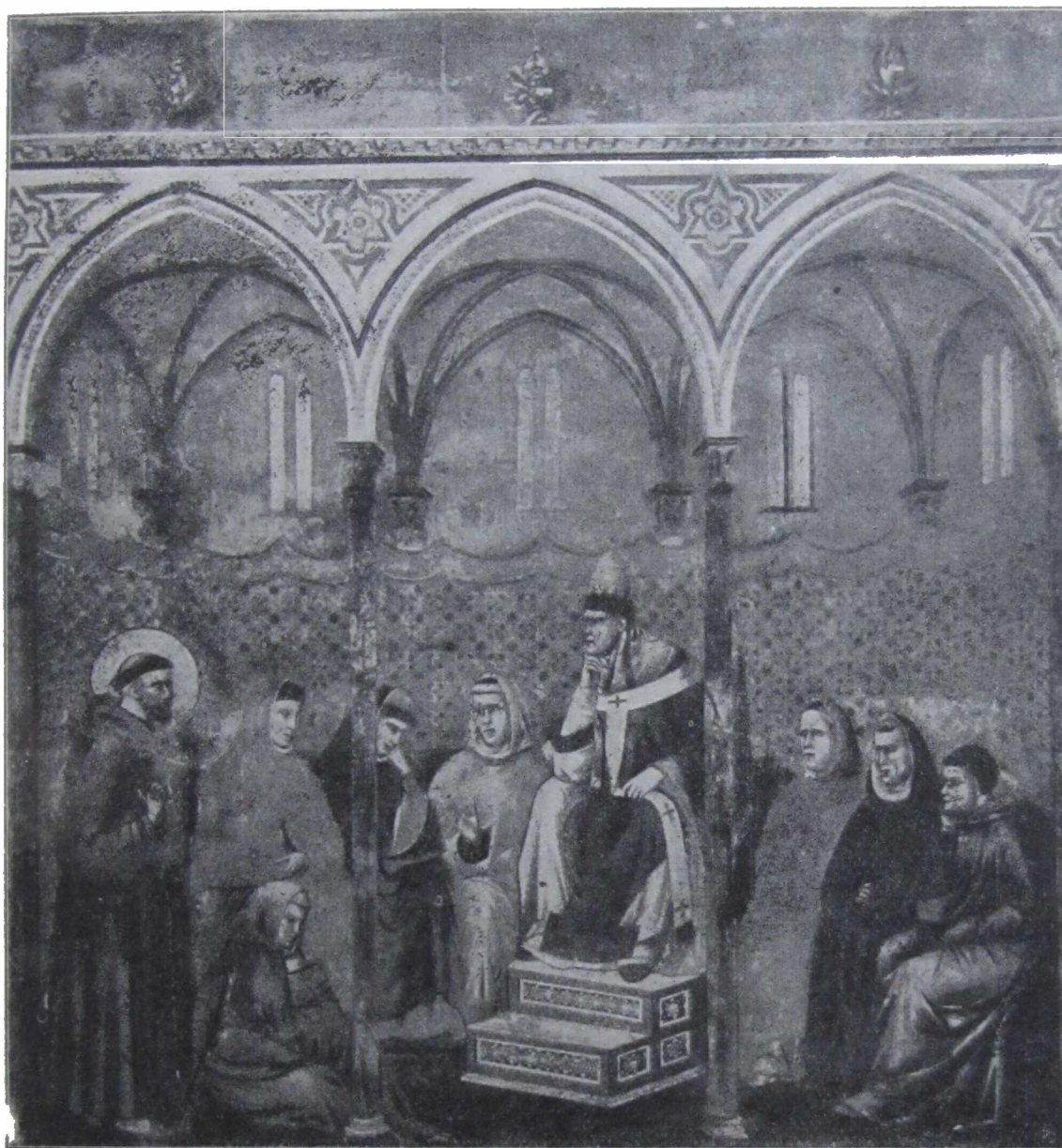
käskyjä, milloin joku runoniekka — kuten saksalainen ritari Walter von der Vogelweide — lauloi inhoa ja suuttumusta uhkuvissa säkeissä papiston kunnottomuudesta, milloin ilmeni liikkeitä — kuten Etelä-Ranskan kataarilaisuus —, jotka kokonaan tahtoivat irroittaa ihmisiä katolisuudesta ja rakentaa kristinuskon uudelle perustukselle. Vaikka paavilainen kirkko näyttikin lujalta, oli se kuitenkin rakennettu tulivuorelle, joka milloin hyvänsä saattoi purkautua.

Mutta juuri silloin kerjäläismunkit loivat uutta voimaa kirkolle.

Kerjäläismunkkien, *dominikaanien* ja *fransiskaanien*, veljeskunnat syntyivät melkein samaan aikaan, v. 1210 vaiheilla. Mutta ne saivat alkunsa eri maissa, ja niiden perustajat tunsivat tuskin nimeltään toisensa. Ja kuitenkin ei tuo samanaikaisuus eikä periaatteiden suuri yhtäläisyys ole mikään satunnaisuuden oikku. Sillä kumpikin munkkikunta sai alkunsa sen ajan vallitsevista aatevirtauksista: siitä yhä kasvavasta tyytymättömyydestä, minkä kirkon maallistuminen herätti ihmisten mielissä. Se oli sama tunnelma, joka oli kerettiläisyydenkin synnyttänyt. Mutta kerjäläismunkit eivät eronneet kirkosta, vaan liittyivät likeisesti sitä kannattamaan, joten se vielä jonkin aikaa saattoi pysyä pystyssä.

Dominikaanien veljeskunta sai alkunsa Espanjassa, sen kansan keskuudessa, joka meidän päiviimme asti kiihkeimmin on kannattanut katolista kirkkoa. Sen perustaja oli *Dominius Guzman*-niminen pappi, ankarista elämäntavoistaan tunnettu mies, josta huhu jo aikaisemmin tiesi kertoa, että hän osasi tehdä ihmeitä. Hän oli alusta alkaen täysin selvillä päämäärästään. Hän tahtoi tukehduttaa kerettiläiset ajatukset, mieluummin hyvällä, mutta tarpeen vaatiessa verelläkin. Tämän päämäärän saavuttamiseksi täytyi hänen veljeskuntansa täyttää kaksi ehtoa. Ensiksikin se oli oleva siveellisesti moitteeton. Tämän veljeskunnan keskuudessa oli vallitseva mitä ankarin kuri, ja sen jäsenten täytyi mitä jyrkimmällä tavalla toteuttaa Herran käsky maallisen elämän kieltämisestä.

Heidän täytyi luopua siitä maallisen omaisuuden omistusoikeudesta, jota kerrettiläisetkin vastustivat, ja elämänsä ylläpitämiseksi tyytyä niihin antimiin, joita hurskaat ihmi-

Franciscus saarnaa paavi Honorius III:lle.

Firenzäläisen Giotton († 1336) tekemä freskomaalaus Assisin kirkossa.

set tahtoivat heille lahjoittaa. Toisekseen heidän täytyi osata henkisillä aseilla kumota kerrettiläisten väitteet. Veljeskunnan jäsenten tuli panna suurinta arvoa tieteellisiin opintoihin ja kehittää ajatuskykyään niin, että pystyivät

sekä suusanallisesti että kirjallisesti voittamaan vastustajansa uskonnollisissa väittelyissä.

Nämä kaksi vaatimusta: ehdoton köyhyys ja suurin mahdollinen oppi, löivät dominikaaneihin heidän omituisen leimansa. »Mustat veljet», joiksi dominikaaneja heidän pukunsa värin mukaan nimitettiin, voittivat tavattoman nopeasti alaa koko Euroopassa, ja kaikkialla he ryhtyivät sotaan kerettiläisiä vastaan sellaisella perinpohjaisella innolla, joka ei kammoksunut mitään keinoja. Sentähden sanottiinkin heitä »Herran koiriksi» (*Domini canes*).

Franciscus Assisilainen oli toisenlainen luonne kuin tuo kova ja päämäärästään itsetietoinen espanjalainen. *Dominicus* pani pääpainon kristinuskon ankaruuteen; *Franciscus* sitävastoin piti uskonnon suurimpana käskynä rakkautta. Hän oli rikkaan kauppiaan poika Keski-Italiasta; oli nuoruudessaan viettänyt iloista elämää, kunnes joutui koviin oman tunnon vaivoihin. Erittäinkin seuraava raamatunlause teki häneen syvän vaikutuksen: »Elkääte hankkiko kultaa eikä hopeata eikä vaskea teidän vöihinne, ei matkalaukkua, ei kahta mekkoa, ei jalkineita eikä sauvaa!» Hän huudahti riemuiten: »Juuri sitä minä tahdon, juuri siihen olen pyrkinyt». Ja hän antoi pois kaiken omaisuutensa, jokapäiväiset pito-vaatteensakin. Hänet valtasi rakkaus köyhyyteen, jota hän ylisti lemmikikseen. »Kerjäläisen leipä on enkelien leipää», kerjääminen on anojalle jumalanpalvelus ja hyvä työ sille, jonka puoleen hän kääntyy, sillä tämä pääsee siten toimimaan Jumalalle otollisella tavalla. Köyhyys on Jumalan siunaus, ja köyhät kärsiväiset olivat muka Jumalan armon esineitä, joita *Franciscus* kohteli kateudensekaisella säälillä. Köyhäin ja sairasten hoitaminen, hätää ja tuskaa kärsivien lohduttaminen tuli hänen veljeskuntansa tärkeimmäksi päämääräksi. Paavin suosimina, suuremmilla etuoikeuksilla varustettuina kuin muut munkit ja voimakkaina hehkuvan uskonsa innostamina »harmaat veljet» niinkuin mustat veljetkin voittivat uskomattoman nopeasti alaa koko Euroopassa,

Assilaisen Pyhän Franciscuksen stigmatisoiminen.*

Pariisin Louvressa säilytetty Giotton († 1336) tekemä maalaus.

saarnaten ja tehden hyviä töitä, pyytämättä muuta maallista palkkaa kuin kattoa päänsä päälle ja jokapäiväistä leipää lahjana hurskailta kristityiltä.

Vaatimattomat kerjäläismunkit yksinkertaisissa kaavuisaan herättivät varsin vähän huomiota suurien »herrasluostarien» apotteihin verraten, jotka liikkui ratsain kulan-

* Stigmatisoimiseksi sanotaan sitä merkillistä ilmiötä, kun ihminen, miettiessään Kristuksen kärsimystä, joutuu haltioihinsa ja siinä tilassa saa ruumiiseensa haavoja, jotka vastaavat niitä haavoja, jotka Vapahtaja sai ristillä riippuessaan.

kirjavassa puvussa, palvelijain ja hovipoikien seuraamina. Mutta kerjäläismunkeille oli varattu myöhemmän keskiajan historiassa tärkeä tehtävä. He asettuivat suuriin, kukoistaaviin kaupunkeihin ja pakottivat saarnoillaan, rakkaudentöillään ja esimerkillään niiden äveriäitä porvareita kunnioittamaan sitä kristillisyyttä, joka saattoi ihmistä kieltäytymään kaikesta maallisesta nautinnosta, noita porvareita, jotka itse mittasivat elämänonnen rahakukkaron painolla. Vanhemmat munkkikunnat vaikuttivat etupäässä yhteiskunnan ylhäisemmissä kerroksissa. Kerjäläismunkit taas liikkuivat alhaisen keskuudessa, ja he osasivat merkillisen hyvin herättää kansan sydämessä lämmintä ja harrasta rakkautta katolista oppia kohtaan. He perustivat laitoksia köyhäinhoitoa varten ja vaikuttivat siten lisääntyvän sosiaalisen hädän lieventämiseksi. He ryhtyivät innokkaasti ja kyvykkäästi teologian ja maallistenkin tieteiden tutkimiseen, ja melkein kaikki myöhemmän keskiajan suuret tiedemiehet kuuluivat kerjäläismunkkien veljeskuntiin. He taistelivat kolmen vuosisadan kuluessa kerettiläisyyttä vastaan useimmissa Euroopan maissa.

Heidän suurin merkityksensä oli siinä, että he myöhemmällä keskiajalla loivat hartaamman, persoonallisemman ja itsetietoisemman kristillisen elämän, joka paremmin soveltui sen ajan henkeen kuin vanhemman ajan tajuton alistuminen kirkon käskyihin. Heistä tuli siten katolisen kirkon paras turva, mutta he raivasivat välittömästi tietä uskonpuhdistuksellekin. Sillä juuri heidän herättämissään ihmissydämissä, heidän perkaamassaan maaperässä pääsi uskonpuhdistus orastamaan.

Spitaalitautiset

Ristiretkien aikakaudella kohtasi Eurooppaa kamalan spitaalitaudin muodossa ankara vitsaus. Tämä tauti oli arva-tenkin sen vilkkaan yhdysliikenteen seurauksena, joka silloin syntyi Länsimaiden ja Aasian kansojen välillä. Se levisi nopeasti yli koko Euroopan, Sisiliasta aina Islantiin asti, ja korjasi kaikkialla tuhansittain ihmisiä manalan majoille. Spitaalitautisia oli kyllä varhaisemmallakin keskiajalla ollut Euroopan eri maissa, mutta tauti ei milloinkaan ilmaantunut niin julmana ja niin laajalle levinneenä maanvaivana kuin ristiretkien aikakaudella. Senpätähden eräs 13. vuosisadan englantilainen historioitsija arveleekin silloisessa Euroopassa olleen noin 19,000 spitaalisairaala.

Spitaalitauti ei ollut mikään tavallinen ruttotauti, joka muutaman viikon tai vuosikauden kuluttua jälleen olisi hävinnyt ja jonka iskuista ihmiset vähitellen olisivat toipuneet. Missä spitaalitauti ilmaantui, siellä se koteutuikin, muuttui endeemiseksi, kuten lääkärit sanovat. Se siirtyi suvusta sukuun, vuosisadasta toiseen, ja vielä tänäkin päivänä se monin paikoin Euroopassa tekee tuhojaan. Tauti oli parantumaton, lukuunottamatta kenties jotakin ani harvaa tapausta, jolloin potilaan ruumiinrakennus oli erityisen vankka. Harva tauti on sitäpaitsi ollut niin pitkällinen, niin tuskallinen ja kauttaaltaan niin inhoittava kuin spitaalitauti.

Alussa potilaan iho kävi ruohtuneeksi ja täplikkääksi. Kun tauti syöpyi syvempään, muuttui ihopinta rasvaisen kiiltäväksi. Paiseita puhkesi koko ruumiiseen, ja haavoista vuoti haisevaa märkää. Ääni kävi käheäksi, näkö heikkeni, jäsen toisensa perästä mätäni, ja paha löyhyä lemusi vastaan jo kaukaa potilaan lähestyessä. Ei ollut kysymys mistään lyhytaikaisesta tuskasta, jonka kuolema nopeasti olisi lopet-

tanut. Monta pitkää vuotta saattoi kulua taudin puhkeamisesta sairaan kuolinhetkeen. Ja kaiken tämän aikaa hän oli ihmisten inhona, ja jokainen, joka hänet kohtasi, pelkäsi itse joutuvansa taudin uhriksi.

Sillä tautia pidettiin tavattoman tarttuvana, ja tartunnan luultiin siirtyvän ei ainoastaan sairaan ruumiista ja vaatteista, vaan jokaisesta esineestä, jota hän oli kosketellut, jopa ilmas-takin hänen ympärillään. Tarttumisen vaara ei tosin ollut läheskään niin suuri kuin keskiajalla luultiin, mutta huonosti rakennetut maalaiskylät ja kaupungit, joissa lokavesi ja kaikenlainen törky valui pitkin kapeita katuja, olivat kuitenkin edullisena maaperänä sen leviämiseksi. Ja lääketiede, joka vielä oli lapsuutensa asteella, seiso i neuvotonna tuon hirveän vihollisen edessä.

Kun ihminen tuli spitaaliseksi, arveltiin taudin kokonaan valloittavan hänen kotinsa. Hiljalleen luultiin sen siihen syöpyvän ja polvi polvelta tarttuvan perheen jäseniin. Senpätähden se oli alaltaan mikäli mahdollista rajoitettava, ja paras tai oikeammin sanoen ainoa keino, millä ihmiset osasivat sen tuhoa torjua, oli sairaan täydellinen eristäminen muun maailman yhteydestä.

Jos ihmiseen ilmaantui epäiltäviä spitaalitaudin oireita, vietiin hänet kokoneiden miesten tutkittavaksi, ja jos pelko näyttäytyi todeksi, erotettiin hänet yhteiskunnasta. Hänet talutettiin kirkkoon, jossa pappi piti hänelle puheen, lohduttaen häntä sillä, että vaikkei hän tästä lähtien enää ollutkaan inhimillisen yhteiskunnan jäsenenä, kuului hän kuitenkin Jumalan seurakuntaan ja oli osallisena kaikkiin kirkossa luettaviin rukouksiin ja messuihin. Joskus laskettiin sairas avonaiseen hautaan, ja kolme lapiollista maata heitettiin hänen päälleen. Kun jumalanpalvelus oli päättynyt ja siunaus luettu, vietiin potilas virsiä veisaten muiden ristiveljien yhteydessä siihen paikkaan, joka oli oleva hänen vastaisena asuinsijanaan.

Spitaalilaitainen, kalkkaralla varustettu saattaja mukanaan.
Pienoiskuva ranskalaisesta käsikirjoituksesta 13. vuosisadalta.

Tavallisesti spitaalitautiset asuivat sairaaloissa eli hospitaaleissa,* jotka sijaitsivat kaupunkien lähistössä ja olivat pyhälle Yrjölle, pyhälle Nikolaukselle tai pyhälle Gertrudille omistetut. Siellä oli elämä useimmiten luostarin tapaan järjestetty, johtajineen, jokapäiväisine messuineen, luostaripukuineen ja ohjesääntöineen. Usein täytyi sairaalan asukkaiden sitoutua köyhyiden, siveyden ja kuuliaisuuden munkkilupauksiin. Olivathan he maailmalle kuolleita, kuten luostarin asukkaat ainakin. Ja lohduttihan heitä näin ollén se tieto, ettei se tuskanaika, mikä heillä vielä oli elettävänä, ollut pelkkää tarkoituksetonta kärsimystä. Päinvastoin he saattoivat omistaa elämänsä sille tehtävälle, minkä keskiajan ihmiset pitivät kaikkein korkeimpana ja kauneimpana, nim. Jumalan palvelemiselle, siten että he uhrasivat koko olemuksensa tälle pyhälle asialle ja karkoittivat luotaan kaikki maalliset ajatukset. Ruoan ja vaatteet sairaut saivat joko hurskaiden ihmisten perustamista lahjarahastoista tai siitä omaisuudesta, minkä he olivat tuoneet mukanaan hospitaaliin, taikka julkisella avunkeräyksellä. Tarpeen tullen lähettiin mies kerjäämään, ja silloin oli aina armeliaita ihmisiä, jotka auliisti avasivat ruokavarastonsa ja vaateaittansa, kun he kuuluivat, että avunkeräys tapahtui spitaalisten hyväksi.

Sillä keskiajan ihmisissä eivät spitaalitautiset herättäneet ainoastaan inhoa ja pelkoa, vaan jonkinlaista uskonnollista hartauttakin. He luulivat näkevänsä Jumalan sormen tässä kamalassa taudissa, joka iski oikeaan ja vasempaan ja joka ei ollut ihmisvoimin voitettavissa. Ja tautiin sairastuneesta arveltiin, että Jumala itse omin käsin oli häneen tarttunut. Ja häntä katseltiin kauhun- ja hartaudensekaisilla tunteilla, kun hän kulki huomiota herättävässä puvussaan, inhoittavana ja haisevana, kerjäläispussi selässä ja kalkkaro kädessä, jota hän lakkaamatta helisteli, varoittaakseen ihmisiä lähestymästä. Ja kun tiedettiin, että nuo onnettomat

* Tästä sanasta johtui taudin nimikin. — Suomentajan muist.

luostari-hospitaalissa viettivät aikansa rukouksilla ja hartaudenharjoituksilla, totuttiin siihen ajatukseen, että he olivat ihmisiä, joita Jumala varta vasten oli valinnut palvelukseensa, ihmisiä, jotka kärsivät koko yhteiskunnan puolesta, aivan niinkuin Kristus ristinpuulla oli kärsinyt ihmiskunnan syntien sovitukseksi. Mentiinpä vielä pitemmälle. Nojautumalla erääseen Jesajan ennustuksen huonoon selitykseen luultiin,

Beaunen spitaalisairaala Ranskassa.

Goottilaista tyyliä.

että Kristus itse oli ollut spitaalinen, ja kunnioitus spitaalitautisia kohtaan kasvoi samassa määrässä kuin heidän ulkomuotonsa herätti inhoa ja kauhistusta. Ja niin tapahtui, että pyhät miehet ja naiset Euroopan eri maissa omistivat elämänsä tämän kamalan taudin uhrien hoitamiseen. Ja kun tiedämme, kuinka suurta painoa keskiajalla pantiin hyvälle töille, niin ymmärrämme, että muutamat ihmiset saattoivat siinä määrin voittaa inhonsa ja pelkonsa, että he suutelivat

spitaalitautisten haavoja ja joivat sitä vettä, jossa nämä olivat pesseet jalkansa.

Se käsitys, mikä spitaalitautisista useimmissa Euroopan maissa oli vallalla, ja se tapa, jolla heidän elämänsä järjestettiin, on keskiajan uskonnolliselle katsantokannalle erittäin kuvaavaa.

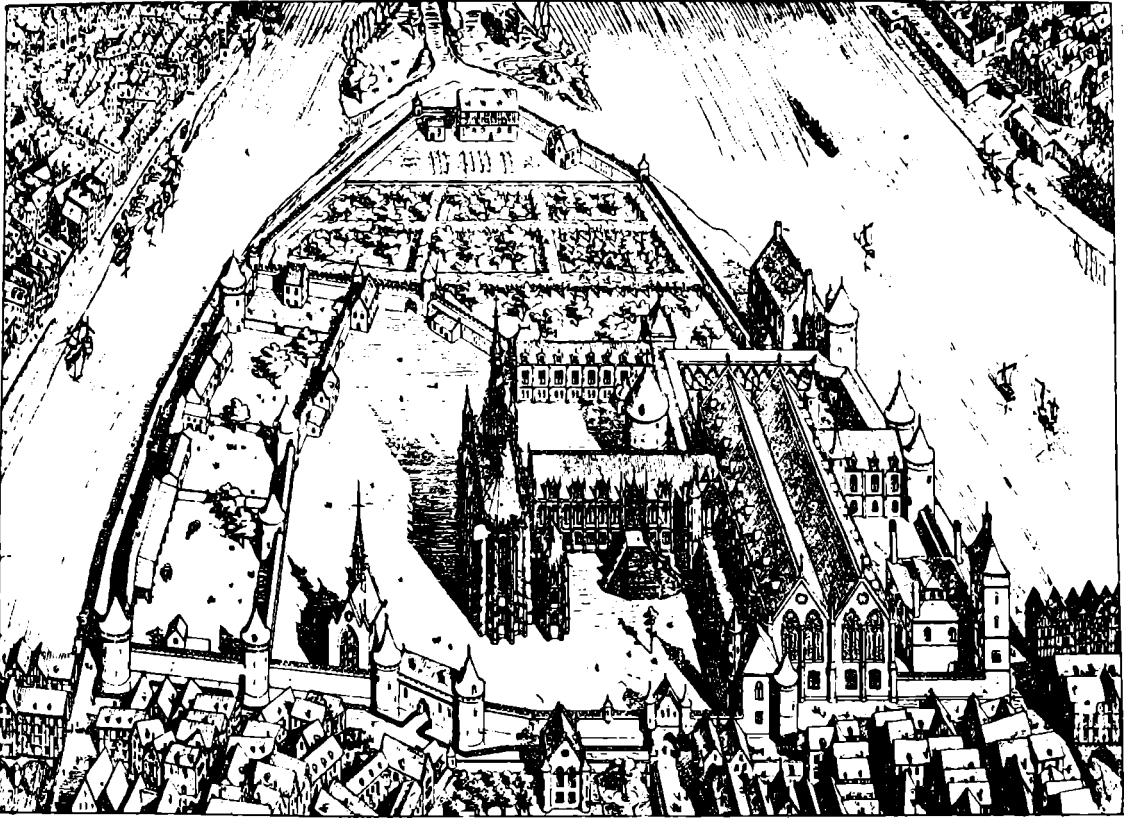
Suomessakin oli keskiajalla spitaalisairaloita eli leprosorioita.

Meidän maassamme oli jo vanhastaan kannettu veroa spitaalitautisten hyväksi. Vero oli aikojen kuluessa joutunut unohduksiin, kunnes piispa Maunu Tavast v. 1440 pani sen uudestaan voimaan. Kunkin perheen tuli tätä tarkoitusta varten maksaa 4 penninkiä vuodessa. Rahat oli jätettävä kahden Turun porvarin huostaan, jotka piispa ja Turun linnan isäntä yksissä neuvoin valitsivat niitä hoitamaan. Täten karttuneet varat lienevät olleet melkoisen suuret.

Kaupunkien synty

Keskiajan jälkimmäisellä puoliskolla alkoi vilkas elinvoima uhkua kaikissa oloissa. Niinpä kaupungeissakin. Kaupungit muodostuivat silloin sen ajan sivistysrientojen keskuksiksi, kehityksen kohottajiksi, ja niistä levisi edistystä laajoihin piireihin.

Aikaisemmalla keskiajalla oli kaupunkeja sangen harvassa, ja niillä oli sangen vähän sananvaltaa. Kauppa oli kuihtunut miltei olemattomiin, ja käsiteollisuus oli perin kehittymättömällä kannalla. Kaupungit olivat järjestetyt läänityslaitoksen periaatteiden mukaan. Kukin kaupunki kuului sille suurmiehelle, maalliselle tai hengelliselle, joka oli

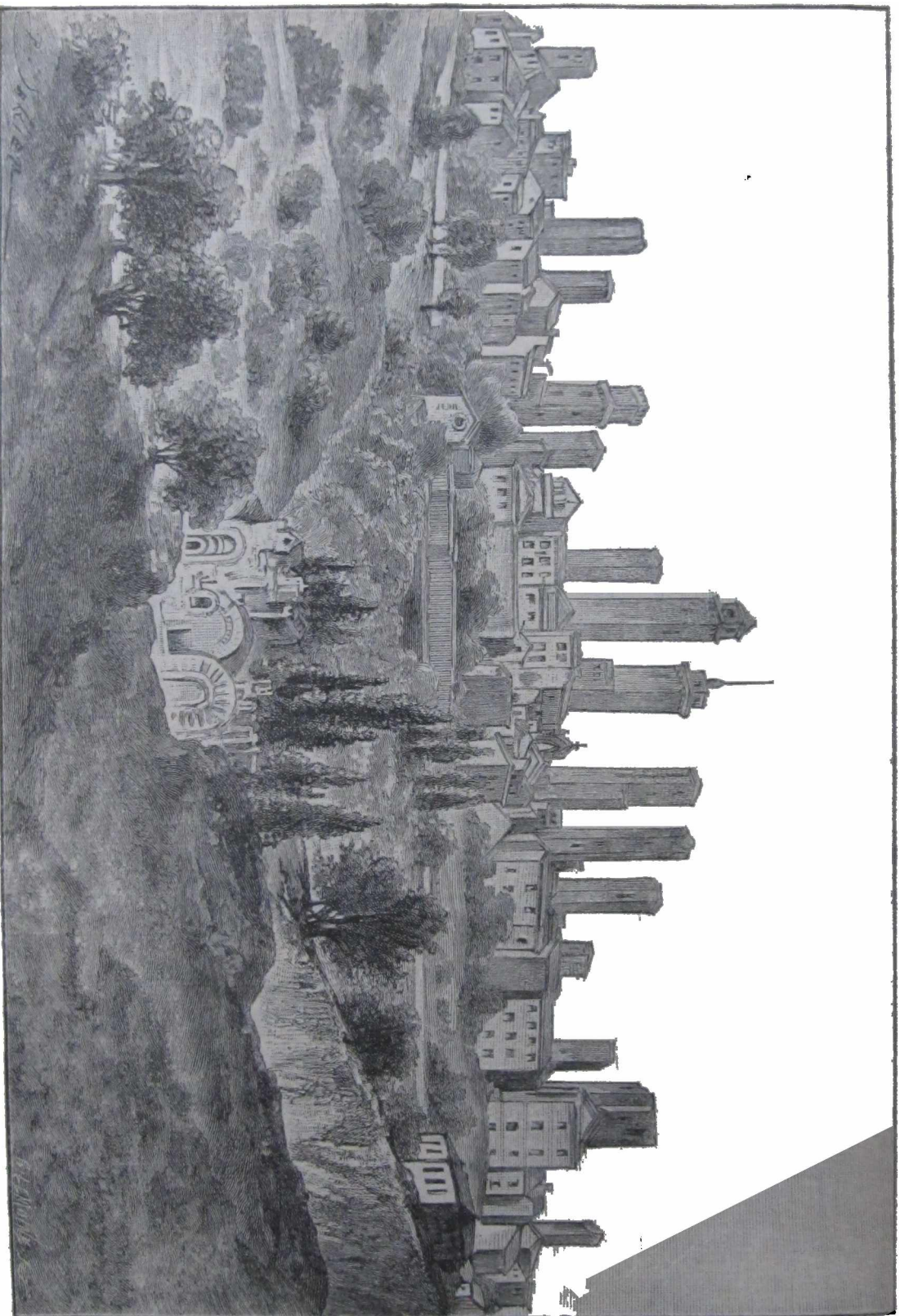

Ranskan kuningasten palatsi Pariisissa 1300-luvun alkupuolella.

Nykyjään suunniteltu kuva.

saanut ympäröivän maaseudun läänitykseen. Hänen voutinsa hallitsi kaupunkia, hoiti lainkäyttöä sen porvariain keskuudessa, kantoi heiltä veroja ja tullia ja antoi määräyksiä kaupungin sisällisistä asioista. Porvariain tuli suorittaa voutille maksuja tai tehdä hänelle päivätöitä; he olivat samassa riippuvaisuudentilassa kuin maaseudun talonpojat. Siellä täällä oli heillä jonkinlainen itsehallinto, Italiassa jäännöksenä keisariajan kaupunkien kunnallishallinnosta, Saksassa vanhan germaanilaisen vapauden muistona; mutta paljon heillä ei ollut sanomista.

Jo aikaisin alkoi kuitenkin suuremman vapauden harastus ilmetä Euroopan kaikkien maiden porvareissa. Heistä tuntui lääniherrain ien rasittavalta painajaiselta, ja he koettivat siitä irtaantua. Jo aikaisin, 12. vuosisadalla, kuulemme Saksassa, Ranskassa ja Italiassa puhuttavan kaupunkien

S. Gimignano.

Italialainen pikkukaupunki lähellä Firenzeä. Säilynyt melkein muuttumattomana perustamisajoiltaan, 1100- ja 1200-lukujen vaiheilta saakka.

Palazzo Vecchio Firenzessä.

Muinoin hallituksen ja ruhtinaan palatsina; nyt raatihuoneena. Rakennettu 1200-luvun lopulla.

kapinoista sitä piispaa tai kreiviä vastaan, jolla oli kaupunki läänityksenä. Paikka paikoin kapina onnistui, mutta useimmiten olivat kaupungit vielä liian vähäväkisiä vastustukseen lääniherran valtaa.

Ainoastaan Luoteis-Italiassa olivat kaupungit jo siihen aikaan siksi voimakkaita, että nämä vapausliikkeet tuottivat

Venezian satama keskiajalla.

V. Carpaccion († 1519) maalaama.

pysyväisiä seurauksia. Sillä siellä ei muinaisajan kauppaelämä koskaan ollut aivan sammunut. Siellä olivat kaupungit sellaiset kuin Genova, ja ennen kaikkia *Venezia*, kehittäneet itselleen kauppaliikkeen, joka muun Euroopan oloihin verraten oli sangen vilkas. Siellä tapaamme melkoisen kehittyneen teollisuuden, siellä oli toimeentulo parempi ja aineellinen edistys korkeammalla kannalla kuin muualla. Jo hyvän aikaa ennen ristiretkiä oli Italiassa kaupunkielämä kaikkine elin-

keinoineen alkanut ripeämmin kehittyä. Ja ristiretket pus-
kivat tuulta purjeisiin. Syntyi elinvoimainen teollisuus
monella eri alalla: lasiteollisuus Veneziassa, villakankaiden
valmistus Firenzessä, ja kauppa, jonka vertaista ei Euroo-
passa oltu roomalaisvallan jälkeen nähty. Vekseli keksittiin,
pankkeja perustettiin, merilaki kehittyi, ja kompassi tuli

Palazzo Forsetti ja Loredan Suuren kanavan varrella Veneziassa.

käytäntöön. Neljännen ristiretken jälkeen (1204) Venetsia
täydellä syyllä saattoi nimittää itseään »koko Rooman valta-
kunnan kolmen kahdeksanneksen haltijaksi». Mongolilaisten
esiintyminen avasi italialaisten kaupalle uusia, arvaamattoman
laajoja aloja. Luoteis-Italian kaupungit tulivat rikkaiksi ja
mahtaviksi. Samassa määrässä kuin ne näin vaurastuivat
ja niiden väkiluku kasvoi, hävisi myös niiden vasallius. Tämä
tapahtui milloin rauhallisella tavalla, milloin sotaisen voimain-
pönnistuksen vaikutuksesta. Veristen sotien ja puoluetäiste-

lujen tulokseksi kaupungit useinkin saavuttivat itsenäisyytensä ja tulivat vapaiksi tasavalloiksi.

Ja edistyksen valo heijasti yli koko maunkin Euroopan. Kaupankäynti elpyi Saksassa, Ranskassa, Alankomaissa ja

Loggia dei Lanzi Firenzessä.

Rakennettu 1300-luvulla.

Englannissa. Suurilla vuotuisilla markkinoilla eri maiden kauppiaat kohtasivat toisensa ja vaihtoivat keskenään tavaroita. Raaka-aineita ruvettiin paremmin jalostamaan. Kaupungit, jotka sitä ennen olivat olleet vain kylien kirjoissa,

Mont St. Michel Normandiassa.
Goottilainen kirkko, luostari ja kaupunki keskiajalta. A. Häggin etsauksen mukaan.

vaurastuivat, jos niiden maantieteellinen asema oli edullinen. Ruhtinaat älyivät oman hyötynsä ja perustivat usein itsekin kaupunkeja. Liikenneyhteys oli tosin vielä epävarma, mutta silloin useat kaupungit yhtyivät kauppaetujensa suojelemiseksi liittokunniksi, lähettäen liikkeelle sotalaivoja ja sotilaita kauppalaivojaan ja rauhallisia kauppakaravaanejaan saattamaan ja puolustamaan. Niin teki »hansaliitto», jolla oli »konttoreja» sekä Itämeren että Pohjanmeren rannikolla ja joka osasi suunnata Skandinavian ja Venäjän kaupan satamiinsa. Suuret joet muuttuivat tärkeiksi laivareiteiksi. Kahdensadan vuoden kuluessa eli noin vv. 1250—1450 lisääntyi kauppa Rein-joella 13-kertaiseksi. Hyvää kultarahaa tuli liikkeeseen siellä, missä ennen oli liikkunut huonoa hopearahaa, joka ei vastannut merkittyä arvoaan. Usein oikeutettiin kaupunki itse lyömään rahaa. Hopea- ja kultakannuja ja juoma-astioita vietiin rahapajaan ja lyötiin rahaksi. Täten tuli rahaa liikkeeseen, tavarat olivat helpommin saatavissa, kauppiaat vaurastuivat ja kohottivat päätään.

He olivat täydellä syyllä ylpeitä. Heidän rauhallinen porvarillinen liikkeensä herätti heissä itsetietoisuutta. Karttuva varallisuus ja kasvava oman arvon tunto synnyttivät heissä tulista uhkaa lääniherroja vastaan. He ryhtyivät sitkeään taisteluun, päästäkseen herrojen ikeestä tai ainakin mikäli mahdollista vähentääkseen sen ankaruutta. Ja he saivat liittolaisen yhteiskunnan korkeimmalta huipulta, saivat turvaa itse hallitsijalta. Taistelivathan ruhtinaat itsekin samaa feodaali-aatelistoa vastaan. Ja senpätähden he mielellään ojensivat alamaisilleen, kaupunkien asukkaille, auttavan kätensä, kun jonkun lääniherran vallan murtaminen oli kysymyksessä. Ne itsehallinnon idut, jotka jo aikaisemmin olivat olemassa, kehittyivät yhä enemmän. Kauppiasyhdistyksistä kasvoi kaupungin neuvosto. Lääniherralle suoritettut epämääräiset maksut muuttuivat vuotuisiksi veroksi, joka kerta kaikkiaan oli määrätty. Paikka paikoin lakkasi kaikki veronmaksu. Toisinaan lääniherra säilytti itselleen

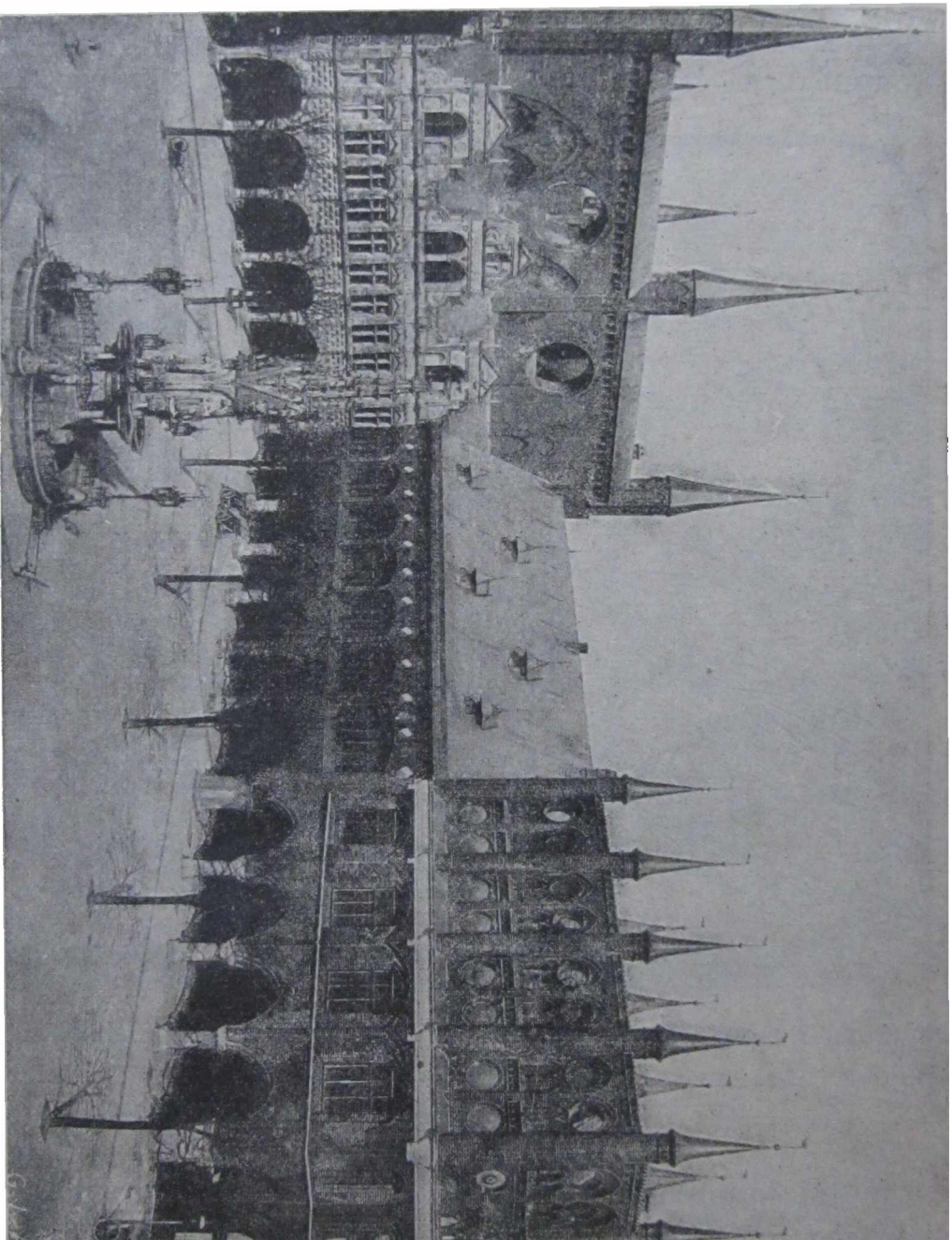
ylimmän johtovallan kaupungissa, tarkasti sen hallintoa ja oli oikeutettu määräämään eräitä virkamiehiä. Kaupunki oli silloin »maakaupunki», kuten Saksassa sanottiin. Toisinaan lakkasi lääniherran valta kokonaan. Kaupunki tuli »valta-kaupungiksi» ja oli ainoastaan valtakunnan hallitsijan, kei-

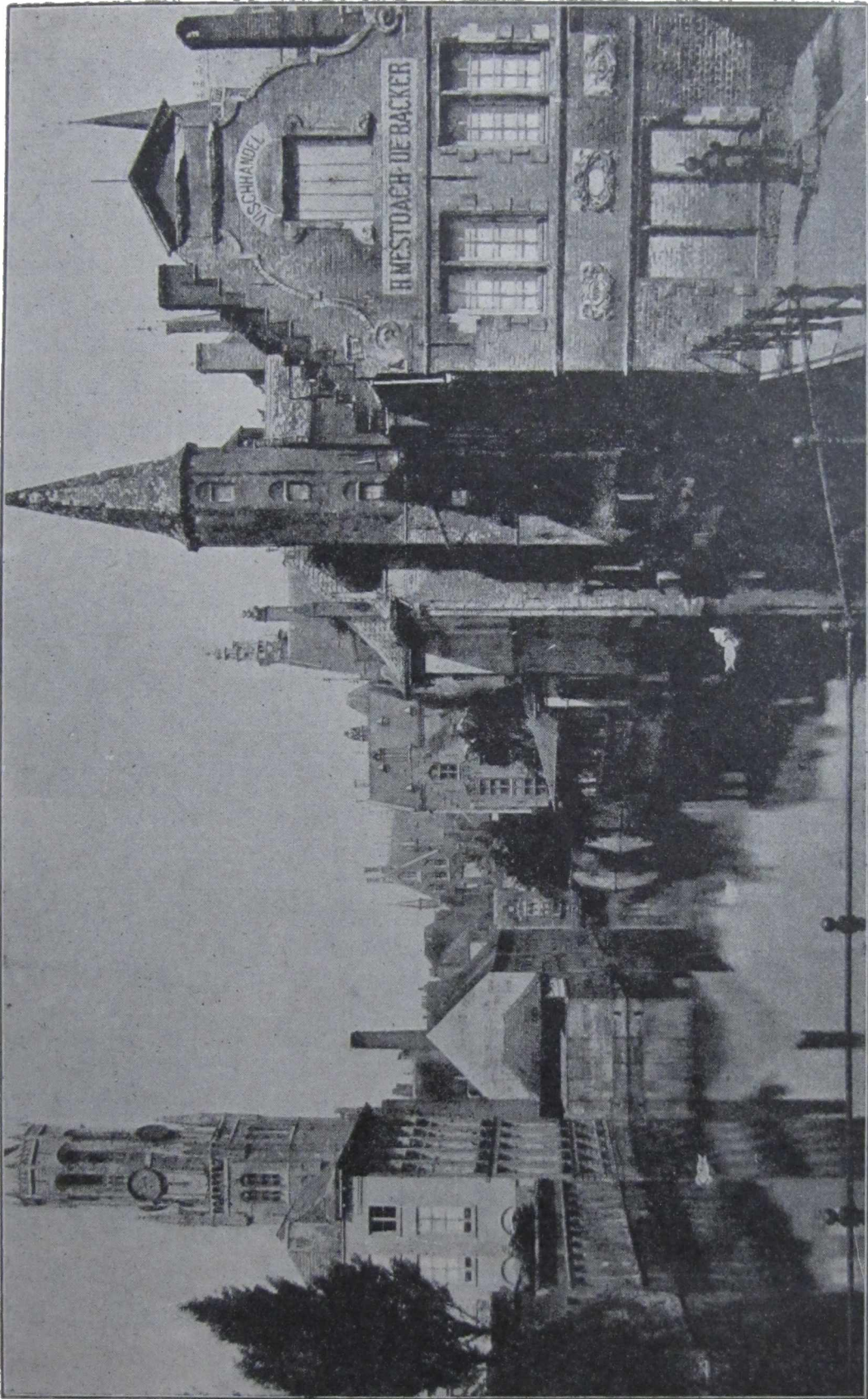
Ranskan kuningas Kaarle VI kohtaa puolisonsa Isabella Baierilaisen Pariisin portilla 1385.

Miniatyyri eli pienoismaalaus Froissart'in kronikasta.

sarin tai kuninkaan, vallanalaisena. Kukin kaupunki sääsi itselleen oman kaupunkilain, jonka hallitsija vahvisti, muodosti turvakseen aseellisen porvarikaartin ja varustautui lujasti muureilla ja torneilla. Missä hallitsijanvalta vahvistui, kuten Ranskassa, siellä koko maan porvariväestö kohosi valtiosäädiksi, jonka apuun ja uskollisuuteen kuningas saat-

Lybeckin raathuone.
Rakennettu goottilaiseen tyyliin 1300-luvulla.

Kuva Brüggen kaupungista Belgiassa.

toi luottaa. Saksassa sitävastoin, missä keisarin valta oli vähenemässä, tulivat valtiokaupungit itsenäisiksi tasavalloiksi, vaaliruhtinaskuntain ja muiden itsenäisten pikkuvaltioiden vertaisiksi. Lyybekin, Nürnbergin ja Augsburgin kaupungit olivat aina huomioon otettavia mahteja, milloin Saksan valtiolliset suhteet olivat kysymyksessä. Rikkaat kauppiaat saattoivat tarpeen vaatiessa panna jalkeille suuria palkkasoturijoukkoja. Tosin nämä hyvät, kunnon porvarit olivat säästäväisiä ja kohtuullisia elämäntavoissaan, halukkaita kokoamaan rahoja kirstun pohjalle. Mutta kun asia koski heidän rakkaan syntymäkaupunkinsa kunniaa, puolustamista tai koristamista, silloin he kohta joutuivat isänmaallisen innostuksen valtaan ja panivat kultakolikkonsa kierimään. Sitä ei kukaan epäile, ken on nähnyt nuo ihanat goottilaiset kirkot ja raatihuoneet Saksan vapaissa kaupungeissa.

Mutta varjopuoliakin oli kaupunkien elämässä, nimittäin sisälliset taistelut, kauppiasten ja käsityöläisten väliset riidat. Kauppiaat, jotka olivat johtaneet taistelua lääniherroja vastaan, pitivät itseään varsinaisena porvaristona ja kohtelivat käsityöläisiä alhaisempana kansanluokkana, jolla ei ollut mitään oikeutta sekaantua kaupungin hallitukseen. Jonkin aikaa meni kaikki hyvin, mutta sitten alkoivat käsityöläiset, semminkin niissä kaupungeissa, missä teollisuudella oli tärkeä asema, osoittaa tyytymättömyyttä ja vaatia itselleen samoja oikeuksia. Kauppiaat eivät tahtoneet myöntyä, ja kaikki ne katkerat sanat maailman pahuudesta, joita lääniherrat äsken olivat syytäneet heitä vastaan, kaikuivat nyt vuorostaan kauppiaskunnan suusta käsityöläisiä vastaan. Vähitellen nämä kuitenkin pääsivät päämääränsä perille, mutta silloin ilmaantui käsityöläis-mestarien alapuolelle uusi kansanluokka, jolla oli uudet vaatimukset, nim. kisällien sääty. Ja kaikki nämä sisälliset taistelut vaikuttivat kaupunkien kehitykseen lamauttavasti.

Kaupunkikunnat, sellaisina kuin ne ilmenevät keskiajan loppuvuosisatoina, muodostivat Euroopan valtioiden kes-

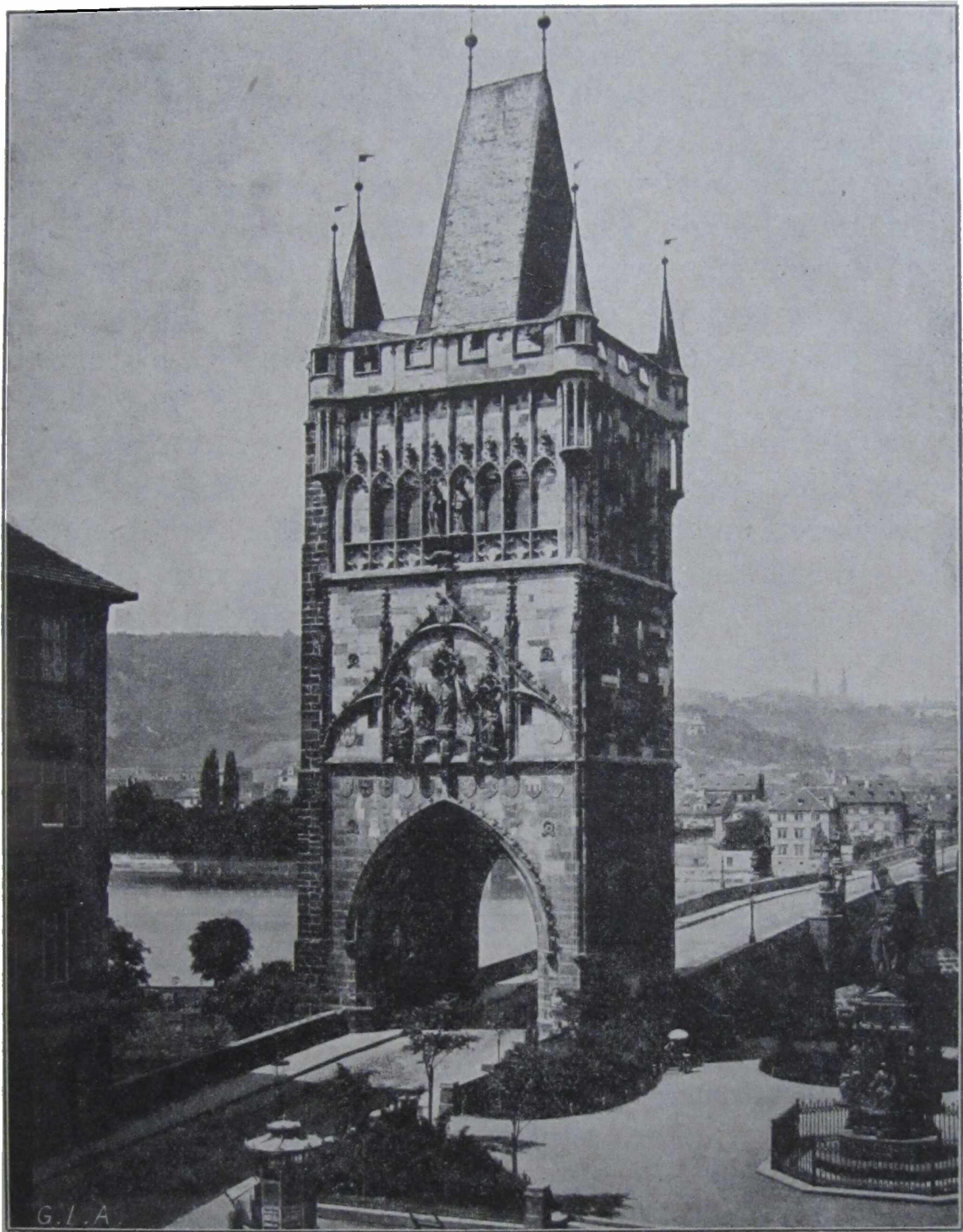
Rolandin patsas Bremenissä.
Pystytetty v. 1412 osoittamaan kaupungin vapautta.

kuudessa uuden valtiomahdin. Tähän asti olivat kirkollinen hierarkia ja läänityslaitos jakaneet vallan keskenään, ja talonpojat olivat olleet niiden kuuliaisia alamaisia. Nyt olivat ylhäältäpäin varttuva kuninkuus ja alhaaltapäin kehittyvät kaupungit saattaneet nuo edellisten aikojen vallanpitäjät puristuksiin. Läänityslaitos oli useimmissa maissa joutunut rappiolle, ja papiston kaikkivaltius oli häviämäisillään. Ruhtinasvalta ja kaupunkien valta olivat tulevaisuuden uusia voimia; ja niissä pääsi ruhtinasvalta voitolle.

Keskiajan ammattikunnat

Ristiretkien aikakaudella — Italiassa jo vähän vareminkin — alkoi Euroopan teollisuus kehittyä huomattavasti. Aikaisemmin oli tyydytty kaikkein yksinkertaisimpiin ja välttämättömmimpiin tarvekaluihin. Ainoastaan suurmiesten epävapaat ja puolivapaat alustalaiset kaupungeissa ja maalla valmistivat jonkin verran käsityötuotteita muuksi kuin kotitarpeeksi. Mutta hekään eivät voineet valmistaa naapureilleen noita tuotteita muulloin kuin joutohetkinä, jolloin lääniherra ei heidän apuaan tarvinnut. Nyt ruvettiin käyttämään hienompia teollisuustuotteita, joiden valmistaminen kysyi kehittyneempää ammattitaitoa ja suurempaa persoonallista kuntoa. Ja käsityöläisetkin pääsivät vähitellen riippuvaisesta tilastaan ja muuttuivat persoonallisesti vapaiksi kaupunginasukkaiksi, vaikka heidän alussa täytyikin jättää kaikki valtiolliset oikeudet kauppiaille eli kaupunkikuntien varsinaisille porvareille.

Nämä kehittyvän teollisuuden kannattajat alkoivat jo aikaisin liittyä ammattikunniksi eli käsityöläisseuroiksi, voidakseen yhdessä paremmin kehittää taitoaan ja suojella oikeuksiaan. Jo vuoden 800:n vaiheilla ovat mainitut am-

Kaarlen sillan portti Pragissa.
Silta portteineen rakennettu 1300-luvulla.

mattikunnat Italiassa taimelle nousemassa. Selvemmin ne ilmenevät siellä 11. ja 12. vuosisadalla ja täyteen voimaansa ne pääsevät Euroopassa vasta 14. ja 15. vuosisadalla. Pohjois-Euroopassa ne muodostuivat monessa suhteessa Pohjoismaissa tavattavien »kiltojen» tapaisiksi. Nämä kiltat olivat ikivanhoja pakanuudenaikuisia yhdistyksiä, jotka myöhemmin olivat saaneet kristillis-uskonnollisen leiman. Etelä-Euroopassa ammattikunnat kehittyivät kenties roomalaisen keisariajan »kolleegioista», käsityöläisyhdistyksistä, jotka oli perustettu niiden jäsenten keskinäiseksi avuksi ja turvaksi.

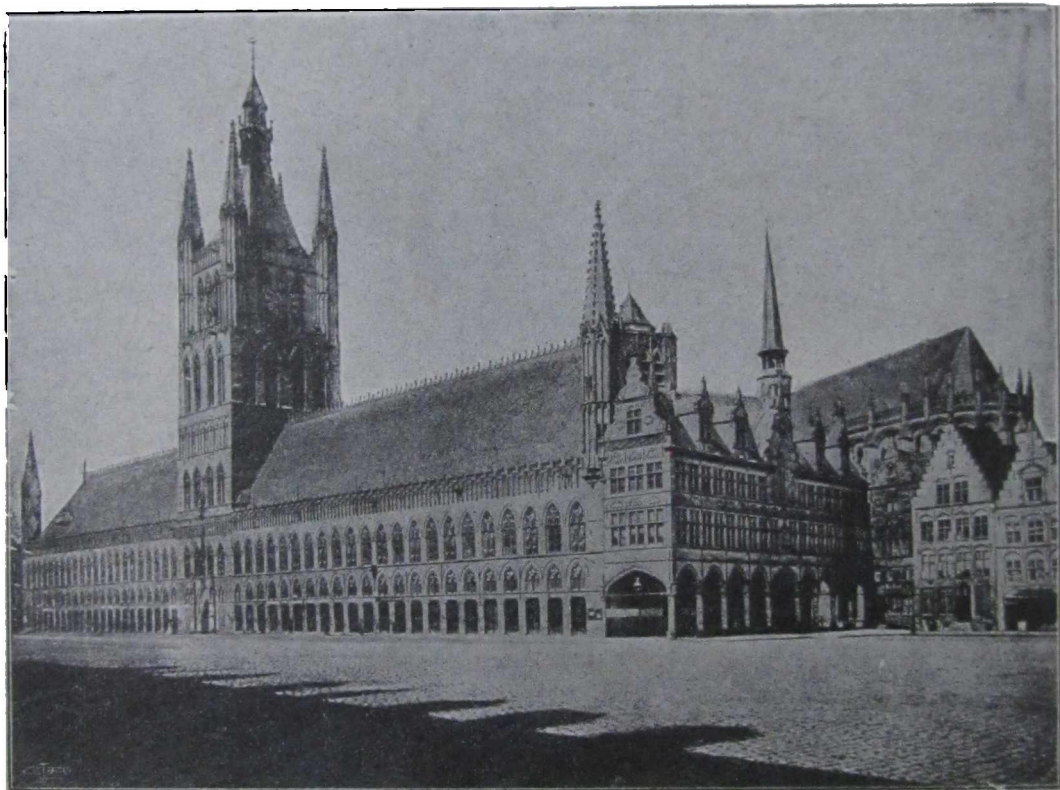
Myöhemmän ajan ammattikunta oli yhdistys, jonka saman elinkeinon harjoittajat perustivat, estääkseen kaikkia yhdistykseen kuulumattomia harjoittamasta tuota elinkeinoa. Keskiajan ammattikunnat eivät tyytyneet rajoittamaan tehtäviään ainoastaan siihen, että tukahduttivat kaiken syrjästäpäin tulevan kilpailun. Ne pitivät silmällä muitakin tarkoituseriä: yhteiskunnallisia, siveellisiä, uskonnollisia ja valtiollisia.

Jokaisella ammattikunnalla oli oma suojeluspyhimyksensä, oma lippunsa ja oma sinettinsä. Ammattikunnan jäsenten tuli tavallisesti asua saman kadun varrella, joskus käyttää omaa, erityistä pukuakin. He pitivät huolen siitä, ettei kukaan ammatinharjoittaja saanut poiketa vanhoista, kerta kaikkiaan määrättyistä ammattitavoista, ja jos tehtiin jokin keksintö, valvoivat he, että se pysyi heidän oman piirinsä salaisuutena. Jos ken halusi päästä ammattikunnan jäseneksi, täytyi hänen näyttää toteen, että hän itse ja hänen vaimonsa olivat syntyneet laillisesta avioliitosta ja että he olivat viettäneet nuhteetonta elämää. Edelleen tuli pyrkijän osoittaa, että hän oli ollut määrävuotensa opissa, ensin oppipoikana ja sittemmin kisällinä. Hänen täytyi mitä ankarimman valvonnan alaisena suorittaa sellainen mestarikoe, etteivät kokeneimmatkaan mestarit voineet huomata siinä yhtään virhettä. Yksityinen mestari oli kokonaan ammatti-

Teurastaja-ammattikunnan talo Hildesheimissä.
Rakennettu 15. vuosisadan alkupuolella.

kunnastaan riippuvainen. Oli kerta kaikkiaan määrätty, kuinka monta tuntia saatiin tehdä työtä hänen työpajassaan, kuinka monta oppipoikaa ja apulaista hänen tuli käyttää ja kuinka paljon tavaraa hän sai valmistaa. Käsityötuotteiden laatu, niihin käytettävä raaka-aine ja niiden myyntihintakin oli määrätty. Valvoakseen näiden säädösten noudat-

N. s. Verkakankurien talo Ypernissä Belgiassa.

Rakennettu 13. vuosisadalla.

tamista, jona ammattikunta tuon tuostakin toimeen tarkastuksia kussakin työpajassa, ja onneton se mestari, joka uskalsi rikkoa noita totuttuja sääntöjä. Ammattikunnan jäsenet olivat sen oman tuomiovallan alaiset; oikeutta käytti »oltermanni» eli vanhin, jonka ammattikunta, tavallisesti omasta keskuudestaan valitsi ja jonka maan ruhtinas virkaansa vahvisti. Tämä tuomiovalta ei rajoittunut ainoastaan käsityötä koskeviin kysymyksiin, vaan ulottui rikosasioihinkin. Ammatti-

Brysselin raatihuone.
Rakennettu 15. vuosisadan alkupuoliskolla.

kunta saattoi sulkea käsityöläisen piiristään ja siten ajaa hänet mieron tielle; se saattoi langettaa hänet sakkoon tai vankeusrangaistukseen. On esimerkkejä siitäkin, että ammattikunnan vanhimmat ovat tuominneet ihmisiä kuolemaan ja panneet tuomionsa täytäntöön.

Jäsenyys sellaisessa ammattikunnassa tuotti yksityiselle mestarille suuria etuja. Yhteisostot alensivat hänelle raaka-aineen hintaa. Jos rautalasti saapui kaupunkiin, osti seppien ammattikunta koko lastin. Ja kun ei muita kyselijöitä ilmaantunut, saattoi se tinkiä hintaa mielensä mukaan, kunhan vain ei polkenut sitä niin alhaiseksi, että kauppias keskeytti keskustelut ja piti edullisempaa lähteä tavaroineen muille markkinoille. Yhteisoston kautta hankittu tavara jaettiin mestarien kesken tasan. Kilpailu ei voinut tulla kysymyseenkään, ei syrjäisten puolelta eikä ammattiveljien kesken; sillä kukin mestari työskenteli aivan samalla tavalla ja samoilla edellytyksillä, eikä toinen voinut kohota toistaan etevämmäksi. Tulipalon, sairauden tai muun onnettomuuden kohdatessa saattoi kukin mestari vaatia ammattiveljiltään apua ja kannatusta. Ammattikunnat muuttuivat täten jonkinlaisiksi vakuutuslaitoksiksi keskinäistä avunantoa varten. Yhdistynein voimin käsityöläiset saattoivat hankkia itselleen jonkin verran valtiollista vaikutusvaltaakin, ja kaikkialla myönnettiin heille, milloin mielisuosiolla, milloin pakosta, laillinen osallisuus kaupungin hallintoon.

Ostajallekin yleinen ammattilaitos oli yleensä edullinen. Hinnat olivat tosin jonkin verran kalliimpia, kuin ne olisivat olleet, jos käsityöläiset olisivat keskenään kilpailleet; mutta ne hinnat, jotka ammattikunta sääsi kaikkien mestarien noudatettaviksi, eivät olleet kohtuuttomia, ja ne suojelivat ostajaa kiskomiselta. Hän saattoi aina varmasti luottaa saavansa hyvää tavaraa. Sillä kelvottoman työn tuottama häpeä ei kohdannut ainoastaan yksityistä mestaria, vaan koko sitä ammattikuntaa, johon hän kuului. Ja ammatti-

Lontoossa asuvan saksalaisen kauppiaan Jörgen Giszen muotokuva.
Hans Holbein nuoremman († 1543) maalaama.

kunnalla oli monta keinoa sen jäsenensä rankaisemiseksi, joka jätti käsistään kelvotonta työtä.

Ammattilaitos, joka aikanaan oli ollut eduksi niin käsityöläisille kuin heidän tuotteidensa käyttäjille, joka mahtavasti oli kohottanut teollisuutta sen lapsuudenaikana, muuttui uuden ajan alkaessa sietämättömäksi rasitukseksi. Heräävä yritteliäisyys ei saanut sijaa näiden yhdistysten piirissä, jossa kaikki oli niin aidattua, jossa kenenkään ei ollut lupa poiketa askelenkaan vertaa esi-isiltä perityistä tavoista, ja jossa kaikelle edistykselle pantiin sulku. Ammattikunnat sulkeutuivat yhä enemmän itseensä. Kukin ammattikunta määräsi kussakin kaupungissa vastaisiksi ajoiksi, kuinka monta mestaria siihen sai kuulua. Ja usein tehtiin käsityöammatti perittäväksi siten, että ainoastaan mestarien pojat ja vävyt pääsivät ammattikunnan jäseniksi, taikka vaadittiin jäseneksi pyrkijältä niin suuria maksuja, että ainoastaan hyvin varakkaat sällit jaksoivat niitä suorittaa. Oli siis sälejä, jotka eivät koskaan voineet toivoa pääsevänsä minkään ammattikunnan jäseneksi ja jotka siis pitivät mestarien yksinoikeutta loukkaavana rasituksena. Moni heistä harjoitti ammattisäännöistä huolimatta, itsenäistä käsityöammattia. Ammattikuntien mestarit puolestaan kohtelivat yhä suuremmalla nurjamielisyydellä noita »fuskareja», jotka olivat haittana heidän oikeuksilleen. Heidän pikkumainen vetoamisensa noihin oikeuksiin kävi yhä kiivaammaksi, samassa määrässä kuin kasvava tavarankäyttö vaati yhä täydellisempää työnjakoa. Pataseppien ja kannunvalajien alituiset riidat, tohvelintekijäin ja suutarien y. m. ainaiset torat ovatkin pohjasävelenä useimpien käsityöläisyhdistysten historiassa uuden ajan ensimmäisillä vuosisadoilla.

Rajaton hallitsijavalta teki lopun ammattikuntien itsehallinnosta. Niiden järjestys ei soveltunut tuon uuden valtiomuodon perusaatteeseen, jonka mukaan kaikki valta oli koottava ruhtinaan käsiin. Mutta toistaiseksi ammattikunnat vielä saivat estää syrjäisiä käsityötä harjoittamasta. Vasta

Pyhä Yrjö.

Marmoriveistos, jonka aseseppien ammattikunta v. 1416 pystytti Firenzen

Or San Michele kirkon edustalle.

Firenzäläisen Donatellon († 1466) tekemä.

18. vuosisadalla ammattilaitos alkoi väistyä uuden kehityksen tieltä. Vilkas taloudellinen edistys ja siitä johtuva laajennetun elinkeinovapauden tarve tekivät lopun tuosta vanhasta järjestelmästä. Ranskassa suuri vallankumous pyyhkäisi sen elävien ilmoilta. Muissa Euroopan maissa se hävisi täydellisesti vasta viime vuosisadan kuluessa. Tanskassa poistettiin ammattipakko v. 1857, ja Suomessa tuli niinkään viime vuosisadalla voimaan laki, joka soi elinkeinovapauden kaikille maamme kansalaisille.

Ammattikunta-järjestelmä kuuluu niihin laitoksiin, jotka alkujaan ovat elvyttäneet kehityksen kulkua, mutta sittemmin jääneet ajastaan jäljelle. Muotoihinsa jäykistyneinä muinaisjäännöksinä ja kohtuuttomien etuoikeuksiensa kannattajina ne myöhemmin olivat kaiken vapaan ja ominta-keisen edistymisen esteenä, kunnes ne vihdoin ajan täytyessä kaatuivat kumoon ja väistyivät uudempien sivistysvirtausten tieltä.

Juutalaiset keskiajalla

Ei minkään kansan kohtalo ole ollut niin omituinen kuin juutalaisten. Toisistaan erotettuina, hajoitettuina kaikkiin maailman ääriin, kodittomina ja turvattomina, muiden ihmisrotujen keskellä, vihan, pilkan ja aika ajoin ankaran vainonkin alaisina, he ovat lähes kaksi vuosituhatta säilyttäneet kansallisuutensa, henkiset ja ruumiilliset ominaisuutensa, uskontonsa ja osaksi kielensäkin. Ei ole kumma, että keskiajan mielikuvitus loi sellaisen olennon kuin »vaeltaja-juutalaisen», jonka täytyy maailman loppuun asti kuljeksia koditonna, rauhatonna outojen ihmisten parissa, siksi että hän kerran pilkkasi Vapahtajaa. Ei ole kumma, että keskiajan ihmiset pitivät juutalaiskansan kovaa kohtaloa rangais- tuksena siitä, minkä se oli rikkonut Kristusta vastaan.

Burgundilaisia pukuja.

Osa van Eyck veljesten tekemistä Gentin alttarikaapin maalauksista.

Juutalaiset ovat kaikkina aikoina, hamasta siitä hetkestä, jolloin jättivät Palestiinan, aina meidän päiviimme asti, täyttäneet tärkeän tehtävän ihmiskunnan suuressa taloudessa; he ovat olleet yhdistävänä sivistyssiteenä eri kansojen välillä, he ovat välittäneet kulttuurivirtauksien kulkua maasta maahan, kansasta kansaan. Omituisen asemansa takia he olivat erittäin soveliaat sellaiseen tehtävään. He tunsivat olevansa sukua vieraissa maissa asuvien heimolaistensa kanssa; he kuuluivat vain puoleksi siihen kansaan, jonka keskuudessa asuivat; he eivät tahtoneet minkään kiinalaisen muurin avulla erottautua ulkoapäin tulevista aatevirtauksista.

Aika ajoin on eräs toinenkin juutalaisten ominaisuus auttanut heitä täyttämään sivistyksen kannattajien tehtävää, nimittäin heidän erityinen taipumuksensa kauppaan. Varhaisemmalla keskiajalla, jolloin rahaa oli käytännössä perin vähän, ja roomalaisvallan viimeisinä vuosisatoina, jolloin tuo ennen niin kukoistava kauppaelämä oli kuihtunut, omistivat juutalaiset melkein kaiken Euroopassa liikkeellä olevan jalon metallin ja saattoivat siten pitää huolta siitä kaupasta, joka oli tarpeen suurien ja rikkaiden tilanomistajien ylellisyyden tyydyttämiseksi. Silloin juutalaiset täyttivät yhteiskunnassa tärkeän tehtävän, ja jokaisen täytyi tunnustaa heidän tarpeellisuutensa. Heitä kohdeltiin suvaitsevaisuudella, aika ajoin kunnioituksellakin. Speyerin piispa kirjoitti vuonna 1084, että hän piti kaupunkinsa kunniana, että siellä oli juutalaisia, ja kuusi vuotta myöhemmin keisari Henrik IV sääsi samalle Speyerin kaupungille asetuksen, jonka mukaan juutalaisen haavoittamisesta oli suurempi sakko kuin saman rikoksen tekemisestä ritarille. Tähän aikaan, jolloin uskonnollinen tunne ja etenkin uskonviha oli kiihkeä ja jolloin ihmiset huonosti osasivat tunteitaan hillitä, saattoi kiihko Kristuksen murhaajia vastaan joskus yltyä juutalaisvainoiksi, ja erittäinkin ristiretkien aikakaudella, jolloin kuuma veri joutui kuohuksiin, eivät sellaiset vainot olleet harvinaisia. Mutta ne olivat aina satunnaisia tapahtumia, ja niiden al-

kuunpanijat kuuluivat tavallisesti yhteiskunnan alhaisoon. Vallanpitäjät harvoin kannattivat tai johtivat noita vainoja.

Suuret, järjestetyt juutalaisvainot kävivät vasta myöhemmällä ristiretkien aikakaudella Euroopassa tavallisiksi. Kun kristityt porvarit liikkeen kehittyessä rupesivat ottamaan kaupan omiin käsiinsä, tulivat juutalaiset tarpeettomiksi, vieläpä etevinä kilpailijoina vaarallisiksikin. Silloin juutalaisviha alkoi päästä valloilleen, ja Israelinlasten käytös kristittyitä kohtaan ärsytti näitä julmiin, väkivaltaisiin tekoihin. Juutalaisilla oli suuria pääomia, ja kristittyjen ruhtinaiden ja yksityishenkilöiden oli tuon tuostakin, ahdinkotilan sattuesssa, pakko pyytää heidän apuaan. Mutta kun lainanantajat eivät koskaan voineet olla hengen eikä omaisuuden puolesta täysin turvatut, muuttuivat lainausehdot suunnattoman ankariksi. Viidenkymmenen prosentin vuotuinen korko oli varsin tavallinen; saattoipa korko joskus nousta sataankin prosenttiin. Juutalaisviha sai tuosta koronkiskomisesta uutta yllykettä; vainot muuttuivat yhä julmemmiksi ja yleisemmiksi. Teologit kannattivat tuota kansanliikettä. Suurin kaikista skolastikoista, Tuomas Aquinolainen († 1274), väitti, että juutalaiset Jumalan lain nojalla oikeastaan oli tehtävä orjiksi, mutta sellaista menettelyä voitiin puolustaa, että heiltä kristillisestä lempeydestä tyydyttiin vaatimaan erityistä veroa.

Antisemitismi ei yhtäkkiä levinnyt kaikkiin Euroopan maihin. Tämä liike, joka tosin suureksi osaksi oli rotuvihan ja uskonnollisen kiihkon synnyttämä, mutta jonka päävaikuttimena kuitenkin oli kauppakateus, saattoi kehittyä ainoastaan sikäli kuin kauppa kävi kukoistavammaksi ja vilkkaammaksi. Niissä maissa, joissa sivistys oli heikonpuoleisella kannalla, esim. Puolassa, olivat juutalaiset vielä 14. ja 15. vuosisadalla suuresti suosittuja, kun he sensijaan Italiassa ja Etelä-Ranskassa jo ennen ristiretkiä olivat vihattuja ja vainottuja.

Juutalaisvainot ilmenivät monessa eri muodossa. Lievin menettely oli maasta tai kaupungista karkoittaminen, joka 14. ja 15. vuosisadalla oli yleisesti käytännössä. Keino, jota ruhtinaat usein hyödykseen käyttivät, oli juutalaisten omaisuuden takavarikkoon-otto. Kun Ranskan kuningas Ludvig Pyhä, hankkiakseen rahoja ristiretkiinsä, otti takavarikkoon rikkaiden juutalaisten omaisuuden, pitivät hänen aikalaisensa sitä varmaankin sangen hurskaana ja kiitosta ansaitsevana tekona. Jos juutalaisten sallittiin asua jollakin paikkakunnalla, tehtiin tämä lupa tavallisesti raskaista ja nöyryyttävistä ehdoista riippuvaksi. Heidän täytyi maksaa raskaita veroja, käyttää määrättyä pukua ja asua jonkin määrätyn kaupunginkadun varrella. Eräälläkin Etelä-Ranskan paikkakunnalla täytyi juutalaisen aina pitkänäperjantaina seisoa kirkon ovella saadakseen korvapuustin jokaiselta kirkossa-kävijältä, ja suureksi hurskaudenosoitukseksi mainitaan sitä, että eräs herttua löi juutalaista niin kovasti, että tämän pääkallo halkesi. Usein juutalaisviha ilmeni kuitenkin paljon hirveämmällä tavalla. Kun rutto, vedenpaisumus, sota tai muu onnettomuus kohtasi maata tai pyrstötähti näyttäytyi taivaalla, lykättiin syy juutalaisten niskoille. Heistä liikkui mitä kauheimpia hulluja. Kansa luuli, että he myrkyttivät kaivot, että he pilkkasivat siunattuja hostioita* ja että he jumalanpalveluksessaan teurastivat ja söivät kristittyjä lapsia. Suurehkon onnettomuuden sattuessa mielet joutuivat aina kuohuksiin, ja vimmastuneet kansanjoukot alkoivat juutalaisia rääkätä. Erittäinkin »Musta surma» (1348—1350) antoi aiheita sellaisiin väkivaltaisiin tekoihin. Baselissa koko juutalainen väestö vietiin erääseen Reinin saareen ja poltettiin. Strassburgissa pystytettiin juutalaisten hautausmaalle puulava, ja siellä poltettiin 2,000 juutalaista. Mainzissa juutalaiset tekivät ankaraa vastarintaa raivoisalle kansanjoukkoille ja herkesivät taistele-

* Hostiaksi sanottiin leipää Herranehtooll sessa.

masta vasta kun 6,000 ihmistä oli saanut surmansa. Zähringenin kaupungissa Schwabenissa ruhjottiin 4 juutalaista kuoliaaksi; muut säästettiin, kunnes oli päästy lähestyvien pyhäpäivien ohi. Onnettomien juutalaisten oli pakko kodittomina harhailla paikasta toiseen, ruhtinasten ja kansan julman vihan esineinä. Erittäinkin Saksassa, missä kaikki oli joutunut niin täydelliseen hajaannustilaan, oli heidän elämänsä peräti epävarma ja turvaton. Paikka paikoin he hakivat kalliista maksusta suojaa ritareilta, ja usein juutalaiskylä vieläkin sijaitsee lähellä vuotta, jolla ennen on ollut ritarilinna.

Juutalaisviha on niiden vaikeuksien ilmaus, jotka aina syntyvät, kun kansat siirtyvät alemmalta sivistysasteelta korkeammalle kehityskannalle. Silloin aina jää vanhasta yhteiskunnasta aineksia, jotka entisten olojen vallitessa ovat täytäneet tärkeän tehtävän, mutta sittemmin käyneet tarpeettomiksi. Näiden vanhojen ja uusien yhteiskunta-ainesten välillä syntyy tietysti taistelu olemassaolosta. Mutta ainoastaan kehittymättömissä oloissa, semmoisissa kuin varhaisemman ja myöhemmän keskiajan rajavaiheilla, ja ainoastaan poikkeustapauksissa, semmoisissa kuin vastamainituissa, jolloin ihmiset purkivat vihaansa sitä kansaa kohtaan, joka oli ristiinnaulinnut Vapahtajan, käytetään kilpailijan kukistamiseksi niin julmia aseita, kuin keskiajan kristityt käyttivät juutalaisia vastaan.

Talonpoikaissäätö keskiajalla

Se kaikenpuolinen herätys, minkä ristiretket toivat mukanaan, se levottomuus, mikä silloin valtasi Euroopan, tarttui myös siihen säätöyn, joka oli Euroopan väestön pääosana ja keskiajan alkupuolella melkein ainoana tuottavana kansanluokkana, nimittäin talonpoikaissäätöyn. Tämänkin säädyn elinehdot alkoivat kehittyä voimakkaasti hyvää

ennustavaan suuntaan. mutta kehitys kohtasi vastarintaa ja keskeytyi.

Varhaisemmalla keskiajalla, läänityslaitoksen kehittyessä, talonpojat olivat miltei koko Euroopassa tulleet her-

Saksalainen talonpoikaistalo keskiajan lopulla.

Albr. Dürerin († 1528) »Tuhlaajapoika» nimisen vaskipiirroksen mukaan.

roistaan riippuvaisiksi. Melkein kaikki vapaa maanomistus oli hävinnyt. Talonpoika sai talon hovinherralta vuokralle. Hänen oli pakko maksaa tälle osa sadostaan ja tehdä päivätöitä hoviin. Hän oli sangen oikeudettomassa asemassa. Herra saattoi kohdella häntä jotenkin mielensä mukaan,

koroittaa hänen veroaan ja ajaa hänet mieron tielle. Talonpoikaa pidettiin orjana, ja orja hän olikin.

Aikaa voittaen hänen asemansa tuli kuitenkin turvallisemmaksi, sikäli kuin hoviherra itse vakaantui vasallinase-

Saksalaisia markkina-talonpoikia keskiajan lopulla.

Albr. Dürerin tekemän vaskipiirroksen mukaan.

massaan. Verot ja päivätyöt muuttuivat suuruudeltaan ja lukumäärältään määrätyiksi, ja ne merkittiin maakirjoihin. Hoviherra ei saanut ottaa taloa mieheltä, joka täytti velvollisuutensa, ei ainakaan laillisesti irtisanomatta. Talonpoijan kuoltua saattoi hänen poikansa maksamalla pienen

korvauksen saada haltuunsa sen maan, jota isä oli viljellyt. Talonpojan suhde herraansa alkoi muuttua raskaasta ja nöyryyttävästä alamaisuudesta vapaan sopimuksen luontoiseksi.

Yleensä lienee talonpoikien asema siitä lähtien ollut varsin siedettävä. He olivat vapaat suoranaisista veroista ja sotapalveluksesta. Heidän talojensa tuottama tulo lienee useimmiten riittänyt heidän pienten vaatimustensa tyydyttämiseen. Tietysti oli olemassa hovinherroja, jotka kiusasivat alustalaisiaan; mutta yleensä heillä ei ollut siitä suurtakaan hyötyä, sillä heidän oli vaikea muuttaa rahaksi niitä luonnon tuotteita, joita maanvuokraksi suoritettiin. Päivätyö-velvollisuus oli harvoin rasittava; sillä hovin tilukset olivat tavallisesti varsin pienet, ja useimmiten vaadittiin niiden viljelemiseen kultakin alustalaiselta vain muutamia päivätöitä vuodessa. Useimmissa paikoin oli hovinherran ja hänen alustalaistensa suhde varsin patriarkallinen. Hovinherra suojeli talonpoikiaan, puolusti heitä ulkonaisia vihollisia vastaan ja kiskoi harvoin heiltä kohtuuttomia veroja. Mutta heidän ihmisoikeuttaan hän ei pitänyt juuri missään arvossa. Arastelematta hän jahtiretkillään tallasi heidän peltojaan ja häikäilemättä hän loukkasi usein heidän omistusoikeuttaan.

Tulivat sitten ristiretket ja niiden mukana kauppaliikkeen elpyminen ja levoton pyrkiminen kaikilla aloilla. Talonpojat hyötyivät suuresti näistä muuttuneista olosuhteista. Kaupungeissa kauppias- ja käsityöläis-säätö kehittyi yhä mahtavammaksi. Viljan ja karjan vienti kaupunkeihin lisääntyi lisääntymistään, ja maataloudentuotteet kohosivat hinnaltaan. Ihmisiä tulvaili maaseuduilta kaupunkeihin harjoitukseen siellä muita elinkeinoja kuin maanviljelystä ja karjanhoitoa. Tästä oli seurauksena työväen puute ja työpalkkain kohoaminen maaseuduilla. Kasvavasta kuningasvallasta talonpojat saivat liittolaisen, joka oli halukas heitä autamaan, kun joku suurmies kohteli heitä pahasti. Vilkkaampi kansainvälinen yhteys synnytti vapaamielisemmän käsityksen maanviljelyksestä ja maataloudesta yleensä. Moni

hovinherra käsitti, että talonpojalle suotu itsenäinen asema oli yleensä edullisempi kuin hänen orjuuttamisensa. Maalaiset saivat enemmän rahaa, ja Euroopan eri maissa talonpojat alkoivat muuttaa luonnontuotteilla suoritettavia verojaan ja päivätyö-velvollisuuttaan kerta kaikkiaan määrätiksi, vuotuisiksi rahamaksuksi. Samalla kuin liikkeessä-oleva

Alamaalaista talonpoikaisväkeä keskiajan lopulla.

Lucas van Leydenin († 1533) tekemän vaskipiirroksen mukaan.

raha Euroopassa lisääntyi, kohosivat tavarain hinnatkin, ja pysyväiseksi rahasummaksi muuttunut verovelvollisuus kävi siis, rahanarvon aletessa, talonpojalle varsin edulliseksi. Euroopan talonpoikain vapaus ja varallisuus varttuivat varttumistaan.

Sittemmin olot muuttuivat, ja hovinherrat ehkäisivät edistystä. Syyt olosuhteiden muuttumiseen olivat monenlaiset. Sodat ja suuret maanvaivat, erittäinkin kauhea »musta

surma», olivat useimmissa Euroopan maissa melkoisesti vähentäneet talonpoikaisen väestön lukumäärää. Työpalkat olivat siitä syystä suunnattomasti nousseet, ja työvään palkkaaminen kävi hovinherroille vaikeaksi. Silloin he valtion avustamina turvautuivat pakkokeinoihin: säätivät maaorjuuden ainakin joksikin ajaksi, määräisivät palkkataksoja, joista ei saanut poiketa, j. n. e. Hovinherroille oli näiden määräysten toteuttaminen varsin tärkeä, sillä maatalous oli nyt muuttunut heille paljon tärkeämmäksi elinkeinoksi kuin koskaan sitä ennen. Aatelisto oli vähitellen täyttänyt tehtävänsä. Se kävi yhä tarpeettommaksi sodassa ja saattoi vetäytyä tiloilleen. Entiseen aikaan aateliset olivat pitäneet tilojensa hoitamista sivuasiana varsinaisten suurten elämäntehtäviensä rinnalla. Sensijaan maanviljelys nyt tuli aateliston varsinaiseksi tehtäväksi, johon se käytti kaiken voimansa. Se antautui siihen sitä suuremmalla innolla, koska muuttuneet olosuhteet olivat aatelistossa synnyttäneet yhä suurempaa ylellisyyden tarvetta. Aatelismiehet viljelivät siis maataan paljon huolellisemmin ja järkipäisemmin kuin ennen. He pyrkivät lunastamaan talonpoikien taloja omaan haltuunsa, laajentaakseen hovinsa tiluksia, ja näihin suurtiloihin tarvittiin päivätöitä paljon enemmän kuin ennen. Aateliset alkoivat käydä kauppaa maataloustuotteilla; sentähden he yrittivät korottaa alustalaistensa ulostekoja. Kun talonpoika oli kuollut ja hänen talonsa annettiin toiselle, lisättiin usein veroja ja päivätöitä. Aateliset alkoivat viljellä yhteisiä takamaita, joita talonpojat ennen olivat käyttäneet karjanlaituminaan; he kielsivät kalastamasta järvissä ja muissa vesistöissä, kielsivät hakkaamasta metsästä puita ja laske-
masta sinne sikoja.

Kun talonpojat huomasivat edistystään näin estettävän, heräsi heissä yhä kasvava katkeruus hovinherroja kohtaan. Nämä puolestaan vihasivat kovasti talonpoikia, jotka eivät enää nöyrästi pyytäneet »armolliselta herralta» myönnytyksiä, vaan vaativat niitä oikeuden nimessä. Katkeruus yltyi

molemmin puolin. Talonpoikain mielissä syntyi demokraattisia ajatuksia kaikkien ihmisten yhtäläisistä oikeuksista, paikka paikoin sellaisiakin ajatuksia, jotka sangen suuresti muistuttavat meidän aikojemme sosialismia ja kommunismia. Tämän lisäksi tuli muutamissa maissa vielä uskonnollisia liikkeitä, joita herättivät Wiclif Englannissa, Hus Böömissä ja sittemmin myös Luther Saksassa ja Zwingli Sveitsissä. Kaikkialla kyti salattu viha, ja monessa maassa se leimahti ilmituleen. Tahdottiin tappa herrat, polttaa heidän hovikartanonsa ja jakaa heidän rikkautensa; taikka missä liike oli sävyisempi tahdottiin tehdä loppu kaikista uusista veroista ja ulosteista. Ranskassa syttyi v. 1358 suuri, »la Jaquerie» niminen talonpoikaikapina, Englannissa samanlainen kapina v. 1381. Böömissä hussilaiset talonpojat 15. vuosisadan alkupuolella tarttuivat aseisiin. Saksassa oli 15. ja 16. vuosisadan rajavaiheilla alituisia talonpoikaissotia, viimeinen ja suurin v. 1525; samoin Tanskassa keskiajan loppupuolella. Tunnetuimmat ovat kapina Pohjois-Jyllannissa v. 1441 ja Klemetinkapina v. 1534.

Mutta joka paikassa talonpojat joutuivat tappiolle, ja liike, joka järkevästi johdettuna ja järjestettynä olisi voinut kerrassaan murtaa aateliston vallan ja saattaa talonpojat vapauteen ja hyvään taloudelliseen asemaan, tuotti näille vain suurinta onnettomuutta. Sillä nyt hoviherrat voittajan oikeudella hallitsivat tappiolle joutuneita vastustajiaan, nyt he saattoivat täydellä syyllä puhua talonpoikien vaarallisesta kapinahengestä, joka oli säälimättömällä ankaruudella tukahdutettava, nyt he saattoivat vähintäkään vastarintaa kohtaamatta sälyttää mitä raskaimpia taakkoja talonpoikien hartioille. Kohtuuttoman kovat sakot, maaorjuus, raskaat päivätyöt, sietämättömät verot ja sorrettu asema, kaikki tämä tuli useimmissa maissa talonpoikien osaksi. — Ainoastaan Sveitsi, Ruotsi, Norja ja Suomi ovat poikkeuksena tästä yleisestä säännöstä.

Ja aikojen kuluessa vedettiin ohjaket yhä kireämmälle; taloudellinen vapaus ja henkinen valistus hävisivät yhä enemmän Euroopan talonpojilta, kunnes vihdoon uusi aika koitti ja katkaisi heidän kahleensa.

Ruudin keksintä

Keskiajan sotajoukon ytimenä olivat panssariin ja rauta-haarniskaan puetut suurmiehet ratsupalvelijoinen. Jalkaväkeä oli sotajoukossa kyllä, mutta se ei mitään merkinnyt rautapukuisten ratsumiesten rinnalla. Näiden rauta- tai nahkahaarniskoista nuolet ponnahtivat tehottomina takaisin. Miekat ja keihäät eivät niihin hevin pystyneet. Pieni, hyvin varustettu ja harjaantunut ratsujoukko saattoi pitää puoliaan tuhatlukuista, kepeästi asestettua jalkaväki-joukkoa vastaan.

Sitten tuli Eurooppaan ruuti. Miten se opittiin tuntemaan, tuotiinko se Aasiasta vai keksittiinkö se täällä kotona, ei ole helposti pääteltävissä. Varma on, että kiinalaiset ovat tunteneet ruudin jo toistatuhatta vuotta ennen kuin se tuli käytäntöön Euroopassa, ja onhan mahdollista, että arabialaiset tai eurooppalaiset matkustajat ovat tuoneet tiedon sen kokoomuksesta ja ominaisuuksista Eurooppaan. Taru kertoo tosin saksalaisesta *Berthold Schwarz* nimisestä munkista, että hän eräänä päivänä, tehdessään luonnontieteellisiä kokeita ja survoessaan yhteen rikkiä, hiiltä ja salpietaria, näki huumaren lentävän ilmaan ja siten sattumalta tuli ruudin keksijäksi. Tämän kertomuksen todenperäisyyttä on vaikea taata. Historioitsijat ovat kuitenkin taipuvaiset otaksumaan, ettei tämä *Berthold Schwarz*, joka todellakin näyttää eläneen, ole ruudin keksijä. Sitävastoin tiedetään varmasti, että *Roger Bacon*, yksi keskiajan suurimmista

tiedemiehistä ja valistuneimmista henkilöistä, jo 13. vuosisadan loppupuoliskolla on tuntenut räjähdysaineita. Eräässä v. 1267 kirjoittamassaan kirjassa hän kertoo aineesta, joka voi synnyttää »ukkosentapaisen äänen ja saada ilman

Tykkejä 1500-luvun alkupuolella.

Hans Burgmairin tekemä puupiiirros.

vapisemaan». Tästä lauseesta käy epäamättömästi selville, että ruuti on ollut hänelle tunnettu; mutta ei tiedetä, onko hän sen itse keksinyt vaiko muilta oppinut tuntemaan. Sodassa käytettiin ruutia todistettavasti ensimmäisen kerran Crecyn taistelussa, jossa englantilaiset ja ranskalaiset taistelivat vastakkain; myöhemmin kerrotaan tuontuostakin sen

käyttämistä. Tanskassa on nähtävästi jo kuningas Valdemar Atterdag († 1375) käyttänyt tykkejä; Ruotsissa mainitaan niitä ensi kerran v. 1395. Suomessa näyttää Viipurin linna jo v. 1429 olleen varustettu näillä uudenaikaisilla ampuma-aseilla, ja v. 1434 pyytää Raaseporin linnan isäntä Räävelin kaupungin neuvostolta lainaksi paria tai kolmea tykkiä ja »yhden miehen, joka osaa tykeillä ampua». Unioniriitojen aikoina puhutaan sittemmin usein tykkien käyttämisestä; mutta Pohjoismaissa näyttävät ne ensikerran ratkaisevasti vaikuttaneen suuren taistelun tulokseen vasta Ditmarskin sodassa v. 1500.

Millä tavalla ruuti tuli Euroopassa käytäntöön, se on siis luultavasti ainaiseksi jääpä ratkaisemattomaksi historialliseksi arvoitukseksi. Sen vaikutus ihmiskunnan oloihin on sitävastoin varsin selvästi huomattavissa, ja se oli merkillinen ja seurauksiltaan tärkeä. Se särki vanhaa ja rakensi uutta monella alalla.

Nyt voitiin pitää aseissa vakinaisia jalkaväkijoukkoja, joiden varustaminen oli paljon helpompi kuin ritarien ja heidän asepalvelijainsa asestaminen. Rautainen varuspuku oli tarpeeton, sillä se ei suojellut pyssynluodeilta eikä tykinkuulilta. Paras ja voimakkain ratsujoukko ei jaksanut kauan pitää puoliaan tykistöllä varustettua sotajoukkoa vastaan. Sellaisen sotajoukon varustaminen kävi ruhtinaille helpomaksi kuin maan ja valtakunnan jakaminen suurmiehille, ja heistä oli mukavampaa ja turvallisempaa olla tekemisissä palkkasoturien kuin omavaltaisten ja puoleksi itsenäisten suurmiesten kanssa. Samaan aikaan ristiretkien vilkastuttama kauppaliike tuotti yhä enemmän tullituloja ruhtinaiden aarraittoihin. Näillä varoilla he saattoivat pestata itselleen yhä lukuisampia palkkasoturi-joukkoja ja ostaa yhä useampia tykkejä.

Keskiajan lopulla raskasaseinen ratsuväki siis yhä enemmän menetti merkitystään, ja sotajoukon tärkeimmäksi osaksi tuli pyssyillä ja tykeillä varustettu ja palkattu jalkaväki.

Täten ritarisääty kävi yhä tarpeettomammaksi. Sillä ei ollut valtiossa mitään tehtävää; se muuttui menneiden aikojen jäännökseksi.

Ja ruhtinaat näkivät ilomielin, kuinka suurmiesten merkitys häviämistään hävisi. Suurmiehet olivat olleet esteenä kuninkaan vallan laajenemiselle, esteenä, jota ei kukaan keskiajan ruhtinas voinut täydellisesti voittaa, koska se aseellinen voima, jota ruhtinasvalta olisi tarvinnut asiansa ajamiseksi, juuri oli suurmiesten hallussa. Nyt istui siellä täällä Euroopan valtaistuimilla miehiä, jotka vihasivat suurmiesten valtaa ja kiihkeästi halusivat sitä murtaa, tullakseen itse sen perijöiksi. He älyivät uuden aseiden merkityksen ja he ymmärsivät sitä käyttöä. Nyt muodostui kuninkaallisia sotajoukkoja, jotka pystyivät vastustamaan ritarien rintamia.

Kun jokin yhteiskunta-luokka ajanhengen muuttuessa on kadottanut alkuperäisen tarkoituksensa, täytyy sen hankkia toinen toimiala, ellei se tahdo joutua häviöön. Tämä on tapahtunut maailmanhistoriassa monta kertaa, mutta murrosaika on harvoin ollut helppo. Sotaisen ritarisäädynekään jäsenten ei ollut helppo muuttua rauhallisiksi tilanomistajiksi tai kuninkaan upseereiksi ja virkamiehiksi. Sotainen seikkailuhalu ja vapaudenrakkaus olivat syöpyneet näiden aatelismiesten vereen, ja useimmat heistä elivät linnoissaan mielummin rosvoritareina. Mutta nyt oli ruhtinaalla keinoja heidän kukistamiseksi. Kun suurmiehet häiritsivät valtakunnan rauhaa, kun he kieltäytyivät hänen käskyjään tottelemasta tai suorastaan ryhtyivät kapinaan, lähetti hän sotajoukon heidän linnojaan vastaan. Linna saattoi kyllä sijaita edullisessa asemassa, sen murit saattoivat olla paksumat ja sen puolustajat urhoolliset; tykkituloista se ei kuitenkaan kestänyt.

Ruudin keksintä teki lopun keskiajan sotajärjestelmästä; se hävitti koko keskiajan valtiomuodonkin. Ruhtinas ja kansa, nuo kaksi mahtia, jotka keskiajan aatelisto oli sysännyt syrjään, alkoivat nyt voimistua. Ruhtinasvalta varttui

varttumistaan, mikäli se pakotti aatelisvallan peräytymään askel askeleelta; ja ruhtinasvallan keralla ja osaksi sen turvissa varttui porvarien ja talonpoikien vapaus ja varallisuus.

Saksan rosvoritarit

Keskiajan loppupuoli oli Saksassa kuten useimmissa muissakin Euroopan maissa levoton murroskausi. Uudet aatteet loivat uusia olosuhteita; vanhat yhteiskunta-muodot kaatuivat kaikkialla kumoon ja sortuivat. Voimakkaimpana ja tuhoatuottavimpana tämä ajan murros esiintyy kuitenkin Saksassa. Koko valtiolaitos joutui siellä aivan rappiolle: ei kukaan välittänyt laista eikä oikeudesta, ja vuorenhuipuilla, lujien linnojensa turvissa rosvoritarit istuivat vaanien kuin kotkat rauhallisia kauppamiehiä.

Omituista kyllä, että juuri ritarit rupesivat tuota rosvoammattia harjoittamaan. Entiseen aikaan oli heidän täytynyt pyhällä valalla sitoutua puolustamaan heikkoja ja sorretuita; nyt he parhaastaan elivät heikkoja ryöstämällä. Näin olivat olot entisestään muuttuneet, näin oli myöhempi keskiaika poikennut entisistä ihanteistaan.

Ristiretkien aikakaudella oli kauppa suuresti elpynyt. Euroopan eri maat olivat joutuneet keskenään vilkkaaseen yhteyteen, ja ihmiset saattoivat nyt verrattain helposti hankkia itselleen vieraiden maiden tuotteita, joita sitä ennen tuskin oli kullalla saatavissa. Kallisarvoisten tavarain helpompi saanti lisäsi ylellisyyttä, ja tämä ylellisyys tarttui, ruhtinaista puhumattakaan, etupäässä aatelistoon, joka vielä oli Saksan rikkaimpana ja mahtavimpana säätyinä. Tämän säädyn jäsenet pitivät kallisarvoisista puvuista, hienoista ruoista ja viineistä ja koristivat asuntojaan ennen tunte mattomalla loistolla. Mutta heidän tulonsa eivät riittäneet

Kuolema, ritari ja perkele.

Albrecht Dürerin († 1528) tekemä vaskipiirros.

noihin yhä kasvaviin menoihin. Talonpoikien vuotuiset verot ja kantatilan maanviljelys eivät riittäneet aateli-herran ja hänen perheensä ylliseen hovinpitoon.

Linnojen herrat alkoivat köyhtyä. Talonpoikaistalo toisensa jälkeen oli lohkaistava hovitilan alueesta ja myytävä. Tämä auttoi tosin hetkeksi, mutta myöhemmin pula kävi yhä kovemmaksi. Ritarit joutuivat koronkiskurien käsiin, ja kiinnitysten määrä kasvoi kasvamistaan. Linnoja hallitsi köyhtynyt, velallinen aatelisto. Aatelisherra ajatteli kateen-sekaisella ylenkatseella kaupunkien »räämäreitä» ja »pippuri-säkkejä», jotka päivä päivältä vain rikastuivat, sill'aikaa kuin hänen oma toimeentulonsa kävi yhä vaikeammaksi.

Näin ollen ritarit rupesivat rosvoiksi. Olihan aatelismies oikeastaan syntynyt miekanmittelöön, pienestä alkaen siihen ammattiin harjaantunut. Tuolla alhaalla maantiellä kulki pitkässä jonossa kauppamiehiä raskaine rahasäkkeineen, suurine tavarakuormineen; ja harva heistä oli tottunut aseita käyttämään. Jos ritari, ryöstettyään sellaisen kauppa-matkueen, oli onnellisesti päässyt takaisin linnaansa, saattoi hän nauraa kaikille kostonuhkauksille; sillä jyrkkä oli vuorenhuipulle vievä polku, ja linna oli hyvin varustettu. Varuspaikkansa muureilta herra saattoi asepalvelijoihin torjua varsin monilukuisenkin piirittäjäjoukon hyökkäystä.

Niinpä kuulemmekin Saksasta ja semminkin Lounais-Saksasta, missä ritareita oli tiheimmässä ja kauppa oli vilk-kain, 1400-luvulla ja 1500-luvun alkupuolella ylt'yleiseen valituksia rosvooritarien aikaansaamasta rauhattomuudesta. Sykkivin sydämin kauppamies matkusti vuoren sivutse, jonka huipulla ritarilinna kohosi; ja jos ritari asepalvelijoihin sulki kauppiaalta tien, kiitti tämä onneaan, jos pääsi pälkä-hästä jättämällä kaiken tavaransa tuiman herran haltuun. Joskus herra huvikseen silpoi häneltä kädet ja jalat tai vei hänet vankina linnankellariinsa ja näännytti nälällä, kunnes ystävät ja omaiset toivat lunnaita vankiparan pään päästi-meksi. Kaupungin muurin ulkopuolella oli porvariin karja

laitumella. Mutta jonakin kauniina-päivänä saattoi aatelis-naapuri, kartuttaakseen tyhjää ruokavarastoaan, lähteä linnansa vuorelta ja korjata karjan saaliikseen. Toisinaan, rauhan vallitessa, kaupungin asukkaat hämmästyivät nähdessään sotajoukon täysissä varusteissa muuriensa edustalla. Muutamat aatelisherrat olivat yhtyneet, koonneet oman väkensä ja kaikenlaista irtainta kansaa. Kaupunki saarrettiin, tiet tukittiin, vesi johdettiin pois ja asukkaita koetettiin näännyttää nälällä. Vasta suuret lunnaat saatuaan piirittäjät lähtivät tiehensä. Joskus sellainen rosvojoukko hyökkäsi saksalaisen maaruhtinaankin alueelle. Niinpä Frans von Sickingen joukkoineen samosi v. 1518 Hesseniin, ryöstäen ja vaatien pakkoveroa kaikkialla, ja lähti maasta vasta kun maakreivi oli maksanut hänelle summan, joka vastasi noin puolta miljoonaa markkaa meidän rahaa. Rosvoretki oli kestänyt 18 päivää, ja maan kärsimä vahinko laskettiin nousseen noin 20:een miljoonaan markkaan.

Useimmat rosvoritarit eivät pitäneet tarkkaa lukua siitä, ketä he ryöstivät. Kauppiaan rahat ja tavarat kelpasivat heille yhtä hyvin, asuipa hän Kölnissä tai Nürnbergissä. Hienotunteisemmat aatelismiehet keksivät mieluummin omantuntonsa rauhoittamiseksi jonkin verukkeen, voidakseen sanoa ryöstöretkeään sodaksi, johon ryhdyttiin muka loukatun kunnian kostamiseksi. Ja sellaista veruketta ei ollut vaikea löytää. Voitiinhan aina esiintyä hyvän ystävän auttajana, kun tämä oli joutunut sotaan jotakin kaupunkia vastaan. Jos kaupungin porvairi oli pienimmälläkin tavalla loukannut ritaria tai hänen asepalvelijaansa tai hänen talonpoikaansa, vaikkapa loukkaus olisi ollut kuinkakin näennäinen, pidettiin sitä riittävänä syynä sodan julistamiseen koko kaupunkia vastaan. Ja silloin saatettiin viholliselle tehdä niin paljon vahinkoa kuin suinkin vain mahdollista.

Jos sellainen rosvoritari joutui porvarien käsiin, oli hänen kohtalonsa ihan varma. Hän sai kiittää onneaan, jos

hänen sallittiin päättää päivänsä hirsipuussa tai mestauslavalla; muussa tapauksessa suuttuneet porvarit saattoivat ruhjoa tai seivästää hänet tai surmata jollakin muulla kiduttavalla tavalla. Se oli luonnollinen kosto kaikesta siitä pahasta, minkä hän itse tai hänen säätyveljensä olivat heille tuottaneet.

Alkupuolella 1520-lukua kukistui Saksassa ritarien valta. Heidän mellastamisensa oli silloin käynyt aivan sietämättömäksi. He miettivät mielessään vallankumousta; tahtoivat kukistaa maaruhtinain, semminkin hengellisten, vallan, siirtääkseen sen keisarin ja vapaiden ritarien käsiin. Mutta silloin ruhtinaat todenteolla ryhtyivät heitä vastustamaan, ja silloin kävi selville, miten oivallisia mahti-välineitä tykit olivat. Nuo keskiajalla voittamattomina pidetyt ritarilinnat kukistuivat kuin hernehaasiat. Parin päivän piiritys, ja linna oli raunioläjänä. Rosvoritarien kultainen aika oli lopussa. Joku heistä saattoi silloin tällöin lähteä pienelle rosvousretkelle, keventääkseen maantiellä kulkevan kauppiaan rahakukkaroa, mutta sellaiset kohtaukset olivat harvinaisia, ja ne taukosivat pian. Sotaiset ritarismiehet muuttuivat rauhallisiksi tilanomistajiksi, ja aikaa voittaen, kun heistä tuntui epämukavalta kiivetä vuorilinnoihin, he rakensivat kartanonsa laaksoihin, ihmisten ilmoille. Vanhat linnat jäivät ränstymään, pöllöjen ja naakkojen tyyssijoiksi. Siellä ne vieläkin töröttävät vuorenhuipuillaan mielenkiintoa herättävinä menneen ajan muistomerkeinä.

Rosvoritarisuus on levottoman murrosajan synnyttämä ilmiö. Kasvava ruhtinaanvalta ja muuttunut sodankäyntitapa olivat sysänneet ritarit syrjään. Heitä ei enää tarvittu valtakunnan puolustamiseen eikä heillä sen koommin ollut mitään tehtävää. Aikaa kului, ennenkuin he mukautuivat niihin uusiin oloihin, jotka uusi aika oli tuonut mukanaan.

Uuden ajan yksinvalta

Keskiajan lopulla hallitsijanvalta muuttui Euroopan tärkeimmissä valtakunnissa rajattomaksi.

Läänitysaatelisto ei enää pysynyt kehityksen tasalla. Se oli ollut paikallaan, niin kauan kuin joutsu, heittokone ja miekka olivat tärkeimpinä aseina, niin kauan kuin maanviljelys oli ihmisten miltei ainoana elinkeinona. Ruudin käyttäminen sodassa, ristiretkien aikaansaama kaupan ja elinkeinojen vilkastuminen ja koko taloudellisen elämän elpyminen oli tehnyt entisen valtiojärjestyksen yhä mahdottomammaksi. Se kaipasi uudistusta ja uudistuikin.

Sodat keskiajan lopulla olivat harventaneet suurten lääniherrain rivejä. Ristiretkillä, Ranskan ja Englannin välisessä »satavuotisessa sodassa», »ruusujen sodassa» Englannissa, Espanjan maurilaisia vastaan käydyissä uskonso-dissa ja siinä ainaisessa kalvankalskeessa, joka vallitsi kaikkialla Euroopassa, olivat lukuisat suurmiehet saaneet surmansa; ja mikäli läänitysaatelisto peräytyi, lisääntyi kuninkuuden valta askel askeleelta.

Sillä kuninkaat kartuttivat valtaansa erinomaisen varmasti. Tarkastakaamme esim. Ranskaa, jonka oloissa tämä kehitys parhaiten kuvastuu. Keskiajalla oli Ranska enemmän kuin muut maat kärsinyt läänityslaitoksen aikaansaamasta hajaannuksesta. Ollen mahtavien suurmiesten kesken jaetuna se oli ollut voimaton ulkovaltoja vastaan ja täynnä sisällistä eripuraisuutta. Sen kuninkaat olivat ani harvoin jaksaneet kurittaa alituisesti kapinoivia vasallejaan, olivat harvoin kyenneet hankkimaan itselleen sitä arvonantoa, jota he valtakuntansa suuruuteen nähden olivat oikeutetut vaatimaan. Mutta myöhemmällä keskiajalla kuninkaat ryhtyivät taisteluun tuota sisällistä vihollista vastaan. Verkalleen, vuosisatojen kuluessa he heikonsivat vasallien valtaa.

Toisia läänejä he saivat oston tai naimisliittojen kautta haltuunsa, toisia he anastivat kapinoivilta suurmiehiltä, toisia taas perintönä sukupuuttoon kuolleilta aatelissuvuilta. Keskiajan kolmen viimeisen vuosisadan aikana joutui täten noin 4000 neliöpeninkulmaa maata heidän välittömään valtaansa. Aatelisto kadotti vähitellen useimmat tärkeimmistä oikeuksistaan; se muuttui mahtavasta sotilassäädystä rauhalliseksi tilanomistaja-luokaksi.

Papistonkaan ei käynyt sen paremmin. Sen täytyi totella ja tyytyä esivallasta riippuvaiseen asemaansa. Kuningas sekaantui pappisvirkojen täyttämiseen, ja yhteys Rooman kanssa höltyi.

Samalla kuin kuninkaat näin heikonsivat ylempien säätyluokkien valtaa, taistelivat he myös niitä kunnallisen itsehallinnon ja perustuslaillisen hallitusmuodon ituja vastaan, jotka myöhemmällä keskiajalla olivat alkaneet kansojen keskuudessa orastaa ja joita he itse aluksi olivat kannattaneet taistellessaan maallisia ja hengellisiä suurmiehiä vastaan. Toisissa maissa he saivat kaiken säätyedustuksen ja itsehallinnon kerrassaan hävitetyksi; toisissa maissa he eivät näissä pyrintöissään onnistuneet. Mutta yleensä oli valtiosäätyjen valta useimmissa Euroopan maissa v. 1500 vaiheilla heikompi kuin sata vuotta aikaisemmin.

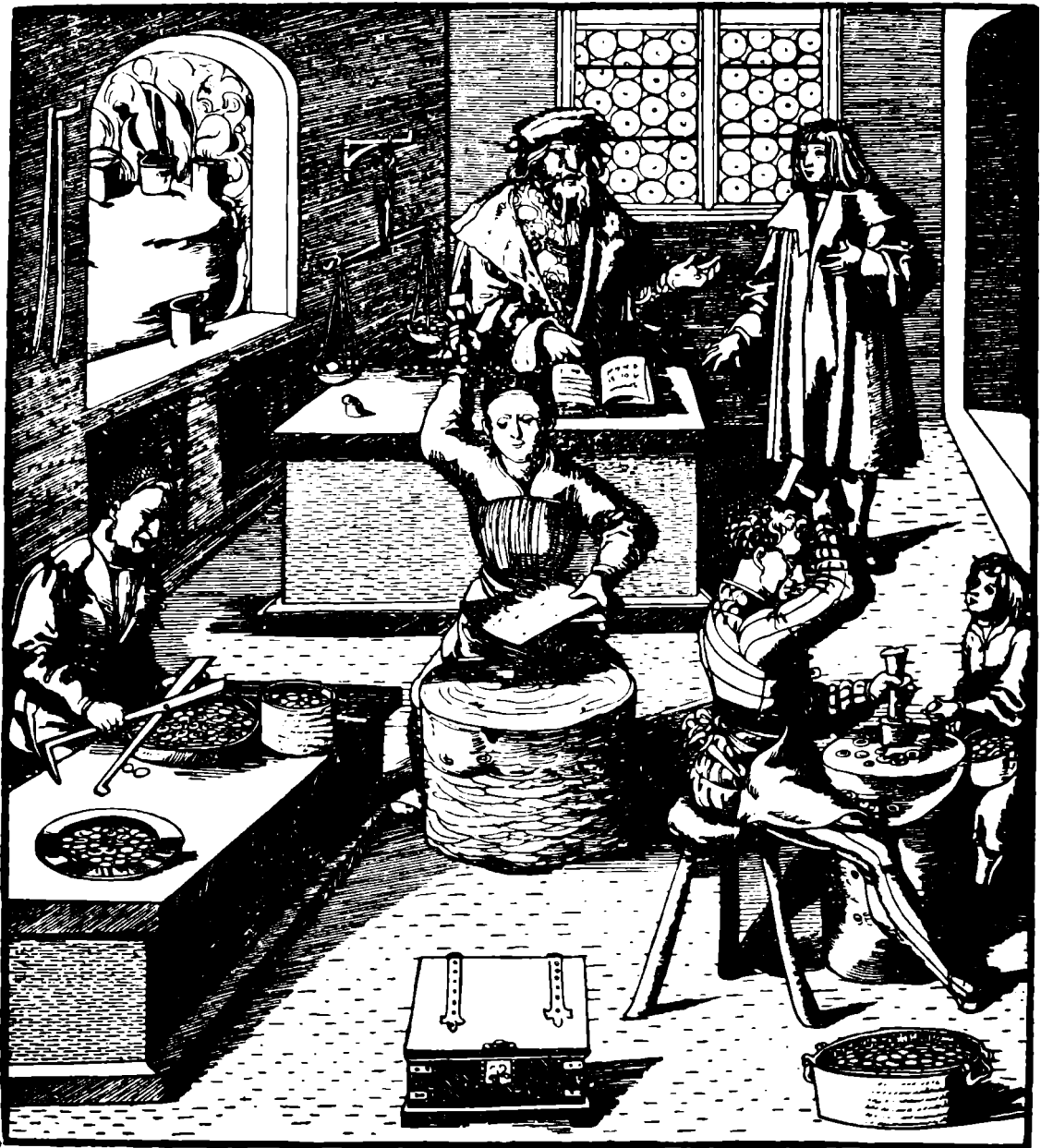
Askel askeleelta kuningasvalta siis voimistui peräytyvän suurmies-vallan kustannuksella, ja kuningasvalta se painaa seuraavilla vuosisadoilla Euroopan historiaan omituisen leimansa. Mutta nämä kuninkaat, jotka ihmeteltävällä taidolla laskivat perustuksen voimakkaalle ja itsenäiselle ruhtinasvallalle, erosivat suuresti siitä etevän hallitsijan ihannekuvasta, jota keskiajan ihmiset ihailivat. Heillä ei ollut luonteessaan rahtuakaan ritarillisuutta. He olivat halpamielisiä olentoja, jotka eivät häikäilleet petosta ja kavaluutta enempää kuin julkeata väkivaltaakaan, kunhan vain pääsivät aikeitensa perille. He rakastivat rauhaa ja vihasivat sotaa. Keskiajan ihanteet eivät heitä elähdyttäneet; he eivät olleet uskon-

Ferraran linna Italiassa.
Keskiajalta.

nollisia luonteita, eivät edustaneet suuria, jaloja pyrintöjä, joita kansa olisi innostunut kannattamaan. Heidän ainoana päämääränään oli isiltä perityn vallan vahvistaminen; he tahtoivat omana hallitusaikanaan viedä tätä valtaa askelen tai pari eteenpäin. He vihasivat aatelista ja koettivat joka tilaisuudessa sitä heikontaa. Sensijaan he turvautuivat porvarissäädyn apuun ja ottivat neuvonantajikseen kaupppamiehiä, joiden kanssa he varsin tuttavallisesti seurustelivat. He olivat perin säästäväisiä ja pakostakin, sillä jos heiltä joskus tarvittaessa puuttui rahoja, täytyi heidän kutsua kokoon maansa valtiosäädyt pyytääkseen näiltä uusia veroja; mutta tämä oli omansa vahvistamaan kansan eduskunnan valtaa ja heikontamaan heidän omaa asemaansa. Heidän säästäväisyytensä muuttui usein itaruudeksi. He eivät tavallisesti kammoksuneet mitään keinoa hankkiakseen aarreaittaansa kultaa. Englannissa perusti kuningas Henrik VII erityisen tuomioistuimen, n. s. »tähtikamarin», jonka jäsenet hän itse nimitti, ja jossa useimmat rikokset voitiin sovittaa rahasakolla. Kaikilla valtioelämän aloilla koetettiin tehdä niin suuria säästöjä kuin suinkin. Hovielämä muuttui yksinkertaiseksi ja erosi siinä kohdin kerrassaan ritariajan loistavista ruhtinashoveista. Mutta toiselta puolen täytyy myöntää, etteivät nämä ruhtinaat surkeilleet rahoja, milloin he harkitsivat jonkin rahamenon tuiki tarpeelliseksi; virkamiehet ja sotilaat saivat heiltä aina palkkansa. Usein nämä ruhtinaat panivat hyvinkin suuria rahasummia liikkeelle, lahjoakseen mahtavan valtiollisen vastustajan tai ostaakseen joltakulta suurvasallilta hänen lääninsä.

Historioitsijan asiana ei ole moraalisten tuomioiden langettaminen niistä henkilöistä, jotka historiassa esiintyvät, eikä eri aikakausia sovi arvostella saman mittakaavan mukaan. Mutta kuitenkin emme voi olla huomauttamatta, kuinka vieraantuneita silloiset ruhtinaat olivat kaikesta siitä, minkä me pidämme hyvän ja siveellisyyden ihanteina. He eivät kammoksuneet likaisimpiakaan keinoja. »Mikä on

Rahapaja.

Kuva Maximilian I:n aikana painetusta loistoteoksesta.

edullista, se on kunniallista» oli Ranskan kuninkaan Ludvig XI:n tapana sanoa, ja tätä periaatetta hän politiikassaan seurasikin. Macchiavellin »ruhtinas» on kunnan mies hänen rinnallaan. Espanjan kuningas Ferdinand Katolilainen käytti kerettiläisvainoja tehokkaana keinona persoonallisten vihamiestensä kukistamiseksi. Pariisissa rakennettiin Bastilji, ja Lontoossa kohosi synkkä Towerin linna, kaksi kamalaa

valtioankilaa, joissa kidutettiin tuhansittain onnettomia ihmisiä, joiden ainoa rikos oli se, että heidän valtiollinen vakaumuksensa erosi kuninkaan mielipiteestä. Tanskan kuningas Valdemar Atterdag oli erinomainen hallitsija ja lahjakas valtiomies, mutta hänen vahvin puolensa oli kavaluus, joka ei välittänyt laista eikä oikeudesta. Kristian II, kenties miellyttävin noista ruhtinaista, pani toimeen Tukholman verilöylyn. Julmia ja kavalia tyranneja he olivat, häi-

Saksalaisia palkkasotureita.

Daniel Hopferin tekemä vaskipiirros.

käilemättä he polkivat muiden oikeutta, mutta kuitenkin he elämäntyöllään tuottivat siunausta maalleen.

Sillä he loivat järjestystä oloihin, jotka sitä ennen olivat olleet hajaannustilassa: he rakensivat rauhaa siellä, missä ennen levottomuus oli vallinnut. Entisen nyrkkivallan sijaan astui laki ja oikeus. Suuret herrat eivät enää ankaran rangaistuksen uhalla saaneet sotia keskenään. Rosvoamisesta tehtiin loppu. Postilaitos, yhteinen raha-, mitta- ja painojärjestelmä sekä yhteinen lainsäädäntö pantiin alulle. Moni barbaarinen tapa kiellettiin. Ruvettiin tuumimaan järjestettyä kansanopetusta. Ryhdyttiin toimenpiteisiin kaupan

ja rauhallisten elinkeinojen edistämiseksi. Vasallien asepalvelijat eivät enää olleet sotajoukon kantaväkenä, vaan palkkasoturit astuivat heidän sijaansa. Vasallien voutien sijaan, jotka usein olivat mielivaltaisesti kohdelleet kansaa, tuli nyt säännöllisesti toimiva kuninkaan virkamiehistö, jolla ei ollut etua maan väestön kiskomisesta.

Kaikki tämä oli suureksi siunaukseksi yhteiskunnan rauhallisille kansankerroksille, ja levollisten, järjestettyjen olo-

Ludvig XI.

F. Lauranan tekemä samanaikainen mitali.

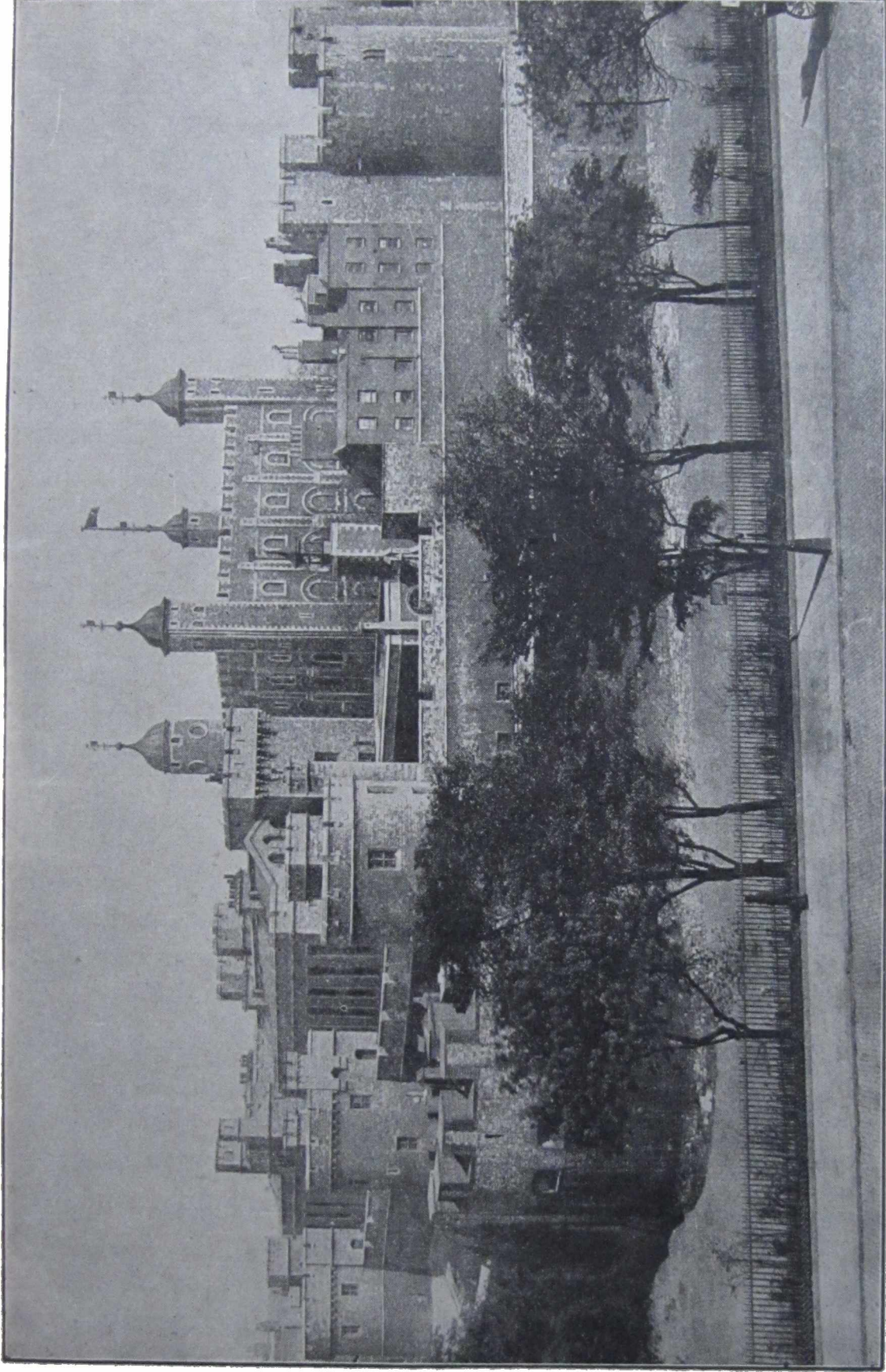
jen turvissa elinkeinot kohosivat kauniiseen kukoistukseen. Voipi sanoa, että porvarit ja talonpojat kaikkialla Euroopassa — Espanjassa, Ranskassa, Englannissa ja Skandinaaviassa — useimmiten mielihyvällä ja voimiensa mukaan kannattivat ruhtinaiden pyrintöjä. Niin tapahtui Saksassakin, jossa kuitenkin keisarin valta heikkeni ja entiset suurvasallit eli maaruhtinaat tekivät valtansa rajattomaksi. Toistaiseksi oli tämä rajaton hallitsijavalta eduksi kansojen aineelliselle kehitykselle.

Mutta kansojen henkistä kehitystä se ei edistänyt. Ruhtinaiden poliisi- ja virkamiesvallan seurassa versoi poroporvarisuus, mateleva mieli ja sokea luottamus erehtymättömyyteen, jota muka ei sopinut millään muotoa arvostella. Tuo rohkea itsetietoisuus, joka keskiajan lopulla voimakkaasti oli kansoja elähdyttänyt ja joka renesanssin ja uskonpuhdistuksen aikakaudella oli kasvanut valtavan suureksi, se kiihtui ja sammui, ja kului vuosisatoja, ennenkuin se taas heräsi henkiin. Uuden ajan ensimmäisinä vuosisatoina ruhtinaat siis painavat leimansa maailmanhistorian menoon. Oikkuja ja kavaluutta täynnä oli heidän valtansa, ja sentähden ei se ajan pitkään voinut olla ihmiskunnalle hyödyksi.

45

Keskiajan oikeuslaitos

Varhaisemman keskiajan oikeusjärjestelmä oli kuten moni muukin yhteiskuntalaitos useimmissa Euroopan maissa germaanilaista alkujuurta. Voimakas, lapsellinen usko antoi tälle oikeusjärjestelmälle omituisen muodon. Tuomion lausui-
vat vapaat miehet käräjillä. Ruhtinaan virkamiehet olivat paikka paikoin oikeutetut ainoastaan vahvistamaan tuomion; yleensä heidän tuli vain valvoa, että se osa sakkorahoista, mikä kuului heidän herralleen, oikein tuli maksetuksi. Kaikki rikokset, jotka eivät suorastaan loukanneet yleistä turvallisuutta, olivat muka yksityisiä asioita, jotka asianomaisten oli keskenään sovittava tai kaksintaistelulla ratkaistava. Murha sovitettiin sakolla, jonka suuruus riippui murhatun yhteiskunnallisesta asemasta. Vapaan miehen murhasta oli sakko niin tai näin paljon, talonpoikaisorjan surmaamisesta niin tai näin paljon j. n. e.; mutta jos murhatun omaiset kieltäytyivät sakkorahoja vastaanottamasta, »kantamasta kuollutta sukulaistaan rahakukkarossaan», saattoivat he julistaa

Lontoon Tower.

Nelikulmainen keskiosa on Wilhelm Valloittajan ajoilta, v:ltä 1078

murhamiehen rauhattomaksi. Jos he silloin karkasivat hänen tai jonkun hänen sukulaisensa kimppuun ja surmasivat hänet, pidettiin sitä rehellisenä tekona. Näissä verikoston synnyttämässä riidoissa joutuivat joskus kokonaiset sukukunnat häviöön. Ihmiset eivät tyytyneet siihen, että rukoilivat Jumalaa suomaan tuomareille viisautta ja puolueettomuutta; he pyysivät Häntä suorastaan riitansa ratkaisijaksi. Riitapuolet ryhtyivät kaksintaisteluun. Jumala muka antoi voiton oikean asian puolustajalle; ken joutui tappiolle, hänet julistettiin syylliseksi. Toisinaan pantiin syytetty kantamaan käsissään tulikuumaa rautaa tai astumaan paljain jaloin kuumennettujen auranterien päällitse. Jos hän pääsi koetuksesta vahingotta, oli Jumala muka ihmeen kautta julistanut hänet syyttömäksi. Toisinaan viskattiin syytetty veteen; jos hän upposi, oli hän syytön, jos pysyi veden päällä, oli hän syyllinen. Joskus täytyi murhasta syytetyn laskea murhatun ruumiille kätensä, ja silloin luultiin haavojen aukenevan, jos syytetty oli murhan tekijä. Aika oli raaka ja väkivaltainen; ihmiset joutuivat kostonhimonsa vallassa helposti suunniltaan. Vangittua vihollista kohdeltiin usein säälimättömällä julmuudella. Mutta julmuus ei kuitenkaan kuulunut vallitsevaan oikeusjärjestykseen, ja rikosta tutkittaessa käytettiin ani harvoin tortyyria ja silloinkin vain orjia kohtaan, tuota kiduttavaa tutkintatapaa, joka luo myöhemmän ajan oikeuslaitokseen niin synkän varjon.

Vasta keskiajan viimeisellä aikakaudella ristiretkistä lähtien, oikeuslaitos useimmissa Euroopan maissa alkaa muuttua toisenlaiseksi. Läänityslaitos oli tällä aikakaudella jo rappiotilassa, ja ruhtinaiden mahtavuus kasvoi kasvamistaan. Se valta, mikä ennen oli ollut jaettuina monen mahtimiehen kesken, joutui nyt ruhtinaan käsiin, joka hoiti sitä uskollisten virkamiestensä kautta. Ruhtinaat katselivat karsain silmin vanhoja yhteiskuntamuotoja ja entisajan oikeuslaitosta, joka myönsi heille sananvaltaa niin vähän. He koettivat kaikin voimin rakentaa uutta järjestystä, joka

Rautakoetus.

Hollantilaisen Dirk Boutsin († 1475) maalaaman taulun mukaan.

soisi heille ylimmän ratkaisuvallan niin oikeus-asioissa kuin kaikissa muissakin kysymyksissä.

Näin tuli myöhemmällä keskiajalla roomalainen oikeus käytäntöön melkein kaikissa Euroopan sivistysmaissa, roomalainen oikeus, joka perustui siihen käsitykseen, että keisari oli yksinvaltiainen, että hän mielensä mukaan saattoi määrätä alamaistensa hengestä ja omaisuudesta, että hänellä yksin oli ylin ratkaisuvallta kaikissa maansa asioissa. Oikeuslaitokselle tämä seikka tuotti kyllä paljon hyötyä. Entisajan sekasorto ja hajaannus, miekanmelske ja nyrkkivalta hävisi. Lainrikkomukset eivät enää jääneet rankaisematta, ja alamaiset oppivat vähitellen tottelemaan lakia. Mutta toiselta puolen koitui tästä muutoksesta vaarojakin. Missä ruhtinaan asettamat tuomarit syrjäyttivät vanhat kansan-tuomioistuimet, sieltä hävisi tavallisesti tuo itsenäinen ja itsetietoisuutta uhkuva henki, joka oli elähdyttänyt porvareita ja talonpoikia, kun he vapaina miehinä istuivat käräjiä. Itsetietoisuuden sijaan astui halpamielinen poroporvarisuus, joka on kaiken kehityksen, kaiken kansallistunnon pahin vihollinen. Ja roomalaisen oikeuden tultua käytäntöön muuttuivat sitapaitsi oikeudelliset kuulustelut ja rangaistukset hirvittävän julmiksi. Julmuus, joka ainoastaan satunnaisesti oli ilmennyt varhaisemmalla keskiajalla, tuli nyt oikeuslaitoksessa vallitsevaksi tavaksi melkein kaikkialla Euroopassa.

Tortyyri eli kidutus tuli käytäntöön oikeuslaitoksessa. Tuo mieletön luulo, että kiduttamalla, jos sitä vain tarpeeksi kauan ja tarpeenmukaisella ankaruudella jatkettiin, voitiin saada syytetty tunnustamaan rikoksensa ja että tällaisen tunnustuksen perustuksella voitiin langettaa oikea tuomio, se käsitys tuli nyt yleiseksi Euroopan lakimiesten keskuudessa. Oppi kidutuksesta tuli lakitieteen varsinaiseksi osaksi. Siitä on kirjoitettu suuria teoksia, jotka ovat omiaan pöyristyttämään nykyajan lukijaa ja saattavat hänet näkemään pahoja unia.

Pœna grauiū præsens animæ fert sepe salutem,
 Was ye ein mensch erleiden müß
 Ist seiner seel ein grosse büß;

Infligit Deus hic parcat ut inde magis.
 Gott strafft oft hie/das er dort schon
 Der vmb gedult gibe reichen lon.

Kidutus.

Hans Burgmairin († 1531) tekemä puupiiirros.

On kuin astuisimme helvetin esikartanoihin, kun selailimme sellaista kirjaa ja katselemme noita vanhoja kuvia, jotka esittävät onnettoman syytetyn kohtaloa. Toisinaan ripustettiin hänet käsistään kattoon, ja jalkoihin kiinnitettiin raskaita, sentnerin painoisia kiviä, tai pantiin hänet piinapenkille ja hänen jäseniään venytettiin köydellä niin pitkälle kuin vain voitiin; toisinaan pantiin hänen kainalokuoppiinsa kuumia munia; toisinaan näännytettiin häntä nälällä, kunnes hän tunnusti rikoksensa, tai kiristettiin hänen

sormiaan peukalopihdeillä niin, että luut murtuivat, tai leikkattiin reikiä hänen nahkaansa ja pistettiin noppanappuloita nahan ja lihan väliin. Toisinaan väännettiin hänen suunsa auki ja kaadettiin siihen vettä; Ranskassa oli tässä tapauksessa suurin vesimäärä säädetty 17:ksi litraksi. Toisinaan sidottiin onneton alastomana vaakasuoraan asentoon ja pantiin vettä korkealta tippumaan hänen vatsalleen, tai sidottiin palavia vahakynntilöitä hänen sormiinsa, joihin tuli pahoja palohaavoja, kun kynntilät vähitellen palaessa kuivuvat; toisinaan sidottiin kidutettava rautavankkuriin, jota vähitellen kuumennettiin, tai pirskotettiin hänen päälleen kuumaa vettä. Oli olemassa satoja muita kidutustapoja, yhtä tuskallisia kuin nämä tässä mainitut. Jos oli pelättävissä, ettei ruumis kestäisi tätä kidutusta, keskeytettiin tortyyri, mutta aloitettiin uudestaan, kun syytetty oli tointunut.

Ja samaa sydämetöntä julmuutta osoitettiin syytettyä kohtaan, joka yihdoinkin tuskissaan oli todellisen tai olemattoman rikoksen tunnustanut ja jonka tuomari tämän tunnustuksen perustuksella oli lausunut »syylliseksi». Siinäkin tapauksessa, että hän pääsi oikeuden käsistä hengissä, odotti häntä tavallisesti kamala kohtalo. Häpeärangaistusta kaakinpuussa ja raippavitsoja pidettiin verrattain lievänä kurituksena. Ankarampi rangaistus oli jo se, kun rikollinen merkittiin poltinraudalla, kun hänen kätensä hakattiin tai poltettiin poikki tai nenä nipistettiin pois tulikuumilla pihdeillä. Ranskan kuningas Ludvig XI kohteli seuraavalla tavalla kahta nuorta aatelisneitoa, joiden ainoana rikoksena oli se, että heidän isänsä oli kuninkaan yksinvallan vastustaja. Heidät suljettiin maanalaiseen vankilaan, joka oli niin ahdas, etteivät voineet siinä maata eivätkä seisoa. Kaksi kertaa viikossa vietiin heidät piiskattavaksi ja joka kolmas kuukausi kiskottiin heiltä kaksi hammasta. Jos joku henkilö oli tuomittu kuolemaan, voitiin tuomio panna täytäntöön monella tavalla. Miekalla mestaamista pidettiin useimmissa maissa aatelismiehille kuuluvana etuoikeutena; muut ihmiset joko

hirtettiin tai katkaistiin heidän kaulansa kirveellä. Jos ken oli syypää johonkin erittäin suureen rikokseen, esim. noituuteen, isänmaan kavallukseen tai väärän rahan tekemiseen, oli rangaistus vieläkin ankarampi. Hänet voitiin polttaa roviolla, paistaa elävältä metalliastiassa tai keittää kattilassa. Hänet lävistettiin miekalla, hänet seivästettiin tai hukutettiin. Toisinaan pahantekijä ruhjottiin, toisinaan hänet asetettiin puiselle ristikolle ja raskas pyörä vieritettiin niiden ruumiinosien päällitse, jotka olivat ristikkojen välissä, joten luut murskaantuivat. Toisinaan sidottiin kuolemantuomittu jäsenistään kiinni neljään hevoseen, jotka ohjattiin juoksemaan eri haaralle. Elävänähautaminen oli naisille kuuluva etuoikeus — »naisen kunniaksi» — kuten sanotaan tanskalaisen Riben kaupungin laissa 1200-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta.

Näin kamalia olivat Euroopan oikeusmuodot keskiajan rappeutumiskaudella, jolloin vanha raakuus alkoi muuttua tajutuksi julmuudeksi ja jolloin se sai yllykettä roomalaisen oikeuden kamalista tutkinta- ja rankaisutavoista. Ja nämä oikeustavat säilyivät Euroopan häpeäksi, joskin miedommassa muodossa, melkoisen kauan uudellakin alalla. Vasta 17. vuosisadalla ihmiset heräsivät järkiinsä ja hävittivät noiden julmien oikeustapojen viimeisetkin jäännökset.

Kompassi

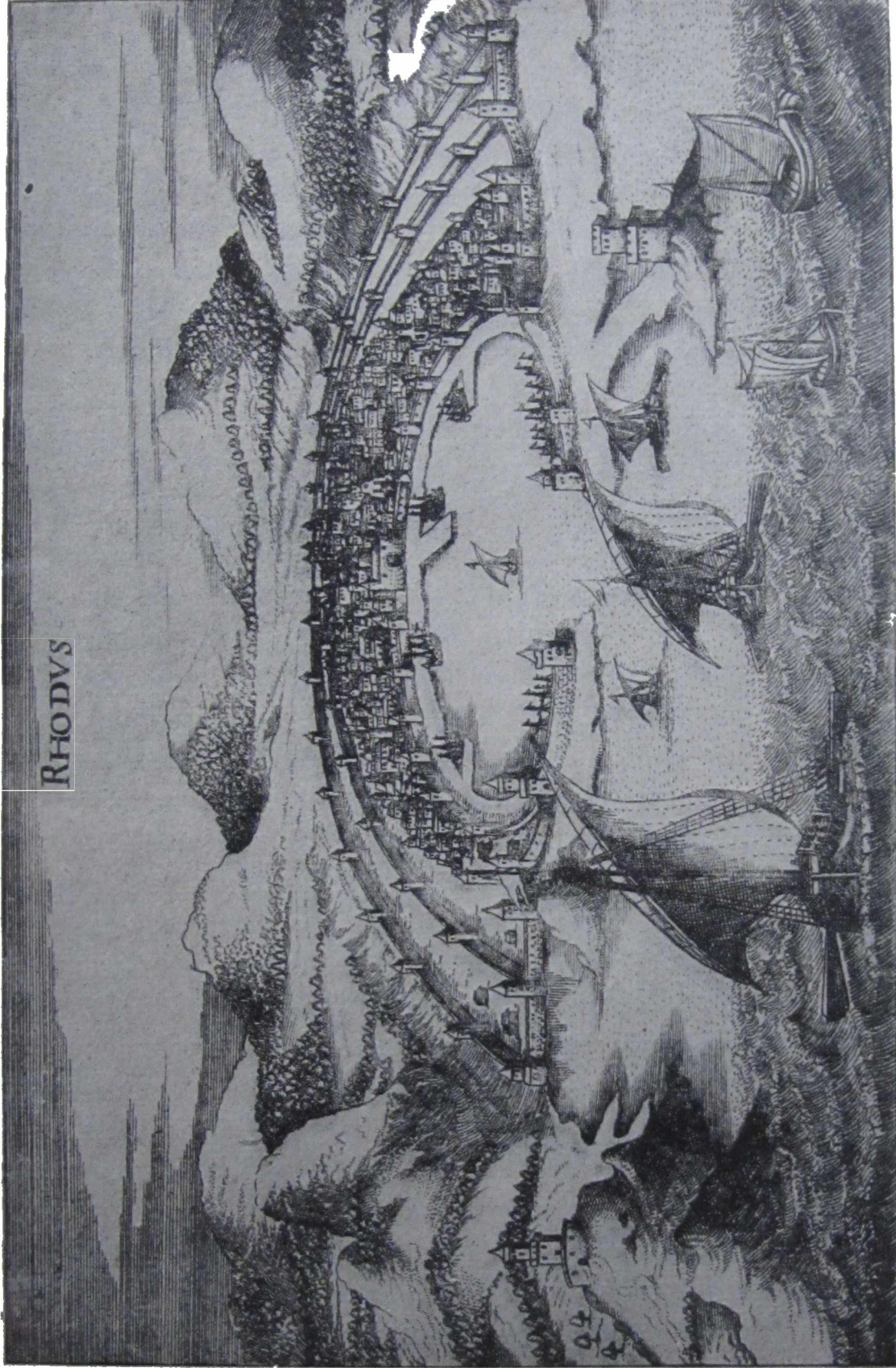
Ristiretkien aikakaudella, arvatenkin 12. vuosisadalla, tuli Euroopassa eräs esine tunnetuksi, joka mitä tärkeimmällä tavalla vaikutti meriliikenteen ja samalla koko sivistyksen kehitykseen.

Vanhalla ajalla ja varhaisemmalla keskiajalla oli meriliikkeelle suurena esteenä se seikka, ettei laivuri aina voinut

olla varma ilmansuunnista. Päivällä ja selkeällä säällä hän saattoi tosin päästä niistä selville tarkkaamalla auringon asemaa; ja yöllä hän saattoi laskea ilmansuunnan tähdistä, semminkin pohjantähdestä. Tämä tähti, joka aina näytti pysyvän paikallaan pohjoisella taivaanrannalla, oli merimiesten varmin opas; sentähden voimme ymmärtää sitä kauhua, mikä valtasi eurooppalaisen laivamiehistön, kun he matkoillaan Aasian vesillä joskus häipyivät niin kauas etelään, ettei pohjantähteä enää näkynyt.

Mutta oli pilvisiäkin öitä, jolloin tähtiä ei näkynyt, ja silloin oli merimies huutavassa hukassa, jos myrsky ajoi hänen laivansa oikealta reitiltä. Ellei ollut maata näköpiirissä, täytyi hänen tunnetuillakin vesillä purjehtia onnen kaupalla taikka ankkuroida laivansa ja odottaa, kunnes taivas selkeni. Mutta niin toinen kuin toinenkin menettely saattoi helposti ymmärrettävistä syistä käydä varsin vaikeaksi.

Senpätähden harjoittivatkin vanhan ajan ja keskiajan laivurit pienillä ja heikkorakenteisilla laivoillaan etupäässä vain rannikkopurjehdusta. Jos laivuri, säästääkseen aikaa ja päästäkseen verkalleen kiertämästä rantoja pitkin, halusi purjehtia suoraa päätä jonkin leveän lahden poikki, uskalsi hän kenties hyvällä säällä koettaa onneaan; mutta uskallusta tarvittiin joka tapauksessa sellaiseen parin päivän matkaan aavalla merellä. Jos oli saaria siellä täällä meressä, purjehti hän saaresta toiseen. Näin foinikialaiset purjehtivat ensin Aigeianmeren saarien lomitse Hellaaseen ja sitten satamasta toiseen pitkin Välimeren rannikoita. Ja Välimeren ulkopuolellakin he kulkiessaan Itämerelle meripihkaa hakemassa ja purjehtiessaan noin v. 600 e. Kr. Afrikan ympäri, ohjasivat varmaankin laivansa rantoja pitkin. Ainoat uskalikot, jotka tohtivat lähteä rannikoilta kauas aavan meren ulapalle, olivat muinaiset viikingit, mutta heidänkin tiensä kulki osaksi rannasta rantaan, Norjasta Skotlantiin ja sieltä Färsaarien ja Islannin kautta Grönlantiin ja Amerikkaan. Satu kertoo

RHODVS

Rhodoksen satama ja kauppalaivoja.

Vaskipiirros uuden ajan alkupuolelta.

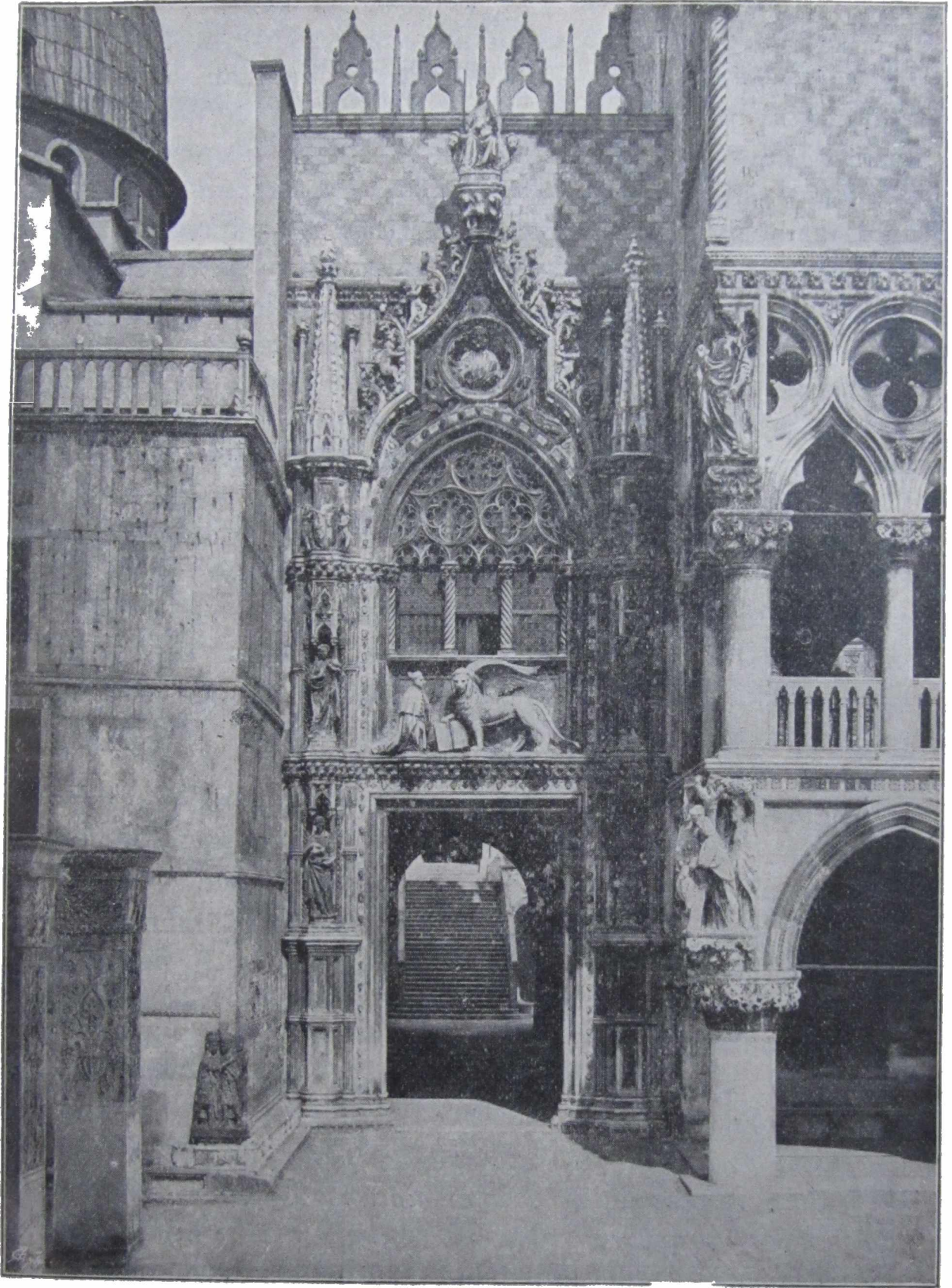
erästä viikinkipäälliköstä, kuinka hän etsi maata. Hänellä oli mukanaan korppeja. Päästettyään korpit vapauteen seurasi hän niiden lentoa, arvellen, että lintujen vaisto ohjaisi heidät lähimpään maahan.

Kaikessa tapauksessa viikinkien retket ovat poikkeuksena koko vanhan ajan ja varhaisemman keskiajan meriliikkeen historiassa. Ja Columbuksen löytöretki olisi varmaankin jäänyt tekemättä, ellei hänellä olisi ollut parempia apukeinoja käytettävinaan kuin ne, joita toinikialaiset ja viikingit käyttivät.

Mutta Columbuksen aikana olivat Euroopan kansat jo tutustuneet kompassin käyttämiseen.

Ei varmaan tiedetä, milloin ja millä tavalla se tuli meidän maanosassamme tunnetuksi, vaikka muutamat seikat kyllä antavat viittauksen tuon kysymyksen ratkaisemiseen.

Vanhalla ajalla ja kautta koko keskiajan olivat eurooppalaiset tunteneet magneetissa olevan kummallisen voiman, eivätkä luonnontieteilijät vielä tähänkään päivään mennessä ole osanneet tyydyttävästi selittää sitä, että se vetää rautaa puoleensa. Mutta magneetilla oli toinenkin merkillinen ominaisuus, se nim. että se, vapaasti liikkueensa vaakasuorassa asennossa, asettuu määrättyyn suuntaan, jokseenkin pohjoisesta etelään. Kiinalaiset olivat jo ennen Kristuksen syntymistä tunteneet mainitun ominaisuuden ja osanneet käyttää sitä hyväkseen. Myöhemmin keskiajalla olivat arabialaiset joko välittömästi tai välillisesti — persialaisten ja hindulaisten kautta — joutuneet tekemisiin kiinalaisten kanssa ja tutustuneet moneen heidän tekemäänsä keksintöön. Ristiretket saattoivat arabialaisen tieteen Euroopassa tunnetuksi, ja silloin eurooppalaiset lienevät monen muun hyödyllisen asian ohessa tutustuneet kompassiinkin. Ensimmäisen kerran puhutaan tästä koneesta noin v. 1190; mutta vasta 100 vuotta myöhemmin se tuli Länsimaissa yleisemmin käytäntöön.

Porta della Carta, rakennettu v. 1440.
Venezian doge-palatsissa.

Ensimmäiset kompassit olivat varsin yksinkertaisia. Pantiin kaksi oljenkortta vedellä täytettyyn maljaan ja poikittain niiden päälle kevyt rautapuikko, jota oli magneettia vastaan hangattu, kunnes se itse oli tullut magneettiseksi. Se käänsi silloin toisen päänsä pohjoiseen, toisen eteläiseen ilmansuuntaan. Myöhemmin keksittiin se parannus, että vapaasti liikkuva magneettineula asetettiin pystysuoran metallinastan kärkeen. Alustana oli n. s. »tuuliruusu», ja koko kone suljettiin lasikantiseen rasiaan. Kompassi oli valmis, sellaisena kuin sitä vieläkin käytetään. Tämän parannetun kompassin keksijä ei ole tarkoin tunnettu. Kuitenkin oletetaan joltisenkin varmaksi, että tämän keksinnön teki eräs *Flavio Gioia* niminen italialainen. Vanhat historioitsijat kertovat, että hän muka oli »keksinyt» kompassin. Mutta koska hän eli vasta v. 1300 vaiheilla ja koska varmasti tiedetään, että kompassi jo toista sataa vuotta ennen hänen kuolemaansa oli tunnettu Euroopassa, ei tämä tieto saata pitää paikkaansa. Mutta varsin mahdollista on, että hän jollakin tavalla paransi kompassin rakennetta. Siitä ei kuitenkaan voida mitään varmasti sanoa.

Siitä lähtien on magneettineulasta saatu monta uutta havaintoa. On huomattu, että se ainoastaan muutamain paikoin maapalloa osoittaa suoraan pohjoista kohden. On huomattu, että se vapaasti liikkuessaan ainoastaan muutamissa seuduissa pysyy täysin vaakasuorassa asennossa, ja tiedetään, että tämä ominaisuus vaihtelee ei ainoastaan paikan, vaan ajankin mukaan. Merimies kyllä tietää kaiken tämän, ja hän ottaa aina »eronnaisuuden» lukuun, määrätessään matkansa suunnan.

Kompassi, kun se 12. vuosisadalla tuli tunnetuksi, ei saanut merenkulussa aikaan mitään äkillistä muutosta; mutta meriliikettä se edisti ja helpotti. Merimies saattoi purjehtia entistä turvallisemmin ja liikkua väljemmillä vesillä. Hän lähtikin väljemmille vesille, aavistaen, että valtamerien takaa löydettäisiin uusi maailma. Atrikan muoto

tuli tunnetuksi; se oli merkkitapaus maantieteen historiassa. Meritie Intiaan löydettiin; se oli tärkeä tapahtuma maailman-kaupan historiassa. Uusi maanosa kajasti esiin Atlantin valtameren usvasta; se oli maailmanhistorian tärkeimpiä tapahtumia, yksi niitä tapahtumia, jotka ovat siirtäneet inhimillisen kulttuurin rajapyykkejä eteenpäin.

47

Löytöretkiä 13. vuosisadalla

Varhaisemman keskiajan maantieteellinen näköpiiri oli ollut varsin ahdas. Muinaisajan oppineiden julkaisemat tutkimustulokset olivat suurimmaksi osaksi joutuneet unohduksiin ja uusia maantieteellisiä löytöjä oli tehty vain Euroopan pohjoisosissa. Kaikki oman maanosamme ulkopuolella olevat maat olivat harmaan usvan peitossa, niiden suhteen ei teettelisellä tutkimuksella ollut mitään sananvaltaa, ne käsitettiin vallattoman mielikuvituksen avulla. Rajat olivat tällä alalla ahtaat, yhtä ahtaat kuin useimmilla muillakin henkisen elämän aloilla.

Ristiretket vaikuttivat herättävästi maantieteelliseenkin tutkimukseen. Ristiretkien aikakauden loppupuolella tapahtui näet asioita, jotka avasivat maantieteelle uusia näköaloja ja siirsivät tämän tietopiirin rajat kauaksi itään.

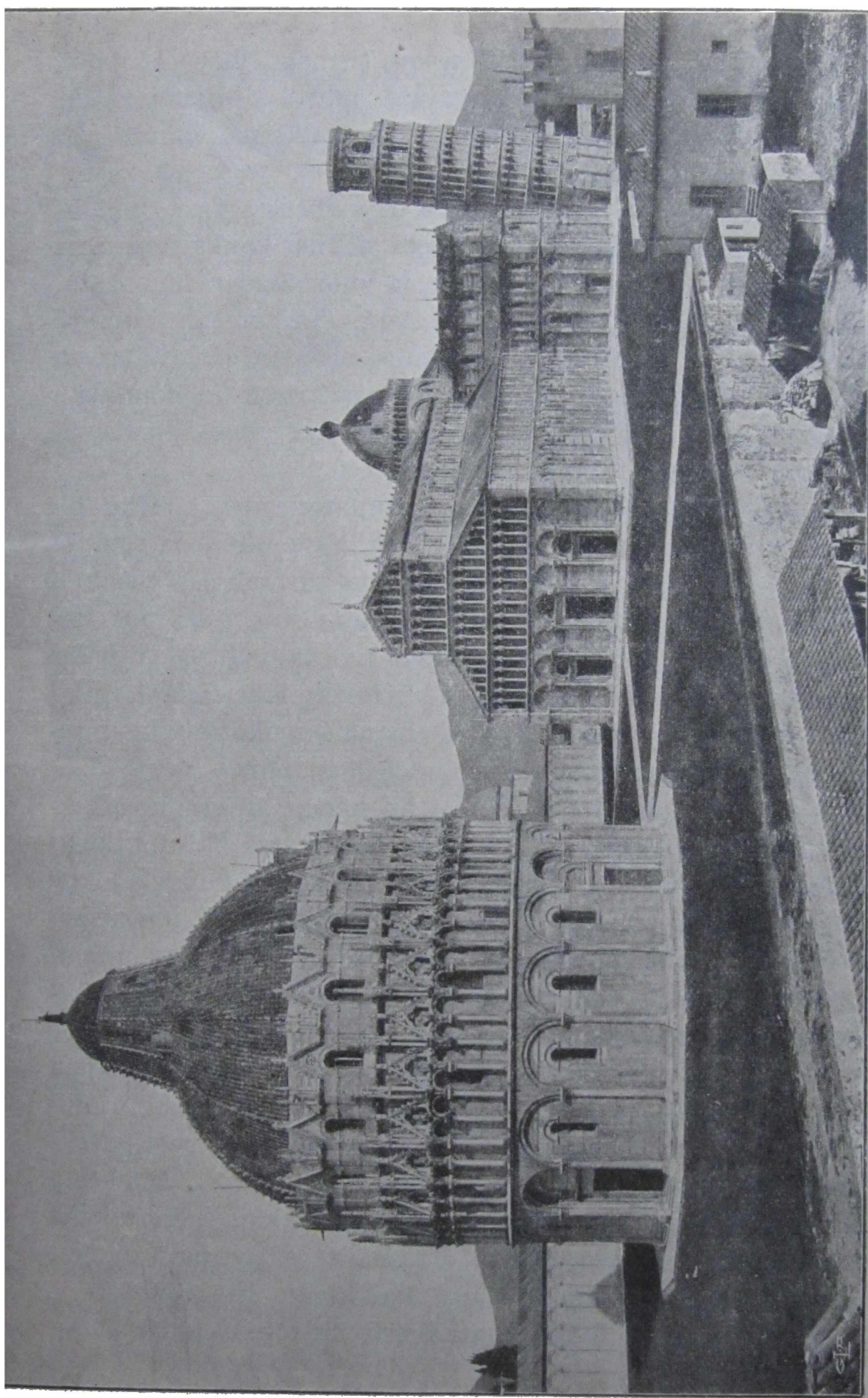
Mongolilais-myrsky nousi synkkänä pilvenä itäiseltä taivaanrannalta. Osa Keski-Aasian paimentolaisheimoista oli v. 1200 vaiheilla yhtynyt suuren valloittajan Tšingis-kaanin johtoon. Hän ja hänen seuraajansa tunkeutuivat voitokkaasti eteenpäin joka suuntaan ja perustivat valtakunnan, joka ulottui Keltaisesta merestä aina Puolaan ja Unkariin asti. Vuonna 1241 mongolilaiset törmäsivät yhteen suuren eurooppalaisen sotajoukon kanssa. Taistelu tosin ei tullut

ratkaisevaksi, mutta siitä lähtien he kuitenkin lakkasivat tunkeutumasta länteenpäin.

Eurooppalaiset olivat kauhulla katselleet mongolilaisia, joita he luulivat maailman loppua ennustaviksi hornanhengiksi. Mutta he huomasivat ennen pitkää, että nuo pelätyt tulokkaat olivatkin rauhallisia ihmisiä. Turkkilaiset, jotka tähän asti olivat pitäneet Länsi-Aasian maita vallassaan, olivat rakentaneet esteitä kaupalle ja yhdysliikenteelle. Mongolilaiset taas suojelivat kauppaa eivätkä vainonneet kristinuskon tunnustajia; heidän keskuudessaan eli päinvastoin paljon kristityitä, ja monet merkit näyttivät osoittavan, että koko kansa kenties saataisiin kääntymään kristinuskoon. Näin ollen yleinen mielipide Euroopassa muuttui mongolilaisille suopeammaksi; heitä ei enää pidetty vihollisina, vaan heistä toivottiin liittolaisia tuossa yhteisessä taistelussa muhamettilaisia vastaan.

Kolmannentoista vuosisadan keskivaiheilla eurooppalaiset siis joutuivat vilkkaaseen vuorovaikutukseen mongolilaisten kanssa. Kristityitä lähetysaarnaajia alkaa liikkua Kiinassa ja Intiassa, ja eurooppalaisia kauppamiehiä kulkee Aasian halki. Aasian ovi avautui selko selälleen ja eurooppalaiset tutustuivat maailmaan, josta he sitä ennen olivat haaveksineet mitä kummallisimpia asioita. Moni lähetysaarnaja ja kauppias palattuaan kotiinsa kirjoitti muistiin mitä oli kuullut ja nähnyt, ja nämä matkakertomukset muodostavat maantieteen historiassa tärkeän edistysaskeleen. Aasia esiintyy nyt ensi kerran jotenkin oikeassa muodossaan, verrattain vapaana kaikesta siitä kummallisesta, millä mielikuvitus siihen asti oli tätä itäistä naapuriamme koristellut.

Näiden matkakertomusten kirjoittajista ansaitsee erittäinkin kaksi mainitsemista: *Wilhelm Rubruk* ja *Marco Polo*. Edellinen oli belgialainen fransiskaani-munkki, joka Ranskan kuninkaan Ludvig Pyhän kehoituksesta lähti Aasiaan saarnaamaan kristinuskoa. Hän lähti v. 1253 Konstantinopolista, saapui mongolilaisvallan pääkaupunkiin Karakorumiin ja

Pisan tuomiokirkon ympäristö.

Campo Santo (hautausmaa, taustan vasemmalla puolella sijaitseva matala rakennus), rakennettu v. 1188. *Battisterio* (kasteenkirkko, pyöreä rakennus) perustettu v. 1063. *Kampaniili* (kallistuva kellotorni), perustettu v. 1174.

palasi takaisin v. 1255. Kristinuskon siementä hän ei saanut mongolilaisten keskuuteen kylvetyksi, mutta tultuaan kotiin hän kirjoitti matkakertomuksen, jota kaikkina aikoina on pidettävä mallikelpoisena maantieteellisenä teoksena. Terävän, tieteellisesti harjaantuneen havaintokykynsä nojalla hän teki monta merkillistä huomiota noiden kaukaisten maiden muodosta ja ilmastosta, jokien ja vuorijonojen suunnasta, asukkaiden kansallisuudesta ja kielestä. Ja nämä havainnot, jotka nykyajan tieteellinen tutkimus melkein järjestään on osoittanut oikeiksi, on esitetty niin selvässä ja kauniissa muodossa, että kaikki hänen kertomansa asiat ilmenevät ikäänkuin elävinä lukijan silmien eteen.

Marco Polo sitävastoin oli oppimaton mies. Hän oli venezialaisen kauppiaan poika, joka v. 1271 isänsä ja setänsä seurassa lähti kotikaupungistaan matkustaakseen suuren mongolilaisvallan hallitsijan eli »kaganin» luo, joka piti hoviaan Kiinassa. Täällä hän viipyi monta vuotta ja pääsi kaganin suureen suosioon. Häntä käytettiin lähettiläänä intialaisten ruhtinasten luona ja maaherrana kiinalaisissa kaupungeissa. Ruhtinaat kuuntelivat mielellään hänen neuvojaan, ja kiinalaisissa kronikoissa ylistettiin hänen älyään ja oikeudentuntoaan. Oleskeltuaan 17 vuotta Kiinassa hän matkusti meriteitse Persiaan ja sieltä syntymäkaupunkiinsa, jonne saapui v. 1295. Kolme vuotta myöhemmin hän joutui sodassa genovalaisten vangiksi, ja tämän sotavankeutensa aikana hän sepitti matkakertomuksen vieraisissa maissa tekemistään havainnoista. Marco Polon vahvin puoli oli se harrastus, jolla hän otti selvän kauppaelämästä ja kaikista siihen kuuluvista asioista, kaupunkien järjestyksestä, tullilaitoksesta, poliisijärjestyksestä, kulkulaitoksista, postilaitoksesta, kauppatavaroista ja niiden valmistustavoista. Kaikestätästä hän otti tarkan selon, ja näitä seikkoja hän esittää kirjassaan erinomaisen hyvin. Tämä teos pysyikin monta vuosisataa kansan lempikirjana kaikkialla Euroopassa.

Nämä ja useat muut matkakertomusten kirjoittajat —

heidän lukunsa nousee noin 20:een — avasivat siis Euroopan asukkaille uuden maailman. Tämä maailma erosi suuresti siitä satumaasta, jonka ihmiset olivat mielikuvituksessaan luoneet, mutta se ei silti ollut vähemmän kummallinen; kummallisuus oli vain toista laatua. Saatiin kuulla äärimmäisen idän maasta, jota eurooppalaiset sitä ennen tuskin nimeltäkään olivat tunteneet, mutta jonka korkeasta kulttuurista he nyt kuuluivat mitä hämmästyttävimpiä asioita. He kuuluivat kerrottavan kiinalaisista kaupungeista, jotka olivat väkirikkaampia kuin mikään Euroopan kaupunki ja joissa oli laitoksia, jotka vasta paljoa myöhemmin tulivat Euroopassa käytäntöön: kivettyjä katuja, palokuntia ja järjestetty poliisi. He kuuluivat kerrottavan suurenmoisista tie- ja kanavarakennuksista, tulli- ja postilaitoksesta, järjestetystä köyhäinhoidosta, löytölasten kodeista ja viljamakasiineista nälänhädän torjumiseksi katovuosina, paperirahasta ja painetuista kirjoista ynnä monen monituisista tuotteista, esim. posliinista ja kivihielestä, jotka olivat sen ajan eurooppalaisille tuiki tuntemattomia. Kaikki tämä teki varmaankin valtavan vaikutuksen keskiajan eurooppalaisiin, joiden sivistys vielä lepäsi kehdoissaan. Mutta sille aikakaudelle kuvaavaa on se seikka, että he tuskin pitivät noita asioita täytenä totena. He eivät hetkeäkään epäilleet niiden kummittuksien — jättiläisten, kääpiöiden ja sarvipäisten ihmisten — olemassaoloa, joita ennen oli kerrottu asuvan Aasiassa. Mutta Marco Poloa he sanoivat leikillisesti »miljoonaherraksi», koska he arvelivat hänen kertoessaan Kiinasta laskettelevan omiaan.

Aasiassa vallitsevat sodat ja levottomuudet katkaisivat 13. vuosisadalla Euroopan ja kaukaisten Itämaiden välisen yhteyden. Maaperä rupesi taas myöhemmällä keskiajalla vesottumaan satujen peittoon. Mutta se uusi tietovarasto, jolla 13. ja 14. vuosisadan matkailijat olivat maantiedettä rikastuttaneet, ei voinut kokonaan unohtua. Tieto pysyi vireillä ja jätti jälkiä Euroopan kansojen henkiseen

elämään. Suuren, maailmanhistoriallisen merkityksensä tämä tieto sai sillä mahtavalla kehityskaudella, jota sanotaan maantieteellisten löytöjen aikakaudeksi. Silloin Columbus ja muut suuret löytöretkeilijät koettivat pyrkiä noihin kaukaisiin ihmemaihin, joista oli kerrottu niin monta merkillistä asiaa.

48

Italialaista kaupunkielämää keskiajan ja uudenajan vaihteessa

Keskiajan ja uuden ajan vaihteessa Italia oli valtiollisessa suhteessa aivan sekasorron tilassa. Ei löytynyt kyllin voimakasta kättä, joka olisi voinut muuttaa epäjärjestyksen järjestykseksi ja saada aikaan yhdistystä hajaantumisen jälkeen.

Italialaiset eivät olleet niin onnellisia kuin useimmat muut Euroopan kansat, että olisivat yhtyneet yhteisen ruhtinaan hallittaviksi ja yhteisten lakien alaisiksi. Vuodesta 568 aina 13. vuosisadan loppupuoleen asti on Italia ollut jaettuna useihin valtioihin. Aikoinaan olivat eräät Saksan keskiaikaiset keisarit koettaneet laskea sen maan valtansa alaiseksi, ja he olivat ajaksi onnistuneetkin liittämään Pohjois- ja Etelä-Italia valtakuntaansa. Mutta 13. vuosisadan keskivaiheilla nämä yritykset olivat rauenneet tyhjiin, ja siitä lähtien hajaannus oli käynyt yhä suuremmaksi. Niinpä Sisilia ja Sardinia joutuivat Espanjan valtaan, ja Etelä-Italiassa muodostui valtakunta, Napoli pääkaupunkina. Siitä pohjoiseen sijaitsi Kirkkovaltio, joka leveänä vyöhykkeenä kulki poikki koko niemimaan lounaasta koilliseen. Mutta Kirkkovaltiossa pääsi milloin toinen, milloin toinen kaupunki itsenäiseksi, oman ruhtinaan tai tasavaltaisen hallitusmuodon alaiseksi. Luoteis-Italiassa oli kirjava joukko pikkuvaltioita,

useimmat aivan vähäpätöisiä, kaupunki vain ja parisen neliöpeninkulmaa maaseutua sen aluepiirinä. Kaikkia näitä valtioita tärkeämmät olivat Venezian, Milanon, Pisan ja Firenzen kukoistavat kauppa- ja teollisuuskaupungit.

Valtiot olivat alituisten muutosten ja mullistuksien

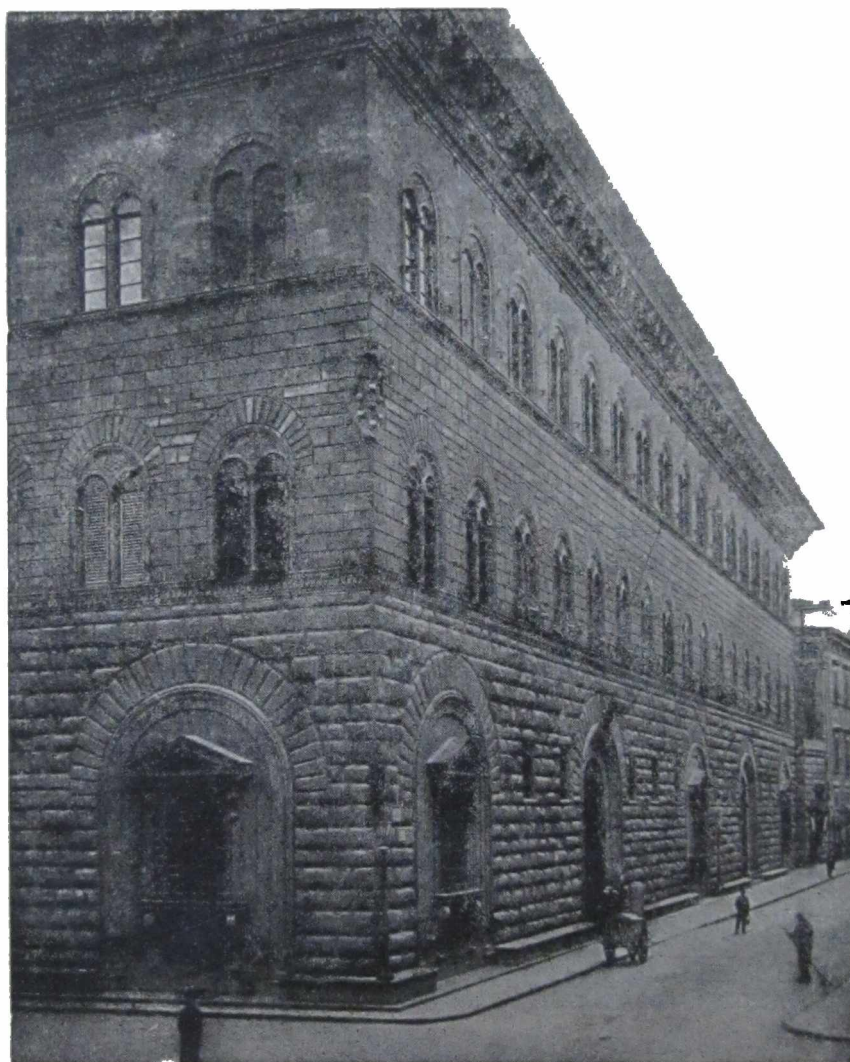

Pukukuva Firenzestä 1460-luvulta.

Osa Firenzen Palazzo Medicissä olevasta freskosta. Benozzo Gozzolin († 1497) maalaama. Herttua Cosimo dei Medici ensimmäisenä kulkueessa.

alaisina. Milloin jokin kaupunki joutui mahtavamman naapuri-kaupungin valtaan, milloin se riistäytyi jälleen irti ja valloitti vuorostaan joukon muita kaupunkeja. Eräänä päivänä muutamat valtiot tekivät keskenään liiton jonkin toisen valtion tuhoksi ja turmioksi, mutta viikkoa myöhemmin

oli sotaretki tai sukkelasti onnistunut lahjomisyritys kääntänyt koko aseman nurin. Oli pistetty rahapussillinen siellä ja kukkarollinen täällä muutamien johtavien miesten taskuihin, ja ne valtiot, jotka äsken olivat tehneet ikuisen ystävyys-

Medicien palatsi Firenzessä.

Arkkitehti Michelozzon rakentama noin v. 1430.

liiton, taistelivat nyt kuin katkerimmat viholliset toisiaan vastaan. Sisälliset riidat häiritsivät jokaisen kaupungin rauhaa. Tuskin oli olemassa sitä kaupunkia, missä ei olisi ollut tilaa ainakin kahdelle valtiolliselle puolueelle, jotka seisovat jyrkästi vastakkain, jotka joka päivä syytivät

haukkumasanoja toisiaan vastaan tai panivat toimeen katurähäköitä. Ja monesti, kun taistelu kävi tuliseksi ja mielet joutuivat kuohuksiin, ei säästetty tikareita eikä myrkkymaljaa, ei polttoroviota, miekkaa eikä hirsipuuta. Jos toinen puolu-

Venetsian doge Loredan.

Gentile Bellini'n († 1516) maalaama. Lontoon National Galleryssa.

eista pääsi voitolle, kosti se usein vastustajilleen ajamalla heidät kaikki maanpakoon. Nämä karkoitettut ihmiset kiertelivät sitten Italiassa paikasta toiseen, virittivät tuhansia juonia kotikaupunkinsa turmioksi, yllyttivät vieraita ruhtinaita tai kaupunkeja sitä vastaan, tai koettivat itse pal-

kattujen sotajoukkojen avulla sitä yllättää. Eri valtioiden valtiomuodot olivat hyvin erilaiset, toisissa demokraattinen eli kansanvaltainen, toisissa taas aristokraattinen eli ylimys-

Colleoni nimisen condottierin kuvapatsas Venetsiassa.
Andrea Verrocchion († 1488) valama pronssinen patsas.

valtainen. Monin paikoin oli »tyranni» (yksinvaltias) porvarien suostumuksella tai vastoin heidän tahtoaan ottanut vallan käsiinsä. Nämä tyrannit olivat usein hurjia seikkailijoita. He olivat enimmäkseen kovasydämissä ihmisiä, jotka eivät sietäneet vähintäkään niskoittelua ja rankaisivat van-

Doge ja kalastaja.

Paris Bordonen († 1571) maalaama taulu, Venezian museossa. Eräs kalastaja tuo dogelle sormuksen, minkä tämä tasavallan ja meren vihkiäisjuhlassa on heittänyt aaltoihin.

gittuja vihollisiaan julmasti, jopa ilkkuvan petomaisestikin. Mutta saatuaan kerran ohjakset varmasti käsiinsä he hallitsivat yleensä taitavasti ja älykkäästi, ja rahvaalla oli hyvä olla heidän valtansa alaisena. Muutamissa kaupungeissa tyrannit säilyttivät valtansa monen sukupolven ajan; toisissa kansa kyllästyi heidän hallitukseensa ja ajoi heidät tiehensä. Kaikkialla vallitsi ainainen riita ja levottomuus. Puolueita ja valtioita hajaantui, ja uusia tuli sijaan.

Sodissa käytettiin kahdenlaisia sotateita: kaupunkien porvareita ja palkkasotureita. Kun vihollinen ilmestyi kaupungin edustalle, soitettiin hätäkelloa, ja kohta täytyi porvariin jättää rauhalliset askareensa ja ryhtyä kaupunkia puolustamaan. Varsinaisille sotaretkille he eivät mielellään lähteneet. Niihin käytettiin palkkasotureita. Alussa nuo palkkasoturit olivat saksalaisia, jotka joukoittain kulkivat Alppien poikki ansaitakseen leipänsä jonkin italialaisen valtion palveluksessa. Myöhemmin oli palkkasotureissa italialaisia, enimmäkseen irtainta väkeä, joka tavalla tai toisella oli joutunut riitaan lakien kanssa. Joku älykäs ja voimakas mies rupesi »condottieriksi» eli päälliköksi. Hän päräytteli värväysrumpua, kokosi ympärilleen joukon sotilaita ja myi apunsa sille valtiolle, joka tarjosi hänelle parhaimman palkan. Condottierien käsissä sotiminen kehittyi taidoksi, jonka tarkoituksena oli vihollisen voittaminen sukkeliin liikkeiden avulla ja niin vähällä verenvuodatuksella kuin suinkin. Sillä sellaista sotaista hurjuutta, joka tahtoo kahlata vihollisen hurmeessa, eivät tietystikään tunteneet nämä ihmiset, jotka seuraavana päivänä saattoivat taistella äskeisten vihollistensa puolella. Sentähden eivät taistelut juuri olleet verisiä. Eräänkin taistelun jälkeen, joka oli kestänyt aamusta iltaan, kaivattiin kahta miestä; heistä oli toinen tukehtunut haarniskaansa, ja toinen palasi myöhemmin takaisin sota- toveriensa luo. Onnellinen condottieri saattoi toivoa suurta palkkaa tulevaisuudessa. Ellei kaupunki, jonka puolesta hän oli taistellut, voinut täyttää sitoumuksiaan, tekeytyi

hän useinkin sen tyranniksi. Mutta toiselta puolen rauhalliset porvarit katselivat häntä usein epäilevin ja karsain silmin; saattoi tapahtua, että he voitollisen sodan jälkeen tappoivat kaikki condottierit, jotka olivat hankkineet heille voiton.

Italia erosi suuresti Alppien pohjoispuolella olevasta Euroopasta. Siihen aikaan, jolloin Saksan, Ranskan, Englannin ja Skandinavian kansat vielä elivät kehittymättömissä taloudellisissa oloissa, jolloin ihmiset näissä maissa elättivät itseänsä etupäässä maanviljelyksellä, jolloin tilanomistajat vielä muodostivat mahtavimman kansanluokan, jolloin kauppa ja teollisuus vielä olivat kapalossaan ja kaupungit senvuoksi olivat vähäpätöisiä ja suurempaa vaikutusvaltaa vailla, jo siihen aikaan oli Italiassa kaupunki valtion keskuksena, kauppa vilkas, teollisuus kukoistava, ja porvarit valtion tärkeimpänä kansanluokkana. Monessa italialaisessa valtiossa pidettiin aatelistoa vähempiarvoisena kansanluokkana, jolla ei ollut valtiollista äänivaltaa ja jonka jäsenet rikoksista tuomittiin suurempiin sakkoihin kuin muut kansalaiset.

Näin oli Italia keskiajan lopulla kehittynyt paljon korkeammalle kannalle kuin muut Euroopan maat, ja Italian voimakkaat ja itsetietoiset porvarit tulivatkin uuden ajan ensimmäisiksi tienraivaajiksi.

Danten »Jumalallinen näytelmä»

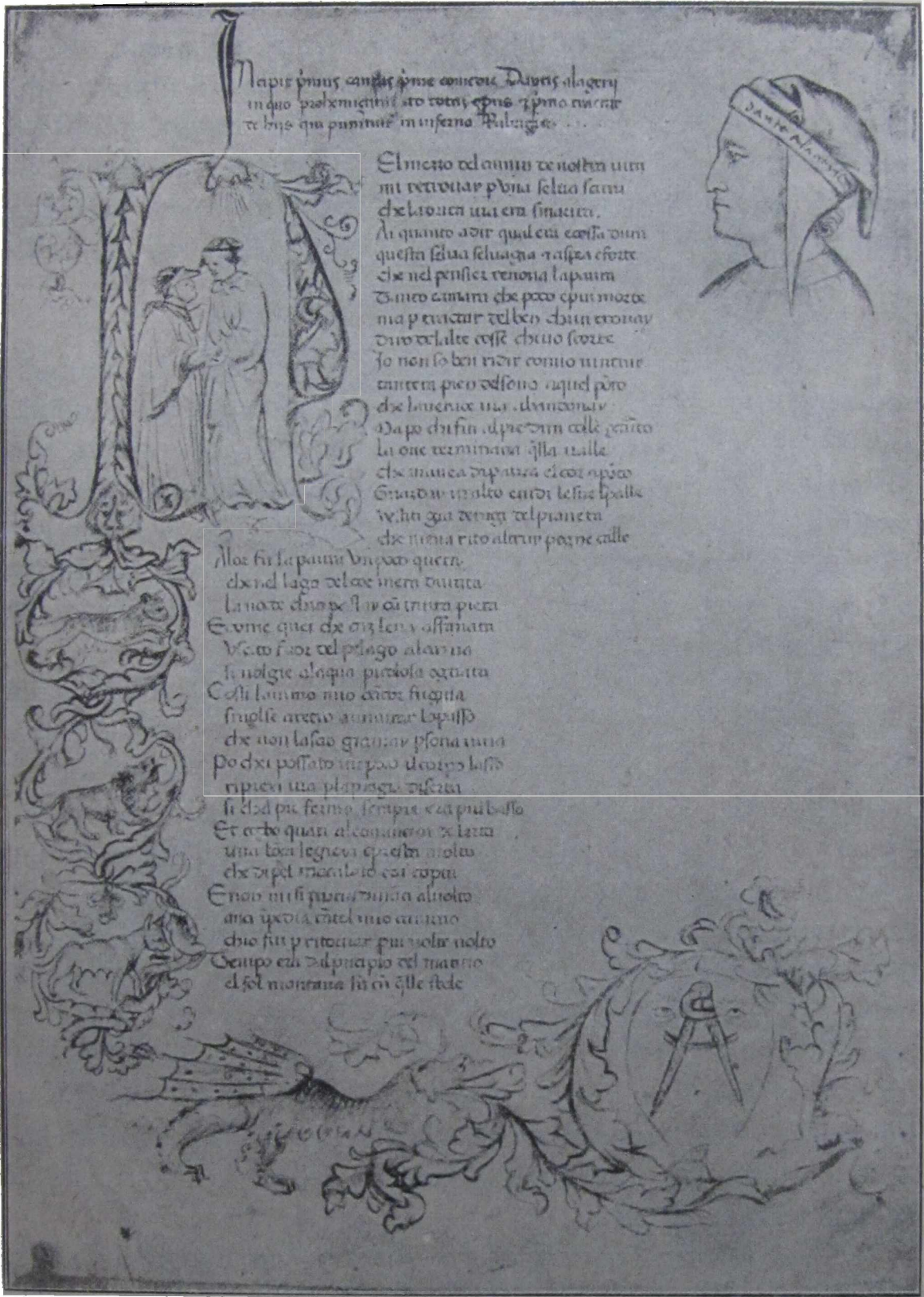
Juuri kun keskiaika läheni loppuaan, syntyi tämän merkillisen aikakauden merkillisin runoteos. Se on ihmeen kaunis ja suuri muistopatsas, jonka tuo hautaansa vaipuva aika on itselleen pystyttänyt. Siihen on pantu koko se sanan taito, koko se muodon selvyys ja ajatuksen ylevä lento, jonka kuoleva keskiaika omisti; ja muistomerkin rakentamiseksi on koottu aineksia kaikilta aloilta, joita tämän aikakauden

henki hallitsi. Uusi aika ennätti valaista tuota runoteosta ensimmäisillä säteillään.

Kun *Dante Alighieri*, kotoisin Firenzestä, kirjoitti »jumalallisen komediansa», oli hän karkoitettuna kotikaupungistaan, jota hän rakasti enemmän kuin mitään muuta paikkaa maan päällä ja jonne hän pitkän maanpakolaisuutensa raskaina vuosina alati ikävöitsi. Valtiolliset olot olivat syynä hänen karkoitukseensa. 13. ja 14. vuosisatojen rajavaiheilla joka mies Pohjois- ja Keski-Italiassa otti innokkaasti osaa kotikaupunkinsa valtiolliseen elämään ja koetti kaikin voimin johtaa sen kehitystä siihen suuntaan, jota hän itse piti ainoana oikeana. Perin rehellinen Dantekin oli jonkin aikaa kuulunut Firenzen johtomiehiin. Mutta sitten hänen puolueensa joutui tappiolle ja hänet tuomittiin elävänä poltettavaksi, jos hän sen koommin näyttäytyisi Firenzessä.

Tämä tapahtui maaliskuussa v. 1302, ja kuolemaansa asti, v:een 1321, Dante harhaili paikasta toiseen Italiassa, jonkin aikaa Ranskassakin, oleskellen milloin minkin ruhtinaan tai suurmiehen turvissa. Koditonna hän harhaili vieraiden ihmisten parissa ja yhä enemmän yksikseen, mikäli hänen entiset puoluetoverinsa rakensivat sovintoa Firenzen vallanpitäjien kanssa ja hän itse heistä eronneena kulki omaa uraansa. Ne olivat raskaita vuosia, täynnä synkkää huolta ja katkeraa vastoinkäymistä.

Mutta näinä vuosina hän kirjoitti sen mahtavan runoteoksen, joka aina on pysyvä maailman kirjallisuuden parhaimpien tuotteiden joukossa. Kauan hän oli tätä teostaan miettinyt, kauan sen aate oli kytenyt hänen mielessään, ja viimein se valmistui. »Jumalallista näytelmää» ei rakennettu yhtenä yönä kuten Aladdinin palatsia, se ei syntynyt yhdessä hengenvedossa, runottaren tenhovoiman hurmauksesta. Monen vuoden kuluessa se syntyi, päivä päivältä se sukeutui: säe liittyi säkeeseen, laulu, lauluun, luku lukuun, oikaistuna, hiottuna ja silitettynä, kunnes koko runoteos sai tuon ihmeen täydellisen muotonsa.

Merito p'mus canctus p'me comedia. Dantes Aligheri
 in quo p'olumentis ato totus opus 7 p'mo r'icant
 te hys qui punitur in inferno. Pulchre...

El merito del anima te nostra uita
 mi retouar p'ua selua sana
 che la oua uia era sinacita.
 An quanto adir qual era causa d'una
 questa selua seluagha r'aspa e forte
 che nel pensier renona lapuira
 D'uno cantura che poco epui moce
 ma p' euaciar tel ben ch'ua erouay
 D'uo delate esse ch'uo seore
 so non lo ben r'icir conio u'acuar
 tantera p'co del'ono a quel p'ro
 che l'ouera uia abandonay
 Da po ch'ua fin d'p'edim calle p'ato
 lu one r'acumata q'sta ualle
 che manea d'ap'ura el cor ap'ico
 S'ua d'ua in alto cantu letise spalle
 W'hu g'ra d'euigi tel p'anea
 che n'ua r'ico alarim p'agne calle

Alor fu lapuira un p'co quera
 che nel lago del'oe m'era d'auita
 La noce ch'uo p' l'ua cu' m'era p'era
 E u'ne quei che o'z len' u' affanati
 Ve to f'oz tel p'logo alarim
 si nolgie al'qua p'iccola o'z'ita
 C'ali l'auimo n'uo d'ate fugna
 f'uglle areto a'um'ar l'ap'isso
 che non lasao gran'ay p'fona u'ua
 po d'xi p'ollato un p'co d'euigo l'af'io
 r'ap'era uia p'ap'aga d'ub'ua
 si d'ad p'u f'emo s'emp'ia e'ua p'ua b'allo
 Et e' to quan' al'com'ator x' l'aua
 una l'oa leg'era ep'ale m'oluo
 che d'ipet m'ac'ulo e'oi r'ap'ui
 Enao m'li p'ua r'uaia al'no'uo
 ma u'p'ua e'atel n'uo can'uo
 ch'uo fu p' r'icouar p'ui uolir n'oluo
 Tempo e'ua d'ap'ua p'io tel m'ano
 el sol m'ontana su' cu' ille f'ole

»Divina Comedian» ensimmäinen lehti.

Se on kertomaruono, joka kuvaa elämää haudan tuolla puolen, helvetissä, kiirastulessa ja taivaassa, sellaisena, jollaiseksi keskiajan ihmiset sitä ajattelivat. Dante nimitti tätä runoteostaan »komediaksi», koska se päättyi hyvin, nimittäin taivaassa; hänen aikalaisensa ja myöhemmät ihailijansa lisäsivät tuohon nimitykseen sanan »jumalallinen» (*Divina Commedia*), koska runo-teos heidän mielestään oli ihmeellisen kaunis.

Sen sisällys on seuraava.

Dante kulki kerran aamuyönä synkässä metsässä, kun muinaisajan runoilija Vergilius, autuaan naisen lähettämänä, tuli ohjaamaan häntä manalan läpi. Ensin he astuivat alas helvettiin, maan sydämessä olevaan suppilonmuotoiseen syvennykseen, joka käy yhä ahtaammaksi, jota syvemmälle tullaan. Ja jota ahtaammiksi seinät kapenevat, sitä suurempia rikoksia siellä sovitetaan, sitä hirmuisempia tuskia siellä kärsitään.

Dante ja Vergilius astuvat sisään portista, jonka päällä on sanat: »Te, jotka tänne tulette, lakatkaa toivomasta!» Ensin he kohtaavat niitä vainajia, jotka eläessään olivat penseitä; eivät kylmiä eivätkä lämpimiä, eivät pahoja eivätkä hyviä. Taivaan portit eivät aukene noille kurjille sieluille, eikä heillä helvetissäkään ole sijaa. Sitten he kohtaavat kastamattomien lasten ja rehellisten pakanain joukon, joka elää rauhallista, ilotonta, mutta kuitenkin tuskatonta elämää helvetin esikartanoissa. Sitten matkamiehet tapaavat uusia joukkoja, joiden synti ei ole ollut senlaatuista, että se oli sovitettava hirmuisilla tuskilla, mutta jotka kuoltuaan kuitenkin ovat tuomitut viettämään synkkää elämää: hekumoitsijoita ja mässääjiä, saitureita ja tuhlaajia, tulisia ja sydämettömiä ihmisiä.

Sieltä painuu Dante yhä syvempään, varsinaisen helvetin hirveään kuiluun, jossa Jumalan lakien rikkojat saavat ansaitun rangaistuksensa, kukin rikoksensa suuruuden mukaan. Täällä, helvetin kamalassa onkalossa, hän kohtaa

Dante.

Pronssinen rintakuva, joka tarun mukaan on Danten ruumisnaamion mukaan valettu. Napolin Museo Nazionale.

kerettiläisiä, murhamiehiä, itsemurhaajia, Jumalan pilkkaajia, luonnottomien paheiden harjoittajia, koronkiskureita, viettelijöitä, ihmisiä, jotka ovat myyneet kirkon arvoja rahasta, taikureita, ulkokullattuja pettureita, väärän neuvon

antajia, eripuraisuuden synnyttäjiä, kavaltajia ja paljon muita syntisiä, muinaisen Kreikan satuhenkilöitä, Itämaiden kuninkaita vanhimmilta ajoilta, paaveja ja keisareita, runoilijoita, oppineita ja Firenzen kansalaisia, Danten omia tuttavvia. Hän puhuttelee heitä; he kysyvät häneltä uutisia ihmisten ilmoilta ja hän tiedustelee heidän oloaan. Kaikille hän antaa runossa sen sijan, mikä johtuu heidän synneistään. Harvoin hän säälii heidän kohtaloaan, sillä se on vain oikea palkka pahoista töistä, synnin ansaittu rangaistus.

Mutta hirmuisia ovat heidän tuskansa ja ne käyvät yhä kauheammiksi, jota syvempään Dante ja Vergilius painuvat. Ja Danten runo pöyristyttää lukijaa, nostaa hiukset hänen päässään pystyyn. Siinä syntisiä, joita paholaiset keittävät piessä ja sulassa lyijyssä ja aina painavat upoksiin, kuin kokki lihakappaletta, heti kun heidän päänsä kohoaa kiehuvaasta keitoksesta. Siinä toisia, jähän hyytyneinä taikka seisomassa pääläellään kuopissa, jalat pystyssä; syntisiä, jotka lakkaamatta terävin hampain raatelevat toisiaan, tulisadetta ja palaneen lihan käryä, tuskanhuutoja ja ulvontaa. Sellainen on näytelmä kadotettujen valtakunnassa. Ja alimmassa syvyydessä on itse pahuudenruhtinas. Maa oli vavisten väistynyt hänen tieltään, kun hänet syöstiin taivaasta; siten sai helvetin suppilo alkunsa. Nyt hän istuu helvetin syvimässä kuilussa, suurena ja kauheana, päässä kolmet kasvot, yhdet mustat, toiset vaaleankellertävät ja kolmannet veripunaiset. Joka suussa hän jauhaa hampailaan yhtä syntistä, Caesarin murhaajia Brutusta ja Cassiusta ja Juudas Iskariotia.

Mutta nyt kauhut ovatkin lopussa. Siitä lähtien taivas selkenee ja kertomuksen juoni muuttuu valoisammaksi. Dante ja Vergilius tulevat pimeydenruhtinaan ohi ulos maapallon toiselle puolelle, kiirastuli-vuorelle, joka kohoaa merenpinnasta ja on syntynyt siitä maasta, mikä väistyi syrjään Luciferin pudotessa. Autuuteen määrättyjen sielujen täytyy vaivalloisesti kavuta vuoren huipulle, puhdistuakseen

eläessään tekemistään synneistä. Ja vaivaa heillä on kyllästi. Vuori on jyrkkä ja tiet vaikeat, mutta matkan vaivat ovat vain ohimeneviä. Kiirastuli-vuoren takana odottaa heitä taivaan ilo. Enkelit auttavat ja tukevat sieluja heidän matkallaan. Jota korkeammalle tullaan, sitä enemmän vaivat vaimentuvat ja sitä helpommaksi käypi vaellus.

Kiirastuli-vuoren huipulla Vergilius jättää Danten; sen korkeammalle ei pakana voinut päästä. Mutta Dante saapi

Dante ja Vergilius kolmannessa helvetin piirissä.

Sandro Botticellin v. 1481 tekemästä vaskipiirroksesta.

nyt toisen ohjaajan, nuoruutensa rakastetun, Beatricen, jonka ennenaikainen kuolema oli kohottanut hänen kainon lempensä näköpiiristä autuaiden asunnoille. Hän se on lähettänyt Vergiliuksen Dantea opastamaan, kun tämä peloissaan vaelsi synkässä metsässä. Beatrice puhuttelee runoilijaa lempeästi, mutta vakavasti, nuhtelee häntä siitä, että hänen henkensä lemmityn kuoleman jälkeen niin usein on joutunut harhateille. Tämän jälkeen alkaa Danten taivaaseen-astuminen Beatricen rinnalla, nousu niihin taivaisiin, jotka keskiajan ihmisten luulon mukaan kaareutuivat maan yläpuolella.

Siellä autuaat asuivat aina autuutensa eri asteiden mukaan. Ensin Dante ttleee kuun taivaaseen; sieltä Merkuriuksen, Venuksen ja auringon taivasiin, jossa viimeksimainitussa kirkon pyhät opettajat asuvat. Sieltä hän saapuu Marsin, Jupiterin ja Saturnuksen taivasiin, sieltä tähtitaivaaseen, »liikkuvaan taivaaseen», ja vihdoin valon taivaaseen, jossa runoilija saapi nähdä Jumalan. Hän ei nähnyt tätä ihmishaamussa eikä aistillisessa muodossa, vaan pyhän, käsittämättömän kolminaisuuden vertauskuvana, kolmena erivärisenä valokehänä, jotka sateenkaaren tavoin kuvastuvat toisiinsa.

Näin Dante kuvasi haudantakaista elämää, ja sellaiseksi ajattelivat keskiajan oppineet sitä yleensä. Sillä Dante oli skolastiikan oppilas, ja ne ajatukset, jotka hän taipuvalla italiankielellä takoi kauniiksi säkeiksi, ovat samoja, joita tapaamme usein kätkettynä suurten skolastikkojen latinalaisissa teoksissa. Hän oli omaksunut keskiajan opin, keskiajan käsityksen elämästä ja kuolemasta, Jumalasta ja ihmisestä, hyvästä ja pahasta, valtiosta ja kirkosta. Ja jos tarkkaavaisesti luemme hänen suurta runoelmaansa, näemme sen olevan täynnä allegorioja, vertauskuvallisia viittauksia, joissa keskiajan skolastinen käsitys piilee. Synkkä metsä julmine petoineen, jossa runoilija vaeltaa kertomuksen alussa, on elämä kaikkine vaaroineen ja viettelyksineen. Beatrice, tuo autuas nainen, jota Dante on nuoruudessaan rakastanut, mutta joka sittemmin joskus on hänen muististaan häipynyt, hän, joka yksin kykenee johtamaan runoilijaa Jumalan luo, kuvaa teologiaa, tuota korkeimpien totuuksien tiedettä ja kaiken tiedon ruhtinatarta. Ja monta muuta vertauskuvaa tapaamme Danten runoelmassa, ja meidän täytyy tarkasti tuntea keskiajan uskontotiedettä, ennenkuin pystymme täydellisesti tajuaamaan runoelman kaikkia osia.

Mutta Dante ei ollut tutkinut ainoastaan skolastista uskontotiedettä, hän oli omaksunut tämän tiedesuunnan koko maallisenkin tietovaraston, ja hän sovitti nämä tiedot

suureen runoteokseensa, kuten kultaseppä juottaa helmi- ja jalokiviä kallisarvoiseen kultakoristukseen. Hänen runonsa on täynnä vertauksia ja esimerkkejä maantieteen, luonnontieteen, matematiikan, tähtitieteen ja historian alalta. Ja kaikissa näissä tieteissä Dante seisoo aikalaistensa eturivissä, seisoo miehenä, joka hallitsee aikansa koko tietopiiriä. Jälki-maailma käytti hänen runoelmaansa jonkinlaisena sivistys-sanakirjana, josta voitiin saada selkoa kaikesta, mitä tahdottiin tietää.

Mutta Dante oli ennen kaikkea runoilija, kaikkien aikojen valituimpia. Ei ole toista runoilijaa, jonka teoksissa sellainen ajatusten lento ja ylevyys sekä sellainen tapahtumien kuvaamisessa ilmenevä mestarillinen eloisuus olisivat yhdistyneinä. Ei kukaan runoseppä ole vielä sillä tavalla saanut ihmisten mieliä hehkumaan. Ja runoteoksen sadasta laulusta henkii vastaamme voimakas ja terve luonne, jalo ja hienosti sivistynyt persoonallisuus.

Historia ei tunne jyrkkiä rajoja, jotka erottaisivat eri aikakausia toisistaan. Suku seuraa sukua. Ihmisten ajatukset ja näkökannat vaihtelevat päivä päivältä, vuosisata vuosisadalta. Ei kukaan voi sanoa jostakin tunnista, päivästä tai vuodesta: »Tähän yksi aikakausi päättyy ja tästä toinen kehitysjakso alkaa». Kaikkialla tapaamme välimuotoja. Dante oli sellainen keskiajan ja uuden ajan välimuoto. Hän syntyi viimeisen suuren ristiretken edellä. Mutta ne miehet, jotka olivat lapsia, kun hän oli vanha, näkivät jo täysi-ikäisinä uuden ajan koiton, kokivat vaikutusta renessanssin hengestä. Dante oli kasvanut keskiajan käsitystavan vaikutteiden alaisena, ja hänen suuri runoteoksensa on luotu keskiajan henkeen. Mutta ne italialaiset, jotka myöhemmin asettuivat sotakannalle keskiaikaa vastaan, lukivat, tutkivat, ihailivat ja jumaloivat tätä runoelmaa. Se kehitti heidän henkeään, loi hienoutta ja notkeutta heidän kieleensä, voimaa ja lentoa heidän ajatukseensa. Dante oli keskiajan oppilas, mutta hänestä tuli renessanssin oppimestari.

Renessanssi

Renessanssiajaksi sanotaan kehityskautta, joka alkaa Italiassa 14. vuosisadan keskivaiheilla ja kestää 16. vuosisadan puoliväliin asti. Italiasta renessanssiliike levisi vähitellen suurimpaan osaan Eurooppaa. Renessanssi yhdistää keskiajan uuteen aikaan, se vie siltana siitä kummallisesta ajasta, jolloin roomalainen kirkko oli kaiken henkisen ja aineellisen toiminnan keskipisteenä, siihen aikaan, jossa me vieläkin elämme.

Renessanssi on ranskalainen sana, joka merkitsee uudestaantumista. On näet tapana ajatella, että klassillinen muinaisajan henki Italian ihmisissä syntyi uudestaan, muinaisajan tiede ja kirjallisuus, muinaisajan käsitys ja ajatus-tapa. Mutta tarkemmin tutkiessa huomaa, että toinen asia se vielä paljon suuremmassa määrässä painci leimansa koko aikaan, se näet, että ihminen heräsi tajunnassaan oman ihmisyytensä tietoon. Kreikkalais-roomalainen maailma antaa sysäyksen uuden itsenäisen sivistyskauden kehittymiselle.

Keskiajalla oli persoonallisuuden käsitys ollut sangen heikosti edustettuna. Silloin ihminen käsitti olevansa ennenkaikkea jonkin suuremman yhdyskunnan — sukunsa, kansansa, ammattikuntansa tai säätyluokkansa — jäsen; silloin kaikkia oloja hallitseva uskonnollinen tunne yhteisenä siteenä liitti ihmiset toisiinsa ja johti kaikkien ajatukset samaa päämaalia kohden. Munkit, jotka uhraamalla oman persoonallisuutensa antautuivat katolisen kirkon palvelukseen, tiedemiehet, jotka jo edeltäpäin määräsivät tutkimuksensa tulokset, sotilaat, joiden korkeimpana päämääränä oli kristikunnan vihollisten kukistaminen, kaikki olivat he saman kaavan mukaan valetut, ja kaikki, mikä poikkesi tuosta yleisestä tyypestä, tuli säälimättä poiskarsituksi. Jos ken uskalsi esittää mielipiteitä, jotka erosivat siitä, mikä kerta kaik-

kiaan oli ajattelijain piirissä julistettu laiksi ja oikeudeksi, odotti häntä joko hourula, vankikoppi, hirsipuu tai kerettiläisrovio.

Tapahtui sitten, että ihminen heräsi tajuamaan oman ihmisarvonsa, käsittämään sen, että hän oli vapaasti ajatteleva ja arvosteleva yksilö. Tämä tapahtui, kuten odottaa sopikin, Italiassa. Sillä Italian rikkaissa kaupungeissa olivat porvarit jo aikaisin oppineet ponnistamaan voimiaan muitakin tarkoituksia varten kuin teurastaakseen vihollisiaan tai miettiäkseen, olivatko enkelit luodut ennen syntiinlankeemusta vai sen jälkeen. Täällä oli elpyvä kauppa ja teollisuus synnyttänyt joukon tervejärkisiä ja tarmokkaita kelpo kansalaisia, itseensäluottavia ja varsin itsetietoisia porvareita. Kussakin kaupungissa raivoavat valtiolliset riidat olivat pakottaneet heitä jyrkästi asettumaan jotakin asiaa puolustamaan tai vastustamaan. Jo aikaisin oli heidän kaunis äidinkiелensä kohonnut kirjakieleksi. Heillä oli rikas ja kaunis kirjallisuus, jonka tunnetuin nimi oli Dante. Latinankieli sitävastoin, luostariveljien käyttämässä hirveässä muodossa oli vielä useissa muissa Euroopan maissa ainoana kirjakielenä.

Italialaiset heräsivät keskiaikaa vastustamaan, nousivat aseisiin sen hedelmätöntä tiedettä, lapsellista uskoa ja taidetta

David Goliatin voittajana.

Donatellon († 1466) veistoteos
Firenzen Museo Nazionalessa.

vastaan, ja vanhan perityn katsantotavan sijaan he asettivat oman inhimillisen tahtonsa, omat harrastuksensa. He irtautuivat kaikista niistä siteistä, jotka olivat entisajan ihmisiä

Maaria rukoilee Kristuslasta.

Filippo Lippi'n († 1469) maalaus. Berliinin museossa.

kahlehtineet, he hengittivät vapaammin, heidän henkensä heräsi, heidän silmänsä aukenivat, he näkivät, että se maailma, jota keskiaika oli pitänyt vain iankaikkisten taivaansalien vähäpätöisenä eteisenä, olikin kaunis ja suuri ja ihana, ja

että se tarjosi ihmiselle tuhansia iloja. He halusivat kiihkeästi saada olla mukana noissa elämän suurissa pidoissa, he tahtoivat luopua tuosta entisten sukupolvien käsitys-

P. Bernhardin näky.

Filippino Lippi'n (1459—1504) maalaama taulu Badia kirkossa Firenzessä.

kannasta ja raivata uusia uria, joita heidän sielunsa ikävöitsi.

Jos ihminen on elänyt ahtaissa oloissa, kovan kurin alaisena, ja sitten yht'äkkiä vapaana kaikista siteistä siirtyy

keskelle elämän temmellystä, antautuu hän useinkin aivan hillitsemättömästi nautintojen valtaan. Näin oli renessanssin ihmisten laita. Vapautuneina keskiajan ankarasta luostarikurista he katkaisivat kaikki uskonnolliset ja siveelli-

Maarian kruunaus.

Sandro Botticelli'n († 1510) maalaama taulu; Uffizioiden palatsissa Firenzessä.

set siteet. Pakanallinen henki valtasi heidät kerrassaan. Mikä entiseen aikaan oli täyttänyt ihmisten mielet hurskaalla kunnioituksella, se joutui nyt törkeän naurun ja pilkan esineeksi. Meidän mielestämme renessanssin ihmiset olisivat menetelleet arvokkaammin, jos he julkisesti olisivat asettu-

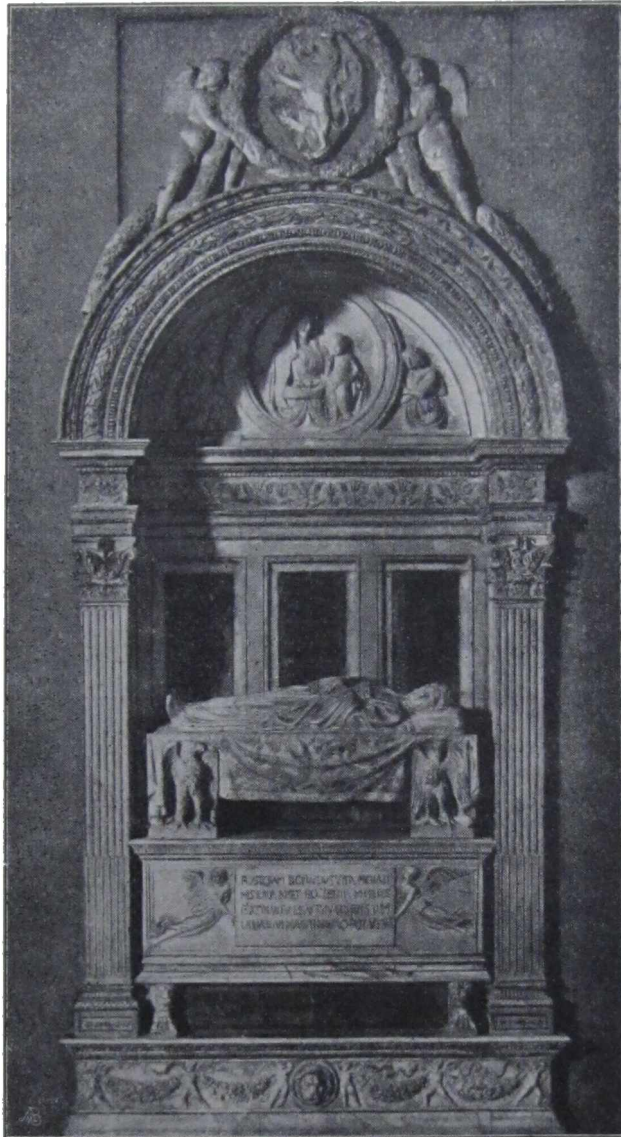

Firenzen baptisterion pronssiportti.

Kolme kohtausta raamatun historiasta, Lorenzo Ghiberti'n († 1455) pronssi-reliefejä.

neet kirkkoa vastustamaan; mutta sitä he eivät tehneet
He sanoivat itseään katolilaisiksi, vaikka he halveksivat
katolilaisuutta pappeineen, munkkeineen, ihmeuskoineen ja

pyhimystaruineen. He menivät pitoihin ja juominkeihin, sen sijaan että he ennen olivat menneet messua kuulemaan, he lauloivat iloisia lauluja hurskaiden virsien asemesta. Va-

Leonardo Bruni nimisen humanistin hauta **Firenzen S:ta Croce kirkossa.**
Marmorinen taideteos, **Bernardo Rossellinon** († 1464) veistämä.

kavat, raskaat teologiset tutkimukset eivät heitä huvittaneet, hurskaat pyhimyskuvat eivät heitä miellyttäneet. He kirjoittivat mieluummin vallattomia kertomuksia, jotka useinkaan eivät pysyneet siivouden rajoissa, ja he maalailivat aiheiltaan pakanallisia tauluja.

Kuitenkin arvostelisimme renessanssiaikaa kerrassaan väärin, jos sanoisimme, että se oli pelkkää leikkiä ja vallattomuutta. Niin ollen se ei koskaan olisi tullut siksi mahtavaksi herätyksen ajaksi, joksi se todellakin muodostui, ajaksi, jolle tunnemme olevamme suurimmassa henkisessä kiittolisuuden velassa. Tosin Italiassa siihen aikaan oli viljalti kaikenlaisia pilkkaajia ja tyhjäntoimittajia, mutta kaikissa maissahan on sellaisia hauraita astioita ja etenkin siellä, missä uusi henki elähdyttää kansaa ja kaataa kumoon sen, jota entiseen aikaan on ihailtu ja kunnioitettu. Mutta herännyt ihmisyyden käsitys synnytti monessa italialaisessa voimakkaita henkisiä kykyjä, ja he ymmärsivät käyttää näitä kykyjä.

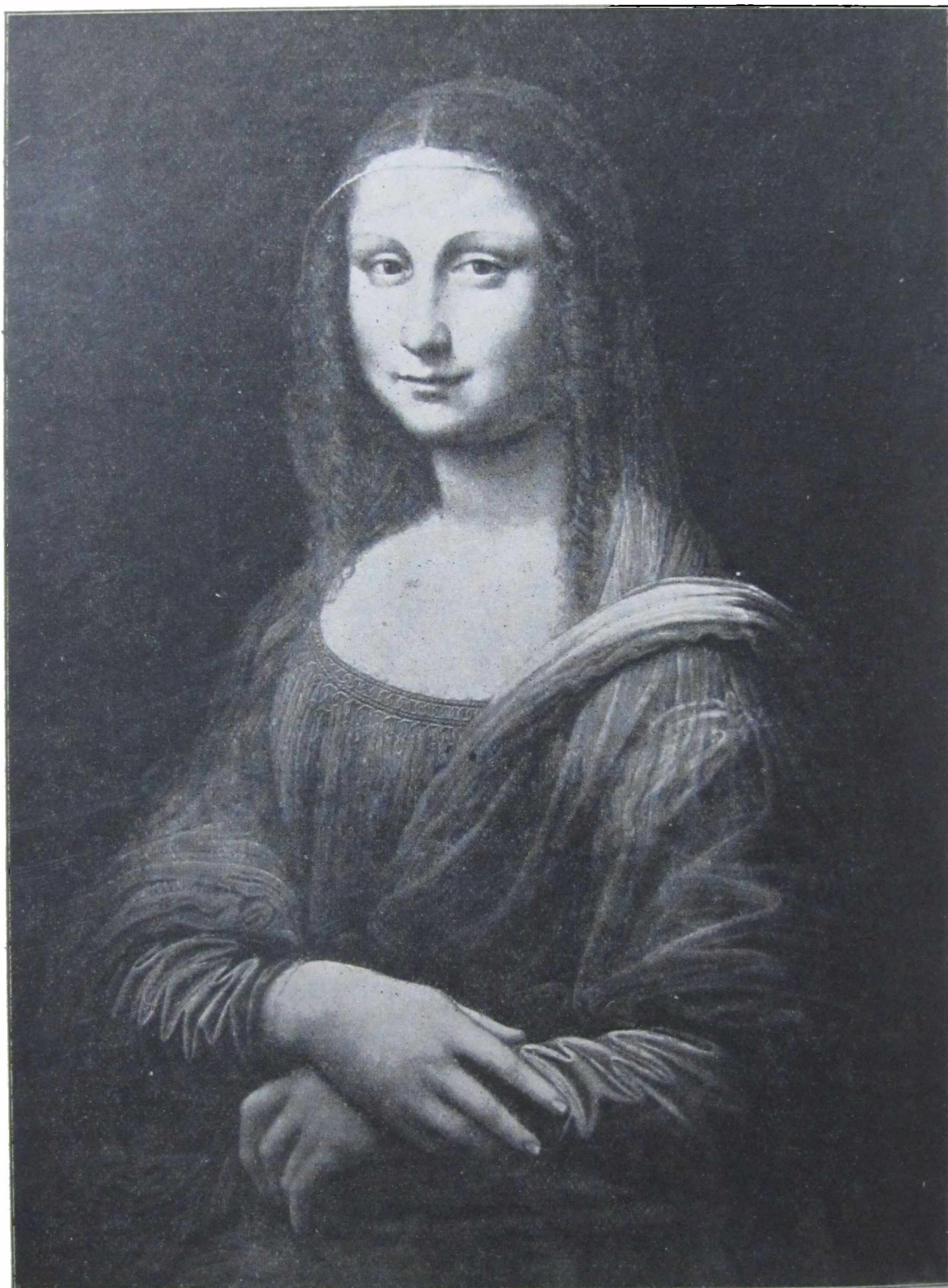
Tämä näkyy taiteessa. Uusi tyyli ilmenee Italian rakennustaiteessa, ihana kuvaamataide saa alkunsa, ja useat suuret runoilijat sepittävät, runosäkein ja suorasanaisesti, latinan- ja italiankielisiä hehkuvia lemmenlauluja ja iloisia kertomuksia. Ja taideaisti ja taiteen ihailu leviää kaikkiin kansankerrokseen. Ruhtinas palatsissaan ja työmies torilla pitävät siveltimen käyttämistä tai sointuvien runojen sepittämistä kunnianaan tai koettavat ainakin ymmärtää suurten mestariensa teoksia ja nauttia niiden kauneudesta.

Sama ilmiö huomataan tieteenkin alalla. Ikäänkuin taikasauvan kosketuksesta heräsi Italiassa elokas tieteellinen harrastus ja terävä ymmärtämiskyky; palavalla innolla tutkijat antautuivat kaikenlaatuisten kysymysten ratkaisemiseen. Mutta he luopuivat koko keskiajan tieteestä ja hedelmättömästä skolastisesta tutkimustavasta; he ryhtyivät tutkimaan muita kysymyksiä kuin jumaluuden arvoitusta. Heittäen syrjään skolastikoiden rikkiviisaat johtopäätökset he koettivat selvällä ihmisjärjellään avata tieteen ovea. Sureksimatta asioita, joita ihmisjärki ei koskaan voi käsittää, ryhtyivät he kaikin voimin tutkimaan sellaisia kysymyksiä, joihin ihmisen on sallittu saada vastaus. He tutkivat luonnontiedettä, astronomiaa ja maantiedettä, mutta ennen kaikkea itse ihmistä

Kevään tulo.

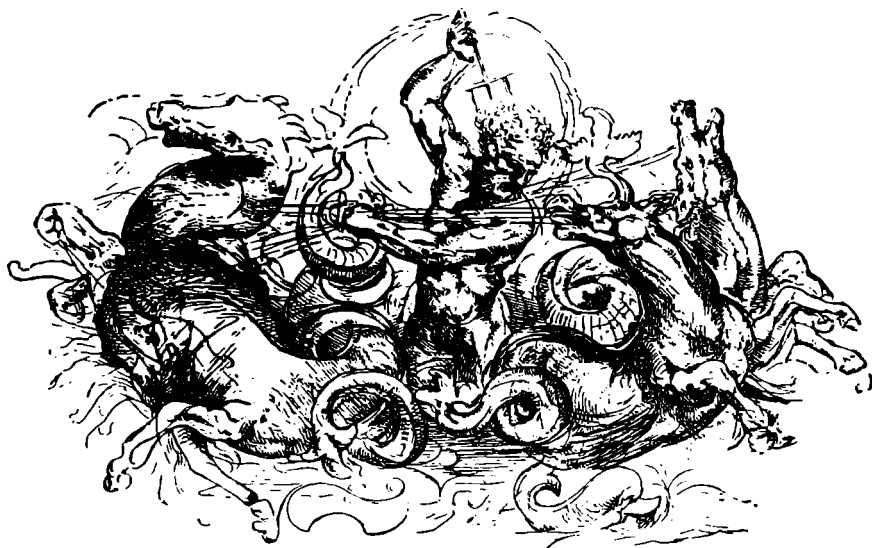
Firenzen Accademia della bella Arti'ssa. Sandro Botticelli'n († 1510) maalaama. Vasemmalla Mercurius ja Sulottaret, keskellä Venus ja Amor, oikealla Flora, Hedelmällisyys ja viinijumala.

Mona Lisa.

Leonardo da Vinci'n († 1519) maalaama muotokuva. Pariisin Louvressa.
Taustalla oleva maisema on kuvasta jätetty pois.

ja kaikkea mitä ihminen on luonut: taidetta ja kirjallisuutta, kieliä ja historiaa. Keskiajan tiede oli ensi sijassa ollut uskontotiedettä, teologiaa; renessanssin tiede oli oppi ihmisestä, *humanismia*. Ja Kreikan ja Rooman muinaisia kirjailijoita, joiden teoksia yhä enemmän vedettiin esiin vuosisatojen yöstä ja yhä kasvavalla innostuksella tutkittiin, renessanssin miehet käyttivät suurina, kokeneina oppimestareinaan. Muinaisajan runoilija Vergilius oli opastanut Dantea Tuonelan tuvissa. Vergilius ja Cicero, Platon ja Homeros tulivat renes-

Neptunus.

Leonardo da Vinci'n († 1519) piirros.

sanssimiesten oppaiksi heidän löytöretkillään ihmiselämän valtakunnassa.

Niinkuin auringonsäteet voivat kokoontua hiotun mykiön polttopisteeseen, niin voivat jonkin aikakaudenkin parhaat voimat keskittyä yhteen henkilöön, joka esiintyy sen etevimpänä edustajana ja neronsa loistolla häikäisee silmiä. Sellainen mies oli *Leonardo da Vinci*, joka syntyi v. 1452 ja kuoli v. 1519. Hän oli suuri mies. Hän oli aikansa etevimpiä taiteilijoita maalaustaiteen, kuvanveisto- ja rakennustaiteen, runouden ja musiikin alalla, hänen mahtava järkensä hallitsi kaikki aikakauden tieteen tulokset, koskivatpa ne luontoa tai ihmistä. Eikä hän tietänyt ainoastaan kaikkea sitä,

mitä hänen aikansa tiesi; tuskin on sitä tieteen alaa, jolla hän ei tehnyt hämmästyttäviä keksintöjä. Useimmat hänen tutkimustuloksensa joutuivat sittemmin unohduksiin, ja jälki-maailma on saanut tehdä hänen työnsä uudestaan ja toistaa sen, minkä hän jo kerran oli keksinyt. Hänen teoksensa viruivat unohdettuina käsikirjoituksina pölyisissä kirjastoissa, kunnes ne meidän aikanamme on jälleen löydetty. Ja meidän aikanamme oppineiden on täytynyt polvistua hänen mahtavan neronsa edessä.

Leonardo da Vinci kohooa koko renessanssiajan yli kuni mahtava tammi kohooa vesakon yli; mutta hän ei seiso yksinään, kuten vihreä puu karulla kankaalla. Hän on kasvanut aikansa maaperästä, hän on imenyt henkisen ravintonsa siitä ajasta, jolloin kesäaurinko valaisi Eurooppaa aamu-koitteellaan.

51

Boccaccion sata kertomusta

Giovanni Boccaccio, joka syntyi v. 1313 ja kuoli v. 1375, kuuluu renessanssin suuriin tienraivaajiin. Monella tärkeällä alalla hän kaatoi kumoon keskiajan kehityksen ja valmisti alaa uudelle ajalle. Hän kirjoitti *Decamerone* eli »kymmenen päivää» nimisen kirjan, ja tätä teosta luettiin ahkerasti kaikissa Euroopan maissa. On kyllä lukijoita, jotka tästä kirjasta löytävät ainoastaan likaa, haureellisuutta ja jumalattomuutta; mutta kukin näkee omalla tavallaan. Boccaccion kirja kuuluu kuitenkin maailmankirjallisuuden mestariteoksiin, ja sen arvoa osoittaa muun muassa sekin seikka, että se on pysynyt pystyssä puolen kuudettasataa vuotta,^b ja teos säilynee vastedeskin sangen kauan hengissä.

On vuosi 1348. Musta surma on tullut Firenzeen eikä ole ketään säästänyt. Joka talossa sairastaa perheenisä^l tai

äiti taikka koko perhe hirmuista paiseruttoa. Ja kehen tauti kerran on tarttunut, hänellä ei ole monta tuntia elettävänä, ennenkuin hänet pannaan paarille ja viskataan yhteen noista suurista kuopista, joihin kuolleita joukoittain haudataan. Päivä päivältä kasvaa uhrien lukumäärä, ja eloonjääneet valtaa pelko ja kauhistus. Toiset vetäytyvät maailman menosta syrjään, rukoilevat ja paastoavat, toiset taas heit-

»Decamerone»n nimilehdellä.

täytyvät intohimojensa valtaan, nyt kun kuolema vain on ajan kysymys; he mässäävät ja pelaavat, kiroilevat ja laulavat rivoja lauluja keskellä mätänevien ruumiiden inhoittavaa löyhkää.

Silloin seitsemän nuorta tyttöä ja kolme nuorta miestä — kaikki Firenzen hienointa ja jalointa ylhäisöä — kohtaa toisensa eräessä kirkossa. He päättävät yhdessä paeta ruton saastuttamasta kaupungista maaseudulla oleviin huviloihinsa, viettääkseen siellä aikansa, kunnes ankara rutto on lakannut

raivoamasta. Maalla he nyt oleskelevat kymmenen päivää kauniissa ympäristössä, niityllä ja metsässä tai huvilain kukitetuissa saleissa, laulaen, tanssien, leikkien ja iloisesti puhellen. He kertovat toisilleen pieniä kertomuksia; kukin heistä kertoo yhden kertomuksen päivässä, ja kun nuoria on luvultaan kymmenen, ja päiviä on kymmenen, kasvaa kertomuksien lukumäärä 100:ksi. Näitä jutelmia Boccaccio meille kertoilee.

Boccaccion kertomukset ovat oikeita renessanssin lapsia. Niiden tekijä on kerrassaan kääntänyt selkensä kaikille keskiajan käsityksille. Hän katselee elämää terveeltä, vaikkei aina valoisalta kannalta. Naisten uskollisuuteen hän ei suuresti luota; hän on näet tehnyt tässä kohden katkeria kokemuksia. Mutta aina hänen ajatusjuoksunsa on terävä, ja aina hän osaa pitää lukijaansa hyvällä tuulella. Ja hänen kertomatapansa on vallattoman leikkisä, hänen pilansa on pureva. Hän osaa heiluttaa piiskaansa niin, että kuulemme siiman vingahtavan, hän osaa maalata ihmisiä kaikessa heidän pikkumaisuudessaan, typeryydessään ja viheliäisyydessään — toisinaan myöskin heidän luonteensa valopuolia, — niin luonnollisesti, että hän tempaa välinpitämättömminkin lukijan mukaansa, ja niin hullunkurisesti, että hän saa vakavimmankin nauramaan.

Mikä verraton joukko hölmöläisiä, joiden typeryydellä ei ole rajoja. He antavat iloisten pilkkakirveiden vetää itseään nenästä, antavat avosilmin pettää itsensä tietämättä mistään, tuntevatpa olevansa suurimmassa kiitollisuuden velassa miehelle, joka ryöstää heiltä sekä vaimon että omaisuuden. — Kuvatessaan vaimoja on Boccaccio verrattoman kekseliäs. He ovat viattomia kuin kyyhkysset tai viekkaita kuin käärmeet, mutta kumpaisessakin tapauksessa on lopputulos sama: he pettävät miehensä perinpohjin. Himokas munkki saa aina hurskailla puheillaan ja skolastisilla saivarruksillaan tyhmät vaimoparat helposti uskomaan, että he tekevät Jumalalle otollisen työn, kun heittäytyvät hänen syliinsä;

Giovanni Boccaccio.

Andrea del Castagnon († 1457) maalaama muotokuva.

»Maailman lapset.»

Osa Andrea Orcagnan freskomaalausta »Kuoleman triumfi», Pisan Campo Santossa; 15. vuosisadan jälkimmäiseltä puoliskolta.

Colombina.

Kauneudentyyppi; Leonardo da Vinci'n oppilaan Bernardino Luini'n
(† noin v. 1530) maalaama.
Pietarin Eremitagessa.

älykkäät vaimot virittivät itse taitavasti ansansa ja ovat pakahtua ilosta, kun he jollakin sukkelalla tempulla onnistuvat vehkeissään. Uskoton vaimo ja hänen salarakastajansa nauravat vain aviomiehen typeryydelle; omantunnonvaivoista ei puhettakaan.

Tällaiseksi Boccaccio ajatteli naisten luonnetta, ajatteli omien kokemusiansa perustuksella. Kuitenkaan ei usko naisen puhtauteen, siveyteen ja mielenjalouteen ollut hänestä kokonaan hävinnyt. Siellä täällä hänen kertomuksissaan esiintyy hienoja ja jalojakin naisluonteita; viimeinen näistä kertomuksista kuvaa kansanrunoudessa niin usein ylistettyä Griseldaa, köyhää talonpoikaistyttöä, joka pääsee ylhäisen herran puoliseksi. Mies panee hänen uskollisuutensa ja rakkautensa kovimmalle koetukselle, pilkkaa häntä, lähettää heidän yhteiset lapsensa pois kotoa ja uskottelee vaimoan, että hän on ottanut heidät hengiltä. Viimein hän hylkää vaimo-paran ja ajaa hänet melkein alastomana palatsistaan. Nöyryytys seuraa nöyryytystä, mutta kun vaimo aina on miehelleen yhtä hyvä ja armas, ilmoittaa tämä hänelle, että kaikki on ollut vain koetusta. Lapset palaavat kotiinsa, vaimo saa osakseen ansionmukaisen kunnioituksen, ja aviopuolisot elävät rauhassa ja rakkaudessa.

On olemassa yksi paikka, jossa Boccaccio ei luule löytyvän muuta kuin suurinta viheliäisyyttä, ja se on luostari. Kuullessaan puhuttavan munkeista on hän näkevinään edessään möhömahaisen, pulloposkisen ja punanenäisen olennon, syömäriin ja irstailijan, joka on itsekylläinen tyhmyys itse omassa persoonassaan tai paha ja kavala kuin kettu. Ja kuullessaan puhuttavan nunnaluostarista Boccaccio kohta kuvittelee johtajatarta ja sisaria puutarharenkien tai munkkien rakastajattariksi ja likaviemäriä lastenruumiiden täyttämäksi. Kun nämä asiat tulevat puheeksi, on hänen pilkkansa kerrossaan rajaton. Mikä sanomaton ilo hänelle, kun pilkkakirves tekee oikein koiranleikkiä jollekin typeränlaiselle luostari-veljelle! Mikä riemu, kun hän kertoo munkista, joka on jou-

tunut kiinni aikoessaan loukata aviomiehen perheonnea, mikä tyytyväisyys, kun pyhä veli saa oikein aimo selkäsau-
nan ja hänen häpeätään kuulutetaan kylissä ja kaupungeissa! Himokkaan luostariveljen panee hän lausumaan mitä rivoim-
pia ja sopimattomimpia ajatuksia, esim. tähän tapaan: »me
voimme kyllä olla pyhiä hengessä, vaikka ruumiimme tekee-
kin syntiä; Jumala ei vihastu meidän synteihimme, sillä
heti kun olemme rikkoneet, voimme katua, ja silloin antaa
Herra meille anteeksi».

Tällaisia ja vieläkin pahempia asioita Boccaccio kertoo
meille munkeista ja heidän elämästään.

Vallattomia ja purevan sukkelia ovat Boccaccion kerto-
mukset. Moni niistä menee kerrassaan siivouden rajojen
yli, mutta entisaikojen käsitys siivoudesta oli toinen kuin
meidän käsityksemme. Aiheensa hän keksi osaksi itse, osaksi
hän kokosi ne eri tahoilta, satukirjoista ja kansantarui-
sta. Entisajan kirjailijat pitivät hyvänä ja käyttivät omanaan
sukkela kaskua tai sanankäännettä, missä vain sellaisen
tapasivat; niin ovat Shakespeare, Molière ja Holberg usein
tehneet. Niin menetteli Boccacciokin. Hän osasi aina
painaa neronsa leiman noihin kaskuihin, osasi sovittaa sa-
nansa sointuviksi säkeiksi, osasi saada niihin kiillon sellai-
sen, että ne kimmeltävät kuin kirkkaat tikarinterät päi-
vänpaisteessa.

EDELLISEN OSAN SISÄLLYS:

	Sivu
Johdatus	5
1. Euroopan kansat	7
2. Kirjoitustaito	11
3. Hellas ja helleenit	18
4. Kreikkalaisten uskonto	22
5. Homeroksen runot	28
6. Kreikkalaisten valtiolaitos	35
7. Kreikan kuvaamataide	45
8. Kreikkalainen lyriikka	53
9. Kreikkalainen näytelmätaide	56
10. Sokrates	62
11. Aleksanteri Suuri ja hellenismi	68
12. Rooman valtakunta	74
13. Hellenistinen sivistys roomalaisten keskuudessa	84
14. Rooman kaupunki keisarivallan aikana	95
15. Keisariajan pakanuus	103
16. Kristinuskon ensimmäiset vuosisadat	111
17. Erakot	125
18. Kansainvaellus	129
19. Keskiaika	138
20. Roomalais-katolinen kirkko	142
21. Tavat merovingilaisessa valtiossa	145
22. Kaarle Suuri	150
23. Luontoistalous	158
24. Läänityslaitos ja ritarisuus	162
25. Ranskalainen sankarirunous	170
26. Taistelu piispanvaaleista (investituura-riita)	174
27. Keskiajan kuvaamataide	181
28. Keskiajan käsitys Intiasta	191
29. Keskiajan taikausko	196
30. Ristiretket	206
31. Paavi Innocentius III	213
32. Keskiajan kirkonrakentamistaide	217

	Sivu
33. Keskiajan skolastiikka	229
34. Tähdistä-ennustaminen	236
35. Kerettiläiset	243
36. Kerjäläismunkit	250
37. Spitaalitautiliset	257
38. Kaupunkien synty	262
39. Keskiajan ammattikunnat	276
40. Juutalaiset keskiajalla	286
41. Talonpoikaissäätö keskiajalla	291
42. Ruudin keksintä	298
43. Saksan rosvoritarit	302
44. Uuden ajan yksinvalta	307
45. Keskiajan oikeuslaitos	314
46. Kompassi	321
47. Löytöretkiä 13. vuosisadalla	327
48. Italialaista kaupunkielämää	332
49. Danten »Jumalallinen komedia»	339
50. Renessanssi	348
51. Boccaccioni sata kertomusta	360

Kansalliskirjallisuutemme

jaloimpia teoksia on

MAAILMAN- HISTORIA.

»Se on niitä julkaisuja, joiden arvo ei haalistu vuosikymmenessä eikä parissa. Teos tämmöinen kulkee perintönä isältä pojalle kartuttamaan tietojen pääomaa sekä antamaan käsitystä niistä tekijöistä, jotka määräävät kansojen kehityksen ja kohtalon.»

Maailmanhistoria on hyödyllisimpiä teoksia kansalaisten kotikirjastoihin. Se on myös Oman Maan ohella kirjallisuutemme suurimpia teoksia, sisältäen 5000 suurta sivua. Painoasultaan se on loistavimpia suomalaisia kirjoja, sisältäen tuhansia kuvia, m. m. suuren määrän jäljennöksiä aikalaisten taideteoksista, kymmeniä niistä monivärisinä liitteinä, sekä historiallisia karttoja.

Tämän suurteoksen 6 mukkeata osaa sidottuna nahkasekkaisiin korukansiin maksaa yhteensä hakemistoineen 1,500 markkaa. Sopimalla asiasta paikkakuntanne kirjakauppiaan kanssa voitte lunastaa Maailmanhistorian myös mukavien vähittäismaksuin.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ.

Hinta 25 mk.